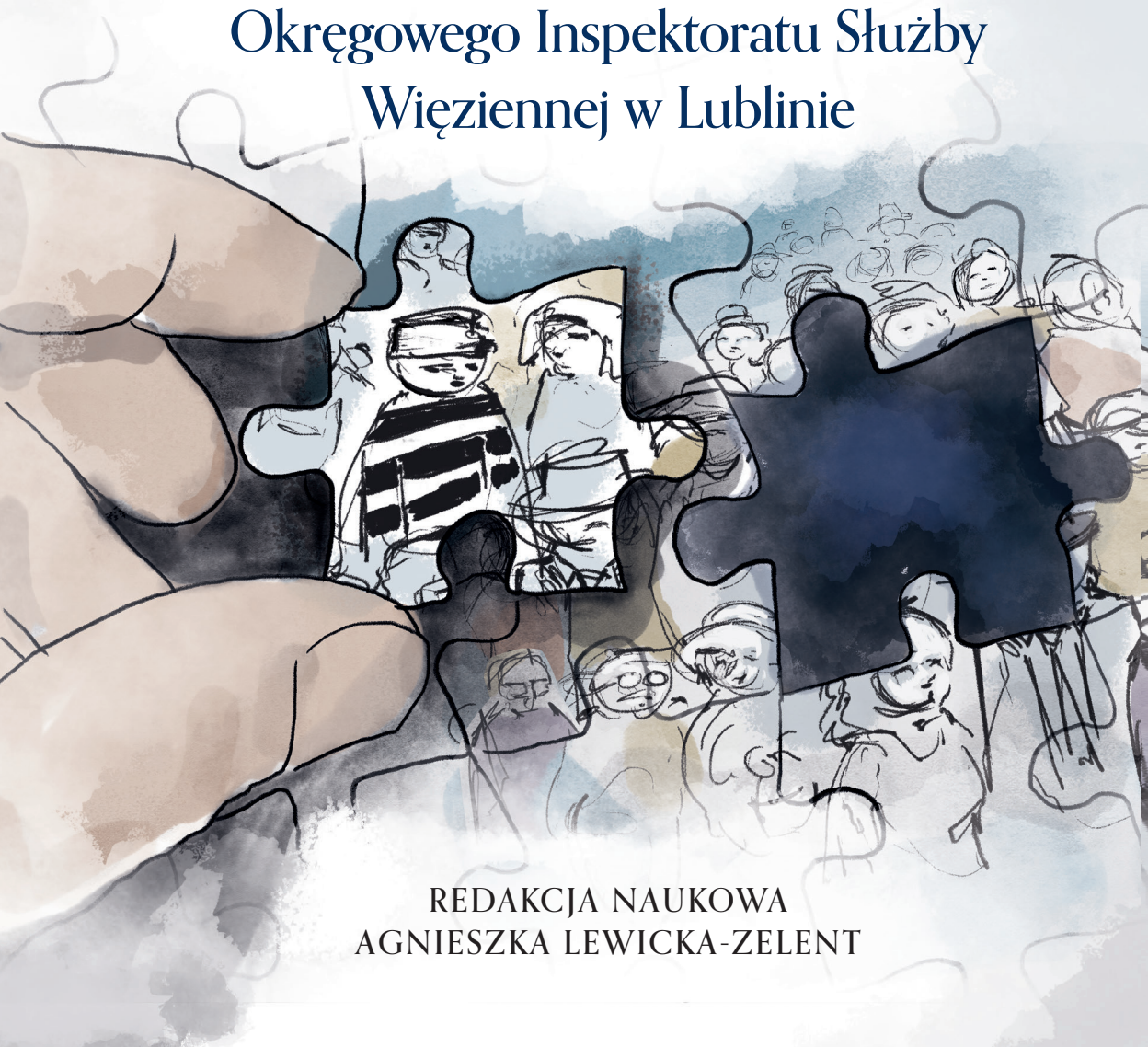

Implementacja modelu mediacji
po wyroku na przykładzie pilotażowego
programu wdrażającego ideę
sprawiedliwości naprawczej na terenie
Okręgowego Inspektoratu Służby
Więziennej w Lublinie

REDAKCJA NAUKOWA
AGNIESZKA LEWICKA-ZELENT

IMPLEMENTACJA MODELU
MEDIACJI PO WYROKU
NA PRZYKŁADZIE PILOTAŻOWEGO
PROGRAMU WDRAŻAJĄCEGO IDEĘ
SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ NA
TERENIE OKRĘGOWEGO INSPEKTORATU
SŁUŻBY WIĘZIENNEJ W LUBLINIE

Redakcja naukowa: **Agnieszka Lewicka-Zelent**

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl

„Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości”

IMPLEMENTACJA MODELU MEDIACJI PO WYROKU NA PRZYKŁADZIE PILOTAŻOWEGO PROGRAMU WDRAŻAJĄCEGO IDEĘ SPRAWIEDLIWOŚCI NAPRAWCZEJ NA TERENIE OKRĘGOWEGO INSPEKTORATU SŁUŻBY WIĘZIENNEJ W LUBLINIE

Redakcja naukowa: **Agnieszka Lewicka-Zelent**

Projekt pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” sfinansowany ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

Warszawa 2022

Recenzenci:

Dorota Semków; Kazimierz Pierchala

Redakcja naukowa:

Agnieszka Lewicka-Zelent

Opracowanie redakcyjne:

Agnieszka Fila

Skład i ilustracja na okładce:

Laura Swornik-Ognicka

© Copyright by Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, 2022

ISBN: 978-83-66454-62-0

*Wydawnictwo Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości
Warszawa 2022*

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I. Sprawiedliwość naprawcza w kontekście mediacji po wyroku <i>(Anna Gmurowska, Grzegorz Skrobotowicz)</i>	15
I.1. Idea sprawiedliwości naprawczej	15
I.2. Metody rozwiązywania konfliktów według koncepcji sprawiedliwości naprawczej	22
I.3. Mediacja w warunkach izolacji więziennej	27
Rozdział II. Założenia i przebieg projektu pilotażowego <i>(Anna Gmurowska)</i>	33
II.1. Wprowadzenie	33
II.2. Cel główny projektu, odbiorcy projektu i miejsce realizacji	34
II.3. Etapy wdrażania pilotażowego programu mediacji po wyroku	38
II.4. Postępy w realizacji mediacji na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności	41
II.5. Pozytywne skutki realizacji poszczególnych zadań projektu	44
II.6. Sposób, w jaki działania projektowe mogą przyczynić się do przeciwdziałania przyczynom przestępczości	46
II.7. Organizacja i przebieg badań naukowych	48
II.7.1. Wyniki badań przeprowadzone wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej i kuratorów sądowych	50
II.7.2. Wyniki badań przeprowadzone wśród członków rodzin osób osadzonych	57
II.7.3. Wyniki badań przeprowadzone wśród prawników	59
II.7.4. Wyniki badań przeprowadzone wśród absolwentów studiów podyplomowych w zakresie mediacji i sprawiedliwości naprawczej, prowadzonych przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości w roku akademickim 2020/2021	65
Rozdział III. Program pilotażowy i mediacja po wyroku z perspektywy osób osadzonych i pokrzywdzonych, mediatorów oraz koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji <i>(Agnieszka Lewicka-Zelent, Grzegorz Skrobotowicz, Anna Gmurowska)</i>	69
III.1. Podstawy metodologii zrealizowanych badań <i>(Agnieszka Lewicka-Zelent)</i>	69
III.1.1. Cele prowadzonych badań	69

III.1.2. Problem główny i pytania szczegółowe	70
III.1.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze	70
III.1.4. Osoby badane – uczestnicy projektu.	71
III.1.5. Organizacja i przebieg badań	72
III.2. Poziom satysfakcji uczestników spotkań informacyjnych z mediatorem oraz poczucie ich gotowości do udziału w mediacji po wyroku, w opinii osadzonych, korzystających z dyżurów mediatora w jednostkach penitencjarnych (<i>Anna Gmurowska</i>)	73
III.2.1. Podstawy metodologii badań	73
III.2.2. Charakterystyka osadzonych biorących udział w dyżurach mediatora	75
III.2.3. Opinie osadzonych na temat wzrostu ich wiedzy o mediacji, zdobytej podczas dyżuru mediatora	77
III.2.4. Ocena przez osadzonych poziomu ich satysfakcji z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem	77
III.2.5. Opinia osadzonych na temat dostrzeżonych korzyści z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem, z uwzględnieniem aspektów, które nie spotkały się z aprobatą osadzonych	78
III.2.6. Opinie osadzonych o ich gotowości do mediacji	80
III.2.7. Obawy osadzonych przed przystąpieniem do mediacji po wyroku	81
III.2.8. Podsumowanie.	82
III.3. Opinie osób skazanych na temat mediacji po wyroku (<i>Anna Gmurowska</i> , <i>Agnieszka Lewicka-Zelent</i>)	86
III.3.1. Podstawy metodologii badania	87
III.3.2. Charakterystyka skazanych biorących udział w mediacji po wyroku.	87
III.3.3. Doświadczenia osób skazanych dotyczące mediacji przed przystąpieniem do projektu.	88
III.3.4. Wątpliwości i obawy skazanych związane z przystąpieniem do mediacji po wyroku	88
III.3.5. Zakres i efekt spotkań mediacyjnych z perspektywy skazanych	89
III.3.6. Korzyści płynące z udziału osób osadzonych w mediacji po wyroku – w opinii osadzonych	90
III.3.7. Stosunek osadzonych, uczestniczących w projekcie, do mediacji po wyroku	93
III.3.8. Podsumowanie.	96
III.4. Opinie osób pokrzywdzonych na temat mediacji po wyroku i ich doświadczenia z uczestnictwa w mediacji z udziałem osoby skazanej (<i>Anna Gmurowska</i>)	99
III.4.1 Podstawy metodologii badań	103
III.4.2. Charakterystyka osób pokrzywdzonych biorących udział w mediacji po wyroku i uczestniczących w badaniu	104
III.4.3. Doświadczenia osób pokrzywdzonych przestępstwem dotyczące mediacji przed przystąpieniem do projektu	105

III.4.4. Wątpliwości i obawy osób pokrzywdzonych, związane z ich przystąpieniem do mediacji po wyroku	105
III.4.5. Zakres mediacji, forma i efekt spotkań mediacyjnych z perspektywy osób pokrzywdzonych	106
III.4.6. Korzyści płynące z udziału osób pokrzywdzonych w mediacji po wyroku	107
III.4.7. Stosunek pokrzywdzonych do mediacji po wyroku	108
III.4.8. Podsumowanie.	109
III.5. Opinie prokuratorów o stosowaniu mediacji po wyroku (<i>Grzegorz Skrobotowicz</i>)	114
III.5.1. Postawy metodologii badania	115
III.5.2. Osoby uczestniczące w badaniu	116
III.5.3. Postępowanie przygotowawcze i sądowe	116
III.5.4. Postępowanie wykonawcze.	120
III.5.5. Mediacja jako skuteczny element procesu reintegracji społecznej skazanych	123
III.5.6. Przygotowanie jednostek penitencjarnych do prowadzenia mediacji karnych	125
III.5.7. Opinie prokuratorów w przedmiocie wiedzy skazanych o mediacji na etapie postępowania wykonawczego oraz o pozyskanie informacji w przedmiocie upowszechnienia mediacji	125
III.5.8. Podsumowanie	127
III.6. Opinie koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat programu pilotażowego i mediacji po wyroku (<i>Anna Gmurowska, Agnieszka Lewicka-Zelent</i>)	129
III.6.1. Podstawy metodologii badania	130
III.6.2. Charakterystyka koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji biorących udział w badaniu	131
III.6.3. Działania prowadzone w ramach projektu przez koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji	132
III.6.4. Oczekiwania oraz obawy koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji dotyczące wdrażania mediacji do jednostek penitencjarnych	132
III.6.5. Współpraca koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji podejmowana z różnymi podmiotami w ramach projektu	134
III.6.6. Korzyści z udziału w projekcie dostrzegane przez badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji	135
III.6.7. Trudności w realizacji programu pilotażowego w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji	136
III.6.8. Funkcjonowanie uczestników projektu – osób osadzonych w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji	138
III.6.9. Opinie koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat wdrażanego programu pilotażowego	139
III.6.10. Podsumowanie.	141

Rozdział IV. Standaryzacja prowadzenia mediacji w jednostkach penitencjarnych <i>(Aleksandra Rusin-Batko, Karolina Włodarczyk, Agnieszka Markocka)</i>	145
IV.1. Standardy jako kryteria ustalane w celu osiągnięcia pożądaných celów . . .	145
IV.2. Działalność Społecznej Rady do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, w tym w zakresie standardów.	147
IV.3. Zintegrowany System Kwalifikacji jako milowy krok w kierunku standaryzacji mediacji.	150
IV.4. Standardy prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej	158
Rozdział V. Implikacje praktyczne, zalecenia i rekomendacje dla rozwoju mediacji po wyroku.	169
V.1. Zalecenia i rekomendacje dla praktyki mediacji po wyroku <i>(Anna Gmurowska, Agnieszka Lewicka-Zelent, Grzegorz Skrobotowicz)</i>	169
V.1.1. Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie pewnych zaleceń praktycznych, które zaproponowano po analizie danych uzyskanych od poszczególnych grup osób badanych.	169
V.1.2. Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii skazanych uczestniczących w mediacji po wyroku	170
V.1.3. Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii mediatorów uczestniczących w mediacji po wyroku	171
V.1.4. Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji.	171
V.2. Szanse i wyzwania dla mediacji w warunkach izolacji na podstawie informacji pozyskanych od funkcjonariuszy Służby Więziennej, mediatorów i kuratorów zawodowych <i>(Aleksandra Rusin-Batko, Karolina Włodarczyk, Agnieszka Markocka)</i>	173
V.3. Ku rozwojowi mediacji – kilka uwag po podsumowaniu projektu i perspektywa nowych rozwiązań <i>(Aleksandra Rusin-Batko, Karolina Włodarczyk, Agnieszka Markocka)</i>	177
Zakończenie <i>(Agnieszka Lewicka-Zelent)</i>	183
Bibliografia	189

Wstęp

Działania promujące alternatywne metody rozwiązywania konfliktów i sporów, bazujące na idei sprawiedliwości naprawczej, a przede wszystkim mediacje, cieszą się coraz większym zainteresowaniem nie tylko badaczy, ale również specjalistów, dla których stanowią one cenną metodę pracy w procesie profesjonalnego wsparcia klientów, wychowanków, podopiecznych. Mediacje zajmują ważne miejsce w przestrzeni kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego i pozytywnych stosunków społecznych, w której jest człowiek „zdolny do nawiązywania i podtrzymywania, nawet wbrew przeciwnościom, solidarnej więzi z innymi, opartej na godności, rozumie, wolności i odpowiedzialności”¹. Godność osoby ludzkiej (podmiotowość człowieka) jest podstawową wartością oraz źródłem wszelkich innych wolności i praw człowieka (art. 30 Konstytucji RP)². Jak podaje M. Bielecki, „prawo karne wykonawcze chroni zarówno godności osób odbywających orzeczoną karę, ale również tych, na których sytuacja osadzonych wpływa w ten czy inny sposób (m.in. pokrzywdzeni, rodzina, Służba Więzienna)”³.

N. Christie⁴ twierdzi, że specyficznym rodzajem konfliktu jest przestępstwo, a prawnicy odebrali stronom możliwość jego rozwiązania. Rozstrzygnięcie konfliktów nie służy przywróceniu ładu społecznego. W wąskim znaczeniu konflikt z prawem jest konfliktem symbolicznym powstałym w wyniku naruszenia norm prawnych obowiązujących w danym społeczeństwie. W szerszym znaczeniu odpowiada konfliktowi relacji z uwagi na znaczny poziom jego eskalacji i zakres innych konfliktów wchodzących w jego skład. W konflikt taki zaangażowane są co najmniej dwie osoby, które mają przypisane role – sprawcy i osoby pokrzywdzonej. Sprawca przyczynił się do znacznego skrzywdzenia

¹ P. Frączak, M. Rogaczewska i K. Wygnański, *Głos w dyskusji na temat wizji rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, 2005, s. 5, https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/2005_Piotr-Fraczak-Maria-Rogaczewska-Kuba-Wygnanski-Glos-w-dyskusji-na-temat-wizji-rozwoju-społeczenstwa-obywatelskiego-w-Polsce-Copy.pdf [dostęp: 26.09.2022 r.].

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483ze zm.).

³ M. Bielecki, *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, Lublin 2018, s. 160.

⁴ W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006, s. 169.

innej osoby (pokrzywdzonej). Niezależnie jednak od określonych ról, jakie pełnią strony konfliktu z prawem, nie mają zaspokojonych potrzeb. W tym sensie stają się zależne od siebie w tej trudnej sytuacji dokonanego przestępstwa. Łączący je związek wyraża się w procesie wzajemnego zaspakajania potrzeb, ukrytych pod oczekiwaniami i założonymi celami. Postępowanie jednej ze stron stanowi źródło zachowania drugiej. Sprawca oczekuje przebaczenia i umożliwienia mu naprawy popełnionych błędów, a osoba pokrzywdzona – zrozumienia, przeprosin i zadośćuczynienia. Aby doszło do zakończenia tego specyficznego rodzaju konfliktu, obie strony muszą podjąć trud poszukiwania takiego rozwiązania, które zaspokoi ich wszystkie potrzeby⁵.

Podmiotowości nie można odebrać nikomu – ani osobie pokrzywdzonej przestępstwem, ani osobie skazanej, które po przestępstwie nadal zachowują godność człowieka. Poszanowanie i ochrona godności osobistej stanowi natomiast obowiązek władz publicznych. Z punktu widzenia konstytucyjnej ochrony godności osoby pokrzywdzonej, jak podaje F. Ciepły, istotne znaczenie mają regulacje prawa karnego materialnego, w szczególności dotyczące wysokości i przesłanek wymiaru orzekanych wobec sprawców sankcji karnych⁶. Nie każdą krzywdę wyrządzoną przestępstwem da się jednak zrekompensować finansowo lub odpowiedzialnością karną sprawy. Jeśli jest nadzieja i pozostają ku temu przesłanki, że konflikt może zostać rozwiązany przez strony, a one same chcą dobrowolnie uczestniczyć w procesie ustalania form zadośćuczynienia oraz jest szansa na to, że sprawca zrozumie skutki popełnionego czynu, a osoba pokrzywdzona będzie mogła zrozumieć zaistniałą sytuację, to powinny wziąć udział w postępowaniu mediacyjnym. Wówczas w obecności bezstronnego mediatora mogą wspólnie wynegocjować najkorzystniejsze dla siebie rozwiązania, a nawet doprowadzić do wygaszenia zaistniałego karnoprawnego konfliktu, którego podłożem jest przestępstwo⁷.

Osoby pokrzywdzone przestępstwem oraz osoby skazane odbywające karę pozbawienia wolności, umiejętnie korzystające ze swoich praw, mające poczucie sprawstwa oraz kontroli nad własnymi czynami, świadomie decydujące o własnym losie zgodnie z osobistymi potrzebami, wykazujące dobrowolną aktywność w rozwiązywaniu problemów i sporów – są członkami dojrzałego

⁵ A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Lublin 2017, s. 117.

⁶ Szerzej o problematyce godności człowieka odnoszonej do statusu prawnego ofiary i sprawcy przestępstwa na gruncie prawa karnego: F. Ciepły, *Konstytucyjne aspekty prawnokarnej ochrony godności ofiar i sprawców przestępstw*, „Acta Iuris Stetinensis” 4/2017 (20), Szczecin 2017, s. 55–70. E. Grudzińska, A. Lewicka-Zelent, *Uwarunkowania poczucia własnej godności osób pozbawionych wolności*, Warszawa 2020, s. 174.

⁷ Zob. A. Rękas (red.), *Czy tylko sąd rozstrzygnie w sporze? Mediacja i sądownictwo polubowne*, w: *Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów*, Warszawa 2010, s. 54. W. Zalewski, *Mediacja jako instytucja sprawiedliwości naprawczej*, w: *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2011, s. 23.

społeczeństwa obywatelskiego, o czym piszą m.in.: P. Frączak, M. Rogaczewska i K. Wygnański⁸. Za rozwojem społeczeństwa obywatelskiego opowiada się również R. Boguszewski, który twierdzi, że „rozwój społeczeństwa obywatelskiego jest stanem pożądanym”. Zdaniem autora wpływanie na sprawy publiczne nie tylko za pomocą procedur prawnych o charakterze demokratycznym, ale także na zasadzie współdziałania obywateli, nierzadko prowadzi do skutecznego rozwiązywania istotnych problemów społecznych⁹.

Powoli społeczeństwo zaczyna uświadamiać sobie, że wiele konfliktów będących u podstaw czynów zabronionych, można rozwiązać poprzez dobrowolny dialog, pojednanie, naprawienie strat i rekompensatę poniesionych krzywd, co służy poprawie komunikacji, odbudowywaniu zaburzonych relacji społecznych oraz wypracowaniu i zawarciu satysfakcjonującego porozumienia, rozumianego jako pierwszy nowy etap samorozwoju. Dla realizacji tych działań ważne są warunki, w jakich przebiega dialog stron. Jego klimat sprzyja rekonstrukcji relacji na bazie zasad sprawiedliwości naprawczej, we współdziałaniu społeczeństwa oraz optymalnemu rozwiązaniu spraw implikujących przestępstwo.

Poszukiwanie nowych rozwiązań sprzyjających poprawie relacji interpersonalnych, które zostały osłabione lub nawet przerwane w wyniku przestępstwa, stanowi wyzwanie, zwłaszcza gdy włączanie sprawców i osób pokrzywdzonych przestępstwem do procesu sprawiedliwości naprawczej ma odbywać się po wydaniu wyroku przez sąd, w czasie odbywania przez skazanego kary pozbawienia wolności. Z uwagi na złożoność problematyki, warto koncentrować się na całym procesie w szerokiej perspektywie, w której jest miejsce na dialog stron, ale również poziom świadomości społeczeństwa i jego roli w podejmowaniu konstruktywnych działań i reakcji wykraczających poza sankcje penalne, w odniesieniu do każdego etapu procesu karnego.

Rozwojowi idei sprawiedliwości naprawczej sprzyja szerokie spectrum podejmowanych działań, m.in. takich jak: wypracowanie procedur, przepisów, standardów prowadzenia mediacji po wyroku czy zapewnienie odpowiednich warunków i infrastruktury umożliwiających prowadzenie bezpiecznego, dobrowolnego i poufnego dialogu pomiędzy sprawcą przestępstwa a osobą pokrzywdzoną. Istotne jest także budowanie sieci współpracy instytucjonalnej pomiędzy: sędziami, Służbą Więzienną, kuratorską służbą sądową, środowiskiem naukowym, mediatorami i ośrodkami mediacyjnymi, prokuratorami, instytucjami wspierającymi osoby pokrzywdzone, pracownikami socjalnymi oraz innymi podmiotami i organizacjami pozarządowymi. Cała

⁸ P. Frączak, M. Rogaczewska, K. Wygnański, *Głos w dyskusji na temat wizji rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, luty 2005, https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/2005_Piotr-Fraczak-Maria-Rogaczewska-Kuba-Wygnanski.-Glos-w-dyskusji-na-temat-wizji-rozwoju-spoleczenstwa-obywatelskiego-w-Polsce-Copy.pdf [dostęp: 26.09.2022 r.].

⁹ R. Boguszewski, *Społeczeństwo obywatelskie w teorii i praktyce*, red. Nauk. R. Boguszewski, Warszawa 2018, s. 5.

ta współpraca nie będzie jednak możliwa bez sprawnej koordynacji inicjatyw publicznych i prywatnych oraz współfinansowania lub finansowania tych działań. Przed podjęciem działań wpisujących się w idee sprawiedliwości naprawczej, osoby pracujące w wymiarze sprawiedliwości, osoby kierujące sprawy do procesu mediacyjnego oraz mediatorzy, muszą uczestniczyć w szkoleniach podnoszących ich kompetencje mediacyjne, uwzględniające nabywanie umiejętności rozwiązywania konfliktów, a przede wszystkim należycie przygotowujące do sprawnego i rzetelnego prowadzenia procesu sprawiedliwości naprawczej, w tym dokonywania obiektywnej analizy konfliktów. Program tych szkoleń powinien obejmować zagadnienia dotyczące uwarunkowań pracy z osobami pokrzywdzonymi przestępstwem, ze sprawcami przestępstw i z osobami szczególnie narażonymi na zranienia. Przy upowszechnianiu idei mediacji i sprawiedliwości naprawczej w warunkach izolacji więziennej, należy zaś położyć nacisk na podejmowanie działań zmierzających do unowocześnienia metod resocjalizacyjnych, uwzględniających projektowanie programów społecznej readaptacji skazanych oraz opracowanie i realizowanie rekomendowanych programów sprawiedliwości naprawczej. Równie ważne jest opracowanie modelu funkcjonowania mediacji po wyroku, stanowiącej jedną z form sprawiedliwości naprawczej, na którą warto spojrzeć nie tylko przez pryzmat teoretycznych czy praktycznych rozważań, ale zdecydowanie szerzej – między innymi z punktu widzenia podejmowania badań naukowych dotyczących przedmiotowego zagadnienia oraz promowania uzyskanych wyników. Dalsza argumentacja przemawiająca za rozwijaniem innowacyjnych metod naprawczych i stosowania sprawiedliwości naprawczej w obszarze penalnym, znajduje odzwierciedlenie w Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych, przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326 posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów (przekład: dr Anna Matczak, Restorative Justice. Strategies for Change – Poland)¹⁰.

Niniejsza monografia stanowi pokłosie projektu badawczego realizowanego w Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” dzięki sfinansowaniu go ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości oraz wyników badań dotyczących standaryzacji prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej. Głównym celem pilotażowego programu wdrażania idei sprawiedliwości naprawczej było zmniejszenie powrotności do przestępstw oraz poprawa sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem. W projekcie kładziono nacisk na wsparcie i rozwój systemu pomocy dla osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz skuteczną readaptację skazanych. Mediacje z udziałem skazanych,

¹⁰ <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-12/polish-coe-rec-2018.pdf> [dostęp: 15.08.2022 r.].

osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych znajdujących się na terenie działania OISW w Lublinie umożliwiły nie tylko udzielenie pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, ale także wzmocnienie oddziaływań w procesie readaptacji społecznej skazanych. Więcej informacji na temat projektu znajduje się na stronie internetowej projektu¹¹.

Prezentowane w monografii opracowania skoncentrowane są na interdyscyplinarnym, systemowym podejściu wdrażania mediacji po wyroku oraz zaprezentowaniu potencjału tej metody rozwiązywania sporów, która pilotażowo była realizowana w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie (dalej: OISW). Finalnym rezultatem analizy wyników badań jest propozycja wybranych zaleceń praktycznych i rozwiązań stanowiących opis implementacji modelu mediacji po wyroku na przykładzie pilotażowego programu sprawiedliwości w OISW w Lublinie.

Podjęta problematyka badawcza ujęta została w sześciu rozdziałach. Autorzy pierwszego rozdziału, Anna Gmurowska i Grzegorz Skrobotowicz, wprowadzają Czytelnika w zagadnienia dotyczące idei sprawiedliwości naprawczej oraz metod jej realizacji, ze szczególnym uwzględnieniem mediacji w warunkach izolacji więziennej. W rozdziale pierwszym dokonano przeglądu aktualnej literatury przedmiotu oraz krytycznej analizy treści związanych ze sprawiedliwością naprawczą. W drugim rozdziale Anna Gmurowska przedstawiła założenia i przebieg projektu pilotażowego. W rozdziale trzecim zaprezentowano podstawy metodologii prowadzonych badań. Opisano osoby uczestniczące w badaniu. Scharakteryzowano metody, techniki i narzędzia badawcze zastosowane na poszczególnych etapach i w obszarach prowadzonych eksploracji. Omówiono najważniejsze założenia badawcze i procedurę badawczą. W rozdziale czwartym autorstwa Anny Gmurowskiej, Agnieszki Lewickiej-Zelent oraz Grzegorza Skrobotowicza wyodrębniono poszczególne obszary badawcze ujęte w realizowanym projekcie. W tej części monografii zaprezentowano wyniki i wnioski z badań, dotyczące możliwości wykorzystania mediacji po wyroku. Analiza uzyskanych wyników dotyczyła: osób odbywających karę pozbawienia wolności; osób pokrzywdzonych przestępstwem, mediatorów oraz koordynatorów i opiekunów do spraw mediacji wyznaczonych w jednostkach penitencjarnych objętych działaniami projektowymi. W rozdziale piątym zamieszczono opracowane przez Aleksandrę Rusin-Batko, Agnieszkę Markocką i Karolinę Włodarczyk standardy prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej, a w rozdziale VI – implikacje praktyczne oraz rekomendacje ważne z punktu widzenia prawidłowego i efektywnego wdrożenia w naszym kraju mediacji na etapie wykonywania kar izolacyjnych. Jest to istotne, zwłaszcza z uwagi na potrzebę ujednoczenia i usystematyzowania organizacji spotkań informacyjnych z mediatorami oraz wypracowanie standardów prowadzenia postępowań

¹¹ <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/> [dostęp: 26.10.2022 r.].

mediacyjnych na terenie polskich jednostek penitencjarnych. Uwieńczenie pracy stanowi zakończenie. Całość monografii kończy wykaz bibliograficzny.

Prezentowane wyniki badań realizowanych przez poszczególnych autorów mają nowatorski charakter. Dotychczas w polskiej literaturze przedmiotu nie ukazano w tak pogłębiony i wieloaspektowy sposób próby wdrażania modelu idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji po wyroku, sprzyjającego nie tylko rozwojowi systemu udzielania pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem, ale także skuteczniejszej readaptacji skazanych.

W imieniu członków zespołu badawczego kierujemy serdeczne podziękowania do wszystkich osób i instytucji zaangażowanych w realizację projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, sfinansowanego ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Przekazujemy wyrazy ogromnej wdzięczności przedstawicielom Ministerstwa Sprawiedliwości, Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, kierownictwu i funkcjonariuszom Służby Więziennej z terenu działania Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie, przedstawicielom Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, kierownictwu Centrum Arbitrażu i Mediacji w Lublinie oraz działającym w ramach CAM mediatorom, kuratorom sądowym i sędziom koordynatorom ds. mediacji z Sądu Okręgowego w Lublinie oraz z Sądu Okręgowego w Zamościu, uczestnikom procesu mediacyjnego, prokuratorom, prawnikom, absolwentom studiów podyplomowych na kierunku Mediacje i sprawiedliwość naprawcza, w roku akademickim 2020/2021 i 2021/2022 oraz wszystkim osobom, które wniosły swój wkład w realizację projektu. Za życzliwość, zrozumienie, zaangażowanie oraz współtworzenie tego ważnego innowacyjnego przedsięwzięcia serdecznie dziękujemy.

Agnieszka Lewicka-Zelent, redaktor naukowy
Anna Gmurowska, kierownik projektu
Warszawa, październik 2022 r.

Rozdział I.

Sprawiedliwość naprawcza w kontekście mediacji po wyroku

Anna Gmurowska,
Grzegorz Skrobotowicz

I.1. Idea sprawiedliwości naprawczej

Prawo karne powinno zmierzać – jak zauważa M. Cieślak – do przywrócenia stanu sprzed popełnienia czynu zabronionego, zapewniając sprawcy szansę naprawienia zła, jakie wyrządził¹. W sytuacji gdy wymierzenie określonej kary nie zawsze przynosi oczekiwane rezultaty, a skazani wracają na drogę przestępstwa, postulat autora wydaje się ciągle aktualny. Ważny i wart podjęcia odpowiednich kroków, zwłaszcza gdy dostrzega się nieefektywność systemu karania, a obserwuje potrzebę wprowadzenia szerszego katalogu alternatywnych metod i środków reakcji na przestępstwo, uwzględniających respektowanie praw, potrzeb i interesów ofiar oraz włączenie ich i społeczeństwa do dobrowolnego, aktywnego uczestnictwa w procesie reagowania na przestępstwo. Tym alternatywnym sposobem walki z przestępczością i jego skutkami – jak podaje J. Consedine (uznawany za lidera światowego ruchu sprawiedliwości naprawczej) – stała się sprawiedliwość naprawcza. Autor wskazuje, że w systemie sprawiedliwości naprawczej ofiary i przestępcy, proces nie koncentruje się na zemście i karze, lecz dąży do uzdrowienia zarówno społeczności, jak i jednostek². E. Bieńkowska, podejmując badania nad alternatywnymi wobec tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości sposobami rozwiązywania konfliktów między ofiarą i sprawcą przestępstwa, opowiada się za takim przemodelowaniem tego tradycyjnego systemu, aby w należyтым stopniu zacząć uwzględniać interesy i potrzeby ofiar

¹ M. Cieślak, *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994, s. 16.

² J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie Ładu społecznego*, Warszawa 2004, s. 228.

oraz zapewnić im uzyskanie zadośćuczynienia w inny, mniej stresujący sposób³. Zainteresowanie tą problematyką zaczyna wzrastać i coraz częściej jest poruszane z kilku perspektyw: teoretycznej, społecznej, prawnej oraz praktycznej.

Sprawiedliwość naprawcza (*restorative justice*) jest jednym z nurtów skupiających się na zwiększeniu roli osób pokrzywdzonych przestępstwem, zaś myślą przewodnią jest naprawienie przez sprawcę wyrządzonych szkód, będących następstwem popełnienia czynu przestępczego. Chociaż była znana i stosowana w postaci kar prywatnych – już w okresie starożytnym oraz w okresie feudalnym⁴, to rozpowszechniona została dopiero w latach 70. XX wieku w Kanadzie, Norwegii i Anglii, będąc skrajnym przeciwieństwem wobec retributywnej formy sprawiedliwości⁵, charakteryzującej się koncentracją państwa na czynie przestępczym, ukaraniem sprawcy i stosowaniem kar dla odstraszenia od przestępstwa, oraz ignorowaniem ofiary i społeczności⁶. W ujęciu retributywnym bowiem sprawa związana z przestępstwem „toczy się pomiędzy sprawcą a państwem o ustalenie tejże winy i wymierzenie stosownej kary”, zaś „do organów państwowych należy ujęcie sprawcy czynu zabronionego, jego prawomocne osądzenie i ukaranie”⁷. W podejściu naprawczym natomiast respektowane są prawa i potrzeby ofiary, jej opinie, emocje i historie, które dotychczas były w dużym stopniu ignorowane⁸. Z kolei M. Maciejewska, powołując się na Nilsa Christie⁹, podkreśla, że odseparowanie czynu od kontekstu, „a w szczególności więzi społecznych, nie jest skuteczną drogą do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem i do zapobiegania niechcianym czynom. Rozwiązanie problemu

³ E. Bieńkowska, *Postępowanie mediacyjne restytucyjnego jako sposób rozwiązywania konfliktu między ofiarą i sprawcą przestępstwa*, w: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą. Materiały konferencji międzynarodowej (Warszawa, 26–27 styczeń 1995)*, Warszawa 1995, s. 19.

⁴ W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza...*, s. 10–16.

⁵ J. Radziszewska, „Akademicki kaprys” czy „budowanie zrozumienia”? *Refleksje z badań antropologicznych o sprawiedliwości naprawczej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Etnograficzne” 2021, 49, z. 4, s. 255.

⁶ A. Lewicka (za H. Zehr, za Czernecka-Działuk, Wójcik, 2001), *Sprawiedliwość naprawcza a tradycyjny wymiar sprawiedliwości*, w: A. Lewicka, E. Grudzińska, *Mediacja sądowa. Alternatywna metoda resocjalizacyjna*, Lublin 2010, s. 61–62.

⁷ E. Silecka-Marek, *Instytucja mediacji w polskim prawie karnym*, „Resocjalizacja Polska” 2020, 19, s. 129.

⁸ J. Radziszewska, op. cit., s. 255.

⁹ N. Christie był norweskim kryminologiem i socjologiem związanym z Uniwersytetem w Oslo. Jego dzieła stanowią twórczy wkład w ideę sprawiedliwości naprawczej. W swoim artykule „Conflicts as Property” opublikowanym w 1977 r. na łamach *The British Journal of Criminology*, zaprezentował swoją koncepcję rozwiązywania konfliktu (klasycznie będącego domeną prawa karnego), opartą na założeniu, że tytułowy konflikt jest własnością zainteresowanych stron i to do nich powinno należeć jego rozwiązanie. Tekst ten wywarł ogromny wpływ na naukę prawa karnego, kryminologii stanowiąc swoisty manifest sprawiedliwości naprawczej. Warto zaznaczyć, że Christie zajmował się również problemami wymierzania kar oraz organizacją systemu więziennictwa i jej wpływem na społeczeństwo.

powinno skupiać się na kompensacji względem ofiary przestępstwa i oddziaływaniach społeczności, której sprawca jest członkiem¹⁰.

Dokonując analizy piśmiennictwa literatury przedmiotu, nie sposób nie zauważyć, że autorzy zajmujący się problematyką sprawiedliwości naprawczej różnie definiują pojęcie sprawiedliwości naprawczej. Jedni określają ją jako „proces”, w którym sprawca przestępstwa i pokrzywdzony podejmują świadomie wysiłek zmierzający do zadośćuczynienia i przebaczenia, poszukując przy wsparciu innych osób wspólnych możliwości rozwiązania problemów wynikających z zachowania przestępczego. Taką definicję proponują m.in. D. Jaworska, M. Niełacna oraz W. Klaus¹¹. Inni autorzy definiują sprawiedliwość naprawczą jako „podejście” zakładające znalezienie konstruktywnej reakcji na przestępstwo, w taki sposób, by do procesu rozwiązywania problemów wywołanych przestępstwem włączyć potrzeby ofiary oraz uzgodnić chęć sprawcy do przyjęcia na siebie odpowiedzialności za swoje postępowanie¹². Natomiast J. Consedine określa sprawiedliwość naprawczą jako „filozofię” obejmującą szereg emocji związanych z myśleniem człowieka, która karanie zastępuje pojednaniem, zemstę na sprawcach zastępuje pomocą dla ofiar, a w miejsce alienacji i nieczułości proponuje wspólnotę i zjednoczenie, natomiast zamiast negatywizmu i destrukcji – proponuje naprawę, przebaczenie i łaskę¹³. Według tego samego autora sprawiedliwość naprawcza nazywana jest też „rozwiązaniem sprawy wynikłej z przestępstwa”, nad którym to rozwiązaniem wspólnie pracują osoby dotknięte wpływem zachowania kryminalnego, niezależnie od tego, czy są ofiarami, sprawcami, czy członkami rodzin¹⁴. Z kolei M. Wright przyjął, że sprawiedliwość naprawcza jest „działaniem naprawczym”, „dialogiem poszkodowanego ze sprawcą, przy możliwym współdziałaniu społeczności”, w toku którego odbywa się ustalenie rodzaju zadośćuczynienia¹⁵. Za podobnym określeniem opowiada się H. Wantula. Jak podaje autorka, sprawca i ofiara, podejmując „dialog”, „wchodząc między sobą w interakcje”, uczestniczą w „procesie dochodzenia do porozumienia”, w którym mogą lepiej się poznać, łatwiej dostrzec wzajemnie swoje potrzeby i uwrażliwić się na nie. W spotkaniu ze sprawcą osoba pokrzywdzona przestępstwem może otrzymać odpowiedź na nurtujące je wcześniej pytania i obawy, może wyciszyć lęk czy uspokoić emocje, takie jak gniew,

¹⁰ M. Maciejewska, *Nils Christie – ojciec norweskiej kryminologii. Koncepcje sprawiedliwości naprawczej i społecznego rozwiązywania konfliktów*, „Dialogi Polityczne/Political Dialogues. Journal of Political Theory” nr 25, Toruń 2018, s. 48.

¹¹ D. Jaworska, M. Niełacna, W. Klaus, *Sprawiedliwość naprawcza a mediacja – konkurentki czy sojuszniczki*, „Mediator” nr 31, Warszawa 2004, s. 4.

¹² B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, *Mediacja. Nietelni przestępcy i ich ofiary*, Warszawa 1999, s. 121.

¹³ J. Consedine, *Sprawiedliwość naprawcza, Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004, s. 228.

¹⁴ J. Consedine, *Wyrównywanie szkód spowodowanych przestępstwem. Sprawiedliwość naprawcza i probacja*, „Mediator” nr 27, Warszawa 2003, s. 4.

¹⁵ M. Wright, *Przywracając szacunek sprawiedliwości*, Warszawa 2005.

frustracja, wywołane przez przestępcze działanie sprawcy. Może w końcu wyrazić zgodę na zawarcie porozumienia, pojednać się ze sprawcą, okazać mu zrozumienie, uzyskać odszkodowanie lub inne satysfakcjonujące rozwiązanie. Sprawca z kolei, w konfrontacji z ofiarą swojego czynu zaczyna dostrzegać sens i znaczenie normy, którą naruszył, zaczyna rozumieć wagę swojego postępowania. Dzięki temu możliwe jest zaniechanie jego dalszych społecznie negatywnych zachowań¹⁶. H. Wantula podkreśla przy tym, jak istotnym efektem procesu dochodzenia do porozumienia, nawet gdy ostatecznie nie zostanie zakończone ugodą, jest utrwalanie bądź przyswajanie norm etycznych, prawnych, świadomość odgrywania czynnej roli we własnej sprawie, szacunek dla godności osoby ludzkiej sprawcy i poszkodowanego, wzmocnienie ich roli w społeczeństwie, a nawet w systemie wymiaru sprawiedliwości¹⁷.

J. Waluk stoi na stanowisku, że aby mówić o sprawiedliwości naprawczej, powinny być spełnione następujące warunki:

- udzielenie ofierze pomocy powinno być pierwszą reakcją społeczeństwa,
- sprawca powinien zadośćuczynić za swój czyn ofierze lub społeczeństwu,
- stronom należy umożliwić spotkanie i wymianę poglądów,
- wszelkie formy zadośćuczynienia, jakie strony wypracowały wspólnie w drodze porozumienia, należy zaakceptować, a nie kwestionować,
- do czynnego udziału w procesie naprawczym należy zaangażować lokalną społeczność,
- gdy sprawca czynu nie jest znany, to ofiarom należy udzielić pomocy¹⁸.

Od kilkunastu lat sprawiedliwość naprawcza stanowi przedmiot zainteresowania licznych organizacji międzynarodowych¹⁹. W tym miejscu należy podkreślić rosnące zainteresowanie sprawiedliwością naprawczą w państwach członkowskich Unii Europejskiej, które dostrzegły coraz więcej wyników badań naukowych wskazujących na efektywność sprawiedliwości naprawczej oraz satysfakcję uczestników procesu sprawiedliwości naprawczej. Dyrektywa

¹⁶ H. Wantula, *W drodze do pozasądowego rozwiązywania konfliktów. Dane, uwagi, propozycje w: Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą. Materiały konferencji międzynarodowej (Warszawa, 26–27 styczeń 1995)*, Warszawa 1995, s. 70.

¹⁷ Ibidem, s. 70.

¹⁸ J. Waluk, *Mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej – korzyści dla stron. Sprawiedliwość naprawcza a mediacja*, Warszawa 2004, s. 3.

¹⁹ Między innymi w: 1999 roku Komitet Ministrów Rady Europy przyjął Rekomendację No.R.(99)19 o użyciu mediacji w sprawach karnych, a Rada Ekonomiczno-Społeczna ONZ uchwaliła Rezolucję 1999/26 pod nazwą: „Rozwój i wdrażanie mediacji i praktyk sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych”; w 2000 roku Rada Ekonomiczno-Społeczna ONZ sformułowała pierwsze międzynarodowe standardy dla praktyk naprawczych w dokumencie zatytułowanym: „Podstawowe zasady wykorzystywania programów sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych”, a 8 grudnia 2000 r., dzięki wsparciu i pomocy finansowej Komisji Europejskiej, pracę rozpoczęła pierwsza europejska organizacja propagująca idee naprawcze – Europejskie Forum na rzecz Mediacji Ofiara–Sprawca i Sprawiedliwości Naprawczej.

Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25 października 2012 r., ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, wprowadziła definicję legalną „sprawiedliwości naprawczej”. Art. 2 ust.1 lit. d cytowanej dyrektywy stanowi, że „sprawiedliwość naprawcza oznacza wszelkie procedury, dzięki którym ofiara oraz sprawca mają możliwość, pod warunkiem wyrażenia przez nich na to dobrowolnej zgody, czynnego udziału w rozwiązaniu kwestii będących wynikiem przestępstwa przy pomocy bezstronnej strony trzeciej”²⁰. Ponadto, miękkie prawo międzynarodowe wyrażone w postaci wytycznych, rekomendacji, pomimo że nie ma mocy prawnie wiążącej dla państw, do których są adresowane, może również dostarczać wiele wskazówek interpretacyjnych, wyjaśniać pojęcia oraz przedstawiać świeże spojrzenie na dotychczas obowiązujące normy. Doniosłym przykładem jest tu, przyjęta w 2018 r., Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych. Uznano bowiem sprawiedliwość naprawczą jako metodę, przez którą potrzeby i interesy stron mogą zostać zidentyfikowane i zaspokojone poprzez zrównoważone, sprawiedliwe i wspólne działanie. Jednocześnie uznano potencjalne korzyści stosowania sprawiedliwości naprawczej w odniesieniu do wymiaru sprawiedliwości, mogącej uzupełniać tradycyjne postępowanie karne lub stanowić dla niego alternatywę. Dostrzeżono przy tym potrzebę wzmocnienia udziału stron, w tym ofiar i sprawców przestępstw, innych osób dotkniętych przestępstwem oraz szerszej społeczności, w określeniu i naprawieniu krzywdy wyrządzonej przez przestępstwo. W rekomendacji zdefiniowano sprawiedliwość naprawczą, nazywając ją „procesem, który umożliwia osobom pokrzywdzonym przez przestępstwo, oraz tym odpowiedzialnym za pokrzywdzenie, jeżeli dobrowolnie wyrażają zgodę, aby przy pomocy przeszkolonej i bezstronnej osoby trzeciej (dalej zwanej „facylitorem”²¹) aktywnie uczestniczyć w rozwiązaniu sprawy powstałej w konsekwencji popełnienia tego przestępstwa”. Rekomendacja określa podstawowe zasady sprawiedliwości naprawczej; promuje standardy stosowania

²⁰ DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 315/57). Bliżej zob. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=DE> [dostęp: 7.09.2022 r.].

²¹ Por. osoba pośrednicząca w spotkaniu biznesowym, ułatwiająca przepływ informacji i rozwiązująca problemy; osoba, która angażuje się w ułatwianie innym ich działania. Słowniki wyrazów obcych notują *facylitację* (ang. *facilitation*, z fr. *faciliter* ‘ułatwiać’, z łac. *facilis* ‘łatwy’) jako – najogólniej mówiąc – wzajemną stymulację zachowań członków grupy, a stąd już tylko krok do *facylitatora*, który takie zachowania obserwuje, pobudza i wspiera grupę w dochodzeniu do celu. Źródło: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/facylitator;10384.html> [dostęp: 7.09.2022 r.]. W Polsce przyjęto, że bezstronną osobą trzecią, pośredniczącą w sporze, której celem jest zażegnanie albo złagodzenie konfliktu pomiędzy stronami, jest „mediator”.

sprawiedliwości naprawczej w kontekście procedury karnej; zawiera zalecenia dotyczące usług sprawiedliwości naprawczej; zachęca do kontynuowania rozwoju sprawiedliwości naprawczej oraz rozwijania innowacyjnych metod naprawczych. Adresowana jest do wszystkich instytucji (publicznych i prywatnych) funkcjonujących w ramach wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, kierujących sprawy do programów sprawiedliwości naprawczej, lub które mogą wykorzystać wartość sprawiedliwości naprawczej w swojej pracy²².

Podkreślenia wymaga, że w obszarze coraz większego zainteresowania środowisk naukowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości jest skuteczność podejmowanych programów opartych na stosowaniu metod sprawiedliwości naprawczej. Owa skuteczność rozpatrywana jest m.in. przez pryzmat zapobiegania przestępczości. B. Czarnecka-Działuk, zajmując się profilaktycznymi aspektami sprawiedliwości naprawczej, podkreśla, że wiele badań i bogata literatura przedmiotu dowodzą, iż oddziaływania sprawiedliwości naprawczej mają wpływ na kwestię powrotności do przestępstwa²³. Autorka, podejmując rozważania nad badaną przez siebie problematyką, przywoływała analizę badań, w tym także wskazania dla polityki karnej, zawarte m.in. w raporcie końcowym z 2010 r. z realizacji europejskiego projektu „Sprawiedliwość naprawcza i zapobieganie przestępczości”, stanowiącego część europejskiego programu „Walka z przestępczością”. W raporcie tym wyrażono stwierdzenie – jak zaznacza B. Czarnecka-Działuk – że zapobieganie przestępczości i sprawiedliwość naprawcza koncentrują się raczej na „zarządzaniu przyszłością” poprzez ukierunkowywanie, sterowanie i wywieranie wpływu na przyszłe zachowania niż na pociąganiu jednostek do odpowiedzialności za ich zachowania w przeszłości. „Choć zapobieganie przestępczości jest zorientowane na przyszłość, sprawiedliwość naprawcza usiłuje połączyć przeszłość (czyni jednostki odpowiedzialnymi za ich działania) z przyszłymi celami i oczekiwaniami co do naprawienia szkody i reintegracji”²⁴. O skuteczności programów sprawiedliwości naprawczej w kontekście zapobiegania przestępczości świadczy wiele wyników badań, na

²² Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326. posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów). Przekład dr Anna Matczak.

Zob. https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Rekomendacja-Nr-CM_Rec_2018_8_Komitetu-Ministrow-RE-dot.-sprawiedliwosci-naprawczej-w-sprawach-karnych.pdf [dostęp: 7.09.2022 r.].

²³ B. Czarnecka-Działuk, *Profilaktyczne aspekty sprawiedliwości naprawczej – prezentacja wyników badań nieletnich uczestników mediacji*, w: *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (red. nauk. M. Plucińska), Poznań 2014, s. 278–279. https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf [dostęp: 01.10.2022 r.].

²⁴ *Ibidem*, s. 278, za *Restorative Justice and Crime Prevention. Presenting a theoretical exploration, an empirical analysis and the policy perspective*, 2010, s. 3.

które powołuje się autorka. Należą do nich badania J. Bonty²⁵, L. Forsythe'a²⁶, H. Schütza²⁷, L. Herman, H. Stranga²⁸, a także K.J. Bergseth oraz A. Bouffarda²⁹.

Podsumowując, koncepcja sprawiedliwości naprawczej wpływa na system wymiaru sprawiedliwości, na politykę kryminalną, w tym na unormowania prawne. Dostrzeżono bowiem, że w wielu przypadkach, nie będzie możliwe zrealizowanie celów postępowania karnego, bez stworzenia stronom możliwości

²⁵ W badaniu przeprowadzonym w Winnipeg, z wykorzystaniem grupy kontrolnej, przestępcy, którzy uczestniczyli w programie sprawiedliwości naprawczej, znacząco rzadziej powracali do przestępstwa niż dobrana grupa sprawców podobnych czynów, którzy zostali poddani probacji. Z każdym rokiem sprawdzania karalności różnice odsetków recydywy dla obu grup były coraz większe. Zob. badania J. Bonty z: *Restorative justice and Crime Prevention. Presenting a theoretical exploration, an empirical analysis and the policy perspective*, 2010, przywołane w: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf, s. 278, [dostęp: 01.10.2022 r.].

²⁶ Dużo mniejsza powrotność do przestępstwa nieletnich, których sprawy przekazano do mediacji, niż w grupie kontrolnej. Z badań wynikało, że powrotność do przestępstw w grupie przekazanych do mediacji wynosiła 20%, a 48% w grupie kontrolnej, różnica sięgała 28%. Zob. badania L. Forsythe z: *An Analysis of Juvenile Apprehension Characteristics and Reapprehension Rates*, za: E.G.M. Weiterkamp, *Research on Victim Offender Mediation. Finding and Needs for the Future*, w: *Victim-Offender mediation in Europe. Making restorative justice work*, Leuven 2000, s. 107, przywołane w: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf, s. 278, [dostęp: 01.10.2022 r.].

²⁷ Recydywa nieletnich uczestniczących w mediacji wyniosła 14% w ciągu 3 lat, podczas gdy w grupie ukaranych grzywną – 33%, co oznacza ponad dwukrotnie mniejszą recydywę nieletnich uczestników mediacji niż w grupie kontrolnej. Przywołane badania H. Schütza z: H. Schütz, *Die Rückfallhäufigkeit nach einem Außergerichtlichen Tatausgleich bei Erwachsenen*, „Österreichische Richterzeitung” 1999, H. 7–8, s. 161–166, przywołane w: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf, s. 278, [dostęp: 01.10.2022 r.].

²⁸ Lawrence W. Sherman i Heather Strang po przeanalizowaniu wielu badań, w tym obejmujących grupę kontrolną, i stwierdzili, że sprawiedliwość naprawcza może przynosić lepsze rezultaty w przypadku poważniejszych przestępstw niż lżejszych, wbrew powszechnym przekonaniom. Zob. L. Herman, H. Strang, *Restorative justice. The evidence*, Londyn 2007, s. 16–18, 68–71, przywołane w https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf, s. 279, [dostęp: 01.10.2022 r.].

²⁹ Analiza badań wykazała, że programy sprawiedliwości naprawczej są efektywne w przypadku różnych grup młodych sprawców. Zob. K.J. Bergseth, A. Bouffard, *Examining the Effectiveness of a Restorative Justice Program for Various Types of Juvenile Offenders*, „International Journal of the Offender Therapy and Comparative Criminology” XX (X)/2012, s. 1–22, przywołane w https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf, s. 279, [dostęp: 01.10.2022 r.].

porozumienia, poprzedzonego poznaniem źródła przestępstwa, zrozumieniem motywów postępowania sprawcy, ani bez stworzenia sprawcy szansy na zrozumienie konsekwencji swojego postępowania, wyrażenia skruchy i zaoferowania stosownego zadośćuczynienia moralnego lub finansowego. Zrozumiano, że proces karny nie może pomijać rzeczywistych potrzeb ofiary, jej naturalnego prawa do wpływania na przebieg i rezultat procesu. Zaś wdrażane programy sprawiedliwości naprawczej są realną szansą na zapobieganie przestępczości.

I.2. Metody rozwiązywania konfliktów według koncepcji sprawiedliwości naprawczej

Rozwiązywanie konfliktów według koncepcji sprawiedliwości naprawczej może odbywać się różnymi metodami, rozumianymi jako świadomie stosowane sposoby postępowania oraz jako wszelkie procedury mające prowadzić do osiągnięcia zamierzonego celu. Dzięki tym metodom, korzystając z pomocy bezstronnej strony trzeciej, osoba pokrzywdzona przestępstwem oraz sprawca mają możliwość dobrowolnie uczestniczyć w rozwiązaniu kwestii będących wynikiem przestępstwa³⁰. Jak podaje, A. Muszyńska, koncepcja sprawiedliwości naprawczej proponuje kilka metod rozwiązywania konfliktów, wśród których znajdziemy. Mediacje, konferencje, koła pojednawcze, negocjacje. Wszystkie zakładają spotkanie ofiary ze sprawcą, dialog, uzgodnienie warunków reparacji i wyciągnięcie wniosków na przyszłość³¹.

Niewątpliwie, łączy je wspólny mianownik, którym jest dobrowolne spotkanie pokrzywdzonego i sprawcy, zakładające między nimi dialog, ukierunkowany na wypracowanie rozwiązania. Podstawą owego wypracowanego rozwiązania, zwanego też porozumieniem bądź ugodą, jest przyjęcie przez sprawcę odpowiedzialności za swe zachowanie, uzgodnienie warunków zrekompensowania wyrządzonych krzywd czy naprawienia szkód i wyciągnięcie wniosków na przyszłość. Sprawiedliwość naprawcza może więc przybierać różne formy, modele, funkcje oraz sposoby jej zastosowania. Może też opierać się na określonych zasadach, filarach. Tak szerokie spectrum zastosowania koncepcji sprawiedliwości przejawia się nie tylko w literaturze przedmiotu, ale również w rekomendacjach skierowanych do państw członkowskich, w tym Polski³².

³⁰ Załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych, s. 4. Zob. https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Rekomendacja-Nr-CM_Rec_2018_8_Komitetu-Ministrow-RE-dot.-sprawiedliwosci-naprawczej-w-sprawach-karnych.pdf [dostęp: 7.09.2022 r.].

³¹ A. Muszyńska, *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010, s. 10.

³² Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326. posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów) i załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw

M. Wright wskazuje, że do typowych modeli sprawiedliwości naprawczej należą: konferencje, mediacje bezpośrednie, mediacje pośrednie, komunikacje grupowe oraz społeczne rady do spraw reparacji. Najpopularniejsze są mediacje. Mediacje bezpośrednie to taki model sprawiedliwości naprawczej, gdzie mediator, sprawca i ofiara spotykają się wspólnie w celu rozwiązania problemów i sporów. Natomiast w mediacjach pośrednich ofiara i sprawca nie mają ze sobą bezpośredniego kontaktu, a mediator spotyka się indywidualnie raz z ofiarą, a raz ze sprawcą. Warte naśladowania są konferencje organizowane w Nowej Zelandii, charakteryzujące się tym, że w przypadku poważnych spraw zainteresowane strony, a także ich bliscy członkowie rodzin mogą uczestniczyć w spotkaniach, prowadzonych z reguły przez dwóch mediatorów, dzieląc się propozycjami rozwiązania konfliktów. Ciekawym modelem są komunikacje grupowe polegające na tym, że grupa sprawców, którzy dokonali czynów o podobnym charakterze i grupa osób pokrzywdzonych wchodzi w rolę drugiej strony. Z kolei społeczne rady do spraw reparacji składające się z pięciu osób rozpatrują sprawę oraz opracowują plan pracy sprawcy³³.

M. Bocheński, wskazuje, że instytucjami, jakie stosowane są w celu realizacji idei sprawiedliwości naprawczej, są m.in.: mediacja, koncyliacja, arbitraż, pojednanie sprawcy z ofiarą, przeproszenie pokrzywdzonego, ustalenie w drodze mniej lub bardziej formalnych negocjacji sposobu naprawienia szkody, włączenie sprawcy w pewien system prac społecznie użytecznych na rzecz lokalnej społeczności. Metody te, często nazywane alternatywnymi sposobami rozwiązywania sporów (ang. ADR – *Alternative Dispute Resolution*), mają odformalizowany charakter, z ograniczoną do minimum kontrolą sądową³⁴.

Senat RP w uchwale z 3 czerwca 2004 r. w sprawie polityki karnej w Polsce, wyrażając swoją aprobatę dla idei sprawiedliwości naprawczej, wskazał, że „najlepszymi środkami realizacji idei sprawiedliwości naprawczej są kary nieizolacyjne, związane z poddaniem sprawcy okresowi próby, w którym powinien on wypełnić nałożone nań przez właściwy organ obowiązki. Spośród tych obowiązków najważniejsze powinno być naprawienie szkody i krzywdy moralnej wyrządzonej pokrzywdzonemu”³⁵.

Zasady sprawiedliwości naprawczej określone w Rekomendacji nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich

członkowskich dotyczący sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych. Zob. https://mediacja.isprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Rekomendacja-Nr-CM_Rec_2018_8_Komitetu-Ministrow-RE-dot.-sprawiedliwosci-naprawczej-w-sprawach-karnych.pdf [dostęp: 7.09.2022 r.].

³³ M. Wright, *Przywracając szacunek...*, s. 180.

³⁴ M. Bocheński, *W kierunku sprawiedliwości naprawczej*, „Palestra” 3–4/2012, s. 267. Źródło: <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/3-4-2012/artkul/w-kierunku-sprawiedliwosci-naprawczej> [dostęp: 17.09.2022].

³⁵ Uchwała Senatu RP z 3 czerwca 2004 r. w sprawie polityki karnej w Polsce, „Monitor Polski” z 15 czerwca 2004 r., poz. 26, nr 431.

dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych, wskazują, że sprawiedliwość naprawcza często przyjmuje formę „dialogu (bezpośredniego lub pośredniego) pomiędzy ofiarą a sprawcą przestępstwa; do którego włączyć można, jeżeli jest to właściwe, inne osoby bezpośrednio czy pośrednio dotknięte przez przestępstwo”. Zaś w zależności od kraju, sprawiedliwość naprawcza może odnosić się, między innymi, do mediacji pomiędzy ofiarą a sprawcą przestępstwa, mediacji karnej, konferencji sprawiedliwości naprawczej, grupowej konferencji rodzinnej, kręgów orzekających lub kręgów mediacyjnych³⁶.

Jak podkreśla, M. Tabernacka, w Polsce koncepcja sprawiedliwości naprawczej realizowana jest głównie w formie mediacji w sprawach karnych pomiędzy pokrzywdzonym a dorosłym sprawcą czynu przestępczego oraz mediacji w postępowaniu w sprawach nieletnich³⁷. Ponadto, idea sprawiedliwości naprawczej popularyzowana jest w środowisku szkolnym poprzez propagowanie mediacji szkolnych i rówieśniczych jako sposobu na rozwiązywanie konfliktów bez użycia przemocy. W tym kontekście na uwagę zasługują opracowane Standardy mediacji rówieśniczej i szkolnej w szkołach i innych placówkach oświatowych, rekomendowane od listopada 2017 roku przez Rzecznika Praw Dziecka³⁸.

P. Matczak zwraca natomiast uwagę na jedno z najnowszych osiągnięć rozwoju teorii oraz praktyki sprawiedliwości naprawczej, a mianowicie na proces kształtowania życia społecznego oraz przestrzeni miejskiej wdrażanych w miastach poprzez pryzmat zasad i wartości sprawiedliwości naprawczej. Mowa tu zwłaszcza o koncepcji miast sprawiedliwości naprawczej, stopniowo wdrażanych w Polsce (głównie we Wrocławiu) w oparciu o doświadczenia takich miast i krajów jak: Hull, Bristol, Brighton i Hove w Wielkiej Brytanii; Como oraz Tempio Pausania we Włoszech; Leuven w Belgii; Whanganui w Nowej Zelandii czy Oakland w Stanach Zjednoczonych³⁹. Warto w tym miejscu dodać, że w okręgu lubelskim prowadzone są liczne działania oparte na wartościach sprawiedliwości naprawczej oraz kształtujące proces życia społecznego. Są one wdrażane pilotażowo w warunkach izolacji więziennej⁴⁰, w środowiskach szkol-

³⁶ Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326. posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów). Przekład dr Anna Matczak.

Zob. https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Rekomendacja-Nr-CM_Rec_2018_8_Komitetu-Ministrow-RE-dot.-sprawiedliwosci-naprawczej-w-sprawach-karnych.pdf [dostęp: 7.09.2022 r.].

³⁷ M. Tabernacka, *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Warszawa 2018, s. 147.

³⁸ Standardy mediacji rówieśniczej i szkolnej w szkołach i innych placówkach oświatowych, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa, listopad 2017. Zob. <http://brpd.gov.pl> [dostęp: 28.09.2022 r.].

³⁹ A. Matczak, *Czym jest miasto sprawiedliwości naprawczej?*, „Archiwum Kryminologii” (XLIII/2), 2021, s. 399–427. <https://doi.org/10.7420/AK2021.19> [dostęp: 28.09.2022 r.].

⁴⁰ Zob. Projekt „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, sfinansowany ze środków

nych, akademickich oraz w ramach współpracy międzyinstytucjonalnej na rzecz mediacji i polubownych form rozwiązywania sporów⁴¹, co pozwala uznać, że również Lublin pretenduje do miasta sprawiedliwości naprawczej.

Analizując sposoby postępowania zmierzające do rozwiązywania konfliktów w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej, nie sposób ominąć jej istotnych zadań, funkcji, zasad i filarów.

B.D. Meier, rozpatrując sprawiedliwość naprawczą z punktu widzenia zadań, jakie ona spełnia lub ma spełniać, wymienia następujące funkcje sprawiedliwości naprawczej:

- funkcję kompensacyjną – ze względu na uzyskanie zadośćuczynienia za szkodę,
- funkcję zapobiegawczą – w kontekście prewencji i zapobiegania kolejnym przestępstwom,
- funkcję włączającą ofiary do postępowania – w aspekcie zaspokajania potrzeb ofiary,
- funkcję uwzględniania relacji między sprawcą i ofiarą – wujęciu rozwiązania zaistniałego konfliktu i poprawy między nimi relacji,
- funkcję uwzględniania interesów społeczeństwa – pod kątem zachowania ładu społecznego⁴².

P. Lewicka-Zelent, w oparciu o badania własne przeprowadzone w 2014 roku na osobach odbywających karę pozbawienia wolności, wskazała, że „sprawiedliwość naprawcza powinna pełnić funkcje psychologiczne w wymiarze oczyszczenia, które przybiera formę przebaczenia sprawcy przez osobę pokrzywdzoną oraz formę wzbudzenia w nim żalu i refleksji na temat dokonanego czynu przestępczego”⁴³. Można zatem przyjąć, że sprawiedliwość naprawcza pełni również funkcję psychologicznego oczyszczenia.

Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości, realizowany w latach 2020–2022 na terenie 10 jednostek penitencjarnych okręgu lubelskiego. <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/>

⁴¹ W dniu 13 czerwca 2022 r. powołano Lubelskie Porozumienie na rzecz mediacji i polubownych form rozwiązywania sporów. Sygnatariuszami Aktu Powołania zostali wiceminister sprawiedliwości, prorektor KUL oraz przedstawiciele: Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego, Komendy Wojewódzkiej Policji w Lublinie, Lubelskiego Klubu Biznesu, Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej, Sądu Okręgowego w Lublinie, Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie, Miejskiego Ośrodka Pomocy w Rodzinie w Lublinie, Katolickiego Stowarzyszenia Pomocy Osobom Potrzebującym „Agape” oraz Stowarzyszenia Integracji Rodzin „Przystań”. Zob. https://www.kul.pl/na-kul-powolano-lubelskie-porozumienie-na-rzecz-mediacji.art_99487.html [dostęp: 28.09.2022 r.].

⁴² B.D. Meier, *Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji*, w: *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, Warszawa 1999, s. 47.

⁴³ A. Lewicka-Zelent, *Sprawiedliwość naprawcza w poglądach osób pozbawionych wolności*, Chowanna 2015, s. 303; Zob. <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Chowanna/Chowanna-r2015-t2/Chowanna-r2015-t2-s293-313/Chowanna-r2015-t2-s293-313.pdf> [dostęp: 28.08.2022 r.].

Za podstawowe zasady sprawiedliwości naprawczej, które mogłyby stanowić podstawę do wzmocnienia szeroko zakrojonych reform wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych wśród państw członkowskich Unii Europejskiej, Komitet Ministrów Rady Europy uznał:

- zasadę uczestnictwa interesariuszy – wyrażającą się w możliwości aktywnego uczestnictwa stron w rozwiązaniu przestępstwa;
- zasadę naprawienia krzywdy – ukierunkowaną na rozpoznanie i naprawienie krzywdy, jaką przestępstwo wyrządziło osobom indywidualnym, relacjom oraz społeczeństwu ogółem;
- zasadę dobrowolności – co oznacza, że proces sprawiedliwości naprawczej może mieć miejsce tylko wtedy, kiedy strony, po wcześniejszym poinformowaniu o charakterze procesu oraz jego możliwych wynikach i następstwach, dobrowolnie zgodzą się wziąć w nim udział, przy czym strony mogą wycofać zgodę w każdym momencie tego procesu;
- zasadę poufności – rozmowy w trakcie procesu sprawiedliwości naprawczej powinny pozostać poufne i nie mogą być później wykorzystane, chyba że strony wyrażą na to zgodę;
- zasada ogólnodostępności – co oznacza, że rodzaj, waga oraz miejsce popełnienia przestępstwa nie powinno, samo w sobie przy braku innych uwarunkowań, uniemożliwiać skorzystania z procesu sprawiedliwości naprawczej przez ofiary i sprawców przestępstw. Usługi w zakresie sprawiedliwości naprawczej powinny być też dostępne na każdym etapie procesu karnego, w tym także na etapie postępowania wykonawczego;
- inne istotne zasady sprawiedliwości naprawczej to: dialog prowadzony w przemyślany sposób i z szacunkiem, równa troska o potrzeby i interesy osób uczestniczących, sprawiedliwość proceduralna; wspólna ugoda oparta na porozumieniu, skupienie uwagi na naprawieniu szkody, reintegracji i osiągnięciu wzajemnego zrozumienia oraz unikanie dominacji⁴⁴.

M. Płatek uważa, że sprawiedliwość naprawcza czyni ze skonfliktowanych uczestników – aktywnych decydentów, którzy podczas konfrontacji, angażują się w dialog i wspólne wypracowanie konsensusu opartego na trzech filarach:

1. prawie ofiary do rekompensaty za doznaną krzywdę,
2. na zobowiązaniu sprawcy do naprawienia tych krzywd,
3. na uczestnictwie stron i społeczności lokalnej w procesie prowadzącym do restytucji przez sprawcę szkody⁴⁵.

Ten ostatni – trzeci filar został uzupełniony o dwa aspekty, tj. o wsparcie mediatora, które jest istotne dla zawarcia porozumienia, oraz o podjęcie, przez

⁴⁴ Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych.

⁴⁵ M. Płatek, *Teoria sprawiedliwości naprawczej*, w: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajst, Warszawa 2005, s. 10–11.

sprawcę i pokrzywdzonego, świadomego wysiłku zmierzającego do rozwiązania problemu. Autorką powyższych modyfikacji jest O. Sitarz⁴⁶.

P. Szczepaniak akcentuje, że konsensus jest standardem mediacji, podobnie jak całej sprawiedliwości naprawczej. Autor dostrzegając, że wprowadzenie sprawiedliwości naprawczej w fazie wykonywania kary wiąże się z upodmiotowieniem roli więźnia, zaś osią postępowania naprawczego, także resocjalizacyjnego, staje się chęć zadośćuczynienia, szukał jednak odpowiedzi na pytanie „Czy zakład karny jest odpowiednim miejscem do prowadzenia spotkań mediacyjnych?”. Jego odpowiedź była twierdząca, a przy tym wskazał, że indywidualny plan resocjalizacyjny więźnia może stać się indywidualnym planem postępowania mediacyjnego. Centralną rolę odgrywa w tym układzie relacja między pokrzywdzonym a sprawcą oraz towarzyszący temu dialog mogący w efekcie doprowadzić do ugody. Warunkiem koniecznym jest, aby sprawca/skazany starał się aktywnie naprawić szkodę wyrządzoną przestępstwem, odkupić winę swoim działaniem. Według Szczepaniaka mediacje prowadzone po wyroku między przestępcą a osobą pokrzywdzoną są „mediacjami bezpiecznymi”, gdyż mają miejsce między stronami konfliktu po osądzeniu sprawcy przez niezawisłe sądy. Autor dostrzega, że aby wprowadzić mediacje do postępowania wykonawczego, zwłaszcza w warunkach instytucji totalnej, należy podjąć przemyślane działania oraz uwzględnić rolę, jaka mogłaby przypadać kadrze penitencjarnej w procesie mediacji po wyroku⁴⁷.

1.3. Mediacja w warunkach izolacji więziennej

Koncentrując się nad rolą mediacji w polskim prawie karnym wykonawczym, należy poczynić na wstępie jedno z podstawowych założeń, iż mediacja nie jest *sensu stricto* metodą resocjalizacyjną, jak również nie stanowi odmiany terapii. Nie jest także doradztwem czy pośrednictwem, nie może być również uważana za *panaceum* na cały, złożony problem przestępczości⁴⁸. Oczywiście jej niektóre elementy mogą spełniać częściowo rolę resocjalizacyjną czy pomagać w przeprowadzeniu terapii, ewentualnie pomóc ofierze czy sprawcy w podjęciu określonych działań, natomiast sama mediacja nie stanowi jednego z ich rodzaju. Instytucja mediacji została wprowadzona jako forma odpowiedzi na żądania społeczeństwa domagającego się skuteczniejszej walki z przestępczością oraz uwzględniania interesów i praw ofiar przestępstw w toczącym się postępowaniu karnym.

⁴⁶ O. Sitarz, *O mediacji w ogólności*, w: *Metodyka pracy mediatora w sprawach karnych*, red. O. Sitarz, Warszawa 2015, s. 14–18.

⁴⁷ P. Szczepaniak, *Wybrane problemy wprowadzenia mediacji po wyroku*, „Mediator”, 14 (2), 2000, s. 16–18.

⁴⁸ A. Staszewska, *Sprawiedliwość naprawcza*, 2003, nr 2, <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=12>.

Obowiązujące realia wskazują, że Polska to „surowe państwo” – tzn. często stosujące kary izolacyjne⁴⁹. Tym samym dochodzi do „problemu przeludnienia” w zakładach karnych i aresztach śledczych, w których skazani odbywają kary pozbawienia wolności oraz rosną kolejki osób oczekujących na odbycie prawomocnie orzeczonych sankcji izolacyjnych⁵⁰.

Należy zauważyć, że aktualnie w polskim systemie prawa karnego występuje zjawisko odseparowania publiczności od instytucji procesu, skazania czy wykonania kary. Tym samym społeczeństwo nie bierze czynnego udziału w poszczególnych stadiach postępowania, szczególnie wykonawczego, i nie realizuje pozytywnej prewencji indywidualnej. Polskie społeczeństwo nastawione było i ciągle jest na odizolowanie od siebie podejrzanego, oskarżonego czy skazanego⁵¹. Osoby, które znalazły się w kręgu zainteresowania wymiaru sprawiedliwości, traktowane są przez opinię publiczną, społeczność⁵², sąsiadów, a często nawet rodzinę, jak „trędowaci”. Niestety pokutuje też w przekazie medialnym wizja izolowania skazańców, usuwając ich tym samym poza nawias społeczny.

Z drugiej strony skazani w zdecydowanej większości przypadków stwierdzają, że wymierzona im kara jest całkowicie niewspółmierna do popełnionego przez nich czynu⁵³. Za taki stan rzeczy obwiniają wymiar sprawiedliwości, obrońców, biegłych, świadków czy nawet ofiary przestępstwa, nie dostrzegając zarazem swojej roli w wyrządzonej bezprawnie krzywdzie czy spowodowanej szkodzie. Co więcej, pałają chęcią zemsty czy odwetu na osobie pokrzywdzonej, a to przekłada się na wywołanie obawy oraz lęku u ofiar przestępstw i w konsekwencji prowadzi do postulowania przez nie szerszego stosowania kary izolacyjnej. Sytuacja zapętała się i nie prowadzi do żadnego konstruktywnego rozwiązania problemu. Należy także wskazać, że skazany na karę bezwzględnego pozbawienia wolności zostaje „usunięty” ze społeczeństwa, a w przypadku orzeczenia kary pozbawienia wolności z zawieszeniem jej wykonania skazany jest narażony na utratę pracy, albo kara powoduje problemy ze znalezieniem nowej pracy. Osoba taka, nie posiadając wsparcia w najbliższych, popada w ubóstwo i często jedynym wyjściem z takiej sytuacji, w jej

⁴⁹ T. Cielecki, *Problemy z mediacją karną (bezdroża mediacji I)*, w: *Mediacja dla każdego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2010, s. 84.

⁵⁰ J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych – utopia czy wyzwanie. Perspektywy wykonania kary pozbawienia wolności*, 2010, nr 4 (44). Zob. szerz. „Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorośli – w latach 2002–2018” – <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna-oznaczenie> oraz „Statystyka roczna” – <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> [dostęp: 15.07.2021 r.].

⁵¹ T. Cielecki, *Problemy z mediacją karną (bezdroża mediacji I)*, w: *Mediacja dla każdego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2010, s. 85.

⁵² Por. M. Wright, *Naprawa krzywd w społeczeństwie czy sprawiedliwość przyszłości?*, *Med.* 2005, nr 35 (4/2005), s. 26.

⁵³ F. Ciepły, P. Słowik, *Więzienie to nie uzdrowisko*, 2009, nr 186 – <https://archiwum.rp.pl/artukul/884069-Wiezienie-to-nie-uzdrowisko.html>.

ocenie, jest popełnienie kolejnego przestępstwa. Działanie takie prowadzi do wymierzenia sprawcy przestępstwa kary bez warunkowego zawieszenia jej wykonania i skutkuje przeludnieniem w zakładach karnych i aresztach śledczych. Nielogiczną i kuriozalną jest sytuacja, w której osoba naruszająca normy prawne i społeczne podlega „leczeniu” w środowisku oderwanym od społeczeństwa, w którym doszło do przestępstwa, tj. w zamkniętej jednostce penitencjarnej. Jeszcze większym niezrozumieniem jest fakt występowania w takich zakładach karnych reguł całkowicie odmiennych od tych obowiązujących „na wolności”. Skazany znajdujący się w takim „nowym” dla niego świecie musi się podporządkować tym zasadom, aby móc nie tylko odbyć, ale wręcz przetrwać orzeczoną karę. Powoduje to pogłębienie się jego nieprzystosowania do norm etyczno-moralnych obowiązujących w „normalnym świecie”. Taki stan rzeczy spuentować można jako „wyrzucenie” przestępcy poza nawias społeczeństwa bez praktycznej możliwości powrotu. Obywatele chcą się odciąć od takiego człowieka, a tym bardziej nie widzą potrzeby udzielenia mu pomocy w powrocie do normalnego życia po zakończeniu odbywania kary. Nasuwa się pytanie: W jaki sposób społeczeństwo miałyby skutecznie współdziałać przy resocjalizacji skazanego? Odpowiedzią na nie mogą być rezultaty przeprowadzonego postępowania medacyjnego⁵⁴.

W celu zmiany obecnej mentalności i zapatrywania społeczeństwa należy przeprowadzić zmiany w zakresie systemu bezpieczeństwa państwa w sposobie funkcjonowania podsystemu odpowiedzialnego za zapobieganie przestępczości, regulującego także problemy ofiar czynów przestępnych, a zatem także mediacji w sprawach karnych⁵⁵. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na zalecenia zawarte w rekomendacji nr R (87) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy⁵⁶. Wytyczne uregulowane w przedmiotowej rekomendacji wskazują na potrzebę stworzenia w krajach członkowskich odpowiednich agend na poszczególnych szczeblach władzy, tj. krajowym, regionalnym oraz lokalnym. Zadania tych delegatur mają się koncentrować na rozwijaniu oraz rozpowszechnianiu prewencji w zapobieganiu przestępczości. Rekomendacja wskazuje także na potrzebę rozwoju sfery ochrony praw osób pokrzywdzonych przestępstwem, z uwzględnieniem do tego celu instytucji mediacji. Tę, przyjętą 34 lata wcześniej, linię rozwoju prewencji podtrzymała Rada Europy w swojej kolejnej rekomendacji⁵⁷ z dnia 24 września 2003 r. Komitet Ministrów stwier-

⁵⁴ M. Grudziecka, J. Książek, *Narodziny idei wprowadzenia mediacji w Polsce*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 328.

⁵⁵ T. Cielecki, *Problemy z mediacją karną (bezdroża mediacji I)*, w: *Mediacja dla każdego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2010, s. 89.

⁵⁶ Rekomendacja nr R (87) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 września 1987 r. w sprawie zapobiegania przestępczości. Zob. także Rekomendacja nr R (2000) 20 w sprawie roli wczesnych działań psychologiczno-społecznych w zapobieganiu przestępczości.

⁵⁷ Rekomendacja nr R (2003) 21 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 24 września 2003 r. dotycząca partnerstwa w prewencji kryminalnej. W przedmiotowej rekomendacji

dził, że wykorzystywanie jedynie tradycyjnych modeli prawa karnego, a także prawnych środków przymusu okazało się być niewystarczające w skutecznym zredukowaniu skali rozprzestrzeniania się oraz oddziaływania przestępczości, jak również walki z powstającymi nowymi formami czynów karalnych na terenie Europy. Dlatego też w tym aspekcie konieczne są usprawnienia oraz szczegółowe zmiany.

Jak wskazuje I. Aersten, więzienie nie jest najlepszym miejscem, w którym można uczyć osadzonego odpowiedzialności za swoje postępowanie lub też podejmować próbę naprawienia wyrządzonego zła. Jednak osoby pokrzywdzone często nawet po wydaniu wyroku skazującego, chciałyby, a nawet potrzebują, wyrazić swoje odczucia oraz porozmawiać ze swoimi oprawcami na temat przestępstwa, które zostało popełnione czy też porozumieć się, co do naprawienia poniesionej szkody⁵⁸. Taka potrzeba może narastać przez cały czas trwania postępowania przygotowawczego, a następnie sądowego w sytuacji, gdy organy prowadzące odpowiednie stadium procesu karnego nie sięgnęły po jedno z narzędzi ADR, jakim jest mediacja. Tym samym strony konfliktu nie miały możliwości spokojnie porozmawiać o popełnionym przestępstwie czy przedyskutować kwestii zrekompensowania wyrządzonych krzywd. Dlatego też nie można przekreślać znaczenia mediacji prowadzonej po wydaniu wyroku⁵⁹.

Jednostki penitencjarne wskazują, że odwołanie się do postępowania mediacyjnego w trakcie odbywania kary izolacyjnej to narzędzie korzystne głównie dla sprawcy przestępstwa, który chce jak najszybciej opuścić mury zakładu karnego i jest gotowy zrobić wszystko, aby tak się stało, natomiast osoba pokrzywdzona przestępstwem potencjalnie nie osiągnie analogicznych korzyści z udziału w mediacji⁶⁰. Taki punkt widzenia z pewnością w niektórych sytuacjach byłby uzasadniony, jednak nie może stanowić jedyne punktu odniesienia i być traktowany jako reguła. Niejednokrotnie interesy pokrzywdzonego zostają pominięte przy wydawanym przez sąd orzeczeniu końcowym, a co za tym idzie, ofiara przestępstwa czuje się zaniedbana czy wręcz zmarginalizowana przez organy procesowe, tym samym traci zaufanie i wiarę w efektywność całego wymiaru sprawiedliwości. Celem poprawy takiego wizerunku jest prowadzenie postępowań mediacyjnych w stadium wykonywania kary. Pokrzywdzony mógłby liczyć, że osadzony za możliwość

zdefiniowano m.in. pojęcie „prewencji kryminalnej oraz wskazano na potrzebę wykorzystywania, obok tradycyjnego modelu podejścia do przestępstwa i sprawcy, instytucji prewencji z udziałem społeczeństwa oraz władz lokalnych.

⁵⁸ Aersten I., *Victim-offender mediation with serious offence*, w: *Crime policy in Europe, Good practices and promising examples*, red. F. Dunkel, H. von Hofer, Strasbourg 2004, s. 81.

⁵⁹ A. Dzierżyńska, M. Łagodziński, *Mediacja po wyroku*, 2006, nr 37 (2/2006), s. 12–13.

⁶⁰ A. Siedlecka-Andrychowicz, *Mediacja w sprawach karnych*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2018, s. 355 i n.

wcześniejszego zakończenia odbywania kary zobowiąże się do naprawienia wyrządzonej krzywdy. W wielu przypadkach ofierze nie zależy nawet tyle na zadośćuczynieniu materialnym, co na uzyskaniu przeprosin, porozmawianiu ze sprawcą, poznaniu pobudek jego działania oraz motywów, dlaczego to ona stała się celem czynu przestępczego. W sferze niematerialnego naprawienia wyrządzonej krzywdy nie występuje niebezpieczeństwo, że skazany zaofertuje w przyszłości wykonanie wszystkich zobowiązań byle tylko skrócić sobie wyrok, bowiem jego postawa i działanie miałyby miejsce jeszcze podczas przebywania w jednostce penitencjarnej.

Rozdział II

Założenia i przebieg projektu pilotażowego

Anna Gmurowska

II.1. Wprowadzenie

Sama popularyzacja mediacji i sprawiedliwości naprawczej nie wystarczy, aby potrzeby i interesy stron, w tym osób pokrzywdzonych przestępstwem, sprawców przestępstw, innych osób dotkniętych przestępstwem, czy nawet szerszej społeczności, mogły zostać zidentyfikowane i zaspokojone. Brakowało działań, które umożliwiałyby, poza karaniem sprawców przestępstw, wzmocnienia ich udziału w naprawieniu krzywdy wyrządzonej przez przestępstwo. Nie wypracowano też wcześniej modelu funkcjonowania mediacji po wyroku, stanowiącej jedną z form sprawiedliwości naprawczej. Wypełnieniem tej luki był projekt pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, sfinansowany ze środków Funduszu Sprawiedliwości¹, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Inicjatorem projektu była Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości² (do 31 marca 2021 r. pod nazwą Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie). Realizacja projektu, zaplanowanego na okres od dnia 20 kwietnia 2020 r. do dnia 30 czerwca 2022 r. odbywała się w ścisłej współpracy z Dyrektorem Okręgowym Służby Więziennej w Lublinie oraz na mocy zawartych porozumień z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim im. Jana

¹ Zgodnie z art. 43 ustawy Kodeks karny wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 r. (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.) Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, zwany Funduszem Sprawiedliwości, jest państwowym funduszem celowym ukierunkowanym na pomoc pokrzywdzonym i świadkom, przeciwdziałanie przestępczości oraz pomoc postpenitencjarną, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Szerzej o Funduszu Sprawiedliwości na stronie internetowej: <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/o-funduszu/> [dostęp: 15.09.2022 r.].

² Szerzej o Szkole Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości na stronie internetowej: <https://swws.edu.pl/>

Pawła II, a także z Lubelskim Centrum Arbitrażu i Mediacji funkcjonującym na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

W niniejszym rozdziale zaprezentowano założenia i przebieg projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” jako szansy na rozwój mediacji w polskich jednostkach penitencjarnych. Opisane zostały cele projektu i zrealizowane działania z uwzględnieniem takich kwestii jak: zagadnienia organizacyjne i etapy wdrożenia programu pilotażowego, osiągnięte rezultaty, pozytywne skutki realizacji poszczególnych zadań oraz organizacja i przebieg badań. Źródłem danych była niepublikowana dokumentacja projektowa, a w szczególności: fiszka projektowa i zmiany do fiszki projektowej; raport cząstkowy projektu; raport końcowy projektu; dokumentacja z dyżurów mediacyjnych oraz zanonimizowana dokumentacja z mediacji sporządzanych przez mediatorów zaangażowanych w działania projektowe; wyniki prowadzonych badań; korespondencja w sprawach projektu; sprawozdania dotyczące realizacji projektu, w tym sprawozdania sporządzane przez: kierownika projektu i przedstawicieli działu projektu, przez koordynatorów ds. mediacji wyznaczonych w jednostkach penitencjarnych oraz mediatorów; opracowania przygotowane przez przedstawicieli Służby Więziennej prezentowane podczas spotkań roboczych i odpraw tematycznych; a także informacje zebrane od sędziów, kuratorów sądowych oraz innych środowisk dotyczące przedmiotowego pilotażu.

II.2. Cel główny projektu, odbiorcy projektu i miejsce realizacji

Głównym celem projektu było zmniejszenie powrotności do przestępstw oraz poprawa sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem, zaś narzędziem wspierającym ten cel były mediacje z udziałem osadzonych w jednostkach penitencjarnych położonych na terenie działania Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie. Kluczowym założeniem projektu było wsparcie i rozwój systemu pomocy dla osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz skuteczna readaptacja skazanych, a także zwiększenie liczby ekspertów ds. mediacji karnej, w tym mediacji prowadzonej w warunkach izolacji więziennej. Cel główny wspierany był przez komplementarne cele szczegółowe określone w fiszce projektowej³:

- podnoszenie poziomu wiedzy na temat sprawiedliwości naprawczej i mediacji;
- podnoszenie poziomu zadośćuczynienia pokrzywdzonym i ich bliskim za krzywdy wyrządzone przez osadzonych;

³ Fiszka do Ministra Sprawiedliwości o powierzenie realizacji zadań w ramach środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości na realizację projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, (nieopublikowany maszynopis Fiszki projektu), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020.

- przywrócenie równowagi w środowisku sprawcy i ofiary;
- kształtowanie wśród osadzonych pożądanych postaw społecznych;
- podnoszenie poziomu wiedzy o idei sprawiedliwości naprawczej oraz mediacji wśród osób osadzonych, osób pokrzywdzonych przestępstwem, rodzin pokrzywdzonych, pełnomocników, funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz zawodowych kuratorów sądowych;
- zwiększenie liczby spraw kierowanych do mediacji w sprawach karnych, w tym po wyroku;
- zwiększenie świadomości sprawców przestępstw w zakresie konsekwencji swojego zachowania oraz zrozumienia krzywd, jakie wyrządzili pokrzywdzonym, ich rodzinom, własnym bliskim, a także społeczności lokalnej⁴.

Z ustalonymi celami projektu korelowały następujące zadania (działania projektowe), sprzyjające rozwojowi innowacyjnych metod naprawczych i stosowaniu sprawiedliwości naprawczej w obszarze penalnym:

- podniesienie kwalifikacji pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz kuratorów sądowych poprzez organizację i prowadzenie studiów podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej;
- przygotowanie pokoi mediacji na terenie jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie oraz prowadzenie mediacji pozasądowych z udziałem osadzonych;
- prowadzenie dyżurów mediatorów w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie;
- powołanie koordynatorów ds. mediacji i sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie (przy czym koszty związane z powołaniem, spośród funkcjonariuszy Służby Więziennej, koordynatorów ds. mediacji, sfinansowane były przez Służbę Więzienną);
- edukacja społeczeństwa – rozpowszechnianie idei mediacji i sprawiedliwości naprawczej;
- prowadzenie badań, analiz oraz upowszechnianie ich wyników⁵.

⁴ A. Gmurowska, *Sprawiedliwość naprawcza – program pilotażowy w okręgu lubelskim na tle zaleceń zawartych w Europejskich Regulach Więziennych oraz Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych*, w: *Mediacja w kierunku ugody*, red. nauk. M. Romanowski, Warszawa 2021, s. 70–71, za: Fiszka do Ministra Sprawiedliwości o powierzenie realizacji zadań w ramach środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości na realizację projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, (nieopublikowany maszynopis Fiszki projektu), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020.

⁵ A. Gmurowska, *Sprawiedliwość naprawcza – program pilotażowy...*, s. 75–76.

Cele projektu i korelujące z nimi sześć zadań projektowych istotnie ważnych dla spraw społecznych, stanowiły nie lada wyzwanie, gdyż przewidywano, że wprowadzenie mediacji po wyroku może generować szereg problemów praktycznych. Aby zminimalizować ryzyko ewentualnego niepowodzenia, realizacja projektu wiązała się ze zbudowaniem instytucjonalnej i interdyscyplinarnej sieci współpracy pomiędzy przedstawicielami różnych środowisk, w szczególności: środowiskiem naukowym, Służbą Więzienną, mediatorami i ośrodkami mediacyjnymi, sędziami, kuratorską służbą sądową, prokuratorami, przedstawicielami pomocy socjalnej, instytucjami wspierającymi osoby pokrzywdzone, organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami zainteresowanymi propagowaniem alternatywnych metod rozwiązywania sporów.

Bezpośrednimi odbiorcami projektu były osoby uczestniczące w mediacjach po wyroku, tzn. osoby pozbawione wolności, osoby pokrzywdzone przestępstwem, a nawet ich rodziny. Ponadto w sposób bezpośredni projekt był też skierowany do funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej oraz kuratorów sądowych. Uczestniczyli oni bowiem w studiach podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej, mogli przygotowywać swoich podopiecznych do procesu mediacyjnego, podejmować działania zmierzające do unowocześnienia metod resocjalizacyjnych czy społecznej readaptacji skazanych, uczestniczyć w badaniach dotyczących zagadnień naukowych mających związek z realizowanym projektem, a także usprawniali proces wdrożenia projektu w jednostkach penitencjarnych, koordynowali współpracę z mediatorami, sędziami, innymi instytucjami itp. W projekcie uczestniczyli mediatorzy z Lubelskiego Centrum Arbitrażu i Mediacji, których zadaniem było prowadzenie dyżurów mediacyjnych w jednostkach penitencjarnych i mediacji z udziałem osadzonych. W sposób pośredni odbiorcami projektu byli przedstawiciele innych grup zawodowych (np. adwokaci, radcy, prawni, prokuratorzy, Policja), instytucji oraz organizacji pozarządowych o celach zbieżnych z koncepcją realizowanego projektu⁶.

Kluczowe działania projektowe zrealizowane zostały na terenie województwa lubelskiego, zwłaszcza w dziesięciu jednostkach penitencjarnych podległych Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Lublinie, tj. w: Zakładzie Karnym w Białej Podlaskiej⁷, Oddziale Zewnętrznym

⁶ Raport końcowy. Podsumowanie projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” oraz wyniki badań i rekomendacje w zakresie standaryzacji prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej (nieopublikowany maszynopis raportu autorstwa A. Lewickiej-Zelent, G. Skrobotowicza i A. Gmurowskiej), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022.

⁷ Najstarsza jednostka penitencjarna w okręgu lubelskim przeznaczona dla recydywistów penitencjarnych, w której także funkcjonują: oddział dla tymczasowo aresztowanych, oddział typu półotwartego oraz oddział dla skazanych uzależnionych od alkoholu.

w Zabłociu⁸, Zakładzie Karnym w Chełmie⁹, Zakładzie Karnym w Hrubieszowie¹⁰, Zakładzie Karnym w Opolu Lubelskim¹¹, Zakładzie Karnym we Włodawie¹², Zakładzie Karnym w Zamościu¹³, Oddziale Zewnętrznym w Zamościu¹⁴ oraz w Areszcie Śledczym w Lublinie¹⁵ i Areszcie Śledczym

Pojemność jednostki wynosi 395 miejsc zakwaterowania. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

⁸ Jednostka penitencjarna typu półotwartego i otwartego przeznaczona dla recydywistów penitencjarnych, podlega Zakładowi Karnemu w Białej Podlaskiej. Pojemność jednostki wynosi 125 miejsc. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-bialej-podlaskiej> [dostęp: 26.09.2022 r.].

⁹ Jednostka typu zamkniętego przeznaczona dla skazanych mężczyzn recydywistów penitencjarnych z oddziałami aresztu śledczego, oddziałem typu półotwartego dla mężczyzn i oddziałem terapeutycznym dla recydywistów z niepsychotycznymi zaburzeniami, psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. Pojemność jednostki wynosi 706 miejsc. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26-09-2022 r.].

¹⁰ Jednostka typu zamkniętego dla recydywistów penitencjarnych z oddziałem aresztu śledczego oraz oddziałami typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy i młodocianych. W jednostce mogą również odbywać karę skazani niepełnosprawni fizycznie. Pojemność jednostki wynosi 630 miejsc zakwaterowania. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

¹¹ Zakład karny typu zamkniętego dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy oraz młodocianych z dwoma wydzielonymi oddziałami dla tymczasowo aresztowanych oraz z wydzielonym oddziałem typu półotwartego dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy. Pojemność jednostki wynosi 627 miejsc zakwaterowania. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

¹² Jednostka penitencjarna typu zamkniętego i półotwartego dla recydywistów penitencjarnych, w której funkcjonuje Centrum Kształcenia Ustawicznego. Pojemność jednostki wynosi 507 miejsc zakwaterowania. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

¹³ Jednostka penitencjarna przeznaczona dla mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, w tym młodocianych. Pojemność jednostki wynosi 644 miejsca zakwaterowania, w tym w Zakładzie Karnym w Zamościu 285, a w podległym Oddziale Zewnętrznym w Zamościu 359 miejsc. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

¹⁴ Oddział Zewnętrzny w Zamościu podlegający pod Zakład Karny w Zamościu stanowi jednostkę penitencjarną typu półotwartego, przeznaczoną dla 359 skazanych mężczyzn, odbywających karę po raz pierwszy. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-oddzial-zewnetrzny-w-zamosciu> [dostęp: 26.09.2022 r.].

¹⁵ Największa jednostka penitencjarna w okręgu lubelskim, przeznaczona dla tymczasowo aresztowanych kobiet i mężczyzn, a także skazanych mężczyzn i kobiet odbywających karę po raz pierwszy. W jednostce funkcjonuje także ośrodek diagnostyczny służący do przeprowadzania badań psychologiczno-penitencjarnych oraz oddział dla osadzonych tzw. niebezpiecznych. Pojemność nominalna jednostki wynosi 1048 miejsc zakwaterowania. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

w Krasnymstawie¹⁶. Rozpatrywanie spraw penitencjarnych oraz nadzór nad wykonywaniem orzeczeń karnych w tych jednostkach należał (w zależności od siedziby poszczególnych zakładów karnych i aresztów śledczych) do właściwości dwóch sądów: Sądu Okręgowego w Lublinie i Sądu Okręgowego w Zamościu. Zatem jednostki penitencjarne, już na etapie koncepcji tworzenia projektu, zostały podzielone na dwie grupy¹⁷.

II.3. Etapy wdrażania pilotażowego programu mediacji po wyroku

Projekt przebiegał etapowo. Pierwszy etap obejmował okres od czerwca 2020 roku do czerwca 2021 roku, drugi etap obejmował okres od lipca 2021 roku do lutego 2022 r., a etap końcowy uwzględniał zamknięcie projektu, podsumowanie jego efektów i wypracowanie zaleceń praktycznych.

W pierwszej kolejności (etap pierwszy) podjęto działania organizacyjne związane z uruchomieniem i prowadzeniem studiów podyplomowych na kierunku Mediacja i sprawiedliwość naprawcza, dedykowanych funkcjonariuszom Służby Więziennej i zawodowym kuratorom sądowym oraz została nawiązana międzyuczelniana współpraca naukowo-dydaktyczna pomiędzy inicjatorem projektu a Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II. Następnie w jednostkach penitencjarnych objętych pilotażem wytypowane zostały pomieszczenia z przeznaczeniem na prowadzenie przez mediatorów dyżurów i spotkań informacyjnych oraz mediacji. Pokoje zostały wyposażone w meble, sprzęt komputerowy, drukarki, których zakup sfinansowano ze środków projektu, natomiast dostęp do internetu na potrzeby prowadzenia mediacji z wykorzystaniem elektronicznych środków łączności zapewniała i finansowała Służba Więzienna. W jednostkach penitencjarnych – spośród funkcjonariuszy Służby Więziennej posiadających wiedzę i umiejętności z zakresu mediacji – zostali wyznaczeni koordynatorzy i opiekunowie ds. mediacji. Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości zawarła porozumienie z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, Centrum Arbitrażu i Mediacji w zakresie organizowania i prowadzenia na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych spotkań informacyjnych dla osadzonych (dyżury mediatora) oraz mediacji z udziałem skazanych, dzięki czemu mediatorzy gotowi do wzięcia udziału w pilotażu rozpoczęli prowadzenie dyżurów i spotkań informacyjnych

¹⁶ Jednostka przeznaczona dla recydywistów penitencjarnych, zakwalifikowanych do odbywania kary w zakładzie typu półotwartego i otwartego. Pojemność aresztu wynosi 275 miejsc zakwaterowania. Zob. <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].

¹⁷ Grupę pierwszą tworzyły jednostki podległe pod Sąd Okręgowy w Lublinie: Areszt Śledczy w Lublinie, Zakład Karny w Chełmie, Zakład Karny w Opolu Lubelskim, Zakład Karny we Włodawie, Zakład Karny w Białej Podlaskiej i Oddział Zewnętrzny w Zabłociu. Grupę drugą tworzyły jednostki podległe pod Sąd Okręgowy w Zamościu: Zakład Karny w Zamościu, Oddział Zewnętrzny w Zamościu, Areszt Śledczy w Krasnymstawie i Zakład Karny w Hrubieszowie.

z osadzonymi, a w dalszej kolejności mediacji. Pandemia COVID-19 i związane z nią ograniczenia spowodowały, że dyżury mediacyjne, a dalej mediacje uruchomione zostały z kilkumiesięcznym opóźnieniem. Był to jednak czas na opracowanie, skonsultowanie oraz wdrożenie przez kierownika projektu¹⁸ niezbędnej dokumentacji projektowej, zwłaszcza dokumentacji do prowadzenia dyżurów przez mediatorów czy Regulaminu organizacji i prowadzenia mediacji pozasądowych na etapie postępowania wykonawczego, określającego zasady organizacji oraz szczegółowe warunki mediacji pozasądowych prowadzonych przez mediatora na etapie postępowania wykonawczego pomiędzy stronami konfliktu, w których co najmniej jedną ze stron była osoba skazana, odbywająca karę pozbawienia wolności, osadzona w jednostce penitencjarnej położonej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie¹⁹. Rozpoczęcie prowadzenia dyżurów mediacyjnych w jednostkach penitencjarnych nastąpiło w sierpniu 2020 r., a mediacji w listopadzie 2020 r. Według założeń projektu w każdej jednostce miały odbywać się dyżury w wymiarze 4 godzin raz w tygodniu (średnio 4 dyżury w miesiącu).

W międzyczasie został powołany zespół badawczy, który podejmował badania naukowe dotyczące możliwości prowadzenia mediacji po wyroku, analizy przebiegu pilotażu oraz opracowania modelu funkcjonowania mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej na etapie wykonywania orzeczonej kary. Szerszy opis organizacji i przebiegu tych badań został zamieszczony w dalszej części niniejszego rozdziału, zaś szczegółowa analiza wyników badań znajduje odzwierciedlenie w rozdziale czwartym. Podjęte też zostały działania rozpowszechniające ideę mediacji i sprawiedliwości naprawczej po wyroku. Utworzona została strona internetowa projektu <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/>, na antenie Radio Lublin i Radio Free emitowano spoty radiowe reklamujące mediację, koordynatorzy i opiekunowie ds. mediacji prowadzili w jednostkach penitencjarnych pogadanki dla skazanych i warsztaty przygotowujące ich do procesu mediacyjnego, organizowali liczne konkursy o tematyce mediacyjnej, zamieszczali na stronach internetowych istotne informacje na temat realizowanego projektu pilotażowego. Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości (SWWS) dystrybuowała ulotki, plakaty i materiały promocyjne dotyczące pilotażowego programu. Materiały promocyjne przekazywane były do jednostek penitencjarnych biorących udział w projekcie pilotażowym, do Centrum Arbitrażu i Mediacji w Lublinie oraz mediatorów zaangażowanych w działania projektowe, a także do położnych w województwie lubelskim: prokuratur, sądów, zespołów kuratorskiej służby sądowej, Policji, Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, ośrodków pomocy społecznej, Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie,

¹⁸ Kierownik projektu – ppor. Anna Gmurowska, asystent w Instytucie Nauk Prawnych Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, wykładowca akademicki, mediator.

¹⁹ <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Regulamin-mediacji-pozasadowych-na-etapie-postepowania-wykonawczego-Pilotaz.pdf> [dostęp: 10.09.2022 r.].

Okręgowej Rady Adwokackiej w Lublinie, do członków zespołu badawczego, a także do słuchaczy studiów podyplomowych na kierunku Mediacja i sprawiedliwość naprawcza, prowadzonych przez SWWS w ramach realizowanego projektu. Studia podyplomowe na tym kierunku ukończyło 40 absolwentów, w tym 20 funkcjonariuszy Służby Więziennej i 20 kuratorów sądowych²⁰.

Podczas drugiego etapu wdrażania mediacji po wyroku, kontynuowano wszystkie zadania zapoczątkowane w 2020 roku oraz wprowadzono pierwsze modyfikacje pilotażu i usprawnienia, które nie tylko stanowiły odpowiedź na problemy zidentyfikowane w trakcie realizacji pierwszego etapu projektu, ale przyczyniły się do minimalizacji ryzyka niepowodzeń w późniejszym czasie tego innowacyjnego przedsięwzięcia, a nawet umożliwiły wprowadzenie nowych rozwiązań i usprawnień. Na przykład, uwzględniając specyfikę poszczególnych jednostek penitencjarnych, a w szczególności ich przeznaczenie, funkcje czy pojemność, zmodyfikowano wartości docelowe planowanych wskaźników mediacji i urealniono ich osiągnięcie, dostosowując do uwag zgłaszanych przez mediatorów oraz rzeczywistych potrzeb skazanych, którzy składali wnioski o przeprowadzenie mediacji. Pierwotne założenia projektu zakładały bowiem przeprowadzenie w każdej jednostce penitencjarnej po takiej samej liczbie mediacji (tj. po 5 mediacji w 2020 r., 10 mediacji w 2021 r. i po 5 mediacji w 2022 r.), co w trakcie realizacji projektu okazywało się nierealne. Dostosowano zatem wartość docelową wskaźnika mediacji – do ogólnej liczby wszystkich postępowań mediacyjnych wszczętych przez skazanych, bez względu na rodzaj i miejsce siedziby jednostki penitencjarnej, w której odbywali karę pozbawienia wolności (200 mediacji w całym okresie realizacji projektu). Z kolei funkcjonariusze Służby Więziennej, we współpracy z mediatorami i kierownikiem projektu opracowali dobre praktyki, które przyniosły konkretne, pozytywne rozwiązania, możliwe do zastosowania w podobnych warunkach w innych zakładach karnych i aresztach śledczych. Opracowali narzędzie – Formularz sporządzany przez mediatorów, w którym informowali administrację więzienną o przystąpieniu skazanego do procesu mediacyjnego celem nadania skazanemu tzw. kryterium 100 w Centralnej Bazie Osób Pozbawionych Wolności na czas od przystąpienia do mediacji do jej zakończenia. Narzędzie to kryło w sobie element innowacji, ponieważ służyło zawieszeniu przetransportowania osadzonego do innej jednostki penitencjarnej do czasu zakończenia mediacji. Wartym uwagi rozwiązaniem było nawiązanie przez funkcjonariuszy-koordynatorów ds. mediacji współpracy z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz pomocy osobom pokrzywdzonym oraz z innymi podmiotami (ośrodki pomocy społecznej, centra pomocy rodzinie), sprzyjającej przygotowaniu osób

²⁰ Raport cząstkowy. Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy (wg stanu na 30 czerwca 2021 r.) (nieopublikowany maszynopis raportu autorstwa A. Lewickiej-Zelent, G. Skrobotowicza i A. Gmurowskiej), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021.

pokrzywdzonych do świadomego przystąpienia przez nie do procesu medyjnego z udziałem skazanego. Inicjatywa ta wpisywała się w wiodący cel projektu, czyli we wsparcie systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem.

W całym okresie realizacji projektu nieodzowną rolę pełnili mediatorzy, którzy nie tylko prowadzili działania informacyjne dla osadzonych w ramach prowadzonych dyżurów w jednostkach penitencjarnych, ale przede wszystkim prowadzili mediacje po wyroku – włącznie z wykorzystaniem elektronicznych środków łączności porozumiewania się na odległość (telefon, wideorozmowy za pomocą Skype’a); współpracowali z koordynatorami ds. mediacji, z sędziami, kuratorami sądowymi; a także uczestniczyli w badaniach oraz prowadzili akcje upowszechniające działania projektowe²¹.

Trzeci etap, końcowy, przypadł na okres od marca 2022 r. do października 2022 r. i uwzględniał: prowadzenie do czerwca 2022 r. dyżurów i mediacji; zakończenie drugiej edycji studiów podyplomowych na kierunku Mediacje i sprawiedliwość naprawcza; modyfikację ram czasowych projektu; opracowanie raportu końcowego i ewaluacji projektu. W lipcu 2022 r., odbyła się konferencja „Podsumowanie działań realizowanych w ramach projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie sfinansowanego ze środków Funduszu Sprawiedliwości” z udziałem wiceministra sprawiedliwości dr. Marcina Romanowskiego. Podczas konferencji, zorganizowanej w Lublinie przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości, dyskutowano o perspektywach rozwoju mediacji po wyroku w Polsce oraz o wyzwaniach w trakcie realizacji projektu i sukcesach tego pilotażowego przedsięwzięcia. W panelach dyskusyjnych głos zabrali m.in. wiceminister sprawiedliwości dr Marcin Romanowski, przedstawiciele sądów, funkcjonariusze Służby Więziennej, mediatorzy uczestniczący w projekcie oraz naukowcy, w tym pracownicy Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości. Ostatnim działaniem zmierzającym do zamknięcia projektu było podsumowanie efektów pilotażu, wypracowanie zaleceń praktycznych oraz wydanie i upowszechnienie publikacji naukowej.

II.4. Postępy w realizacji mediacji na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności

Działania przewidziane w programie pilotażowym koncentrowały się głównie na rozwoju mediacji na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności, co miało nie tylko służyć wsparciu skutecznej resocjalizacji i readaptacji społecznej skazanych, ale głównie umożliwić osobom pokrzywdzonym przestępstwem wzięcie udziału w dialogu ze sprawcą na temat formy zadośćuczynienia za

²¹ Raport końcowy. Podsumowanie projektu.

wyrządzone krzywdy. Efekty wszczętych postępowań mediacyjnych w okresie od początku realizacji projektu do dnia 30 czerwca 2022 r. obrazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Zestawienie statystyczne – plan a realizacja mediacji w ramach projektu za okres od 20 kwietnia 2020 r. do 30 czerwca 2022 r.

ROK	Plan – liczba mediacji zaplanowanych na dany rok	Realizacja – liczba wszczętych postępowań mediacyjnych w danym roku sprawozdawczym (wskaźniki) i poziom realizacji wskaźnika (%) w stosunku do zaplanowanych mediacji w danym okresie sprawozdawczym			
		łącznie liczba wszczętych postępowañ mediacyj- nych	liczba wszczętych postępowañ mediacyj- nych zakończonych ugodą	liczba wszczętych postępowañ mediacyj- nych, które nie zakończyły się zawarciem ugody	poziom realizacji wskaźnika (w %) w stosunku do zaplanowanych mediacji w danym roku sprawozdawczym
2020 (20.04.2020 – 31.12.2020)	50	6	6	0	12%
2021 (01.01.2021 – 31.12.2021)	100	95	92	3	95%
2022 (01.01.2022 – 30.06.2022)	50	72	54	18	144%
Razem za okres od 20.04.2020 do 30.06.2022 r.	200	173	152	21	86.5%

Źródło: A. Gmurowska, na podstawie dokumentacji z mediacji sporządzonej przez mediatorów z CAM w Lublinie, zaangażowanych w działania projektowe

Jak wynika z powyższych danych, na 200 zaplanowanych mediacji w całym okresie realizacji projektu wszczęto łącznie 173 mediacje z udziałem osadzonych, z czego 152 mediacje zakończyły się zawarciem ugody mediacyjnej. Najniższy poziom realizacji wskaźnika przeprowadzonych postępowań mediacyjnych odnotowano w 2020 roku (12%), na co składały się głównie takie czynniki jak: ograniczenia wynikające z pandemii COVID-19, procedura opracowania i wdrożenia Regulaminu prowadzenia mediacji na etapie postępowania wykonawczego

czy stopniowy wzrost świadomości osadzonych na temat mediacji jako nowej dla nich formy dialogu z osobą pokrzywdzoną. Natomiast najwyższy poziom realizacji wskaźnika odnotowano w 2022 r. (144%), kiedy to sytuacja związana z pandemią COVID-19 ustabilizowała się, program pilotażowy był już wdrożony i jego efekty były zauważalne. Wtedy też osadzeni mieli już zdecydowanie większą – niż na początku pilotażu – świadomość na temat roli mediacji w ich życiu, przez co chętniej inicjowali wszczęcie postępowań mediacyjnych. Szczególną rolę w podnoszeniu tej świadomości osadzonych odegrały spotkania mediacyjne z mediatorami dyżurującymi w jednostkach penitencjarnych oraz liczne działania edukacyjne i promujące mediacje, prowadzone w czasie realizacji projektu przez funkcjonariuszy Służby Więziennej²².

Na podstawie dokumentacji mediacyjnej dostarczonej przez mediatorów (dane osobowe uczestników mediacji były zanonimizowane) wynika, że poziom zawartych ugód mediacyjnych w stosunku do wszczętych postępowań mediacyjnych, wyrażony w procentach, należy uznać za stosunkowo wysoki (87,86%), co przedstawia poniżej tabela.

Tabela 2. Poziom skuteczności mediacji – procent zawartych ugód mediacyjnych w stosunku do wszczętych postępowań mediacyjnych

ROK	Liczba mediacji zaplanowanych na dany rok	Liczba wszczętych i zakończonych postępowań mediacyjnych w danym okresie sprawozdawczym			Skuteczność mediacji wyrażona w % (stosunek liczby mediacji zakończonych zawarciem ugody mediacyjnej w stosunku do wszczętych postępowań mediacyjnych)
		łącznie	zakończonych ugoda	bez ugody	
2020 (20.04.2020 – 31.12.2020)	50	6	6	0	100
2021 (01.01.2021 – 31.12.2021)	100	95	92	3	96.84
2022 (01.01.2022 – 30.06.2022)	50	72	54	18	75
Razem za okres od 20.04.2020 do 30.06.2022 r.	200	173	152	21	87.86

Źródło: A. Gmurowska, na podstawie dokumentacji z mediacji sporządzonej przez mediatorów z CAM w Lublinie, zaangażowanych w działania projektowe

²² Raport końcowy. Podsumowanie projektu..., Warszawa 2022.

Skuteczność mediacji po wyroku ustalono procentowo na podstawie porównania liczby mediacji zakończonych zawarciem ugody mediacyjnej do liczby wszczętych postępowań mediacyjnych w danym okresie realizacji projektu pilotażowego. Najwyższą skuteczność odnotowano w 2020 roku, kiedy to na 6 wszczętych postępowań mediacyjnych – 6 zostało zakończonych zawarciem ugody mediacyjnej. Najniższą skuteczność odnotowano w 2022 roku, kiedy to na 72 wszczęte postępowania mediacyjne – 54 zakończyły się zawarciem ugody mediacyjnej, a w 18 przypadkach do ugody nie doszło. Łącznie w okresie realizacji projektu na 173 udokumentowane wszczęte postępowania mediacyjne – 152 zakończyły się zawarciem ugody, co wskazuje, że wskaźnik zwieralności ugód mediacyjnych osiągnął 87,86%. W ocenie autorów raportu końcowego – wskaźnik skuteczności mediacji wprowadzonej na etapie postępowania wykonawczego – uznany został za wysoki²³.

Warto także w tym miejscu przybliżyć postępy realizacji spotkań informacyjnych prowadzonych przez mediatorów podczas dyżurów organizowanych w zakładach karnych i aresztach śledczych, gdzie pilotaż był wdrażany. Łącznie w okresie dwuletniego programu przeprowadzonych zostało 826 dyżurów, podczas których mediatorzy przez 3302 godziny prowadzili spotkania informacyjne na temat mediacji. Osadzeni przez cały okres realizacji projektu skorzystali z takich spotkań z mediatorem 4095 razy (niektórzy osadzeni uczestniczyli w dyżurach wielokrotnie)²⁴.

II.5. Pozytywne skutki realizacji poszczególnych zadań projektu

Zadanie	Pozytywne skutki realizacji zadania
Zadanie 1. Podniesienie kwalifikacji pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz kuratorów sądowych – organizacja studiów podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej.	Udział w studiach podyplomowych funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz zawodowych kuratorów sądowych wpłynął na podniesienie poziomu ich wiedzy z obszaru mediacji i idei sprawiedliwości naprawczej oraz poprawę ich kompetencji w zakresie rozwiązywania konfliktów zgodnie z zasadami paradygmatu sprawiedliwości naprawczej. Zajęcia dostarczyły im teoretycznej oraz praktycznej wiedzy w kwestii przygotowania sprawców przestępstw do udziału w mediacjach. Zdobyte informacje oraz umiejętności w zakresie alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów mogli wykorzystać podczas pracy z osadzonymi, co mogło pośrednio wpływać na wzrost zainteresowania mediacją oraz powodować chęć podjęcia przez osadzonych mediacji.

²³ Ibidem.

²⁴ A. Gmurowska, Zestawienie dyżurów zrealizowanych przez mediatorów w okresie realizacji projektu (nieopublikowany maszynopis sprawozdania z dnia 04.07.2022 r. wg stanu na 30 czerwca 2022 r.), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022.

Zadanie	Pozytywne skutki realizacji zadania
Zadanie 2. Przygotowanie pokoi mediacji na terenie jednostek penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie.	Przygotowanie pokoi mediacji, prowadzenie dyżurów mediatorów stanowiło poprawę dostępności wydzielonych miejsc w jednostkach penitencjarnych i umożliwiło komfort swobodnej rozmowy z mediatorem pozwalającej na zachowanie poufności. Pozytywnym skutkiem zadania było przede wszystkim wsparcie skutecznej readaptacji skazanych i rozwój systemu pomocy dla osób pokrzywdzonych przestępstwem.
Zadanie 3. Dyżury mediatorów w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie.	Dyżury mediatorów w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie prowadzone były w celu udzielania zainteresowanym informacji o instytucji mediacji, w szczególności o zasadach mediacji, sposobie jej rozpoczęcia i przebiegu, korzyściach z mediacji oraz kosztach. W ramach tego zadania dyżurujący mediatorzy mogli też na wniosek osadzonych wszczynać postępowanie mediacyjne. Pozytywnym skutkiem był wzrost zainteresowania udziału osadzonych w mediacjach.
Zadanie 4. Powołanie Koordynatorów ds. mediacji i sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie.	Powołani Koordynatorzy do spraw mediacji, realizując swoje zadania w jednostkach penitencjarnych, współpracowali z mediatorami przy organizowaniu spotkań informacyjnych; a w ramach podejmowanych działań przyczynili się w szczególności do: rozwoju mediacji w warunkach izolacji więziennej; do zapewnienia sprawnej komunikacji pomiędzy osadzonymi a mediatorami; a także podejmowali wspólne spotkania z sędziami koordynatorami ds. mediacji, sędziami penitencjarnymi, kuratorami sądowymi oraz innymi instytucjami (np. ośrodkami pomocy społecznej, stowarzyszeniami) w zakresie możliwości wykorzystania mediacji do celów resocjalizacyjnych, jak i do społecznej readaptacji skazanych.
Zadanie 5. Edukacja społeczeństwa – rozpowszechnianie idei mediacji i sprawiedliwości naprawczej.	Edukacja społeczeństwa i rozpowszechnianie idei mediacji sprawiedliwości naprawczej poprzez dystrybucję materiałów promocyjnych w jednostkach penitencjarnych, w sądach, prokuraturach, Policji, wśród kuratorów sądowych, w ośrodkach pomocy społecznej; a także przeprowadzone kampanie radiowe przyczyniły się do zwiększenia świadomości na temat prawnych i praktycznych aspektów mediacji oraz roli sprawiedliwości naprawczej, a przede wszystkim do zwiększenia świadomości społecznej o potencjale rozwoju kompetencji społecznych i umiejętności konstruktywnego rozwiązywania konfliktów. Istotną rolę w zakresie rozpowszechniania idei mediacji i sprawiedliwości naprawczej odgrywali również: mediatorzy, koordynatorzy ds. mediacji w jednostkach penitencjarnych, wychowawcy penitencjarni, kuratorzy sądowi, słuchacze studiów podyplomowych z mediacji, adwokaci, radcy prawni. Zainteresowani mogli też skorzystać z materiałów udostępnionych na stronie internetowej projektu.

Zadanie	Pozytywne skutki realizacji zadania
Zadanie 6. Badania, analizy, diagnoza i ich upowszechnianie – raport zbiorczy.	Dane raportu końcowego oraz monografia mogą przyczynić się do dalszego rozwoju sprawiedliwości naprawczej i upowszechnienia badań na temat mediacji w izolacji więziennej. Stanowią wyraz identyfikacji potrzeb, jak najlepszego rozpoznania potencjalnych problemów związanych z wdrożeniem pilotażu oraz mogą przyczynić się do minimalizacji ryzyka niepowodzeń wprowadzenia rozwiązań w późniejszym czasie na teren całego kraju. Wypracowane zaś standardy pozwolą na prowadzenie tego rodzaju mediacji na wysokim poziomie, w sposób jednolity, usystematyzowany, co z kolei wpłynie na pozytywny wizerunek nie tylko samej mediacji i mediatorów, ale przede wszystkim na poprawę funkcjonowania systemu więziennictwa mierzoną zmniejszeniem powrotności do przestępstwa.

II.6. Sposób, w jaki działania projektowe mogą przyczynić się do przeciwdziałania przyczynom przestępczości

Założono, że działania podjęte w ramach umowy na dofinansowanie projektu przyczynią się do przeciwdziałania przyczynom przestępczości w następujący sposób:

- poprzez przygotowanie oraz stworzenie w jednostkach penitencjarnych jak najlepszych warunków i możliwości dla rozwoju mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej (przygotowanie kadry posiadającej wiedzę i umiejętności mediacyjne; studia/szkolenia dla personelu więziennego z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej uwzględniające m.in. problematykę działań zapobiegawczych i technik rozładowania napięcia; utworzenie i wyposażenie w jednostkach penitencjarnych pokoi mediacji; prowadzenie dyżurów mediacyjnych i spotkań informacyjnych; opracowywanie programów sprawiedliwości naprawczej ukierunkowanych na naprawienie krzywd wyrządzonych pokrzywdzonym; włączenie mechanizmów sprawiedliwości naprawczej do tzw. programów wolnościowych; prowadzenie mediacji w warunkach izolacji więziennej z udziałem bezstronnego mediatora; finansowanie kosztów prowadzonej mediacji ze środków Funduszu Sprawiedliwości; uwzględnienie ugody zawartej w wyniku mediacji do rozpatrzenia warunkowego przedterminowego zwolnienia; prowadzenie kampanii informacyjno-edukacyjnych na temat wartości sprawiedliwości naprawczej oraz korzyści z mediacji itp.);
- poprzez odpowiednie przeszkolenie pracowników Służby Więziennej oraz kuratorów sądowych, tj. zorganizowanie studiów podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej, szczególnie dla kadry wychowawców oraz pedagogów, wspierających koordynatorów

- ds. mediacji i sprawiedliwości naprawczej działających na terenie jednostek oraz kuratorów sądowych, zważywszy że zdobyta wiedza podczas studiów podyplomowych zostanie wykorzystana przez funkcjonariuszy Służby Więziennej i kuratorów sądowych w trakcie pracy z osadzonymi, pokrzywdzonymi, jak i osobami opuszczającymi zakłady karne;
- poprzez nabycie przez skazanych umiejętności społecznych zwłaszcza sprzyjających konstruktywnemu rozwiązywaniu konfliktów (dzięki przeprowadzonym na terenie jednostek działaniom wychowawczo-resocjalizacyjnym z osadzonymi, takim jak warsztaty, prelekcje i symulacje mediacji; wdrożenie programów resocjalizacyjnych adresowanych do wybranej grupy osadzonych itp.);
 - poprzez wzrost zainteresowania wśród osadzonych sprawiedliwością naprawczą oraz rozwiązywaniem sporów w sposób ugodowy (dzięki dyżurom mediacyjnym, spotkaniom informacyjnym prowadzonym przez profesjonalnych mediatorów na terenie jednostek penitencjarnych; prowadzenie mediacji z udziałem skazanych; prowadzenie przez przeszkolony personel więzienny i kuratorów sądowych działań wychowawczo-resocjalizacyjnych z osadzonymi oraz programów resocjalizacyjnych i z zakresu readaptacji społecznej itp.);
 - poprzez stworzenie warunków do zmiany postaw osadzonych, zmiany sposobu myślenia osadzonych, pokrzywdzonych oraz społeczeństwa o alternatywnych metodach rozwiązywania sporów i sprawiedliwości restytucyjnej zorientowanej na możliwie najpełniejsze wynagrodzenie wyrządzonych krzywd, przy założeniu aktywnego udziału pokrzywdzonego, sprawcy i osób z lokalnej społeczności w ugodowym naprawieniu krzywd i zakończeniu spraw wynikających z popełnienia przestępstwa (w wyniku przystąpienia osadzonych do dobrowolnej mediacji);
 - poprzez wykorzystanie mediacji na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności jako pomocy w prawidłowym przebiegu resocjalizacji skazanego oraz poprzez uwzględnienie w indywidualnych programach oddziaływania na skazanych dobrowolnego przystąpienia do mediacji, sprzyjającej naprawieniu relacji między skazanym a osobami pokrzywdzonymi przestępstwem oraz sprzyjającej naprawieniu krzywd lub zadośćuczynieniu za zdarzenie przestępcze;
 - poprzez poddanie skazanych oddziaływaniom służb penitencjarnych i kuratorskich, ukierunkowanych na wprowadzenie i uruchomienie mechanizmów sprawiedliwości naprawczej, zwłaszcza w ramach przygotowania skazanych do zwolnienia;
 - poprzez zachęcanie sprawców do konstruktywnych metod rozwiązywania sporów oraz brania odpowiedzialności za swoje czyny i umożliwienie im zmianę na lepsze, w tym także zachęcanie do zaprzestania popełnienia przestępstw;

- poprzez pomoc w reintegracji skazanych, umożliwienie rekompensaty oraz wzajemne zrozumienie i satysfakcję uczestników procesu sprawiedliwości naprawczej (mediacje prowadzone z udziałem profesjonalnych mediatorów, wsparcie ze strony Służby Więziennej i kuratorów sądowych, finansowanie kosztów prowadzonej mediacji ze środków Funduszu Sprawiedliwości; uwzględnienie przystąpienia skazanego do procesu mediacyjnego oraz zawarcia ugody mediacyjnej przy okresowej ocenie postępów skazanego lub przy rozpatrzeniu wniosku o przedterminowe zwolnienie itp.).

II.7. Organizacja i przebieg badań naukowych

Zgodnie z założeniami projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” jednym z istotnych zadań było przeprowadzenie badań naukowych i ich analiza oraz analiza i ocena przebiegu pilotażu, wypracowanie propozycji *de lege ferenda*, a także upowszechnianie dostępu do wyników badań naukowych. Zaplanowano przy tym opracowanie raportu częściowego i raportu końcowego stanowiącego podsumowanie całości realizacji projektu badawczego oraz wydanie monografii naukowej w postaci recenzowanej publikacji książkowej. W tym celu powołany został zespół badawczy, którego członkowie specjalizowali się w tematyce mediacji. W skład zespołu badawczego weszli: dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), dr Grzegorz Skrobotowicz (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), Anna Gmurowska (Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości) oraz Aleksandra Rusin-Batko (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Sędzia Sądu Rejonowego w Zamościu, Dyrektor Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w Ministerstwie Sprawiedliwości nadzorująca Wydział do spraw Mediacji) i Agnieszka Markocka (Naczelnik Wydziału do spraw Mediacji w Ministerstwie Sprawiedliwości)²⁵.

Badania przebiegały etapowo. Pierwszy etap obejmował okres od czerwca 2020 roku do czerwca 2021 roku, drugi etap obejmował okres od lipca 2021 roku do lutego 2022 r. Zespół badawczy zapoczątkował swoje prace w czerwcu 2020 roku od opracowania dokumentacji koncepcyjnej, przeprowadzenia kwerendy bibliotecznej, opracowania narzędzi badawczych, na podstawie których prowadzono badania.

²⁵ Fiszka do Ministra Sprawiedliwości o powierzenie realizacji zadań w ramach środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości na realizację projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, (nieopublikowany maszynopis Fiszki projektu), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020.

Głównym celem badania była ocena funkcjonalności i efektywności testowanych rozwiązań (zwłaszcza pilotażowych dyżurów mediatorów w jednostkach penitencjarnych oraz mediacji z udziałem skazanych) w kontekście sposobu na zmniejszenie powrotności skazanych do przestępstw oraz na poprawę sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem, co Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości przyjęła jako główne założenie realizowanego projektu. Przyjęto też, że zostaną wypracowane propozycje wzorcowych standardów prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej²⁶.

W pierwszy etap, przypadającym w okresie od czerwca 2020 r. do czerwca 2021 r. przeprowadzone badania dotyczyły:

- poznania opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej z jednostek penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie na temat mediacji;
- poznania opinii członków rodzin osób osadzonych na temat mediacji oraz ustalenie poziomu ich oczekiwania zadośćuczynienia od sprawców;
- zweryfikowania obecnego stanu sięgania po ideę sprawiedliwości naprawczej na etapie wykonywania kar izolacyjnych – na podstawie opinii wybranej grupy prawników;
- wypracowania pierwszych standardów prowadzenia mediacji karnej w warunkach izolacji więziennej poprzez opracowanie i wdrożenie Regulaminu organizacji i prowadzenia mediacji pozasądowych na etapie postępowania wykonawczego, w ramach realizowanego projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”;
- oceny satysfakcji osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie z udziału w dyżurze mediatora oraz ustalenie stopnia poczucia ich gotowości do udziału w mediacji;
- oceny przydatności wiedzy, umiejętności oraz kompetencji zdobytych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej i zawodowych kuratorów sądowych będących absolwentami I edycji studiów podyplomowych na kierunku Mediacja i sprawiedliwość naprawcza w roku akademickim 2020/2021, prowadzonych przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości w ramach realizowanego projektu pilotażowego, w ich pracy zawodowej oraz rozpoznanie wśród tych absolwentów, w jakim stopniu, po udziale w dedykowanych im studiach, zmienił się ich stosunek do mediacji i sprawiedliwości naprawczej, zwłaszcza w kontekście możliwości prowadzenia mediacji „po wyroku”²⁷.

Źródłem prezentacji powyższych wyników badań, opisanych w niniejszej monografii są opracowania autorów, stanowiące efekt trwających ponad

²⁶ Raport cząstkowy..., s. 14.

²⁷ Ibidem, s. 14–15.

12 miesięcy prac badawczych zrealizowanych w ramach projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” i zamieszczone w poszczególnych rozdziałach raportu „Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy wg stanu na 30 czerwca 2021 r.”²⁸.

II.7.1. Wyniki badań przeprowadzonych wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej i kuratorów sądowych

Pierwsze badania zostały przeprowadzone w 2020 r. przez dr. hab. (prof. UMCS) Agnieszkę Lewicką-Zelent wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej i zawodowych kuratorów sądowych. Przeprowadzono je w ośmiu jednostkach penitencjarnych, w tym w dwóch aresztach śledczych i sześciu zakładach karnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie oraz w dziewięciu sądach rejonowych podległych Sądowi Okręgowemu w Lublinie i Zamościu. W badaniu uczestniczyło 140 funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz 40 zawodowych kuratorów sądowych.

Wśród grupy badanych funkcjonariuszy Służby Więziennej niemal połowę stanowiły kobiety (48,6%). Ich średnia wieku wyniosła 37 lat i 8 miesięcy, a średni czas pracy w zawodzie wyniósł 10 lat i 4 miesiące, co świadczy o ich dużym doświadczeniu zawodowym. Najmłodszych 5 osób miało 26 lat, a najstarsza osoba – 60 lat. Sześćdziesiąt dwa procent z nich miało od 31 do 40 lat, a 27% – między 41 a 50 lat. Średni czas pracy w zawodzie badanych funkcjonariuszy wyniósł 10 lat i 4 miesiące. Najkrócej osoba pracowała 4 miesiące, a najdłużej – 25 lat. Zdecydowana większość funkcjonariuszy biorących udział w badaniu była zatrudniona w zawodzie powyżej 11 lat (61%), a kolejne 20% z nich – między 5 a 10 lat, co świadczy o dużym doświadczeniu zawodowym większości badanych osób.

Wśród badanych zawodowych kuratorów sądowych przeważały kobiety (65%) nad mężczyznami (35%). Najmłodsza osoba miała 26 lat, a najstarsza – 64 lata. Najmłodszy (osoby między 26 a 30 r.ż.) stanowili najmniej liczną grupę. Dwadzieścia trzy procent kuratorów było w wieku 31–40 lat, a pozostali mieli powyżej 40 lat (73%). Średnia dla wszystkich osób wyniosła 46 lat i 4 miesiące. Staż pracy był zróżnicowany i zawierał się w przedziale od roku do 40 lat, przy czym średnio badani pracowali 19 lat. Osiem procent osób w badanej grupie nie posiadało zbyt dużego doświadczenia w pracy kuratora sądowego, bowiem były one zatrudnione od roku do pięciu lat. Tyle samo osób pracowało od 6 do 10 lat. Najwięcej osób było kuratorami od 11 do 15 lat (28%) oraz od 16 do 20 lat (%). Staż pracy 30% z nich zawierał się w przedziale od 21 do 30 lat.

²⁸ Ibidem, s. 5–221.

Celem badania było poznanie opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej z jednostek penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie oraz zawodowych kuratorów sądowych z sądów rejonowych podległych Sądowi Okręgowemu w Lublinie i Zamościu, na temat mediacji.

Główny problem badawczy zawarł się w pytaniach: Jakie opinie na temat mediacji mają badani funkcjonariusze Służby Więziennej? Jakie opinie na temat mediacji mają badani zawodowi kuratorzy sądowi?

Badanie wśród funkcjonariuszy Służby Więziennej przeprowadzono z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. Zastosowano kwestionariusz ankiety opracowany do celów projektu, który składał się z 23 pytań, z czego 8 z nich było otwartych, 5 – ocenianych na skali Likerta od 1 do 5, a pozostałych 10 było pytaniami jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru.

Badanie odnosiło się m.in. do poznania takich obszarów jak: wiedza funkcjonariuszy Służby Więziennej na temat mediacji; potrzeby edukacyjne respondentów w zakresie mediacji; opinie funkcjonariuszy na temat doświadczeń i potrzeb osadzonych w zakresie mediacji, a także możliwości wykorzystania mediacji w pracy z osadzonymi w opinii badanych funkcjonariuszy Służby Więziennej. Uznano bowiem, że aby funkcjonariusze Służby Więziennej oraz zawodowi kuratorzy sądowi mogli zachęcać osadzonych do udziału w mediacji, to sami powinni posiadać wiedzę na jej temat.

Badanie wśród kuratorów sądowych przeprowadzono z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. Zastosowano kwestionariusz ankiety opracowany do celów projektu, składający się z 10 pytań, z czego 2 z nich były otwarte, 3 – oceniane na skali Likerta od 1 do 5, a pozostałe były pytaniami jednokrotnego lub wielokrotnego wyboru.

Zbadano takie obszary jak: wiedza zawodowych kuratorów sądowych na temat mediacji; potrzeby edukacyjne zawodowych kuratorów sądowych w zakresie mediacji oraz możliwości wykorzystania mediacji w pracy w opinii badanych kuratorów.

Zaprezentowane w niniejszej monografii zagadnienia badawcze i wyniki badań zostały opisane szerzej przez autorkę w raporcie cząstkowym w rozdziale *Mediacje z udziałem osób pozbawionych wolności. Badania przeprowadzone wśród funkcjonariuszy SW i zawodowych kuratorów sądowych w ramach projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*²⁹.

Zebrany materiał empiryczny umożliwił udzielenie odpowiedzi na postawione pytania: Jakie opinie na temat mediacji mają badani funkcjonariusze Służby Więziennej? Jakie opinie na temat mediacji mają badani zawodowi kuratorzy sądowi? Jaką wiedzę na temat mediacji dysponują badani?

Wyniki poszczególnych obszarów badawczych wskazują, że w obszarze wiedzy o mediacji: funkcjonariusze Służby Więziennej uczestniczący w sondażu

²⁹ A. Lewicka-Zelent, *Mediacje z udziałem...*, s. 49–125.

posiadali szerszą wiedzę o mediacji w kontekście prawnym niż psychopedagogicznym. Większe braki dotyczyły ich wiedzy na temat: konfliktu, prowadzenia negocjacji i mediacji. Funkcjonariusze SW zdawali sobie sprawę z pewnych deficytów wiedzy i kompetencji związanych z mediacją. Nieco połowa z nich uważała, że posiada podstawy wiedzy z tego zakresu (51%), a blisko 1/3 przyznała, że ma znaczne braki w tym zakresie. Stwierdzono, że funkcjonariusze mieli dużą świadomość swoich ograniczeń w zakresie wiedzy o mediacji. Wśród zawodowych kuratorów sądowych również wystąpiły pewne braki w posiadanej wiedzy na temat mediacji. Zaobserwowano, że kuratorzy sądowi, którzy wzięli udział w badaniu, mieli największą wiedzę na temat różnic negocjacji w odniesieniu do mediacji, zaś największe deficyty w zakresie wiedzy prawnej dotyczącej mediacji oraz w zakresie bardziej praktycznych możliwości jej wykorzystywania.

Ustalono w obszarze potrzeb edukacyjnych, że zdecydowana większość funkcjonariuszy Służby Więziennej (85%) nie uczestniczyła dotychczas w żadnych formach kształcenia w zakresie mediacji ani w spotkaniach mediacyjnych (84%). Trzydzieści dziewięć procent z nich wyrażało chęć w przyszłości pośredniczyć w konfliktach, które miałyby miejsce w ich pracy, z uwagi na liczne korzyści, jakie dostrzegali z uczestnictwa swoich podopiecznych w mediacji. Wierzyli, że jest to skuteczna metoda pracy z nimi. Funkcjonariusze, którzy nie byli zainteresowani prowadzeniem mediacji z zakładzie karnym lub areszcie śledczym, uzasadniali to najczęściej: brakiem kompetencji mediacyjnych i wiedzy na temat pośredniczenia w konfliktach, dodatkowymi utrudnieniami w ich pracy, brakiem takiej potrzeby i nieskutecznością mediacji, a nawet sprzecznością funkcji mediacyjnej z obecnie pełnioną zawodową. Funkcjonariusze najbardziej zainteresowani byli tematyką dotyczącą konfliktów (56%) oraz manipulacji i sytuacji trudnych (54%). Zdecydowanie bardziej oczekiwali rozwijania konkretnych umiejętności praktycznych związanych z pośredniczeniem podczas konfliktu innych osób (blisko połowa z nich). Jedna trzecia z nich chciała uzyskać podstawową wiedzę o mediacji. Najmniej zainteresowani byli wiedzą z zakresu prawa mediacyjnego i przygotowania dokumentacji mediacyjnej. Dowodzi to potrzeby nabywania przez nich kompetencji bezpośrednio użytecznych w ich pracy zawodowej. Gdyby mieli możliwość uczestniczenia w różnych formach doskonalenia w zakresie mediacji, najwięcej funkcjonariuszy chciałoby wziąć udział w szkoleniach i kursach organizowanych poza jednostką (37%), studiach podyplomowych (32%) oraz szkoleniach w jednostce (31%), co dowodzi ich bardzo zróżnicowanych preferencji w tym aspekcie. Uzyskane wyniki świadczyły o dużej potrzebie doskonalenia kompetencji mediacyjnych u funkcjonariuszy Służby Więziennej.

Równie znaczne były potrzeby edukacyjne zawodowych kuratorów sądowych. Co piąta osoba miała okazję do tej pory szkolić się w zakresie mediacji. Znaczna część pozostałych kuratorów (73%) chciała rozwijać swoje kompetencje mediacyjne. Najbardziej zainteresowani byli szkoleniami z zakresu mediacji po wyroku, aczkolwiek brak zainteresowania mediacją w sprawach rodzinnych

wynikał prawdopodobnie z tego, że uczestnikami sondażu byli kuratorzy sprawujący dozór, a nie nadzór nad swoimi podopiecznymi. Największe ich potrzeby szkoleniowe dotyczyły praktycznych aspektów prowadzenia mediacji i rozwiązywania konfliktów przy wykorzystaniu różnorodnych technik (68%), reagowania w sytuacjach trudnych, w tym na manipulację ze strony innych (65%). Mniej niż połowa kuratorów sądowych chciałaby zdobyć wiedzę o podstawach mediacji, w tym z zakresu prawa i rozwinąć umiejętności przygotowania potrzebnej dokumentacji. Sześćdziesiąt pięć procent z nich chciałoby pośredniczyć w konfliktach, w których zaangażowani są ich podopieczni. Dotychczas nikt z nich nie miał takiej okazji czy możliwości.

W obszarze zainteresowania wykazywanego przez osadzonych na temat mediacji ponad połowa funkcjonariuszy Służby Więziennej (53%) oświadczyła, że nigdy nie spotkała się z pytaniami osadzonych na temat mediacji, a niemal 1/3 z nich słyszała je rzadko. Oznacza to, że w praktyce zawodowej funkcjonariuszy SW osadzeni sporadycznie zadawali im pytania związane z mediacją. Jeśli osadzeni zadawali takie pytania funkcjonariuszom, to większość pytań dotyczyła podstawowej wiedzy o mediacji, tj. czym jest mediacja?, na czym polega?, jakie są korzyści wynikające z udziału w niej?, przy czym osadzeni byli bardziej zainteresowani możliwościami uczestniczenia w mediacjach rodzinnych aniżeli karnych.

W obszarze wskazania podmiotów, które miałyby prowadzić w jednostkach penitencjarnych zajęcia z zakresu mediacji, zdaniem 45% respondentów zajęcia z zakresu mediacji powinni prowadzić w jednostkach penitencjarnych mediatorzy, zaś według 13% badanych – w miarę możliwości przedstawiciele podmiotów wskazanych w art. 38 k.k.w., czyli osoby spoza zakładów karnych i aresztów śledczych. Natomiast spośród pracowników penitencjarnych za najbardziej kompetentnych do prowadzenia zajęć z mediacji uznano psychologów i wychowawców penitencjarnych.

W obszarze wykorzystania mediacji w pracy zawodowej funkcjonariusze Służby Więziennej rzadko prowadzili mediacje w sposób nieformalny z osadzonymi. Niemal połowa z nich nigdy nie robiła tego, a 11% wykorzystywało mediację jako „narzędzie pracy” z podopiecznymi. Ich opinie na temat możliwości wykorzystywania mediacji w ich pracy były bardzo podzielone. Co piąty badany twierdził, że nie jest możliwe skorzystanie w ich pracy z mediacji, lub raczej nie jest to realne z powodu różnych przyczyn tkwiących w osadzonych: w braku zainteresowania z ich strony i braku kompetencji psychospołecznych czy negatywnych postawach. Kilkanaście osób dostrzegało niekorzystne czynniki tkwiące w środowisku izolacyjnym i dotyczące ich samych (np. braku kompetencji mediacyjnych). Doświadczenia uczestników sondażu związane z mediacją z udziałem osadzonych były niewielkie, aczkolwiek napawają optymizmem w kontekście przeciwdziałania czynnikom blokującym możliwość wprowadzenia jej do praktyki penitencjarnej.

W obszarze skorzystania przez badanych z pomocy mediatora niespełna połowa funkcjonariuszy Służby Więziennej chciała skorzystać z pomocy mediatora w pracy zawodowej (43%), zwłaszcza w pośredniczeniu w konfliktach z innymi pracownikami (70%) oraz przełożonymi (61%). Najmniej osób oczekiwało takiego wsparcia podczas rozwiązywania konfliktów ze skazanymi (45%). Zdecydowana większość z nich nie była gotowa do przekazywania osadzonym wiedzy o mediacji (66%). Co czwarta osoba uważała, że konflikty przedstawiane przez osadzonych nadawały się do mediacji. Najczęściej dotyczyły one spraw rodzinnych. Pozostałe osoby przekonane były lub raczej skłonne były twierdzić, że konflikty z udziałem ich podopiecznych nie powinny lub nie mogą być rozwiązywane w obecności pośrednika. Natomiast co czwarta osoba uważała, że możliwe jest wykorzystywanie mediacji w pracy z osadzonymi, podkreślając jej walory w aspekcie szybkiego, skutecznego rozwiązywania konfliktów, z uwzględnieniem zasady indywidualizacji. Uzyskane wyniki świadczyły o tym, że uczestnicy badania w większości dostrzegali więcej barier niż możliwości wykorzystania mediacji w pracy z osadzonymi. Na analogiczne pytanie odpowiadali zawodowi kuratorzy sądowi. Wyniki sondażu pokazały, że czterdzieści procent kuratorów sądowych dostrzegało możliwość wykorzystywania mediacji w swojej pracy z podopiecznymi, co wskazuje na pewny nowy alternatywny sposób oddziaływania na podopiecznych. Niemniej jednak 45% z nich nie miało zdania na ten temat, co prawdopodobnie wiązało się z poziomem ich wiedzy i kompetencjami mediacyjnymi. Do prowadzenia mediacji w sposób nieformalny z podopiecznymi przyznał się co 5. kurator, a kolejnych 35% twierdziło, że czasami pośredniczyło w konfliktach, w które zaangażowani byli ich podopieczni. Czterdzieści trzy procent z nich nigdy nie podejmowało próby prowadzenia nieformalnej mediacji i nie chciało pomocy mediatora w swojej pracy. Natomiast ponad połowa badanych kuratorów sądowych (53%) oczekiwała profesjonalnego wsparcia ze strony mediatora. Najwięcej osób uważało, że mediacja ma największe zastosowanie w konfliktach między kuratorami a podopiecznymi (43%), połowa z nich sądziła, że mediacja znajduje szerokie zastosowanie w ich pracy zawodowej w relacjach z przełożonymi i innymi współpracownikami.

W obszarze ustalenia zasobów osobistych w postaci kompetencji społecznych badanych, poznania ich dominującego stylu rozwiązywania konfliktów oraz określenia poziomu strategii reagowania w sytuacjach trudnych, przy zastosowaniu trzech wystandaryzowanych narzędzi badawczych: Kwestionariusza A-R K. Ostrowskiej (2002), Kwestionariusza Stylów Rozwiązywania Konfliktów B. Kłusek (2009) oraz Kwestionariusza Kompetencji Mediacyjnych KKM A. Lewickiej-Zelent (2014) ustalono, że: funkcjonariusze Służby Więziennej bardzo często: starali się wspólnie rozwiązywać problemy każdej ze stron i aby każda strona zaprezentowała w jasny sposób swój punkt widzenia problemu, stworzyć pozytywną, budującą atmosferę. Przekazywali drugiej stronie konfliktu swoje opinie i pytali o jej własne. Szukali rozwiązań najbardziej

korzystnych dla wszystkich. Niemniej jednak przyznali, że często pokazywali przewagę swojego stanowiska, ale rzadko unikali drugiej strony; zdawali się na los w sytuacji zaistnienia konfliktu; starali się obalić stanowiska drugiej strony oraz powstrzymywali się od działań, aby problem mógł się sam rozwiązać. U badanych funkcjonariuszy dominował styl rozwiązywania konfliktów oparty na kompromisie i współpracy, natomiast najrzadziej unikali konfrontacji w sytuacji konfliktu, czyli stosowali styl uznany za najmniej pożądaną w kontaktach międzyludzkich. Kuratorzy sądowi, uczestniczący sondażu, twierdzili, że bardzo często: starali się wspólnie rozwiązywać problemy każdej ze stron i aby każda strona zaprezentowała w jasny sposób swój punkt widzenia problemu, stworzyć pozytywną, budującą atmosferę. Przekazywali drugiej stronie konfliktu swoje opinie i pytali o jej własne. Szukali rozwiązań najbardziej korzystnych dla wszystkich, jednak unikali najmniej korzystnych, uwzględniając ich oczekiwania, tak aby wszyscy byli zadowoleni. Próbowali pogodzić ich życzenia. Dyskutowali, poszukując wspólnego stanowiska, starając się dobrze zrozumieć stanowisko drugiej strony. Nie okazywali przewagi swojego stanowiska nad stanowiskiem innych osób, więc szanowali je, doprowadzając do konfrontacji z drugą stroną. Kuratorzy sądowi nie zdawali się na los w sytuacji zaistnienia konfliktu, a ich dominującym stylem rozwiązywania konfliktów była współpraca. W zależności od sytuacji, czasami stosowali kompromis, czasem dostosowywali się lub rywalizowali, albo unikali konfrontacji. W kontekście badania poziomu strategii reagowania w sytuacjach trudnych, funkcjonariusze Służby Więziennej często: zniechęcali się i zaprzestawali czynności, podczas których napotykali trudności; dbali o swoje interesy i wierzyli, że to, co ich spotyka, zależy od podejmowanych przez nich działań. Niemniej jednak twierdzili, że czasami lub rzadko zachowywali się w sposób opisany w pozostałych ponad 40 twierdzeniach z Kwestionariusza A-R służącego do ustalenia strategii reagowania w sytuacjach problemowych. Najczęściej preferowali strategię rezygnacji. Czternaście procent z nich lubiło kierować innymi ludźmi zgodnie z własnym systemem wartości. Byli otwarci na nowe inicjatywy. Natomiast 12% z nich było mało odpornych na frustrację, często podporządkowywali się innym ludziom oraz raczej pesymistycznie postrzegali świat i ludzi. Preferowali stałość, chętnie wykonywali znane zadania, traktując je jako obowiązek. Mogą mieć trudność w dostosowaniu się do nowych warunków. Zdecydowana większość funkcjonariuszy Służby Więziennej cechowała się niskim poziomem strategii ataku (93%), co oznacza, że kierowali się racjonalnymi przesłankami w określaniu stopnia możliwości realizacji celów życiowych. Nie byli zbyt spontaniczni i mogli przywiązywać się do pewnych sposobów działania w sytuacjach trudnych. Żadnego z nich nie charakteryzował wysoki poziom bezwzględności, co świadczy o tym, że respektowali zasady ogólnie przyjęte, realizowali preferowane wartości, zwłaszcza: zdrowie, godność, prawdę i miłość. Kuratorzy sądowi byli natomiast skłonni twierdzić, że w wielu sytuacjach potrafili znaleźć jakieś korzystne dla siebie rozwiązanie i potrafili dbać o swoje interesy. Raczej wierzyli, że to, co ich

spotykało, zależało od ich działań. Twierdzili, że zazwyczaj z uporem dążyli do zrealizowania tego, co uważali za dobre dla siebie i potrafili przekonać do swoich poglądów oraz dopominać się o swoje prawa. Potwierdzali, że nie są w stanie zachować się w określony sposób w sytuacjach problemowych, np. sforsować drzwi lub szyby w sklepie, aby zdobyć to, co chcą, potępić tych, którzy z braku pieniędzy na alkohol włamują się do sklepu, zażywać środków odurzających, a pod wpływem alkoholu utracić kontrolę nad swoim zachowaniem. Nie mogliby popełnić samobójstwa ani realizować swoich celów, sięgając po środki sprzeczne z prawem i normami społeczno-moralnymi. Oznacza to, że zdecydowana większość kuratorów sądowych uczestniczących w badaniu cechowała się niskim poziomem strategii ataku i bezwzględności (95%), a pojedyncze osoby (3%) – poziomem wysokim. Co piąty badany preferował strategię rezygnacji.

W kontekście zbadania poziomu kompetencji mediacyjnych funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz kuratorów sądowych badanych ustalono, że: funkcjonariusze Służby Więziennej biorący udział w badaniu przyznawali, że mają dość znaczne trudności z opracowaniem programu pracy na podstawie interpretacji zachowania stron konfliktu, z prowadzeniem monologu mediacyjnego, ze współpracą z innymi osobami przy wykonywaniu zadań mediacyjnych oraz z prowadzeniem dokumentacji mediacyjnej we współpracy z innymi mediatorami, co bezpośrednio wiąże się z ich brakiem wiedzy i umiejętności w tym zakresie. Dość wysoko ocenili aczkolwiek swoje niektóre umiejętności związane z prowadzeniem mediacji: umiejętności dokonywania interpretacji różnych sytuacji, dostosowanie sposobu porozumiewania się do konkretnego przypadku, prowadzenie dialogu, umiejętności odczytywania i nazywania potrzeb oraz emocji innych osób, budowanie atmosfery zaufania, umiejętności zadawania odpowiednich pytań, aktywnego słuchania, rozwiązywania problemów, nawiązywania i podtrzymywania rozmowy, wyciągania wniosków. Twierdzili, że nie mają większych problemów z utrzymaniem tajemnicy, akceptacją innych niezależnie od ich sposobu zachowania i przekonań oraz traktowaniem ich na zasadzie partnerskiej, udzielaniem im wsparcia i szacunku. Ocena pojedynczych twierdzeń Kwestionariusza Kompetencji Mediacyjnych KKM umożliwiła ustalenie, że większość funkcjonariuszy Służby Więziennej charakteryzuje się niskim poziomem kompetencji mediacyjnych (71%). Kuratorzy sądowi uczestniczący w badaniu twierdzili, że potrafią dochowywać tajemnicy, słuchać innych i ich szanować. Mieliby jednak trudności z właściwym prowadzeniem dokumentacji mediacyjnej we współpracy z innymi mediatorami. Raczej powinni poradzić sobie z uwzględnianiem stanowiska innych osób i przyjmowaniem ich punktu widzenia, prowadzeniem mediacji i negocjacji. Dostrzegli obszary bardziej deficytowe, które warto doskonalić w kontekście pośredniczenia w konfliktach innych ludzi. Połowa z nich (48%) cechowała się niskim poziomem kompetencji mediacyjnych, a co piąty badany – wysokim jej poziomem³⁰.

³⁰ Ibidem, s. 114–122.

II.7.2. Wyniki badań przeprowadzone wśród członków rodzin osób osadzonych

W 2021 roku A. Lewicka-Zelent przeprowadziła badania wśród członków rodzin osób osadzonych. Celem badania było poznanie opinii członków rodzin osób osadzonych na temat mediacji oraz ustalenie poziomu ich oczekiwania zadośćuczynienia od sprawców, a także w jaki sposób osoby pokrzywdzone rozumieją mediację.

Dzięki uprzejmości i pomocy kuratorów sądowych z Zespołów kuratorskiej służby sądowej działających przy sądach rejonowych wchodzących do właściwości Sądu Okręgowego w Lublinie i Zamościu, wśród 80 osób skrzywdzonych przez członków rodzin, przebywających w zakładach karnych, zostało zrealizowane badanie sondażowe. Sondaż diagnostyczny został przeprowadzony w 2021 r. podczas wizyt domowych kuratorów rodzinnych, zatrudnionych w 6 sądach rejonowych podległych Sądowi Okręgowym w: Zamościu (38%) i Lublinie (62%).

W badaniu uczestniczyło 80 członków rodzin osób pozbawionych wolności. Wszystkie osoby badane były pełnoletnie. Kobiety stanowiły 80% próby. Zdecydowaną większość badanych stanowiły kobiety doświadczające przemocy w rodzinie. Wiek badanych osób zawierał się w przedziale od 18 r.ż. (n=3) do 70 r.ż. (n=2). Najwięcej osób miało między 38 a 50 lat (51% ogółu). Średnia wieku w próbie wynosi 43 lata i 2 miesiące.

Problem badawczy zawarł się w pytaniu: Jakie opinie prezentują członkowie rodzin osób osadzonych na temat mediacji z udziałem sprawców oraz jakie są ich oczekiwania względem nich? W jaki sposób osoby pokrzywdzone rozumieją mediację?

Na podstawie analizy uzyskanych wyników ustalono, że: ponad połowa badanych właściwie rozumiała mediację (65%). Traktowano ją jako spotkanie sprawcy oraz osoby pokrzywdzonej w obecności mediatora, podczas którego zainteresowane strony poszukują rozwiązania konfliktu, sposobu naprawy wyrządzonej szkody lub/i krzywdy. Pozostałe osoby przyznały, że nie wiedziały, czym jest mediacja lub niepoprawnie ją definiowały. Wyniki badań pokazały ponadto, że dotychczas tylko pojedyncze osoby badane uczestniczyły w mediacji rodzinnej i karnej z udziałem członka rodziny, który przebywa w zakładzie karnym. Oznacza to, że doświadczenia osób badanych, związane z konstruktywnym sposobem rozwiązywania konfliktów czy ustaleniem formy zadośćuczynienia po przestępstwie, były bardzo ubogie. Można to bezpośrednio wiązać z ich brakiem wiedzy o mediacji. Stosunkowo niewiele osób badanych nie było też zainteresowanych udziałem w mediacji z osadzonym członkiem rodziny (10%). Pozostałe deklarowały chęć uczestnictwa w mediacji, ale nie czuły się gotowe do dyskusji ze sprawcami na temat zadośćuczynienia.

Blisko połowa osób badanych brała pod uwagę bezpośrednie spotkanie mediacyjne ze sprawcą – członkiem rodziny – ale spośród nich ok. 50% oczekiwało zorganizowania spotkania poza zakładem karnym, a pozostali w jednostce

penitencjarnej. Inni uczestnicy badania preferowali udział w mediacji w sposób pośredni (tylko w obecności mediatora, bez sprawcy) albo przez internet (6%), albo na spotkaniach indywidualnych (39%).

Osoby pokrzywdzone dostrzegały korzyści z udziału w mediacji po wyroku. Jedna czwarta osób badanych pomimo nieznajomości korzyści z mediacji chciałaby podjąć próbę udziału w niej lub nie dostrzegała jej zalet, co można wiązać z brakiem wiedzy na jej temat. Podstawową zaletą mediacji, na jaką zwracali uwagę badani, była możliwość rozwiązania konfliktu, zakończenia problemów, możliwość porozumienia się oraz doprowadzenia do sytuacji, w której osoba opuszczająca zakład karny będzie w stanie aktywnie współuczestniczyć w życiu rodzinnym między innymi dzięki zmianie swojego zachowania na bardziej akceptowane społecznie.

Respondenci mieli też okazję wyrazić swoje obawy w związku z udziałem w mediacji po wyroku. Kilka osób nie potrafiło jednak powiedzieć, czego się boi, gdyż nie miało wiedzy o mediacji, a kolejnych kilka nie miało lęków związanych z udziałem w mediacji. Dwanaście procent z nich uważało, że sprawcy nie są w stanie dotrzymać zobowiązań mediacyjnych, gdyż wielokrotnie wykazali się brakiem odpowiedzialności. Obawy pozostałych osób wiązały się z przewidywaniem nagannego zachowania osób, które je skrzywdziły. Bali się krzyków, manipulacji, agresji fizycznej.

Osoby uczestniczące w badaniu zdecydowanie bardziej oczekiwały podjęcia przez sprawcę konkretnych działań aniżeli samych przeprosin czy nawet przekazania im pieniędzy i innych wartościowych rzeczy. Ważny był dla nich szacunek okazany przez osobę, która je skrzywdziła, wzięcie udziału w terapii, podjęcie nauki lub pracy czy wykonywanie prac społecznych. Siedem procent badanych chciało zerwania kontaktu ze sprawcą i zapewnienia poczucia bezpieczeństwa. Niemniej jednak warto podkreślić to, że pomimo przeciętnego wyniku dla całej próby, ponad połowa z nich miała niewielkie oczekiwania wobec sprawców lub nie miała żadnych i wyrażała niechęć wobec uczestnictwa w mediacji. Natomiast 18% badanych mogło przejawiać postawę roszczeniową wobec nich, co może z kolei zdecydowanie utrudniać przebieg mediacji.

Wiek osób pokrzywdzonych do 45 r.ż i po 45 r.ż. okazał się nieistotny w zakresie udzielenia opinii na temat mediacji ani w zakresie oczekiwań wobec sprawców. Osoby starsze miały silniejszą potrzebę, aby osoba, która je skrzywdziła, naprawiła zniszczone rzeczy i zadeklarowała udział w terapii. Niestosownie przypuszczano, że doświadczenie życiowe może okazać się znaczące w kontekście posiadanej wiedzy na temat mediacji oraz chęci i gotowości do udziału w mediacji. Prawdopodobnie ważniejsze było doświadczenie związane bezpośrednio z samą mediacją i praktyczną znajomością przebiegu spotkania mediacyjnego. Niestety niezależnie od wieku osób pokrzywdzonych wykazano znaczne deficyty w zakresie tych kompetencji. Szersze informacje na temat badań przeprowadzonych w ramach realizowanego projektu pilotażowego przez A. Lewicką-Zelent wśród osób pokrzywdzonych przez członków rodzin znajdują się w raporcie

cząstkowym „Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy wg stanu na 30 czerwca 2021 r.”³¹.

II.7.3. Wyniki badań przeprowadzonych wśród prawników

Wśród badań przeprowadzonych 2021 roku, których wyniki zostały zaprezentowane szerzej w raporcie cząstkowym, na uwagę zasługują badania przeprowadzone na określonej grupie prawników (adwokatów, radcach prawnych, sędziach penitencjarnych, prokuratorach) przez G. Skrobotowicza. W kontekście zbadania obecnego stanu sięgania przez te podmioty po ideę sprawiedliwości naprawczej na etapie wykonywania kar izolacyjnych, G. Skrobotowicz zastosował metodę egzegetyczno-prawną i metodę sondażu diagnostycznego oraz dokonał analizy badań przeprowadzonych z wykorzystaniem autorskich kwestionariuszy badawczych. Autor postawił tezę badawczą: „Stosowanie mediacji na etapie wykonywania kar izolacyjnych, po pierwsze, jest możliwe zarówno pod względem prawnym, jak i faktycznym (jednostki penitencjarne są w stanie zapewnić wszystkie wymogi niezbędne do przeprowadzenia dyskursu mediacyjnego), a po drugie, stanowi skuteczny element procesu reintegracji (resocjalizacji) skazanego ze społeczeństwem, a także służy ofierze przestępstwa”³². Dla potwierdzenia powyższej tezy przeprowadził badania nad literaturą naukową przedmiotu oraz badania empiryczne na wybranej grupie adresatów. Dostosował narzędzie badawcze indywidualnie do każdego podmiotu (adwokatów, radców prawnych, sędziów penitencjarnych, prokuratorów), uwzględniając zakres posiadanych przez dany podmiot kompetencji oraz możliwość wpływu tego podmiotu na zaistnienie mediacji na etapie wykonywania kar izolacyjnych. Z jednej strony miało to umożliwić standaryzację prowadzonych badań, a z drugiej strony wprowadzić indywidualne podejście do każdej grupy adresatów. Kwestionariusz ankiety został skierowany do: sędziów penitencjarnych orzekających w Sądzie Okręgowym w Lublinie oraz Sądzie Okręgowym w Zamościu, do prokuratorów z różnych szczebli prokuratur z okręgu prokuratury regionalnej w Lublinie, do profesjonalnych pełnomocników (wytypowanych adwokatów/radców prawnych), do mediatorów biorących udział w projekcie oraz przedstawicieli administracji jednostek penitencjarnych i funkcjonariuszy Służby Więziennej zaangażowanych w realizację pilotażowego programu. Według autora wybór

³¹ A. Lewicka-Zelent, „Opinie członków rodzin osób osadzonych na temat mediacji oraz ich oczekiwania zadośćuczynienia”. *Badania przeprowadzone wśród osób pokrzywdzonych przez członków rodzin*, w: Raport cząstkowy..., s. 20–45.

³² G. Skrobotowicz, *Obecny stan sięgania po ideę sprawiedliwości naprawczej na etapie wykonywania kar izolacyjnych (raport cząstkowy). Badania przeprowadzone na określonej grupie prawników (adwokaci, radcy prawni, sędziowie penitencjarni, prokuratorzy) w ramach projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*, w: Raport cząstkowy..., s. 141–142.

powyższej grupy badawczej podyktowany był względami praktycznymi, gdyż wymienione podmioty mają lub mogą mieć wpływ na rozpoczęcie postępowania mediacyjnego lub też wpływ na wynik przeprowadzonej mediacji, co może mieć znaczenie dla podejmowanych przez te podmioty decyzji względem skazanego i ewentualnie pokrzywdzonego. Ankieta badawcza zawierała następujące pytania dotyczące prowadzenia mediacji na wszystkich etapach procesu sądowego:

- Jakie są argumenty przemawiające za kierowaniem stron do mediacji na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego (w podziale na wykonywanie kar izolacyjnych i nieizolacyjnych)?;
- Jakie są argumenty przemawiające przeciwko kierowaniu stron do mediacji na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego (w podziale na wykonywanie kar izolacyjnych i nieizolacyjnych)?;
- Jakie przestępstwa należy kierować do mediacji karnej na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego?;
- Jakie działania należy podjąć w celu upowszechnienia mediacji karnej na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego?;
- Ugody mediacyjne zawarte na jakim etapie należy brać pod uwagę procedowania w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary?;
- W jakim stopniu mediacja może stanowić skuteczny element procesu reintegracji skazanego ze społeczeństwem?;
- W jakim stopniu rodzaj/typ zakładu karnego, w którym skazany odbywa karę izolacyjną, ma znaczenie dla skierowania stron do mediacji na etapie wykonawczym?;
- W jakim stopniu system, w którym skazany odbywa karę izolacyjną, ma znaczenie dla skierowania stron do mediacji na etapie wykonawczym?;
- W jakim stopniu, w Pana/Pani ocenie, zakłady karne są gotowe do prowadzenia na ich terenie mediacji w formie bezpośredniej (szczególnie zakłady karne typu zamkniętego)?;
- W jakim stopniu utworzenie osobnych pomieszczeń dedykowanych spotkaniom mediacyjnym oraz dodanie do Kodeksu karnego wykonawczego osoby mediatora jako podmiotu uprawnionego do wstępu na teren jednostki penitencjarnej usprawniłoby proces sięgania po mediację na etapie wykonawczym?;
- Ilu osadzonych odbywających kary pozbawienia wolności posiada wiedzę o mediacji i możliwości skorzystania z niej na etapie wykonawczym?;
- Jaką wiedzę o mediacji karnej posiadają skazani?;
- Czy skazani odbywający kary pozbawienia wolności czują się gotowi do udziału w mediacji na etapie wykonywania kary?;
- W jaki sposób powinna być przekazywana informacja o mediacji na terenie jednostki penitencjarnej?;
- Jaką wiedzę o mediacji karnej posiadają skazani?

Okazało się jednak, że prawnicy objęci badaniem nie byli zainteresowani wypełnieniem kwestionariuszy ankiet. Sędziowie penitencjarni nie wypełnili żadnej ankiety, od adwokatów z Okręgowej Rady Adwokackiej w Lublinie wpłynęła jedna wypełniona ankieta, od radców prawnych z Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie także jedna wypełniona ankieta, a od prokuratorów wpłynęło 29 ankiet. Zdaniem G. Skrobotowicza zainteresowanie i chęć zaangażowania wybranej grupy prawników w rozwijanie alternatywnych metod rozwiązywania sporów było więc marginalne.

Celem badania prokuratorów było poznanie aktualnego stanowiska prokuratorów w przedmiocie sięgania po mediację karną, ze szczególnym uwzględnieniem etapu postępowania wykonawczego. Narzędzie badawcze składało się z 25 pytań zarówno testowych, jak i zawierających puste pola, które należało wypełnić na podstawie posiadanej wiedzy oraz doświadczenia zawodowego nabytego w trakcie wykonywanego zawodu. Ankiety badawcze zostały skierowane do powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratur z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie oraz do Prokuratury Krajowej. Największy odzew był widoczny w prokuraturach rejonowych (17 z 29 przesłanych ankiet, co stanowi 59% wszystkich wypełnionych ankiet). Łącznie wypełnionych zostało 29 ankiet badawczych. Z otrzymanych danych wynikało, że ok. 59% badanych stanowiły kobiety, natomiast mężczyźni stanowili 41% ankietowanych. Prawie połowę badanych (48%) stanowiły osoby w wieku pomiędzy 35 a 45 rokiem życia. Drugą pod względem liczebnościową była grupa osób w wieku powyżej 45. roku życia, a przed 55. rokiem (ok. 35%). Pozostałe osoby były albo poniżej 35. roku życia, albo powyżej 55. roku, ale przed 60. Rokiem. Niemal po równo rozkładał się podział pomiędzy osobami mającymi między 5 a 15 lat stażu (38%), a powyżej 15 lat i jednocześnie poniżej 25 lat (34%). Pozostałe osoby legitymowały się stażem powyżej 25 lat (14%) lub też odmówiły podania stażu (14%).

W badaniu szukano odpowiedzi na pytania dotyczące argumentów przemawiających „za”, jak i „przeciwko” skierowaniu stron konfliktu do mediacji i to zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego. Najważniejszą część badania koncentrowała się jednak na roli mediacji oraz znaczeniu i działaniach, które powinny zostać podjęte, żeby rozwijać mediację karną na etapie wykonywania orzeczonych kar i środków penalnych. Tematyka ta zasługiwała na szczególną analizę, ponieważ stanowiła lukę empiryczną w aktualnym piśmiennictwie³³.

Autor badania, dokonując analizy zebranych danych, ustalił, że prokuratorzy nie przypisują, w przypadku kar nieizolacyjnych, mediacji na tym etapie procesu karnego większego znaczenia. Badani wskazywali więcej powodów odmawiających zasadności mediacji niż w przypadku słuszności sięgania po mediację, podając za takie powody np. dodatkowe obciążenia Skarbu Państwa, wpływ

³³ Ibidem, s. 156.

czasu od popełnionego czynu zabronionego oraz braki legislacyjne przekładające się na realny wpływ na sposób odbywania orzeczonej kary. Wśród twierdzeń za odwołaniem się do mediacji na etapie wykonywania orzeczonej kary izolacyjnej, prokuratorzy wybierali następujące: „prewencja wobec sprawcy jako element resocjalizacyjny”; „pojednanie się stron” oraz „aspekt finansowy, jeżeli wiązałoby się to z wcześniejszym opuszczeniem jednostki penitencjarnej”.

Żaden z ankietowanych nie wiązał mediacji na etapie odbywania orzeczonej kary pozbawienia wolności z instytucją warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary izolacyjnej, co jednak z punktu widzenia osadzonego wydaje się być potencjalnym argumentem mediacyjnym.

Wskazując argumenty przemawiające przeciwko skierowaniu do mediacji na etapie odbywania kary pozbawienia wolności, prokuratorzy wymieniali przede wszystkim: dodatkowe koszty dla jednostek penitencjarnych (Skarbu Państwa), konieczność wykonania orzeczonej kary (a nie jej modyfikowanie z uwagi na potencjalne wyniki mediacji), brak uzasadnienia do mediowania w tym stadium procesu karnego oraz potencjalnie niekorzystne i stresujące oddziaływanie zakładu karnego na pokrzywdzonego/pokrzywdzoną czynem zabronionym, dla której jednostka penitencjarna może być negatywnym doznaniem. Jeśli jednak osoba pokrzywdzona wyraziłaby wolę udziału w mediacji, to uzasadnione byłoby wówczas prowadzenie mediacji w sposób pośredni/wahadłowy lub przy wykorzystaniu środków komunikowania się na odległość (np.: komunikatorów Skype/MS TEAMS/ZOOM).

Zdaniem prokuratorów procesowi mediacji na etapie wykonania kary powinny podlegać głównie przestępstwa przeciwko: mieniu (25% odpowiedzi), czci i nietykalności cielesnej (15% odpowiedzi); życiu i zdrowiu (10% odpowiedzi); bezpieczeństwu w komunikacji (13% odpowiedzi); rodzinie i opiece (10% odpowiedzi); wolności sumienia i wyznania (8% odpowiedzi). Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu publicznemu (5% odpowiedzi), wolności (3% odpowiedzi), a także przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości (1,5%). Część prokuratorów (8% odpowiedzi) uznała, że do mediacji na tym etapie nie powinno kierować się żadnych osób dotkniętych jakimkolwiek przestępstwem, co według autora jest negatywne dla rozwoju mediacji.

W kwestii opowiedzenia się przez prokuratorów, czy ich zdaniem, w przypadku procedowania w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary, sąd brałby wyniki mediacji, która odbyła się na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego czy brałby też/i wyniki mediacji prowadzonej na etapie wykonawczym. W ramach tego zagadnienia ponad 66,5% respondentów uznało, iż w przypadku procedowania w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary sąd brałby pod uwagę obligatoryjnie oba wyniki mediacji (tj. mediacji przeprowadzonej na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego oraz przeprowadzonej na etapie postępowania wykonawczego); z kolei 21% badanych stwierdziło, że sąd brałby jedynie wyniki mediacji z etapu wykonawczego, zaś zdaniem 12,5% badanych – sąd

brałyby jedynie wyniki mediacji z postępowania przygotowawczego/sądowego. Analiza danych prowadziła do wniosku, że zdaniem większości prokuratorów (ponad 87,5% udzielonych odpowiedzi) sąd brałby wynik mediacji z etapu postępowania wykonawczego (albo tylko je, albo w połączeniu z rezultatem mediacji przed wyrokiem). Z perspektywy prokuratorów – mediacja w trakcie wykonywania kary miałaby istotne znaczenie dla decydowania o zastosowaniu środka probacyjnego. Mogłaby też stanowić skuteczny element procesu reintegracji skazanego ze społeczeństwem.

Co trzeci z respondentów (34%) uważał, że mediacja może być elementem resocjalizacji jedynie w niektórych przypadkach, natomiast 17% badanych prokuratorów uznało, że mediacja mogłaby być elementem resocjalizacji w większości przypadków, a co piąty uznał, że mediacja na etapie postępowania wykonawczego w ogóle nie stanowi elementu procesu reintegracji, i w końcu 28% badanych wybrało wariant odpowiedzi „trudno jednoznacznie powiedzieć”.

Ponad 60% respondentów uznało, że rodzaj zakładu karnego nie ma znaczenia dla skierowania stron do mediacji na etapie postępowania wykonawczego, co oznaczało, że w ich uznaniu rodzaj jednostki penitencjarnej nie stanowił przeszkody do kierowania stron na ścieżkę polubowną.

Pozostałe wyniki badań zobrazowały, że 70% badanych prokuratorów nie widziało negatywnych korelacji pomiędzy typem zakładu karnego a kierowaniem stron do konsensualnego rozwiązania konfliktu.

Ankietowani zasadniczo (54%) nie identyfikowali negatywnego wpływu systemu, w którym skazany odbywa karę pozbawienia wolności, na kierowanie stron do mediacji. Zdecydowana większość prokuratorów nie miała wiedzy o trwającym pilotażu i zmian, jakie on ze sobą niesie, bowiem 64% badanych nie miało zdania co do gotowości zakładów karnych i aresztów śledczych do prowadzenia mediacji, a 18% uważało, że jednostki penitencjarne nie są w ogóle gotowe do prowadzenia mediacji bezpośredniej. Zaledwie 7% wskazało, że tylko niektóre jednostki są do tego gotowe, tyle samo (7%) badanych zaznaczyło, że zasadniczo wszystkie jednostki penitencjarne są przygotowane do prowadzenia mediacji. Należało zatem szerzej propagować wśród prokuratorów informacje o gotowości jednostek penitencjarnych do prowadzenia spotkań mediacyjnych na ich terenie.

Połowa respondentów (50%) miała trudności ze wskazaniem odpowiedzi odnoszącej się do kwestii utworzenia w jednostkach penitencjarnych pomieszczeń dedykowanych do przeprowadzania spotkań mediacyjnych oraz dodania w Kodeksie karnym wykonawczym osoby mediatora jako podmiotu uprawnionego do wstępu na teren jednostki penitencjarnej, co mogłoby pomóc w kierowaniu spraw do mediacji. Dla 39% badanych takie działanie mogłoby pomóc w kierowaniu spraw do mediacji, ale nie było elementem niezbędnym do kierowania spraw do mediacji, zaś 11% respondentów uważało, że owe działania w ogóle nie pomogą w kierowaniu spraw do mediacji.

W ocenie większości badanych wiedza osadzonych o możliwości skorzystania przez nich z mediacji na etapie wykonawczym była znikoma lub też praktycznie jej nie było (co stwierdziło łącznie 86% ankietowanych). Zdaniem zdecydowanej większości badanych (96%) – w ich ocenie – poziom wiedzy o mediacji posiadanej przez skazanych na karę pozbawienia wolności był elementarny.

Prokuratorzy uważali, że gotowość osadzonych do udziału w mediacji na etapie wykonawczym była na bardzo niskim poziomie (według respondentów 41% osadzonych w ogóle nie czuło się gotowymi do poddania się mediacji karnej na etapie wykonawczym; 37% badanych uważało, że taką gotowość czuje maksymalnie 20% osadzonych; według 15 ankietowanych – maksymalnie 50% osadzonych czuje się gotowych do udziału w mediacji na etapie postępowania karnego i tylko 7% uważało, że zasadniczo wszyscy osadzeni czują się do tego gotowi). Respondenci uznali, że najbardziej efektywnymi sposobami informowania osadzonych (kanałami informacyjnymi) o możliwości skorzystania z mediacji były: informacje przekazywane przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, ogłoszenia na tablicy informacyjnej, ulotki, co należało odczytać, że działania wewnątrz jednostki penitencjarnej stanowiły w ocenie ankietowanych najlepszy kierunek informowania osadzonych na temat mediacji.

Prokuratorzy upatrywali największą szansę w promowaniu mediacji podczas kampanii informacyjno-społecznych prowadzonych w różnych formach i skierowanych do różnych adresatów, w tym do profesjonalnych pełnomocników.

Najważniejsze wnioski wypływające z badań na grupie prawników są następujące: wiedza o mediacji karnej powinna zostać przynajmniej przypomniana przez ekspertów zajmujących się tą tematyką, ponieważ wśród przesłanych odpowiedzi zdarzały się takie, które nie odpowiadały stanowi prawnemu; w uznaniu prawników – mediacja w sprawach karnych, bez względu na fazę procesu, dedykowana jest do określonych przestępstw, zaś w innych przypadkach nie dostrzegano jej potencjału albo możliwości wykorzystania; prokuratorzy nie byli przekonani, co do odwoływania się do mediacji karnej, jako ważnej instytucji w procesie sprawowania wymiaru sprawiedliwości, co zostało odczytane przez G. Skrobotowicza jako swoisty „brak wiary” w efektywność tego narzędzia ADR. Dla pełnego obrazu mediacji karnej brakowało odpowiedzi ze strony sędziów penitencjarnych oraz adwokatów i radców prawnych, zważywszy że ich wypowiedzi mogłyby rzucić inne spojrzenie na badany temat lub stanowić dopełnienie dotychczasowych badań. Pojawiły się trudności w zakresie pozyskania opinii ze strony środowiska prawniczego (prokuratorów, sędziów penitencjarnych, adwokatów i radców prawnych) na temat możliwości mediacji na etapie postępowania wykonawczego, a zwłaszcza praktyczny brak zainteresowania projektem pilotażowym po stronie tych podmiotów. Na powyższy stan rzeczy mogła mieć też wpływ sytuacja COVID-owa w kraju. Za budujące przyjęto informacje pozyskane od mediatorów biorących udział w pilotażu,

którzy oświadczyli, że program pilotażowych mediacji po wyroku cieszył się wyjątkowym zainteresowaniem wśród osadzonych³⁴.

II.7.4. Wyniki badań przeprowadzonych wśród absolwentów studiów podyplomowych w zakresie mediacji i sprawiedliwości naprawczej, prowadzonych przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości w roku akademickim 2020/2021

Jednym z zadań w projekcie było więc przeprowadzenie przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości dwóch edycji studiów podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej, dedykowanych funkcjonariuszom Służby Więziennej i zawodowym kuratorom sądowym. Pierwsza edycja studiów przypadła na rok akademicki 2020/2021, a druga na rok akademicki 2021/2022. Tym samym absolwenci studiów podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej stanowili kolejną grupę badawczą. W każdej edycji przeszkolonych zostało po 20 funkcjonariuszy Służby Więziennej i po 20 zawodowych kuratorów sądowych, łącznie 80 osób. Badania w tym zakresie prowadziły Anna Gmurowska, Aleksandra Rusin-Batko oraz Agnieszka Markocka.

Po zakończeniu pierwszej edycji studiów podyplomowych, grupa 40 absolwentów została zaproszona do udziału w dobrowolnym, anonimowym badaniu sondażowym. Celem badania było poznanie opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej i zawodowych kuratorów sądowych na temat przydatności w ich pracy zawodowej wiedzy, umiejętności, kompetencji zdobytych na przedmiotowych studiach. Wpłynęły 33 wypełnione ankiety. Zawodowi kuratorzy sądowi stanowili ponad 54% badanej populacji, a funkcjonariusze Służby Więziennej prawie 46% badanych. Kobiety stanowiły 67% respondentów, a mężczyźni 33%. Ponad 48% badanych było w wieku w przedziale powyżej 35–45 lat, 30% badanych było w wieku powyżej 45 lat, a w wieku 25 do 35 lat znalazła się grupa ponad 21% ankietowanych. Główny problem badawczy skupiał się wg zagadnień dotyczących oceny przydatności wiedzy, umiejętności oraz kompetencji mediacyjnych zdobytych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej i kuratorów sądowych w ich pracy zawodowej. Ponadto absolwenci udzielali odpowiedzi na pytania, które miały określić: w jakim stopniu – w ich ocenie – wzrosły ich kompetencje mediacyjne i umiejętności z zakresu treści merytorycznych objętych programem studiów; w jakim stopniu – po ukończeniu dedykowanych im studiów z mediacji – zmienił się ich stosunek do mediacji i sprawiedliwości naprawczej; na ile wzrosło ich zaufanie do mediacji. Badanie służyło też rozpoznaniu gotowości respondentów do rozwijania kompetencji mediacyjnych i dalszego kształcenia w zakresie preferowanej przez nich specjalizacji, a końcowym punktem badania było zweryfikowanie, na ile osoby biorące udział w badaniu zgadzają się z następującym stwierdzeniem: „Dla rozwoju sprawiedliwości naprawczej, w szczególności rozwoju mediacji na etapie postępowania

³⁴ Ibidem, s. 125–171.

wykonawczego potrzebna jest współpraca sędziego penitencjarnego, dyrektora zakładu karnego/aresztu śledczego, komisji penitencjarnej, personelu więziennego, sądowego kuratora zawodowego stron sporu, mediatora, a także środowiska prawniczego”.

Wyniki powyższych badań autorki zawarły w raporcie cząstkowym projektu³⁵, stwierdzając, że większość respondentów (ponad 70%) uznała, że przedmioty i treści merytoryczne objęte programem studiów były zdecydowanie przydatne względnie wystarczająco przydatne w ich pracy zawodowej. Za zdecydowanie przydatne wskazywali następujące przedmioty: Modele i funkcje mediacji (79% badanych); Ugoda i wymagana dokumentacja w postępowaniu mediacyjnym (76%), Trening mediacji karnej (73%), Rola mediatora w postępowaniu mediacyjnym (73%) oraz Trening konstruowania ugód mediacyjnych na etapie wykonywania kar i innych środków penalnych (69%). Można zatem przyjąć, że przygotowany program kształcenia był adekwatny do potrzeb respondentów i przydatności w ich pracy zawodowej.

Badani w następujący sposób ocenili wzrost swojej wiedzy, umiejętności oraz kompetencji mediacyjnych po ukończeniu dedykowanych im studiów:

- wiedza wzrosła dla 37% badanych w bardzo dużym stopniu i dla tylu samych – w raczej dużym stopniu (37%), dla 21% – w stopniu umiarkowanym, a dla pozostałych (3%) w niewielkim stopniu lub w ogóle nie wzrosła;
- umiejętności wzrosły dla 49% badanych w raczej dużym stopniu, dla 18% badanych wzrosły w bardzo dużym stopniu (37%), dla 24% – w stopniu umiarkowanym, a dla pozostałych (3%) w niewielkim stopniu lub w ogóle nie wzrosły;
- kompetencje mediacyjne wzrosły dla 46% badanych w raczej dużym stopniu, dla 24% badanych wzrosły w bardzo dużym stopniu (37%), dla 21% – w stopniu umiarkowanym, a dla pozostałych (3%) w niewielkim stopniu lub w ogóle nie wzrosły.

Należy podkreślić, że z uwagi na obostrzenia wynikające z pandemii Covid-19 zajęcia prowadzone były głównie zdalnie z wykorzystaniem narzędzia MS Teams (zajęcia były prowadzone w formie stacjonarnej tylko podczas pierwszego i ostatniego zjazdu). Część ankietowanych dostrzegała potrzebę szerszego omówienia mediacji po wyroku, obszerniejszych informacji o postępowaniu

³⁵ A. Gmurowska, *Rozpoznanie przydatności wiedzy, umiejętności oraz kompetencji zdobytych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz zawodowych kuratorów sądowych będących absolwentami I edycji studiów podyplomowych na kierunku mediacja i sprawiedliwość naprawcza w roku akademickim 2020/2021, prowadzonych przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości w ramach realizowanego projektu pilotażowego, w ich pracy zawodowej oraz rozpoznanie wśród tych absolwentów, w jakim stopniu, po udziale w dedykowanych im studiach, zmienił się ich stosunek do mediacji i sprawiedliwości naprawczej, zwłaszcza w kontekście możliwości prowadzenia mediacji „po wyroku”*, w: Raport cząstkowy..., s. 186–221.

karnym, z uwzględnieniem przestępstw ściganych z urzędu oraz na wnioski, a także większej ilości zajęć praktycznych (co przy prowadzeniu zajęć w formie zdalnej było trudniejsze).

Ukończenie przez respondentów studiów podyplomowych z zakresu mediacji i sprawiedliwości naprawczej – w ich ocenie – wpłynęło na wzrost ich zaufania do mediacji (dla 46% badanych był to wzrost zaufania do mediacji bardzo dużym stopniu, dla 39% – w raczej dużym stopniu, dla 9% badanych – w stopniu umiarkowanym, a dla pozostałych w stopniu niewielkim). Ponadto, niektórzy respondenci uzupełniali swoje wypowiedzi wskazując na takie aspekty i dodatkowe korzyści jak: możliwość wpisania na listę mediatorów i prowadzenie mediacji; szerokie propagowanie przez nich samych idei mediacji; rozwój osobisty; nowe możliwości zawodowe; wykorzystanie zdobytych umiejętności nie tylko w pracy z podopiecznymi, ale i swoich sprawach osobistych; szansa na awans; zmiana swojego nastawienia do możliwości udziału skazanych w mediacji, a zwłaszcza dostrzeżenie w tym atutu dla skazanych i pokrzywdzonych; sfinansowanie studiów ze środków Funduszu Sprawiedliwości.

Zdecydowana większość absolwentów uczestniczących w badaniu (85%) była gotowa dalej rozwijać swoje kompetencje mediacyjne i wykazywała zainteresowanie kontynuowaniem kształcenia w szerszym zakresie, zwłaszcza w zakresie specjalizacji rodzinnej. Ważny był jednak aspekt odpłatności za takie studia, gdyż odpłatnym doksztalcaniem zainteresowana była już niespełna połowa tych, którzy wyrazili gotowość swojego dalszego rozwoju w tym zakresie.

Ponad 78% badanych uważała, że dla rozwoju sprawiedliwości naprawczej, a w szczególności rozwoju mediacji na etapie postępowania wykonawczego, potrzebna jest współpraca sędziego penitencjarnego, dyrektora zakładu karnego/aresztu śledczego, komisji penitencjarnej, personelu więziennego, sądowego kuratora zawodowego stron sporu, mediatora, a także środowiska prawniczego. Z tym stwierdzeniem zdecydowanie zgadzało się 60% ankietowanych i raczej zgadzało się ponad 18% respondentów, niezdecydowanych było 15% badanych (wybrali bowiem opcję – trudno powiedzieć), a tylko jedna osoba nie zgadzała się z twierdzeniem, że „dla rozwoju sprawiedliwości naprawczej, a w szczególności rozwoju mediacji na etapie postępowania wykonawczego potrzebna jest współpraca sędziego penitencjarnego, dyrektora zakładu karnego/aresztu śledczego, komisji penitencjarnej, personelu więziennego, sądowego kuratora zawodowego stron sporu, mediatora, a także środowiska prawniczego”. Powyższe można zatem odczytać jako rekomendację do nawiązania szerszej współpracy pomiędzy tymi podmiotami, aby wprowadzać i rozwijać mediacje po wyroku.

Opis wyników badań przeprowadzonych przez A. Gmurowską wśród osadzonych korzystających z dyżurów mediatora w jednostkach penitencjarnych w okresie od drugiej połowy 2020 roku do czerwca 2021 r., a następnie w okresie od lipca 2021 r. do lutego 2022 r. w celu zbadania poziomu satysfakcji z dyżurów i gotowości osadzonych do mediacji, zostały zaprezentowane łącznie przez autorkę badań w rozdziale III.

W drugim etapie prac badawczych, przypadającym na okres od lipca 2021 roku do lutego 2022 roku, przeprowadzone zostały badania, których przedmiotem było:

- poznanie doświadczeń i opinii osadzonych biorących udział w mediacji „po wyroku” na terenie jednostek penitencjarnych;
- poznanie doświadczeń i opinii osób pokrzywdzonych przestępstwem, którzy uczestniczyli w mediacji „po wyroku”;
- poznanie opinii i doświadczeń mediatorów prowadzących mediacje „po wyroku”;
- poznanie opinii koordynatorów ds. mediacji i opiekunów organizujących proces mediacji po wyroku na terenie jednostek penitencjarnych;
- kontynuowanie badań (zapoczątkowanych w okresie od drugiej połowy 2020 roku do czerwca 2021 r.) w celu zbadania poziomu satysfakcji osadzonych korzystających z dyżurów mediatora w jednostce penitencjarnej oraz ich gotowości do mediacji;
- standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej.

Wyniki powyższych badań zostały opisane przez autorów w rozdziale III.

Rozdział III

Program pilotażowy i mediacja po wyroku z perspektywy osób osadzonych i pokrzywdzonych, mediatorów oraz koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

*Agnieszka Lewicka-Zelent,
Grzegorz Skrobotowicz,
Anna Gmurowska*

III.1. Podstawy metodologii zrealizowanych badań

Agnieszka Lewicka-Zelent

III.1.1. Cele prowadzonych badań

Realizując projekt pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, zmierzano m.in. do poznania opinii podmiotów zainteresowanych wdrażaniem mediacji po wyroku do praktyki penitencjarnej, na temat mediacji prowadzonej w warunkach izolacji więziennej, jak i proponowanych rozwiązań w zakresie upowszechniania idei sprawiedliwości naprawczej, a także wypracowania wzorcowych standardów prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej oraz rekomendacji dla penitencjarystyki. Założono również dokonanie analizy prac naukowych i zaprezentowanego modelu, który ma na celu zapobieganie przyszłym przestępstwom, dzięki wykorzystaniu alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów opartych na zasadach sprawiedliwości naprawczej na etapie odbywania kary pozbawienia wolności przez osoby osadzone.

Poznawcze cele szczegółowe badania obejmowały:

- poznanie opinii osób osadzonych na temat dyżurów mediacyjnych;
- poznanie opinii osadzonych na temat mediacji po wyroku;
- poznanie opinii osób pokrzywdzonych na temat mediacji po wyroku;

- poznanie poglądów mediatorów na temat mediacji po wyroku i wdrażanego programu;
- poznanie poglądów koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat realizowanego programu i mediacji.

Celem praktycznym było wypracowanie rekomendacji i standardów prowadzenia mediacji po wyroku w warunkach izolacji więziennej.

III.1.2. Problem główny i pytania szczegółowe

Problem główny bezpośrednio związany był z celem projektu i dotyczył ustalenia: Jakie opinie na temat mediacji po wyroku, w tym wdrażanego programu, wyrażają osoby osadzone, pokrzywdzone, a także mediatorzy, koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Wyznaczono także kilka zasadniczych pytań szczegółowych, odpowiadających poszczególnym celom szczegółowym:

- Jakie opinie na temat dyżurów mediacyjnych mają osoby osadzone uczestniczące w nich?
- Jakie opinie na temat mediacji po wyroku wyrażają osoby osadzone, uczestnicy spotkań mediacyjnych?
- Jakie opinie na temat mediacji wyrażają osoby pokrzywdzone, uczestnicy spotkań mediacyjnych?
- Jakie poglądy na temat realizowanego programu i mediacji mają mediatorzy uczestniczący w projekcie?
- Jakie poglądy na temat realizowanego programu i mediacji mają koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Z uwagi na diagnostyczny charakter pytań odstąpiono od formułowania hipotez roboczych.

III.1.3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

W celu osiągnięcia założonych celów, przeprowadzono badania, w których zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Wykorzystano narzędzia w postaci kwestionariusza ankiety i wywiadu:

- a) „Kwestionariusz ankiety – badanie poziomu satysfakcji osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu OISW w Lublinie z udziału w dyżurze mediatora oraz poczucia ich gotowości do udziału w mediacji” (kwestionariusz ankiety skierowany do uczestników projektu osadzonych) biorących udział w dyżurach mediacyjnych, autorstwa: A. Gmurowskiej w konsultacji z dr G. Skrobotowiczem, dr hab. A. Lewicką-Zelent, prof. UMCS);
- b) „Kwestionariusz wywiadu i ankiety – doświadczenia uczestników mediacji cz. A dotyczy osadzonych uczestniczących w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego” (kwestionariusze ankiet i kwestionariusze wywiadu dla skazanych uczestniczących w mediacjach

- w ramach realizowanego projektu pilotażowego, autorstwa: dr hab. A. Lewickiej-Zelent, prof. UMCS, dr G. Skrobotowca, A. Gmurowskiej, A. Rusin-Batko i A. Markockiej);
- c) „Kwestionariusz wywiadu i ankiety – doświadczenia uczestników mediacji cz. B dotyczy osób pokrzywdzonych uczestniczących w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego” (kwestionariusze ankiet i kwestionariusze wywiadu dla osób pokrzywdzonych uczestniczących w mediacjach w ramach realizowanego projektu pilotażowego, autorstwa: dr hab. A. Lewickiej-Zelent, prof. UMCS, dr G. Skrobotowca, A. Gmurowskiej, A. Rusin-Batko i A. Markockiej);
- d) „Kwestionariusz wywiadu i ankiety – cz. C. doświadczenia mediatorów z udziału w projekcie pilotażowym” (kwestionariusze ankiet i kwestionariusze wywiadu dla mediatorów z CAM O/Lublin prowadzących dyżury mediacyjne oraz mediacje po wyroku, autorstwa: dr hab. A. Lewickiej-Zelent, prof. UMCS, dr G. Skrobotowca, A. Gmurowskiej, A. Rusin-Batko i A. Markockiej);
- e) „Kwestionariusz wywiadu i ankiety – cz. D. doświadczenia funkcjonariuszy koordynatorów ds. mediacji wytypowanych w jednostkach penitencjarnych działających na terenie OISW w Lublinie z udziału w projekcie pilotażowym” (kwestionariusze ankiet i kwestionariusze wywiadu dla koordynatorów i opiekunów ds. mediacji z jednostek penitencjarnych działających na terenie OISW w Lublinie, autorstwa: dr hab. A. Lewickiej-Zelent, prof. UMCS, dr G. Skrobotowca, A. Gmurowskiej, A. Rusin-Batko i A. Markockiej).

Specyfika projektu badawczego wskazuje na jego eksploracyjny charakter. Przyjęto założenie, że w procesie konstruowania optymalnego modelu implementacji mediacji po wyroku w warunkach penitencjarnych podstawę stanowią opinie podmiotów zainteresowanych wykorzystywaniem zasad sprawiedliwości naprawczej w izolacji penitencjarnej, osób biorących udział w projekcie (osób skazanych, osób pokrzywdzonych przestępstwem, mediatorów, koordynatorów i opiekunów ds. mediacji). Zważywszy na tak wielowymiarową perspektywę podejmowanych zagadnień dotyczących mediacji po wyroku, do udziału w badaniach naukowych zaproszono różnych specjalistów: prawników, mediatorów oraz pedagogów resocjalizacyjnych.

III.1.4. Osoby badane – uczestnicy projektu

Do udziału w dobrowolnych, anonimowych badaniach zaproszeni zostali: uczestnicy projektu (skazani) biorący udział w dyżurach mediacyjnych i spotkaniach mediacyjnych realizowanych na terenie jednostek penitencjarnych podległych Okręgowemu Inspektoratowi Służby Więziennej w Lublinie, osoby pokrzywdzone uczestniczące w mediacjach po wyroku, zaangażowani w działania projektowe mediatorzy z Centrum Arbitrażu i Mediacji w Lublinie oraz koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji powołani

spośród funkcjonariuszy Służby Więziennej w jednostkach penitencjarnych, w których realizowano projekt.

Grupy osób ankietowanych były zróżnicowane ilościowo, co wynikało ze specyfiki konkretnej części prowadzonego badania. Uzyskane informacje stanowiły podwaliny analizy danych, przedstawienia wyników badań i sformułowania na ich podstawie wniosków praktycznych.

III.1.5. Organizacja i przebieg badań

Badania zostały zrealizowane w ramach projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”, sfinansowanego ze środków Ministerstwa Sprawiedliwości, przez zespół badawczy, w skład którego weszli pracownicy naukowcy ze Szkoły Wyższej Wymiaru Sprawiedliwości, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz pracownicy Wydziału do spraw Mediacji w Ministerstwie Sprawiedliwości).

Badania rozpoczęły się w czerwcu 2020 roku i trwały do lutego 2022 roku. Zostały zrealizowane przy wsparciu wielu podmiotów i instytucji, zwłaszcza pracowników sądu, Służby Więziennej oraz mediatorów. W okresie czerwiec 2020 – czerwiec 2021 dokonano oceny satysfakcji osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie z udziału w dyżurze mediatora oraz ustalono stopień poczucia ich gotowości do udziału w mediacji po wyroku. Pozostałe badania, w których uczestniczyli osadzeni jako strona w spotkaniu mediacyjnym, mediatorzy, osoby pokrzywdzone oraz koordynatorzy i mediatorzy ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji zostały przeprowadzone w okresie od czerwca 2021 do lutego 2022 roku.

Dzięki uzyskanym danym dokonano oceny funkcjonalności i skuteczności proponowanych rozwiązań (zwłaszcza pilotażowych dyżurów mediatorów w jednostkach penitencjarnych oraz spotkań mediacyjnych z udziałem osadzonych i osób pokrzywdzonych).

III.2. Poziom satysfakcji uczestników spotkań informacyjnych z mediatorem oraz poczucie ich gotowości do udziału w mediacji po wyroku, w opinii osadzonych, korzystających z dyżurów mediatora w jednostkach penitencjarnych

Anna Gmurowska

W ramach realizowanego projektu pilotażowego, wsparcie skutecznej readaptacji skazanych, promowanie i wspieranie inicjatywy oraz przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym i informacyjnym w zakresie alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej, możliwe było m.in. poprzez zwiększenie dostępności mediatorów w zakładach karnych i aresztach śledczych oraz organizację spotkań informacyjnych w ramach uruchomionych na terenie jednostek penitencjarnych dyżurów mediatorów¹. Organizowanie i prowadzenie dyżurów mediatorów stanowiło jedno z istotnych zadań projektu².

Uruchomienie pilotażowych spotkań informacyjnych dla osadzonych, prowadzonych przez mediatorów na terenie jednostek penitencjarnych z okręgu lubelskiego, miało na celu udzielenie zainteresowanym osadzonym informacji o instytucji mediacji, w szczególności o zasadach mediacji, sposobie jej rozpoczęcia oraz przebiegu postępowania mediacyjnego oraz o korzyściach z mediacji i istocie sprawiedliwości naprawczej. Dostępność mediatorów na terenie jednostek penitencjarnych i prowadzenie przez nich spotkań informacyjnych miało zachęcić osadzonych do podjęcia próby mediacji w danej sprawie, zwłaszcza dotyczącej naprawienia osobie pokrzywdzonej krzywd wyrządzonej przestępstwem. Spotkania z dyżurującym mediatorem miały pozwolić osadzonym na podjęcie przez nich świadomej decyzji o zainicjowaniu lub przystąpieniu do procesu mediacyjnego. Miało to z kolei zwiększyć liczbę spraw kierowanych do mediacji po wyroku, a tym samym, w sposób pośredni, przyczynić się do skuteczniejszej readaptacji skazanych i zmniejszenia powrotności do przestępstw.

III.2.1. Podstawy metodologii badań

Celem badania było poznanie opinii osadzonych korzystających z dyżurów mediatora w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej (OISW) w Lublinie, na temat poziomu ich satysfakcji z uczestnictwa w spotkaniach informacyjnych z mediatorem oraz poczucia gotowości do udziału w mediacji po wyroku. Ponadto zebrane dane mogą posłużyć

¹ Fiszka projektowa..., s. 2.

² Zadanie 3. Dyżury mediatorów w jednostkach penitencjarnych Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie, w: Projekt „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” sfinansowany ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Zob. Fiszka projektowa..., s. 15.

jako wskazówki do oceny trafności i użyteczności dyżurów mediacyjnych, które pilotażowo zostały wdrożone do jednostek penitencjarnych w okręgu lubelskim.

Zasadnicze pytanie badawcze brzmiało: Jakie opinie wyrażają osadzeni korzystający z dyżurów mediatora w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej (OISW) w Lublinie, na temat ich satysfakcji z uczestnictwa w spotkaniach informacyjnych z mediatorem oraz poczucia gotowości osadzonych do udziału w mediacji po wyroku?

W celu udzielenia odpowiedzi na to główne pytanie badawcze sformułowano następujące pytania szczegółowe:

- 1) Jak osadzeni oceniają wzrost przydatności, informacji i wiedzy na temat mediacji, zdobytych podczas dyżuru mediatora, w stosunku do wiedzy posiadanej przed udziałem w spotkaniu informacyjnym z mediatorem?
- 2) Jak osadzeni oceniają poziom satysfakcji z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem?
- 3) Jaka jest opinia osadzonych na temat dostrzeżonych korzyści z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem, a jaka na temat tego, co im się podczas tego spotkania nie podobało?
- 4) Na ile prawdopodobne jest, że w przyszłości osadzeni zdecydują się na udział w mediacji w sprawie, w której są tymczasowo aresztowani lub w sprawie, w której odbywają karę pozbawienia wolności?
- 5) W jakim celu lub w jakiej sprawie osadzeni zdecydowaliby się w przyszłości wziąć udział w mediacji?
- 6) Jakie obawy mieli osadzeni (jeśli takie u nich występowały) przed udziałem w mediacji?

Badanie zostało przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego w trzech przedziałach czasowych: w okresie od momentu uruchomienia dyżurów mediatora w jednostkach penitencjarnych do 31 grudnia 2020 r.; w okresie od stycznia do 30 czerwca 2021 r. i w okresie od 1 lipca 2021 r. do 30 czerwca 2022 r. Wyniki zsumowano łącznie.

Jako technikę badawczą wybrano ankietę. Zastosowano pytania kwestionariuszowe będące sposobem pomiaru poszczególnych wskaźników subiektywnych. Tworząc katalog wskaźników subiektywnych oraz przyporządkowane do nich pytania kwestionariuszowe, kierowano się następującymi zasadami:

- wskaźniki odnosiły się do postaw i preferencji osadzonych biorących udział w badaniu (deklarujących wzrost przydatności informacji i wiedzy na temat mediacji, zdobytych podczas dyżuru mediatora, w tym także deklarujących gotowość do udziału w mediacji);
- wskaźniki odnosiły się do ograniczonego horyzontu czasowego – nie dłuższego niż dwa lata;
- wskaźniki odnosiły się do aktualnej perspektywy badanego, a przyporządkowane do nich pytania nie pozostawiały wątpliwości, że chodzi o zadowolenie z udziału w dyżurach mediatora wprowadzonych pilotażowo na terenie jednostki penitencjarnej w badanym okresie.

W badaniu zastosowano „Kwestionariusz ankiety – badanie poziomu satysfakcji osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu OISW w Lublinie z udziału w dyżurze mediatora oraz poczucia ich gotowości do udziału w mediacji” (opracowany na potrzeby projektu, autorstwa: A. Gmurowskiej w konsultacji z dr G. Skrobotowiczem i dr hab. A. Lewicką-Zelent, prof. UMCS, skierowany do osadzonych biorących udział w dyżurach mediacyjnych).

Zebrane dane, które stanowią źródło do sporządzenia niniejszej analizy, zawarte zostały w Raporcie końcowym projektu³.

III.2.2. Charakterystyka osadzonych biorących udział w dyżurach mediatora

W dobrowolnym anonimowym badaniu wzięło udział łącznie 464 respondentów. Mężczyźni stanowili 98% próby, kobiety niespełna 1%. Pozostali respondenci nie oznaczyli swojej płci. Najliczniejszą grupę badanych stanowili osadzeni przebywający w Zakładzie Karnym w Białej Podlaskiej (42% próby), następnie osadzeni z Oddziału Zewnętrznego w Zabłociu (prawie 10% próby) oraz Zakładu Karnego w Opolu Lubelskim (ponad 9% próby), zaś najmniejszą grupę stanowili osadzeni z Zakładu Karnego w Zamościu i Zakładu Karnego we Włodawie (każdy z zakładów po niespełna 1% próby). Wśród respondentów 103 osoby nie wskazały nazwy jednostki, co stanowiło 22% próby.

Wiek badanych określono w przedziałach: 17–21 lat, 22–30 lat, 31–40 lat, 41–50 lat oraz 51 i więcej lat. Spośród badanych – 41% ogółu stanowili osadzeni w przedziale wiekowym 31–40 lat, ponad 20% ogółu stanowili osadzeni w przedziale wiekowym 41–50 lat, w dalszej kolejności znaleźli się osadzeni w przedziale wiekowym 51 lat i więcej, a ponad 1% badanych znalazło się w przedziale wiekowym 17–21 lat. Wśród respondentów 5 osób nie oznaczyło, w jakim znajdują się przedziale wiekowym (1% próby).

Badani nie udzielili odpowiedzi na wszystkie pytania. Spośród 464 respondentów – prawie 77% próby było uprzednio karanych (n=355). Grupę, która nie była uprzednio karana, stanowiło 72 osadzonych, tj. niemal 16% próby. Nie udzieliło odpowiedzi na pytania w powyższym zakresie 8% próby, czyli 37 osób.

Na 464 badanych osób – 419 odbywało karę pozbawienia wolności (90%), 18 osób było tymczasowo aresztowanych, co stanowiło niespełna 4% próby, a 27 osób (ponad 5%) nie udzieliło w tym zakresie żadnej odpowiedzi. Spośród grupy odbywających karę pozbawienia wolności – najliczniejszą grupę stanowili osadzeni, którzy odbywali karę pozbawienia wolności do 3 lat łącznie

³ A. Gmurowska, *Badanie poziomu satysfakcji osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie z udziału w dyżurze mediatora oraz poziomu ich poczucia gotowości do udziału w mediacji. Badania przeprowadzone wśród osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie w ramach projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*, w: Raport końcowy...

(292 osoby, tj. 63% próby). Kolejne miejsce zajęli osadzeni, którzy odbywali kary pozbawienia wolności w przedziale od 3 do 5 lat – 71 osób, tj. 15% ogółu badanych. Najmniejszy udział procentowy (niespełna 2%) osób odbywających karę pozbawienia wolności plasował się w przedziale od 10 do 15 lat kary pozbawienia wolności. Żadnej odpowiedzi w tym zakresie nie udzieliło 31 badanych, stanowiąc ponad 6% próby.

Na 464 udzielonych odpowiedzi, niespełna 52% odpowiedzi dotyczyło odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego, ponad 35% w zakładzie karnym typu zamkniętego i ponad 7% w zakładzie karnym typu otwartego. Nie udzieliło odpowiedzi w tym zakresie 26 osadzonych, tj. ponad 5%. Najwięcej osób – ponad 50% udzielonych odpowiedzi wskazało, że odbywa karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym, ponad 25% udzielonych odpowiedzi wskazało na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym, w systemie programowego oddziaływania – prawie 21%, a 4% nie udzieliło żadnej odpowiedzi na to pytanie.

Spośród czynów karalnych, za jakie badani odbywali kary pozbawienia wolności, dominowały następujące:

- znęcanie się fizyczne, psychiczne nad osobą najbliższą (n=55);
- uporczywe uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego (n=54);
- prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (n=52);
- kradzież (n=46);
- kradzież z włamaniem (n=37);
- za kilka czynów (n=35);
- rozboje (n=27);
- pobicie (n=12);
- groźby karalne (n=12);
- posiadanie narkotyków, przemyt narkotyków, handel narkotykami, udostępnianie narkotyków (n=11);
- oszustwa (n=10);
- zabójstwo (n=10);
- włamania (n=9);
- wyłudzenia (n=9);
- niestosowanie się do wyroku sądu, złamanie zakazu sądowego (n=8);
- spowodowanie wypadku (n=8);
- ciężki uszczerbek na zdrowiu (n=8);
- spowodowanie wypadku ze skutkiem śmiertelnym (n=5);
- paserstwo (n=4);
- naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza (n=4);
- niestosowanie się do orzeczonych środków karnych (n=4);
- posiadanie broni bez zezwolenia (n=4);
- bójka (n=4);
- zniszczenie mienia (n=3);

- przywłaszczenie mienia (n=3);
- spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym (n=2);
- zastępcza kara pozbawienia wolności za niezapłaconą grzywnę (n=2);
- wyłudzenia VAT (n=2);
- inne (n=32).

Pojawiło się nawet stwierdzenie „odbywam karę za elementa”. Dwie osoby wskazały, że są tymczasowo aresztowane.

III.2.3. Opinie osadzonych na temat wzrostu ich wiedzy o mediacji, zdobytej podczas dyżuru mediatora

W opinii osadzonych na temat ich wiedzy o mediacji oraz uprzedniego uczestnictwa w mediacji: ponad 75% badanych stwierdziło, że nie uczestniczyło uprzednio w mediacji, a 25% badanych było zdania, że wcześniej uczestniczyli w mediacji (głównie w mediacji karnej oraz w mediacji rodzinnej).

Osadzeni uzyskali informacje o możliwości spotkania z mediatorem na terenie jednostki penitencjarnej najczęściej od funkcjonariusza Służby Więziennej (tak zaznaczyło aż 60% badanych). Ponad 20% badanych wskazało, że informacje o możliwości udziału w spotkaniu informacyjnym pozyskało z tablicy informacyjnej. Pozostali stwierdzili, że takie informacje otrzymali od: innego osadzonego (ok. 9% badanych), od wychowawcy (ok. 4% badanych), z ulotki (ok. 2% badanych). Najmniej osób wskazało, że informacje takie pozyskali od mediatora, z sądu, radiowęzła, od psychologa.

Ponad 40% badanych oceniło, że ich wiedza o mediacji zdobyta podczas udziału w dyżurze mediatora wzrosła w wystarczająco dużym stopniu, dla ponad 20% badanych – wiedza o mediacji wzrosła w bardzo dużym stopniu, a dla niespełna 17% badanych wzrosła w stopniu przeciętnym. Zaś dla 5% badanych – nie wzrosła, a niemal 4% badanych nie udzieliło w tym zakresie żadnej odpowiedzi.

III.2.4. Ocena przez osadzonych poziomu ich satysfakcji z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem

Osadzeni, którzy uczestniczyli na terenie jednostki penitencjarnej w spotkaniu informacyjnym prowadzonym przez mediatora, wyrazili opinię na temat poziomu odczuwanej satysfakcji z udziału w dyżurze mediatora.

Według 95% populacji badanych (n=420) stosunek osoby prowadzącej spotkanie informacyjne (mediatora) do osadzonego był pozytywny. W opinii 6% badanych (n=26), stosunek mediatora do osadzonego był obojętny, a zdaniem pięciu osadzonych – stosunek mediatora do osadzonego w czasie prowadzonego spotkania mediacyjnego był negatywny. Ponad 40% badanych oświadczyło, że są bardzo usatysfakcjonowani (zadowoleni) z udziału w spotkaniu informacyjnym prowadzonym przez mediatora na terenie jednostki penitencjarnej.

Niemal taki sam procent badanych uznało, że są raczej usatysfakcjonowani, a dla niespełna 4% badanych poziom ich satysfakcji z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem był na słabym poziomie ($n=11$) albo osadzony wcale nie był usatysfakcjonowany z udziału w dyżurze ($n=8$). Prawie połowa badanych (46%) bardzo dobrze oceniła ogólną atmosferę panującą podczas spotkania informacyjnego z mediatorem. Zdaniem takiej samej liczby badanych (46%) ogólna atmosfera odbytego spotkania z mediatorem została oceniana jako dobra.

III.2.5. Opinia osadzonych na temat dostrzeżonych korzyści z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem, z uwzględnieniem aspektów, które nie spotkały się z aprobatą osadzonych

Osadzeni, udzielając odpowiedzi na pytanie otwarte „Co Pan/i zyskał/a z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem, a co się podczas spotkania nie podobało?”, wskazywali na różnorodne aspekty, które im się podobały lub nie. Nie wszyscy badani wypowiedzieli się w powyższym zakresie. Czasem ich wypowiedzi były bardziej rozbudowane i wskazywały na szerszy kontekst poczucia zadowolenia z udziału w spotkaniu z mediatorem. Aby zapewnić przejrzystość prezentowanych wyników, autorka pogrupowała odpowiedzi osadzonych wg takich kategorii jak:

- wiedza o mediacji, jej celach i przebiegu oraz możliwość skorzystania z mediacji itp. ($n=204$);
- ciekawość i nowość wielu potrzebnych rzeczy ($n=61$);
- refleksja nad tym, co można zmienić w swoim życiu, możliwości działania oraz wsparcie w rozwoju ($n=39$);
- poznanie sposobów rozwiązywania problemów, sporów oraz ważnych kwestii życiowych ($n=26$);
- wszystko było dobrze, w porządku, nie mam żadnych zastrzeżeń ($n=18$);
- doświadczenie wewnętrznego spokoju, wdzięczności, zadowolenia, energii do działania, większej pewności siebie ($n=15$);
- osoba mediatora i jego rola w procesie mediacji oraz jego zaangażowanie i pomoc w rozwiązywaniu problemów ($n=13$);
- możliwość pogodzenia się z osobą pokrzywdzoną ($n=11$);
- możliwość podjęcia mediacji w sprawach rodzinnych oraz rozwiązania problemów rodzinnych ($n=8$);
- rozmowa, dialog ($n=8$);
- jestem gotowy do mediacji, chcę przystąpić do mediacji ($n=7$);
- inicjatywa projektu oraz zaangażowanie innych w jego realizację ($n=7$);
- potrzeba pojednania, załagodzenie popełnionego czynu ($n=7$);
- możliwość pogodzenia się z członkiem rodziny ($n=4$);
- jak omijać ludzi i problemy, przez które mogę mieć kłopoty ($n=4$);
- wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego i powrót do domu ($n=4$);
- możliwość pozytywnej resocjalizacji ($n=3$);

- inne (n=2);
- brak odpowiedzi (n=12).

Poniżej wybrane wypowiedzi osadzonych, na temat tego, co zyskali dzięki uczestnictwu w dyżurze mediatora. Zdaniem autorki warto było je zacytować, aby przynajmniej w części zaprezentować sens wprowadzenia dyżurów i spotkań osadzonych z mediatorem w jednostkach penitencjarnych (zachowano oryginalną pisownię).

- „Przede wszystkim informację, że jest szansa mediacji. Tak mediacja w polskim prawie jest BARDZO potrzebna, tylko taka mediacja, która jest stosowana, a nie jako zapisek w kodeksie. Aby maszyna ruszyła, jest potrzebna energia i każda część „Maszyny”, mam tutaj na myśli po prostu chęć stosowania przez policję, prokuraturę, sądy, ludzi trzeba! Mediatorzy potrzebni, którzy będą czynić swą powinność. Od kiedy ruszył Wasz pilotażowy projekt mediacji rozmawiałem z dwoma Paniami Mediatorkami, takich ludzi trzeba aby to ruszyło, bo przecież 99,9% spraw do mediacji to ludzkie tragedie, gdzie po upływie czasu emocje opadają i przychodzi moment, kiedy obie strony potrzebują pojednania”;
- „Poczułem ochotę przeproszenia poszkodowanych, czuję się pozytywnie z danej możliwości i chęci pomocy w tym”;
- „Dużo dowiedziałem się o możliwości przebaczenia”;
- „Otwartość, bezstronność ze strony pani mediator i uświadomienie, że sam również muszę nad sobą pracować”;
- „Nadzieja na odzyskanie rodziny”;
- „Bardzo dobrze oceniam taki program jak mediacje, dużo pomaga, dzięki któremu można się pogodzić z inną stroną”;
- „Możliwość swobodnego mówienia o problemach i możliwość pojednania się z poszkodowanym”;
- „Informacje są bezcenne, że istnieje taka mediacja, ktoś poświęca swój czas”;
- „Duża wiedza o pojednaniu z pokrzywdzonymi i dobre podejście do drugiego człowieka”;
- „Ogólne wrażenie jest dobre, że ktoś próbuje pomóc osadzonym”;
- „Zyskałem bardzo dużą wiedzę oraz isierkę nadziei, nie ma rzeczy, które mi się nie podobają”;
- „Z udziału w spotkaniu zyskałem wiedzę, dzięki której będę mógł starać się o zawarcie ugody z osobami poszkodowanymi moimi przestępstwami”;
- „Podoba mi się, że mogę dobrowolnie bez sądu porozumieć się z pokrzywdzonym poprzez mediacje”;
- „Sama oferta jest atrakcyjna w perspektywie skorzystania z niej i „mówi” – pamiętamy o was!”;
- „Podczas mediacji doszło do ugody z rodziną, która odczuwała potrzebę przeprosin i podczas której doszło do porozumienia”;
- „Zyskałem nadzieję na złagodzenie kary i spokój wewnętrzny”;

- „Zyskałem wiedzę o innym rozwiązywaniu sporów niż tylko sądowa”;
- „Dowiedziałem się, że nawet po wyroku można złożyć wniosek o mediacje”;
- „Poznałem wiele aspektów potrzebnych mi do naprawy sytuacji, która mnie spotkała”;
- „Z rozmowy z mediatorem dowiedziałem się, co to jest mediacja, do czego służy i co można przez nią osiągnąć, naprawić w swoim życiu, by znów nie wrócić do ZK. Wyciągnąć wreszcie właściwe wnioski”.

Wśród wypowiedzi osadzonych znajdowały się również takie, które wskazywały na ich niezadowolenie z udziału w dyżurach mediatora organizowanych w ramach pilotażowego programu (zachowana została oryginalna pisownia): „Co mi się nie podoba? – że trwa zbyt krótko”; „nic” (n=6); „(...) nie podobało mi się to, że w niektórych sprawach mediacja nie wiele pomaga lub nie dotyczy”; „(...) Nie podobało mi się, że to spotkanie jest dopiero po wyroku a nie przed wyrokiem”; „Nigdy nie uczestniczyłem i nie będę bo nie widzę sensu”; „Na dzień dzisiejszy jesteśmy w trakcie realizacji programu i działań co do mojej osoby, więc jest za wcześnie aby się wypowiedzieć”. „Moja sprawa nie jest do mediacji”. „W 2017 roku miałem mediacje w sprawie karnej, więc wszystko wiedziałem o mediacji, a na spotkaniu nic nowego się nie dowiedziałem”. „Nic nie zyskałem”.

Z powyższych wypowiedzi można wyciągnąć wnioski, że osadzeni uczestniczący w spotkaniach informacyjnych z mediatorem uzyskali największe korzyści w zakresie: pozyskania wiedzy o mediacji, jej celach i przebiegu oraz możliwości skorzystania z mediacji itp. (n=204); zaspokojenia ciekawości o nowościach i wielu potrzebnych dla nich rzeczach (n=61); refleksji nad zmianami, jakie mogą wprowadzić w swoim życiu (n=39); poznania sposobów rozwiązywania problemów, sporów oraz ważnych kwestii życiowych (n=26); doświadczenia wewnętrznego spokoju, wdzięczności, zadowolenia, energii do działania, większej pewności siebie (n=15); zaangażowania ze strony mediatora i pomocy w rozwiązywaniu problemów (n=13); możliwość pogodzenia się z osobą pokrzywdzoną (n=11); możliwość podjęcia mediacji w sprawach rodzinnych oraz rozwiązania problemów rodzinnych (n=8); podjęcia dialogu o problemach, naprawieniu krzywd (n=8); poczucia gotowości i woli przystąpienia osadzonych do mediacji (n=7).

III.2.6. Opinie osadzonych o ich gotowości do mediacji

Ponad 37% ankietowanych biorących udział w dyżurze mediatora wykazywało wysoką gotowość do udziału w mediacji (n=173), zaś raczej czuło się gotowych do udziału w mediacji około 31% ankietowanych (n=142). Ponad 20% badanych nie było zdecydowanych, czy są gotowi uczestniczyć w mediacji (n=103). Niespełna 5% badanych nie czuło się w ogóle gotowymi do udziału w mediacji (n=23). Zbliżone wyniki uzyskano po zebraniu od osadzonych odpowiedzi na pytanie „Na ile prawdopodobne jest, że w przyszłości zdecyduje się Pan/i na udział

w mediacji w sprawie, w której jest Pan/i tymczasowo aresztowany lub w sprawie, w której odbywa Pan/i karę pozbawienia wolności?”. Większość osadzonych (37%) wskazała, że jest to dla nich bardzo prawdopodobne (n=172), jedna czwarta nie była zdecydowana (n=117), dla ponad 21% respondentów wydawało się to raczej prawdopodobne (n=100). Dla grupy 26 osadzonych uczestniczących w badaniu w ogóle nieprawdopodobne było, żeby zdecydowali się przystąpić do mediacji.

Gdyby osadzeni zdecydowali się przystąpić do mediacji po wyroku, to najczęściej chcieliby poukładać następujące sprawy: rodzinne; dotyczące wyjścia z zadłużenia (w tym zadłużenia alimentacyjnego); uregulowania kwestii opieki i wychowania dzieci oraz uregulowania z nimi kontaktów; naprawy relacji z bliskim członkiem rodziny; rozwiązania spraw karnych; naprawienia relacji z bliskim członkiem rodziny; naprawienia szkód wyrządzonych przestępstwem; uregulowania różnego rodzaju spraw finansowych; zadośćuczynienie; przeproszenie pokrzywdzonych; pojednanie; wybaczenie i zrozumienie przez poszkodowanego; przedterminowe zwolnienie; podział majątku. Pojedyncze odpowiedzi dotyczyły: poddania się leczeniu odwykowemu; rozwodu; niesłusznego oskarżenia; skrócenia wyroku; uzyskania wyroku w zawieszeniu przy naprawieniu szkody; wszystkiego, co jest zgodne z programem. Jedna osoba była zainteresowana przeprowadzeniem mediacji z Urzędem Skarbowym w sprawie przypadku majątku. Jeden respondent użył sformułowania „rachunek prawdopodobieństwa”.

III.2.7. Obawy osadzonych przed przystąpieniem do mediacji po wyroku

Respondentów poproszono, aby opisali swoje obawy przed przystąpieniem do mediacji po wyroku. W większości przypadków (ponad 80%) badani uznawali, że nie mają obaw przed przystąpieniem do mediacji. Jeśli jednak się czegoś obawiali, to zazwyczaj: „braku porozumienia z drugą stroną”; że „druga strona nie będzie chciała się dogadać”; że „mama partnerki może być oporna i się nie zgodzi na mediację”; „brak chęci rozmowy byłej partnerki”; że „mediacja nie dojdzie do skutku”; „wątpliwość, czy żona wyrazi zgodę na mediację”; że „osoba pokrzywdzona odmówi mediacji;” że „pokrzywdzony może mieć wygórowane roszczenia”; że „mediacja ma niewielką skuteczność”; że „mediacja na niewiele się zda”, że „mediacje okażą się nieudane”, „będzie przymus do mediacji z poszkodowanym”; „stres, strach i wstyd” (n=3); „brak zgody brata na mediację”; że „nic nie da się zrobić w mojej sprawie”; że „do końca życia będę winien pieniądze państwu”. Jedna osoba stwierdziła, że „obawia się represji ze strony ZK”. Inna obawiała się „trudności w nawiązaniu kontaktu z pokrzywdzonym”. Jeden z badanych stwierdził: „Nie chcę mediować (czuje się oszukany przez żonę po ostatniej mediacji, bo co innego mówiła na mediacjach a co innego później było)”. Kilka osób stwierdziło, że obawia się niskiej skuteczności mediacji (n=6). U dwóch badanych pojawił „niepokój”, a także „lekki lęk przed spotkaniem podczas mediacji”. Jedna osoba napisała: „Zbyt mała możliwość oddziaływań/narzędzi związana ze skutecznym (szerokim) pojednaniem

się z poszkodowanymi w postępowaniach karnych, jak np. zadośćuczynienie pieniężne, bardzo dziękuję za możliwości, jakie stwarza ten program – dziękuję”. Pojawiło się i takie stwierdzenie: „Nie mam obaw, jestem otwarty na mediacje. Mam nadzieję, że pomoże mi w dalszym życiu rodzinnym po opuszczeniu ZK. Poprawi mi się kontakt z córkami i chciałbym powalczyć w pozytywnym tego słowa znaczeniu, o żonę, którą tak naprawdę bardzo kocham, mimo że ją bardzo skrzywdziłem swoim zachowaniem”. Inny osadzony w następujący sposób sformułował swoją obawę: „Strach, że ZK dowie się o moich marzeniach i zrobi wszystko, żeby to zniszczyć”. Dla jednego z badanych obawę wzbudzało „rozdrażnianie starych ran”, a dla innego „wyciąganie tzw. brudów, które są zbędne i nerwów”.

III.2.8. Podsumowanie

W badaniu uczestniczyło łącznie 464 osadzonych. Zdecydowaną większość stanowili mężczyźni (98% próby). Najliczniejszą grupę badanych stanowiły osoby w przedziale wiekowym 31–40 lat (41% ogółu), a następnie osoby w przedziale wiekowym 41–50 lat (ponad 20% ogółu). Badani nie udzielili odpowiedzi na wszystkie pytania. Spośród 464 respondentów – prawie 77% próby było uprzednio karanych (n=355). Na 464 badanych osób – 419 odbywało karę pozbawienia wolności (90%), 18 osób było tymczasowo aresztowanych, co stanowiło niespełna 4% próby, a 27 osób (ponad 5%) nie udzieliło w tym zakresie żadnej odpowiedzi. Spośród grupy odbywających karę pozbawienia wolności – najliczniejszą grupę stanowili osadzeni, którzy odbywali karę pozbawienia wolności do 3 lat włącznie (292 osoby, tj. 63% próby). Na 464 udzielonych odpowiedzi niespełna 52% odpowiedzi dotyczyło odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego, ponad 35% w zakładzie karnym typu zamkniętego i ponad 7% w zakładzie karnym typu otwartego. Najwięcej osób odbywało karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym (ponad 50% ogółu badanych), ponad 25% badanych odbywało kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym, a w systemie programowego oddziaływania – prawie 21% respondentów.

Spośród czynów karalnych, za jakie badani odbywali kary pozbawienia wolności, dominowały: przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, przestępstwa przeciwko mieniu oraz przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.

Zebrany materiał empiryczny umożliwił udzielenie odpowiedzi na pytania szczegółowe:

Jak osadzeni oceniają wzrost przydatności, informacji i wiedzy na temat mediacji, zdobytych podczas dyżuru mediatora, w stosunku do wiedzy posiadanej przed udziałem w spotkaniu informacyjnym z mediatorem?

Osadzeni uczestniczący w badaniu ocenili, dla ponad 40% badanych, poziom ich wiedzy na temat mediacji zdobytej podczas spotkania informacyjnego z mediatorem (podczas dyżuru mediatora), w porównaniu do wiedzy posiadanej przed przystąpieniem do programu pilotażowego wzrósł w wystarczająco dużym stopniu, zaś dla grupy 20% badanych – w bardzo dużym stopniu, a dla grupy niespełna 17% osadzonych – wzrósł w stopniu przeciętnym. Można zatem przyjąć, że dzięki udziałowi w dyżurach mediatora wśród osadzonych nastąpił wzrost wiedzy na temat mediacji w porównaniu z wiedzą, jaką posiadali przed przystąpieniem do pilotażu.

Informacje o możliwości spotkania z mediatorem na terenie jednostki penitencjarnej osadzeni pozyskiwali najczęściej od funkcjonariuszy Służby Więziennej (co wskazało 60% badanych), względnie z tablicy informacyjnej (ponad 20% badanych), a także od innego osadzonego (ok. 9% badanych). Ponad 40% badanych oceniło, że ich wiedza o mediacji zdobyta podczas udziału w dyżurze mediatora wzrosła w wystarczająco dużym stopniu, dla ponad 20% badanych – wiedza o mediacji wzrosła w bardzo dużym stopniu, a dla niespełna 17% badanych wzrosła w stopniu przeciętnym. Zaś dla 5% badanych – nie wzrosła, a niemal 4% badanych nie udzieliło w tym zakresie żadnej odpowiedzi.

Jak osadzeni oceniają poziom satysfakcji z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem?

Osadzeni ocenili pozytywnie poziom satysfakcji z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem. Według 95% populacji badanych (n=420) stosunek mediatora do osadzonych był pozytywny. Z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem zadowolonych było niemal 80% osadzonych, w tym 40% badanych uznało, że było bardzo usatysfakcjonowanych i niemal drugie tyle, że byli raczej usatysfakcjonowani z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem. Prawie połowa badanych (46%) bardzo dobrze oceniła ogólną atmosferę panującą podczas dyżuru mediatora, i tyle samo badanych – oceniło atmosferę dyżuru na dobrym poziomie.

Jaka jest opinia osadzonych na temat dostrzeżonych korzyści z udziału w spotkaniu informacyjnym z mediatorem, a jaka na temat tego, co im się podczas tego spotkania nie podobało?

Osadzeni, którzy uczestniczyli w spotkaniach informacyjnych z mediatorem, dostrzegli szereg korzyści. Przede wszystkim uznali, że dzięki temu, że uczestniczyli w dyżurach mediatora, wzrosła ich wiedza o mediacji. Na podstawie zebranych opinii osadzonych można wywnioskować, że dla wielu osadzonych spotkania informacyjne z mediatorem były czymś nowym w jednostce, okazją do refleksji nad swoim życiem, działaniem z zewnątrz, możliwością poznania metod rozwiązywania problemów, sporów oraz ważnych kwestii życiowych. Osadzeni deklarowali, że po spotkaniach z mediatorem doświadczali wewnętrznego spokoju, wdzięczności, zadowolenia, energii do działania, większej pewności siebie. Cieszyło ich, że umożliwiono im pogodzenie się z osobą pokrzywdzoną; że mogli przystąpić do mediacji w sprawach rodzinnych, że mogli uczestniczyć w rozmowach, w dialogu. Korzystnym aspektem prowadzonych w jednostkach spotkań informacyjnych z mediatorem był wzrost gotowości osadzonych do mediacji, co z kolei przedkładało się na wzrost liczby mediacji zainicjowanych przez osadzonych.

Badani zdecydowanie rzadziej zgłaszali swoje niezadowolenie ze spotkań z mediatorem. Raczej nie podobało im się to, że mediacja/pilotaż trwa zbyt krótko, albo że w niektórych sprawach nie pomaga bądź ich nie dotyczy. Pojawiały się też takie stwierdzenia jak: „Nie podobało mi się, że to spotkanie jest dopiero po wyroku a nie przed wyrokiem”; „Nigdy nie uczestniczyłem i nie będę bo nie widzę sensu”; „Na dzień dzisiejszy jesteśmy w trakcie realizacji programu i działań co do mojej osoby, więc jest za wcześnie aby się wypowiedzieć”. „Moja sprawa nie jest do mediacji”.

Na ile prawdopodobne jest, że w przyszłości osadzeni zdecydują się na udział w mediacji w sprawie, w której są tymczasowo aresztowani lub w sprawie, w której odbywają karę pozbawienia wolności?

Ponad 68 badanych biorących udział w dyżurze mediatora deklarowało gotowość do udziału w mediacji (przy czym 37% badanych deklarowało, że raczej czuło się gotowymi do udziału w mediacji, a 31% ankietowanych deklarowało wysoką gotowość do udziału w mediacji. Większość osadzonych była zdania, że w przyszłości zdecyduje się na udział w mediacji po wyroku. Dla grupy 37% badanych było to bardzo prawdopodobne (n=172), a dla grupy 21% badanych wydawało się to raczej prawdopodobne, jedna czwarta nie była zdecydowana, czy w przyszłości przystąpi do mediacji po wyroku.

W jakim celu lub w jakiej sprawie osadzeni zdecydowaliby się w przyszłości wziąć udział w mediacji?

Osadzeni deklarowali, że przystępując do mediacji, najczęściej chcieliby np. poukładać swoje sprawy rodzinne, wyjść z zadłużenia, naprawić relacje z bliskim członkiem rodziny, naprawić szkody wyrządzone przestępstwem, uregulować różnego rodzaju sprawy finansowe, zadośćuczynić, przeprosić pokrzywdzonych i uregulować inne ważne dla nich sprawy.

Jakie obawy mieli osadzeni (jeśli takie u nich występowały) przed udziałem w mediacji?

Większość badanych była zdania, że nie mieli obaw przed przystąpieniem do mediacji. Jeśli pojawiały się u nich jakieś wątpliwości, to np. takie, jak: Czy druga strona będzie chciała się dogadać? Czy mediacja dojdzie do skutku? Czy pokrzywdzony będzie miał wygórowane roszczenia? Czy mediacje okażą się udane? Czy trzeba będzie rozdrapywać stare rany? Czy będzie przymus do mediacji?

III.3. Opinie osób skazanych na temat mediacji po wyroku

*Anna Gmurowska,
Agnieszka Lewicka-Zelent*

W innowacyjnych programach, nieewaluowanych wcześniej, niezwykle ważne jest określenie ich skuteczności. W resocjalizacji penitencjarnej najbardziej powszechnym kryterium takiej skuteczności jest wskaźnik powrotu do przestępczości⁴. Niestety I. Niewiadomska⁵ wykazała, że niska jest skuteczność kary pozbawienia wolności ocenianej w kategorii powrotu do przestępstwa. Dlatego warto dokonywać bieżącej ewaluacji wszelkich nowych programów wdrażanych w jednostkach penitencjarnych. Cenna jest bowiem informacja, jakie zmiany i jak intensywne zaszły u osób osadzonych, uczestników tychże innowacyjnych oddziaływań⁶. Na podstawie uzyskanych danych można wnioskować o upowszechnienie danego programu (przy korzystnych zmianach) lub wprowadzać modyfikacje w nim, a nawet nie rekomendować go do realizacji (przy braku oczekiwanych zmian). Wiedzę o tychże zmianach można uzyskać na różne sposoby: od wychowawców i funkcjonariuszy SW pozostających w bezpośrednim kontakcie ze skazanymi – uczestnikami programu, członków ich rodzin oraz od samych skazanych. Wydaje się, że najbardziej optymalne jest zebranie i porównanie informacji pochodzących od wszystkich tych podmiotów, aczkolwiek nie zawsze jest to możliwe. W realizowanym projekcie dotyczącym mediacji z udziałem osób pozbawionych wolności zdecydowano się na pozyskanie wiedzy od osadzonych, którzy brali udział w spotkaniach mediacyjnych z osobami pokrzywdzonymi. Uzyskane dane mają charakter subiektywny, gdyż stanowią odzwierciedlenie myśli, odczuć i doświadczeń osób pozbawionych wolności. Nie umniejsza to jednak ich wartości, gdyż mediacja po wyroku skierowana jest właśnie do tej grupy osób i to od ich doświadczeń zależy, czy zechcą w przyszłości brać udział w mediacji i czy będą ją promować wśród współosadzonych.

Przy realizacji tej części badania zespół badawczy otrzymał wsparcie ze strony funkcjonariuszy SW, którzy na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych objętych działaniami projektowymi mieli możliwość bezpośredniego dostępu do osadzonych w celu przekazania im kwestionariuszy do uzupełnienia. Uzyskane dane stanowiły podstawę opracowania niniejszego rozdziału opracowania.

⁴ R. Opora, *Refleksje na temat współczesnej resocjalizacji w kontekście jej efektywności*, „Resocjalizacja Polska”, 1, 2010, s. 215.

⁵ I. Niewiadomska, *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007, s. 237–238.

⁶ Z. Bartkowicz, *Skuteczność resocjalizacji – w kręgu drażliwych pytań*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXV, z. 2, 2016, s. 52.

III.3.1. Podstawy metodologii badania

Celem badania było poznanie opinii osób skazanych na temat mediacji, w której uczestniczyły w ramach projektu pilotażowego realizowanego w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie.

Zasadnicze pytanie badawcze brzmiało: Jakie opinie na temat mediacji wyrażają osoby skazane uczestniczące w spotkaniach mediacyjnych podczas odbywania kary pozbawienia wolności?

W celu udzielenia odpowiedzi na to pytanie badawcze sformułowano następujące pytania szczegółowe:

- 7) Jakie doświadczenia dotyczące mediacji po wyroku mieli skazani przed przystąpieniem do programu pilotażowego?
- 8) Jakie wątpliwości i obawy odczuwali badani skazani w związku z przystąpieniem do mediacji po wyroku w ramach realizowanego projektu pilotażowego?
- 9) Jaki był zakres i efekt spotkań mediacyjnych, w których uczestniczyły osoby pozbawione wolności?
- 10) Jakie korzyści dostrzegali uczestnicy spotkań mediacyjnych z mediacji prowadzonych w ramach programu pilotażowego?
- 11) Jaki stosunek miały osoby skazane do mediacji po udziale w programie pilotażowym?

W badaniu zastosowano kwestionariusz opracowany do celów projektu „Kwestionariusz wywiadu i ankiety – doświadczenia uczestników mediacji cz. A dotyczy osadzonych uczestniczących w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego”, który skierowany był do skazanych uczestniczących w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego. W części pierwszej narzędzia zawarto pytania dotyczące osób pozbawionych wolności, na podstawie których można było dokonać ich charakterystyki. W części drugiej sformułowano pytania dotyczące ich opinii na temat działań podejmowanych w ramach projektu. Poglądy osób badanych na ten temat bezpośrednio wynikają z osobistych doświadczeń związanych z uczestnictwem w spotkaniach mediacyjnych.

III.3.2. Charakterystyka skazanych biorących udział w mediacji po wyroku

W badaniu wzięło udział 69 skazanych, którzy byli stroną w mediacji prowadzonej w ramach realizowanego pilotażu. Zdecydowaną większość stanowili mężczyźni (96%). Wiek badanych osadzonych zawierał się w przedziale od 21 do 60 r.ż., przy czym najwięcej osób miało między 31–40 lat (35%) i 41–50 lat (30%). Jedną piątą stanowiły osoby między 22 a 30 r.ż. Pozostałe osoby miały powyżej 21 lat (15%). Większa część osób skazanych (64%) była uprzednio karana.

Osoby uczestniczące w mediacji przebywały w zakładach karnych typu półotwartego (67%), zamkniętego (28%) i otwartego (5%). Pięćdziesiąt jeden procent z nich odbywało karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym, 44%

– programowanego oddziaływania oraz 5% – terapeutycznym. Zdecydowana większość osób badanych przebywała w zakładzie karnym do 3 lat (70%). Kolejne 15% z nich odbywało karę izolacyjną dłużej niż 3 lata, a krócej niż 5 lat. Pozostałe osoby (15%) przebywały w zakładzie karnym powyżej 5 lat. Osoby badane odbywały karę kryminalną za: znęcanie (n=19), kradzież (n=15), jazdę pod wpływem alkoholu (n=10), oszustwo (n=8), niepłacenie alimentów (n=7), kradzież z włamaniem (n=6), rozbój (n=5), zniszczenie mienia (n=5), groźby karalne (n=4), posiadanie narkotyków (n=2), pobicie (n=2), a także za nielegalne sprowadzanie cudzoziemców, usiłowanie zabójstwa, naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza oraz seksualne wykorzystanie bezradności lub niepoczytalności innej osoby. Wiele osób zostało skazanych na podstawie kilku artykułów k.k. łącznie.

III.3.3. Doświadczenia osób skazanych dotyczące mediacji przed przystąpieniem do projektu

Większość uczestników pilotażu (71%) stwierdziła, że nie uzyskała żadnych informacji o możliwości uczestniczenia w mediacji w toku postępowania karnego (postępowanie przygotowawcze, sądowe, przed skazaniem i osadzeniem w zakładzie karnym/areszcie śledczym). Pozostałym osobom (29%) przekazano takie informacje. Spośród 29% badanych, którzy uzyskali informację o mediacji przed skazaniem i osadzeniem w zakładzie karnym/areszcie śledczym, 16% wzięło udział w spotkaniach mediacyjnych.

Osoby, które nie uczestniczyły wcześniej w mediacji, argumentowały to przede wszystkim brakiem informacji o możliwości brania udziału w niej (n=28) i brakiem takiej potrzeby (n=11), ale także brakiem zgody osób pokrzywdzonych/poszkodowanych na udział w niej (n=2). Jeden z osadzonych stwierdził: „nie, bo nawet adwokat mnie nie poinformował, że takie coś istnieje, a na dodatek szedł w zaparte”, a inny – „ponieważ myślałem, że jest mi to niepotrzebne”.

III.3.4. Wątpliwości i obawy skazanych związane z przystąpieniem do mediacji po wyroku

Uczestnicy mediacji podzielili się swoimi wątpliwościami i obawami przed przystąpieniem do mediacji po wyroku prowadzonej w ramach realizowanego projektu pilotażowego. Bardzo ważne jest bowiem ustalenie czynników wywołujących wątpliwości i lęk u skazanych w kontekście ich eliminowania w kolejnych programach mediacyjnych prowadzonych na terenie jednostek penitencjarnych.

Ponad połowa z nich (58%) stwierdziła, że nie odczuwała niepokoju związanego z udziałem w mediacji. Niewielkie lub umiarkowanie nasilone wątpliwości miało po 18% badanych. Sześć procent z nich czuło silne i bardzo silne obawy.

Osadzeni, którzy odczuwali pewne wątpliwości przed przystąpieniem do mediacji w ramach realizowanego projektu, wskazali, czego one dotyczyły. Siedem osób obawiało się, że nie dojdzie do zawarcia porozumienia z osobą poszkodowaną. Trzy osoby nie wierzyły, że zechce ona przystąpić do dialogu

podczas spotkania mediacyjnego. Natomiast pojedyncze osoby odczuwały lęk związany z możliwością niedotrzymania warunków ugody przez poszkodowanego, obwinianiem ich przez mediatora za dokonane przestępstwo, brakiem informacji na temat przebiegu mediacji lub/i gotowości poszkodowanego do wybaczenia im, nieprzewidywaną reakcją drugiej strony mediacji i brakiem zasadności prowadzenia mediacji w konkretnym przypadku przestępstwa.

Osiem osób, które potwierdziły swoje obawy związane z przystąpieniem do mediacji, stwierdziły, że lęk wywołuje w nich możliwy brak skuteczności spotkania mediacyjnego („rozmowa może nie być dla mnie pomocna”, „niedokończenie mediacji, brak satysfakcji i niezadowolenie obu stron”, „samo pogodzenie się nie wystarczy”), niezawarcie ugody („nie doszedłem do porozumienia”), niedotrzymanie zobowiązań mediacyjnych („aby nie było rzucania słów na wiatr”), niewiedza na temat przebiegu mediacji („bo wcześniej nie wiedziałem co to jest mediacja”) oraz konieczność konfrontacji ze skutkami dokonanego przestępstwa („obawy są zasadne, ponieważ popełniłem błąd”).

III.3.5. Zakres i efekt spotkań mediacyjnych z perspektywy skazanych

Uczestnicy mediacji wskazali formy przebiegu postępowania mediacyjnego. Najwięcej z nich brało udział w mediacji pośredniej, w której pośrednik spotykał się raz z jedną stroną, a raz z drugą stroną i przekazywał im informacje, argumenty i propozycje drugiej strony, w zakresie zawarcia ugody i proponowanej jej treści (70%). Dwadzieścia jeden procent z nich uczestniczyło w mediacji prowadzonej w formie elektronicznej (tzw. e-mediacja), to znaczy, że mediator prowadził posiedzenia mediacyjne przy użyciu środków porozumiewania się na odległość. Pozostali osadzeni (9%) byli uczestnikami mediacji bezpośredniej (spotkanie odbyło się z pokrzywdzonym w obecności mediatora) lub mieszanej (częściowo bezpośrednio, pośrednio i z wykorzystaniem elektronicznych środków łączności).

Tabela 4. Przedmiot mediacji, w jakiej uczestniczyli osadzeni

Przedmiot mediacji	N	%
Znęcanie się	21	31,8
Kradzież	17	25,8
Oszustwo	9	13,6
Groźba karalna	8	12,1
Naruszenie nietykalności cielesnej	6	9,1
Zniewaga	1	1,5
Wypadek	1	1,5
Inne	18	27,3

Niespełna 1/3 osób badanych uczestniczyła w mediacji, w której przedmiotem było znęcanie się nad osobami najbliższymi (32%), a 1/4 z nich mediowała w sprawach dokonania kradzieży. Czternaście procent osadzonych omawiało kwestie dotyczące oszustwa, 12% – gróźb karalnych, a 9% – naruszenia nietykalności cielesnej. W jednym przypadku przedmiotem mediacji była zniewaga, a w kolejnym – wypadek samochodowy. Wśród innych przedmiotów mediacji uczestnicy wymieniali: sprawy rodzinne (n=8), w tym kontakty z dzieckiem (n=4), pobicie (n=2), rozbój (n=2), jazdę pod wpływem alkoholu, wyłudzenie oraz zniszczenie mienia.

W przypadku mediacji najważniejszy jest jej efekt. W 74% przypadkach spotkania mediacyjne zakończyły się spisaniem ugód mediacyjnych. Z kolei w 11% spraw nie doszło do porozumienia między skazanym a pokrzywdzonym. Pozostałe osoby stwierdziły, że druga strona nie wyraziła ostatecznie zgody na udział w mediacji lub proces mediacyjny został przerwany.

III.3.6. Korzyści płynące z udziału osób osadzonych w mediacji po wyroku – w opinii osadzonych

Osoby pozbawione wolności uczestniczące w programie pilotażowym w większości potrafiły wskazać korzyści płynące z udziału w mediacji (60%). Dwadzieścia osiem procent z nich miało trudności z określeniem korzyści płynących z mediacji, a niepełna 12% – nie dostrzegało żadnych walorów tej formy sprawiedliwości naprawczej.

Osadzeni, którzy dostrzegli korzyści z udziału w mediacji, zwrócili uwagę na:

- „porozumienie z członkami rodziny lub poszkodowanymi” (n=6);
- „możliwość wcześniejszego opuszczenia zakładu karneho” (n=5);
- „ugodowe rozpatrzenie problemu, sporu zadowalające obydwie strony” (n=3);
- „polubowne naprawienie szkody” (n=2);
- „uzyskanie przeproszenia i zadośćuczynienia” (n=2);
- „mediator pomaga zrozumieć swój błąd” (n=2);
- „większy kontakt z poszkodowanymi” (n=2);
- „poszerzenie swojej wiedzy z mediacji” (n=2);
- „korzyść materialną” (n=2);
- „dogadanie się między stronami bez udziału sądu” (n=2);
- „możliwość naprawienia błędu”;
- „podpisanie warunków ugody”;
- „świadomą możliwość rozwoju sprawy”;
- „szczerą ulgę”;
- „możliwość odbudowania relacji rodzinnych”;
- „pomoc drugiej osoby w sprawach prawnych”;
- „łatwiejsze rozstrzygnięcie sporu”.

Jedna osoba stwierdziła: „bo moja była partnerka nie zabrania kontaktowania mi się z synem, za co jestem ogromnie wdzięczny”, a druga – „człowiek zobowiązał się do czegoś dobrego i będzie do tego dążył”.

Uczestnicy mediacji mieli również możliwość dokonania oceny wybranych korzyści wskazanych przez badaczy w pięciu zakresach związanych z: kształtowaniem postaw społecznych, konsekwencją zachowania, wiedzą na temat sprawiedliwości naprawczej oraz zaufaniem wobec mediacji.

Tabela 5. Dzięki udziałowi w projekcie pilotażowym, a w szczególności udziałowi w mediacji, są realne szanse na kształtowanie pożądanych postaw społecznych, a nawet na przywrócenie równowagi w środowisku sprawcy i osób pokrzywdzonych

Tak, dostrzegłem/am	Nie dostrzegłem/am	Trudno powiedzieć
75,8%	6,0%	18,2%

Trzy czwarte uczestników mediacji stwierdziło, że udział w programie pilotażowym, a szczególnie w mediacji, stanowił szansę na kształtowanie pożądanych postaw społecznych, a nawet na przywrócenie równowagi w środowisku sprawcy i osób pokrzywdzonych. Innego zdania było 18% z nich, a 6% – nie wypowiedziało się jednoznacznie na ten temat.

Tabela 6. Dzięki udziałowi w projekcie pilotażowym, a w szczególności udziałowi w mediacji, wzrosła świadomość osadzonych w zakresie konsekwencji własnego zachowania oraz zrozumienia krzywd, jakie wyrządzili innym osobom

w ogóle nie wzrosła	wzrosła w niewielkim stopniu	wzrosła w stopniu umiarkowanym	wzrosła w raczej dużym stopniu	wzrosła w bardzo dużym stopniu
4,6%	14,1%	25%	21,9%	34,4%

Ponad połowa uczestników mediacji uznała, że udział w programie pilotażowym, a szczególnie w mediacji, przyczynił się do dużego (22%) lub bardzo dużego (34%) wzrostu poziomu ich świadomości w zakresie konsekwencji własnego zachowania oraz zrozumienia krzywd, jakie wyrządzili osobie pokrzywdzonej, pokrzywdzonym, ich rodzinom, własnym bliskim, a także społeczności lokalnej. Jedna czwarta badanych osób oceniła ten wzrost jako umiarkowany, 14% – niewielki, a 5% z nich nie dostrzegło żadnej zmiany w tym zakresie.

Tabela 7. Dzięki udziałowi w projekcie pilotażowym, a w szczególności udziałowi w mediacji wzrósł poziom wiedzy osadzonych na temat mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej

w ogóle nie wzrósł	wzrósł w niewielkim stopniu	wzrósł w stopniu umiarkowanym	wzrósł w raczej dużym stopniu	wzrósł w bardzo dużym stopniu
7,4%	2,9%	20,6%	30,9%	38,2%

Zdecydowana większość osób osadzonych uznała, że wzrósł poziom ich wiedzy na temat mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej w stopniu dużym (31%) lub bardzo dużym (38%). Co piąty uczestnik projektu pilotażowego ocenił ten wzrost jako przeciętny, a 10% osadzonych nie dostrzegło większych zmian w tym zakresie.

Tabela 8. Dzięki udziałowi w projekcie pilotażowym, a w szczególności udziałowi w mediacji wzrosło u osadzonych zaufanie do mediacji

w ogóle nie wzrosło	wzrosło w niewielkim stopniu	wzrosło w stopniu umiarkowanym	wzrosło w raczej dużym stopniu	wzrosło w bardzo dużym stopniu
16,2%	4,4%	17,6%	30,9%	30,9%

U większości osób badanych znacznie wzrosło zaufanie do mediacji po zakończeniu realizowanego projektu (62%). Osiemnaście procent z nich uznało, że wzrost ten jest przeciętny, a 4% – niewielki. Szesnaście procent osadzonych nie dostrzegło żadnych zmian w poziomie swojego zaufania do mediacji.

Tabela 9. Mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa w opinii badanych osadzonych

w ogóle nie zgadzam się	zgadzam się w niewielkim stopniu	zgadzam się w stopniu umiarkowanym	zgadzam się w raczej dużym stopniu	zgadzam się w bardzo dużym stopniu
4,4%	8,8%	19,1%	32,4%	35,3%

Ponad 1/3 badanych osób (35%) zgadzała się w bardzo dużym stopniu, że mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa. Niemal 33% z nich nie potwierdzało tego w raczej dużym stopniu, zaś w stopniu umiarkowanym twierdzenie to poparło

19% osadzonych. Z kolei 9% badanych w niewielkim stopniu zgodziło się tym, że mediacja może być skuteczną metodą pracy z osobami skazanymi. Pozostałe osoby uważały, że mediacja nie sprzyja zmniejszeniu ich powrotności do przestępstwa.

Tabela 10. Mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem w opinii badanych osadzonych

w ogóle nie zgadzam się	zgadzam się w niewielkim stopniu	zgadzam się w stopniu umiarkowanym	zgadzam się w raczej dużym stopniu	zgadzam się w bardzo dużym stopniu
6,0%	5,5%	14,9%	37,3%	37,3%

Trzy czwarte badanych osób potwierdziło, że mediacja sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem (z czego połowa z nich była o tym przekonana). Piętnaście procent osadzonych w stopniu umiarkowanym zgadzało się z tym twierdzeniem. Oznacza to, że 6% było innego zdania, a kolejne 6% osób badanych w niewielkim stopniu poparło pogląd, że mediacja jest dobrym sposobem na wsparcie osób pokrzywdzonych.

III.3.7. Stosunek osadzonych, uczestniczących w projekcie, do mediacji po wyroku

Osoby uczestniczące w mediacji zostały poproszone o udzielenie odpowiedzi na pytanie: „Czy skorzystałby/aby Pan/i ponownie z mediacji?”. Nie interesowało się udziałem w mediacji 15% osadzonych, co oznacza, że 85% badanych chciałoby ponownie przystąpić do mediacji, co świadczy o korzyściach, jakie z niej czerpali.

Osadzeni, którzy z chęcią przystąpiliby po raz kolejny do mediacji, następująco uzasadniali swoją odpowiedź:

- „zawsze jest szansa na porozumienie” (n=6);
- „jeżeli istniałaby taka potrzeba” (n=3);
- „ponieważ dzięki niej istnieje szansa na naprawienie szkód, jakich dokonałem” (n=3);
- „myślę, że są z mediacji spore korzyści” (n=3);
- „dobra na rozmowę ze sprawcą przez trzecią osobę” (n=2);
- „ponieważ lepiej dogadać się w obecności mediatora niż w sądzie” (n=2);
- „ponieważ mediacja może wpłynąć na wyrok” (n=2);
- „przeproszenie” (n=2);
- „atmosfera podczas spotkań i szybkie załatwienie sprawy” (n=2);
- „szybkie pogodzenie się”;
- „mediacja jest mi przydatna”;
- „wiele możliwości zakończenia sporu”;
- „ponieważ jest sprawa czasowa, bez kosztów oraz daje możliwość pogodzenia stron sporu”;

- „bo miła jest pani mediator”;
- „w innych sprawach”;
- „bo nie mam problemu z kontaktowaniem się z synem”;
- „bo zobowiązuje”;
- „zredukowanie procesu sądowego do minimum”;
- „ponieważ jest to bardzo dobry program, pozytywnie działający na skazanego”;
- „bo nie widzę w tym nic złego”;
- „aby uzyskać pomoc”;
- „przez mediację wiem, że osoba pokrzywdzona jest usatysfakcjonowana”;
- „ale przy udziale mediatora o potwierdzonych kompetencjach”;
- „w wielu przypadkach okazuje się być bardzo skuteczna i powinna być traktowana priorytetowo”.

Dla 79% osadzonych podczas mediacji bardzo ważna była atmosfera panująca na spotkaniu, a dla $\frac{3}{4}$ z nich – kompetencje i doświadczenie mediatora. Kolejnych 69% z nich podkreśliło, że istotna była możliwość wypowiedzenia się, 58% – możliwość podjęcia decyzji, 46% – możliwość zadośćuczynienia. Nieco mniej osób doceniło: brak formalności spotkania (31%), możliwość wysłuchania osoby pokrzywdzonej (24%) oraz spotkania z nią (18%). Dla 10% badanych ważne były inne okoliczności, takie jak: „uregulowanie sytuacji rodzinnej”, „wypowiedź przy mediatorze”, „sprawne bezstresowe wykonanie czynności z pozytywnym wynikiem końcowym”, „realizacja zobowiązań”, „zgoda na alimenty”, „zaangażowanie mediatora, jasny przekaz”, „możliwość wysłuchania mojego punktu widzenia”, „danie drugiej szansy osobie oskarżonej” oraz „rozmowa i doświadczenie pana mediatora”.

Tabela 11. Ważne czynniki dla osadzonych uczestniczących w mediacji

Czynniki	N	%
atmosfera podczas spotkań	53	79,1
brak formalności	21	31,3
kompetencje i doświadczenie mediatora	50	74,6
spotkanie z pokrzywdzonym	12	17,9
możliwość wypowiedzenia się	46	68,7
możliwość podjęcia decyzji	39	58,2
możliwość zadośćuczynienia	31	46,3
możliwość wysłuchania osoby pokrzywdzonej	16	23,9
inne okoliczności	7	10,4

Poza tym pięciu osadzonych uzasadniło, dlaczego nie chciałoby w przyszłości brać udziału w mediacji. Wypowiedzieli się w następujący sposób: „nie będzie mi potrzebna”, „bo w moim przypadku było inaczej, jeśli miałbym inne sprawy to tak”, „bo nic z tego nie ma, tylko miałem złudzenie, że ja robię wszystko co mogę a i tak jest jak było zero z tego a wręcz straty finansowe”, „nie ma takiej potrzeby, nie mam z nikim konfliktu”, a także „bo kłamali i są do niczego”. Cztery procent uczestników mediacji zauważyło wady mediacji. Dwie osoby uznały, że poniosły w jej efekcie straty finansowe.

Na podstawie podsumowania zysków i strat z udziału w mediacji, 91% osadzonych uczestniczących w programie pilotażowym i mediacji poleciłoby innym osadzonym udział w niej. Osoby negatywnie ustosunkowane wobec mediacji uzasadniły to następująco: „bo to kit, niby miało być lepiej a jest tak samo”, „zawsze są szanse”, „bo mediator mówił co innego a robił całkiem co innego”.

Uczestnicy mediacji poleciłoby udział w niej innym osadzonym z następujących względów:

- „możliwość pogodzenia się z pokrzywdzonymi” (n=8);
- „złagodzenie kary” (n=3);
- „istnieje szansa na naprawienie szkód, jakich dokonałem” (n=3);
- „polubowne załatwienie sprawy” (n=2);
- „możliwość pogodzenia się z bliskimi”;
- „możliwość załagodzenia sporu”;
- „bo jest dużo korzyści”;
- „ponieważ prowadzi małym wysiłkiem do anulowania sporów i kosztów zdrowotnych czy finansowych”;
- „ponieważ większość osadzonych nie ma pojęcia o korzyściach jakie dają mediacje”;
- „bo jest konstruktywna”;
- „tak, bo ta mediacja może pomóc”;
- „ponieważ można dogadać się z drugą osobą bez jakichkolwiek konsekwencji”;
- „każdy powinien mieć możliwość naprawienia błędu”;
- „bo są efekty”;
- „można porozumieć się przez mediatora”;
- „możliwość uzyskania zadośćuczynienia”;
- „jasny przekaz”;
- „można spróbować się pojednać a przy tym są duże plusy”;
- „pomaga w zawarciu porozumienia między stronami”;
- „bo jest to dobra forma prawna i wielu by skorzystało na tej pomocy”;
- „już polecałem, ponieważ może to pomóc w rozstrzygnięciu sporów między stronami i zredukowaniu szkody i kary do minimum”;
- „wyłącznie po weryfikacji kompetencji mediatora”;
- „to jest sposób na zgodę i przemianę”;

- „daje możliwość porozumienia stron, zakopać bariery i budować zrozumienie i pojednanie”;
- „z uwagi na komfort, kompetencje mediatora, rozmowa z drugą stroną”;
- „bo można się dogadać, zrozumieć, mediator pomaga wytłumaczyć”.

Tabela 12. Opinia osadzonych na temat sądu i mediacji

sąd jest lepszy od mediacji	mediacja jest tak samo dobra jak sąd	mediacja jest nieco lepsza od sądu	mediacja jest lepsza od sądu
6,1%	18,5%	15,4%	60%

Większość osadzonych, którzy wzięli udział w programie pilotażowym, w tym w mediacji, stwierdziła, że mediacja jest lepsza od sądu. Przekonanych o tym było 60% z nich, a 15% – uważało, że mediacja stanowi nieco lepszą metodę poradzenia sobie ze skutkami przestępstwa. Dziewiętnaście procent uczestników mediacji oceniło ją porównywalnie do sądu. Sześć procent osadzonych uznało wyższość sądu nad mediacją.

III.3.8. Podsumowanie

W badaniu uczestniczyło 69 osadzonych, którzy wzięli udział w mediacji prowadzonej w ramach projektu pilotażowego. Zdecydowaną większość stanowili mężczyźni, osoby w wieku od 31 do 50 lat. Ponad połowa z nich była uprzednio karana. W chwili ankietowania odbywała karę pozbawienia wolności w zakładzie typu półotwartego, w systemie zwykłym. Mniej niż 3/4 z nich przebywało w zakładzie karnym do 3 lat, najczęściej za znęcanie się nad osobami najbliższymi, kradzież i jazdę pod wpływem alkoholu.

Zebrany materiał empiryczny umożliwił udzielenie odpowiedzi na pytania szczegółowe.

Jakie doświadczenia dotyczące mediacji po wyroku mieli osadzeni przed przystąpieniem do programu pilotażowego?

Wcześniejsze doświadczenia większości osadzonych z mediacją należy ocenić negatywnie. Ponad 70% z nich stwierdziło, że nie uzyskało informacji o możliwości uczestniczenia w mediacji w toku postępowania karnego (postępowanie przygotowawcze, sądowe, przed skazaniem i osadzeniem w zakładzie karnym/areszcie śledczym). Z kolei blisko połowa osób, która pozyskała wiedzę na temat mediacji karnej, skorzystała z takiej oferty. Osoby, które nie uczestniczyły w spotkaniach mediacyjnych w przeszłości, argumentowały to przede wszystkim brakiem informacji o możliwości brania udziału w niej oraz brakiem takiej potrzeby.

Jakie wątpliwości i obawy związane z przystąpieniem do mediacji po wyroku w ramach realizowanego projektu pilotażowego odczuwali badani osadzeni?

Blisko 60% osadzonych stwierdziło, że nie miała żadnych wątpliwości i nie odczuwała obawy związanej z przystąpieniem do mediacji. Pojedyncze osoby bały się, że nie dojdzie do zawarcia porozumienia z osobą poszkodowaną lub że nie wyrazi ona zgody na udział w niej. W 65% nie potwierdziły się jednak ich obawy. W pozostałych przypadkach wątpliwości nie znikły, a związane były m.in. z brakiem porozumienia, brakiem wiary w realizację wspólnych zobowiązań i brakiem dostępności do mediatorów oraz ograniczonych ich uprawnień.

Jaki był zakres i efekt spotkań mediacyjnych, w których uczestniczyli skazani?

Zdecydowana większość osadzonych uczestniczyła w mediacji pośredniej (70%). Dwadzieścia jeden procent z nich uczestniczyło w e-mediacji przy użyciu środków porozumiewania się na odległość. Najmniej osadzonych było uczestnikami mediacji bezpośredniej lub mieszanej.

Najczęściej przedmiotami mediacji były: znęcanie się nad osobami najbliższymi, kradzież, oszustwo, groźby karalne i naruszenie nietykalności cielesnej. W blisko 3/4 przypadków spotkania mediacyjne zakończyły się spisaniem ugód mediacyjnych.

Jakie korzyści dostrzegali skazani z uczestnictwa w mediacjach prowadzonych w ramach pilotażu?

Większość osób pozbawionych wolności uczestniczących w programie pilotażowym wskazywała korzyści płynące z udziału w mediacji (60%). Najczęściej zwracali oni uwagę na: możliwość porozumienia z osobami pokrzywdzonymi, w tym członkami rodzin oraz wcześniejszego warunkowego opuszczenia zakładu karnego. Poza tym ważne były dla nich: znalezienie takiego rozwiązania konfliktu, które satysfakcjonuje obie strony, możliwość naprawienia szkody, przeproszenie pokrzywdzonego, dialog z nim bez udziału sądu, ale w obecności mediatora. Pojedyncze osoby przyznały także, że odczuły ulgę po spotkaniu z osobą pokrzywdzoną oraz rozpoczęły pracę nad odbudową relacji z rodziną.

Trzy czwarte uczestników mediacji stwierdziło, że udział w programie pilotażowym, a szczególnie w mediacji, stanowił szansę na kształtowanie ich pozytywnych postaw społecznych, a nawet na przywrócenie równowagi w ich środowisku życia oraz osób pokrzywdzonych. Ponad połowa z nich uznała, że mediacja przyczyniła się do znacznego wzrostu poziomu ich świadomości w zakresie konsekwencji własnego zachowania oraz zrozumienia krzywd, jakie wyrządzili osobie pokrzywdzonej, pokrzywdzonym, ich rodzinom, własnym bliskim, a także społeczności lokalnej. Zdecydowana większość osób osadzonych twierdziła również, że znacznie wzrósł poziom ich wiedzy

na temat mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej. U większości z nich wzrosło także zaufanie do mediacji po zakończeniu realizowanego projektu. Ponad 2/3 osadzonych zgadzała się, że mediacja sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa. Trzy czwarte badanych osób potwierdziło, że mediacja sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem.

Jaki był stosunek osób skazanych do mediacji po ich udziale w projekcie?

Po udziale w mediacji prowadzonej w ramach projektu pilotażowego większość osób osadzonych rozważyła ponowne przystąpienie do niej w przyszłości. Skazani motywowani byli różnymi czynnikami, ale najwięcej osób było przekonanych, że mediacja stanowi szansę na porozumienie z osobami pokrzywdzonymi, naprawienie szkód, jakich dokonały, przeproszenie, poprawę relacji z innymi bez ingerencji sądu czy sprawne załatwienie trudnych spraw w miłej atmosferze. Aczkolwiek jednym z koniecznych warunków jest odczuwanie potrzeby rozwiązania konkretnego konfliktu w konstruktywny sposób przy udziale kompetentnego mediatora. Z mediacji nie chcieli skorzystać w przyszłości osadzeni, którzy niewykłani byli aktualnie w konflikty nienadające się do pośredniczenia, którzy podjęli zobowiązania finansowe ocenione jako straty podczas mediacji albo nie uzyskali satysfakcjonującego porozumienia mediacyjnego.

Dla blisko 80% osadzonych podczas mediacji bardzo ważna była atmosfera panująca na spotkaniu, a dla 3/4 z nich – kompetencje i doświadczenie mediatora. Niewielu mniej z nich doceniło możliwość wypowiedzenia się oraz podjęcia decyzji w ważnych dla siebie sprawach. Mniej niż połowa osadzonych uznała, że istotną kwestią była możliwość zadośćuczynienia osobie pokrzywdzonej, uproszczony formalizm oraz spotkanie osoby pokrzywdzonej i wysłuchanie jej.

Ponad 90% uczestników mediacji deklarowało polecenie jej innym osadzonym, szczególnie ze względu na okazję do pogodzenia się z osobami pokrzywdzonymi, zadośćuczynienia im, polubowne załatwienie sprawy i szansę na warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Trzy czwarte osadzonych, bazując na doświadczeniach związanych z udziałem w projekcie, lepiej ocenia mediację w porównaniu do sądu.

III.4. Opinie osób pokrzywdzonych na temat mediacji po wyroku i ich doświadczenia z uczestnictwa w mediacji z udziałem osoby skazanej

Anna Gmurowska

Bez wyrażenia zgody osoby pokrzywdzonej przestępstwem na jej przystąpienie do mediacji, nie byłoby możliwe rozpoczęcie i prowadzenie całego procesu mediacyjnego. Należało zatem przyjąć, że centralną postacią w mediacji jest osoba pokrzywdzona. Z osobą pokrzywdzoną zaś nieodłącznie związane jest pokrzywdzenie. A. Rybak-Starczak, za: R. Kmiecik definiuje pokrzywdzenie jako naruszenie bądź zagrożenie dobra prawnego przez zdarzenie określone jako przestępstwo; „stan naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego”, które „jest biernym (wiktymologicznym) korelatywnym sprawstwa⁷”; obiektywnie zaistniały stan, będący wynikiem przestępstwa⁷, „niezależnie od takich czy innych ustaleń dowodowych dokonanych w procesie karnym”⁸.

W ujęciu prawnym, szeroka, legalna definicja pokrzywdzonego zawarta została w przepisach Kodeksu postępowania karnego⁹. Zgodnie z art. 49 § 1 k.p.k., pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Do grona pokrzywdzonych, w myśl przepisów cytowanego kodeksu można także zaliczyć niemające osobowości prawnej instytucje państwowe lub samorządowe oraz inne jednostki organizacyjne, którym odrębne przepisy przyznają zdolność prawną¹⁰, a w określonym zakresie – zakład ubezpieczeń¹¹. Ponadto, prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać organy Państwowej Inspekcji Pracy, jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania¹². Istotne jest, że jeśli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, to jego prawa jako osoby pokrzywdzonej wykonuje przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć ten pokrzywdzony pozostaje¹³. Natomiast jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, to wówczas

⁷ A. Rybak-Starczak, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym*, „Palestra” 49/7–8 (559–560), Warszawa 2004, s. 73, źródło: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Palestra/Palestra-r2004-t49-n7_8\(559_560\)/Palestra-r2004-t49-n7_8\(559_560\)-s73-85/Palestra-r2004-t49-n7_8\(559_560\)-s73-85.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Palestra/Palestra-r2004-t49-n7_8(559_560)/Palestra-r2004-t49-n7_8(559_560)-s73-85/Palestra-r2004-t49-n7_8(559_560)-s73-85.pdf) [dostęp: 28.05.2022 r.].

⁸ Por. R. Kmiecik, *Ustawowa definicja pokrzywdzonego (uwagi na tle art. 40 k.p.k.)*, „Annales UMCS, Sectio G, Ius”, Vol. XXIV, Lublin 1977, s. 165.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375).

¹⁰ Art. 49 § 2 k.p.k.

¹¹ Art. 49 § 3 k.p.k.

¹² Art. 49 § 3a k.p.k.

¹³ Art. 51 § 2 k.p.k.

jej prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęcią ten pokrzywdzony pozostaje¹⁴. Należy mieć na uwadze, że w razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu, a w wypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator, działając z urzędu¹⁵.

Powyższe wskazuje, że to, w jaki sposób definiuje się pokrzywdzonego, ma ważne znaczenie w przypadku jego udziału w czynnościach procesowych na danym etapie postępowania karnego, także w kontekście uczestnictwa w postępowaniu mediacyjnym. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 25 marca 2010 r. dokonał następującej wykładni „do kręgu pokrzywdzonych można zaliczyć tylko ten podmiot, którego dobro prawne zostało działaniem przestępnym naruszone wprost, a nie za pośrednictwem godzenia w inne dobro”¹⁶. W przypadku spraw o zabójstwo, Sąd Najwyższy przyjął, że nie można uznać za osoby pokrzywdzone członków najbliższej rodziny ofiary – rodziców czy też żony ofiary. Bowiernie w przypadku przestępstwa zabójstwa, przedmiotem ochrony jest zdrowie i życie ludzkie ofiary, a zamach na te wartości godzi jedynie bezpośrednio w ofiarę. Zatem należy mówić, że zdrowie oraz psychika najbliższych członków została dotknięta w sposób pośredni¹⁷.

W literaturze przedmiotu z obszaru nauk społecznych, autorzy zajmujący się zagadnieniami sprawiedliwości naprawczej, zazwyczaj wskazują, że krąg osób pokrzywdzonych należy rozpatrywać w szerszym aspekcie. L. Falandysz twierdzi bowiem, że osoby najbliższe lub osoby utrzymywane przez pokrzywdzonego, który zmarł, należy nazwać osobami pokrzywdzonymi pośrednio¹⁸. A. Lewicka-Zelent podaje, że jeszcze szerszy pogląd prezentują W. Zalewski oraz M. Cieślak, wg których ofiarą przestępstwa – w domyśle pokrzywdzonym, jest nie tylko osoba, która w sposób bezpośredni doświadcza przestępstwa, ale także społeczeństwo. Zdaniem autorów osoba pokrzywdzona przestępstwem zasługuje na zadośćuczynienie finansowe, moralne, a społeczeństwo zasługuje na kompensację np. w postaci nawiązki na rzecz określonego celu społecznego¹⁹. W. Zalewski, powołując się na badania D. Frehsee i D. Eppensteina, dostrzega, że często pokrzywdzeni nie są skłonni do ukarania sprawcy, lecz kierując się swoim interesem, są gotowi do szukania takich metod i alternatywnych rozwiązań (np. przystępując do mediacji), w których ich potrzeby mogłyby zostać zaspokojone²⁰. Ciekawy punkt widzenia na temat przebiegu adaptowania się

¹⁴ Art. 51 § 3 k.p.k.

¹⁵ Art. 52 § 1 k.p.k.

¹⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 25 marca 2010 r., IV KK 316/09, Biul. PK 2010, Nr 3, poz. 15; Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 17 lutego 2010 r., III KK 292/09, OSNwSK 2010 nr 1, poz. 352.

¹⁷ Wyrok SN z 23 lipca 2008 r., V KK 377/07, R–OSNKW 2008, poz. 1525.

¹⁸ L. Falandysz, *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktyologii*, Warszawa 1980, s. 44.

¹⁹ A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób...*, s. 44.

²⁰ W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza...*, s. 113.

osoby pokrzywdzonej do trudnych sytuacji prezentują M. Grudziecka i J. Książek. Na początku osoba pokrzywdzona zaprzecza, że doznała krzywdy i nie chce podejmować rozmów na temat przestępstwa. W dalszym etapie, pokrzywdzony obwinia sprawcę za dane zdarzenie, później zaczyna skupiać się na własnym cierpieniu, a następnie, odczuwając chęć zemsty na sprawcy, przechodzi w fazę oburzenia. W kolejnej fazie doświadcza równoważenia i wyciszenia negatywnych emocji oraz zaczyna szukać przyczyn zdarzenia i racjonalnego wytłumaczenia trudnej sytuacji konfliktowej, w której się znalazł. Ta piąta faza, zwana jest fazą równoważenia. W końcowym etapie procesu adaptacji, zwanym integracją, pokrzywdzony znowu ocenia swoją rolę i próbuje przystosować się do niej. Analizując powyższy przebieg procesu adaptacji społecznej osoby pokrzywdzonej, uznaje się, że najbardziej optymalnym, pożądanym czasem na włączenie pokrzywdzonego do postępowania mediacyjnego jest czas przypadający między trzecim miesiącem po zdarzeniu a czasem przypadającym na fazę równoważenia i integracji²¹. Pokrzywdzony może także zostać włączony, oczywiście za jego zgodą, do postępowania mediacyjnego w czasie, gdy sprawca ponosi już konsekwencje za popełnione przestępstwo i odbywa karę pozbawienia wolności.

Potencjalne korzyści stosowania sprawiedliwości naprawczej w odniesieniu do wymiaru sprawiedliwości dostrzegła Rada Europy. Uznając sprawiedliwość naprawczą jako metodę, przez którą potrzeby i interesy stron mogą zostać zidentyfikowane i zaspokojone poprzez zrównoważone, sprawiedliwe i wspólne działanie, Rada Europy zwróciła szczególną uwagę na potrzebę wzmocnienia udziału stron, w tym ofiar (osób pokrzywdzonych przestępstwem) i sprawców przestępstw w określeniu i naprawieniu krzywdy wyrządzonej przez przestępstwo. Podkreślone zostało, że osoba pokrzywdzona przestępstwem ma prawo do porozumienia się z przestępcą, do uzyskania przeprosin, otrzymania zadośćuczynienia oraz osiągnięcia zadowolenia z przebiegu postępowania²².

Zarówno z zaleceń i rekomendacji kierowanych do państw członkowskich dotyczących sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych, jak i mediacji w sprawach karnych wynika, że dobro i ochrona interesów osoby pokrzywdzonej są niezmiernie istotne. Zaakcentowano przy tym wagę promowania sprawiedliwości naprawczej, w tym umożliwianie i pomaganie w prowadzeniu badań

²¹ M. Grudziecka, J. Książek, *Mediacja sprawdziła się jako instytucja dla pokrzywdzonych*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 64–80.

²² Patrz: Preambuła do Rekomendacja Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326 posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów) oraz Preambuła do Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679 posiedzeniu przedstawicieli Ministrów.

naukowych na temat sprawiedliwości naprawczej, oraz ułatwianie ewaluacji programów lub projektów, które państwa członkowskie prowadzą lub finansują²³.

Należy zaznaczyć, że w polskim porządku prawnym – promowanie sprawiedliwości naprawczej, ułatwianie podejmowania programów lub projektów na rzecz pomocy osobom pokrzywdzonym, pomaganie w prowadzeniu badań naukowych na temat sprawiedliwości naprawczej oraz finansowanie działań w tym zakresie – umożliwia Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, zwany Funduszem Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Środki tego funduszu są przeznaczone m.in. na:

- szkolenia dla organów prowadzących postępowania karne i ich pracowników podnoszące kompetencje w zakresie postępowania z osobami pokrzywdzonymi przestępstwem i świadkami oraz propagowania alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych²⁴;
- finansowanie alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych²⁵;
- działalność podejmowaną lub powierzoną przez dysponenta Funduszu, mającą na celu wsparcie i rozwój systemu pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem i świadkom oraz pomocy postpenitencjarnej, a także przeciwdziałanie przyczynom przestępczości, w szczególności na:
 - promowanie i wspieranie inicjatyw i przedsięwzięć służących poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz skutecznej readaptacji skazanych; podejmowanie przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym i informacyjnym, w tym dotyczących przyczyn i uwarunkowań przestępczości oraz jej zapobiegania,
 - pokrywanie kosztów związanych z organizowaniem i prowadzeniem kształcenia, studiów podyplomowych, kursów dokształcających i szkoleń,
 - podejmowanie, organizowanie i zlecanie badań naukowych i prac rozwojowych oraz współpracy z innymi jednostkami w tym zakresie, dotyczących sytuacji oraz potrzeb osób pokrzywdzonych przestępstwem, świadków oraz osób skazanych, a także przyczyn i uwarunkowań przestępczości oraz jej zapobiegania,
 - upowszechnianie wiedzy na temat praw osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz alternatywnych metod rozwiązywania konfliktów, w szczególności mediacji w sprawach rodzinnych, nieletnich i karnych,

²³ Zal. 66. Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych.

²⁴ Art. 43 § 8 pkt. 1b ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.).

²⁵ Ibidem.

- działania wspierające rodziny zagrożone dysfunkcyjnością, w szczególności w zakresie profilaktyki i terapii uzależnień oraz współzależności, a także rozwiązywania konfliktów w rodzinie²⁶.

Niewątpliwie, dzięki środkom finansowym pochodzącym z Funduszu Sprawiedliwości, możliwe było, podjęcie na terenie województwa lubelskiego, pilotażowych działań, badań naukowych i prac rozwojowych dotyczących mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności, służącej poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem oraz skutecznej readaptacji skazanych. Ważne było przy tym poznanie doświadczeń osób pokrzywdzonych uczestniczących w pilotażowych mediacjach po wyroku, zwłaszcza pozyskanie od pokrzywdzonych opinii w takich kwestiach jak: odczuwane przez nich obawy i wątpliwości przed przystąpieniem do mediacji z udziałem osoby skazanej; przebieg i zakończenie mediacji; korzyści z mediacji; wzrost świadomości na temat mediacji oraz stosunek do pilotażowego programu. Zebrane dane zbliżyły do ustalenia, czy pokrzywdzeni pozytywnie odnieśli się do mediacji, w której uczestniczyli oraz czy w przyszłości będą zainteresowani, aby z niej korzystać i ją promować. Bez rozeznania potencjalnych szans na wprowadzenie mediacji pomiędzy osobą pokrzywdzoną a skazanym; bez rozeznania ewentualnych problemów z wdrożeniem tego narzędzia sprawiedliwości naprawczej; trudno byłoby bowiem wyciągnąć wnioski, dokonać stosownych i możliwych modyfikacji zmierzających do zminimalizowania ryzyka niepowodzeń, a w dalszej kolejności opracować model wdrażania mediacji po wyroku w pozostałych częściach kraju.

Zaprezentowana w niniejszej części rozdziału analiza opinii osób pokrzywdzonych na temat mediacji po wyroku i ich osobistych doświadczeń zdobytych w związku z uczestnictwem w mediacji z udziałem osoby skazanej, opiera się na danych zaczerpniętych z raportu końcowego projektu²⁷.

III.4.1. Podstawy metodologii badań

Celem badania było poznanie opinii osób pokrzywdzonych na temat mediacji, w której uczestniczyli w ramach realizowanego projektu, przy czym drugim uczestnikiem postępowania mediacyjnego była osoba skazana, odbywająca karę pozbawienia wolności w jednostce penitencjarnej położonej na terenie działania Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie. Istotne było poznanie i zrozumienie podejścia pokrzywdzonych do zastosowania mediacji po wyroku, z punktu widzenia doświadczonych korzyści i zrozumienia jej sensu.

Główny problem badań zawarł się w pytaniu: Jakie opinie i doświadczenia związane z udziałem w mediacji realizowanej w ramach projektu pilotażowego mają pokrzywdzeni – uczestnicy mediacji?

²⁶ Ibidem.

²⁷ Raport końcowy...

W celu udzielenia odpowiedzi na główne pytanie badawcze sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie były doświadczenia pokrzywdzonych dotyczące mediacji „po wyroku” przed przystąpieniem do programu pilotażowego?
2. Jakie wątpliwości i obawy związane z przystąpieniem do mediacji „po wyroku” w ramach realizowanego projektu pilotażowego odczuwali badani pokrzywdzeni?
3. W jakiej formie przebiegały mediacje, czy zakończyły się zawarciem ugody mediacyjnej?
4. Czy dzięki udziałowi w projekcie pilotażowym, a w szczególności udziałowi w mediacji pokrzywdzeni dostrzegli realne szanse na kształtowanie pożądanych postaw społecznych, a nawet na przywrócenie równowagi w środowisku sprawcy i osoby pokrzywdzonej lub osób pokrzywdzonych?
5. Na ile, dzięki udziałowi w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego, wzrosła świadomość pokrzywdzonych w zakresie zrozumienia przez skazanego konsekwencji zachowania oraz zrozumienia przez niego krzywd, jakie wyrządził osobie pokrzywdzonej?
6. Jaki jest stosunek pokrzywdzonych – uczestników pilotażu do mediacji?
7. Jakie są korzyści z uczestnictwa w mediacjach prowadzonych w ramach pilotażu w opinii badanych osób?

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. Zastosowano autorski kwestionariusz, opracowany na potrzeby projektu „Kwestionariusz wywiadu i opinii – doświadczenia uczestników mediacji cz. B dotyczy osób pokrzywdzonych przestępstwem, uczestniczących w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego”.

Kwestionariusz składał się z dwóch części. W pierwszej części kwestionariusza zamieszczono sekcję pytań dotyczących cech społeczno-demograficznych osoby wypełniającej. Druga część dotyczyła poznania opinii osób pokrzywdzonych na temat realizowanego programu oraz mediacji z udziałem osoby skazanej i wynikała z osobistych doświadczeń osoby pokrzywdzonej uczestniczącej w postępowaniu mediacyjnym.

III.4.2. Charakterystyka osób pokrzywdzonych biorących udział w mediacji po wyroku i uczestniczących w badaniu

Zakładano, że w okresie przeprowadzonego badania tj. od 1 lipca 2021 r. do 28 lutego 2022 r., uzyskanych zostanie około 40 odpowiedzi. Taki poziom przyjęto w oparciu o łączną liczbę ponad 90 mediacji przeprowadzonych i udokumentowanych przez mediatorów w okresie od listopada 2020 r. do 15 lutego 2022 r. Tymczasem do zespołu badawczego wpłynęło 9 papierowo wypełnionych kwestionariuszy. Nie uzyskano żadnej odpowiedzi za pomocą elektronicznego formularza Google zamieszczonego na stronie internetowej projektu. Trudno określić, czy wszyscy pokrzywdzeni uczestniczący w mediacji mieli

dostęp do kwestionariusza badawczego i jakie było rzeczywiste zainteresowanie ich udziałem w badaniu. Wyniki otrzymane w badaniu nie są reprezentatywne, co znacznie utrudniało ich analizę. Z uwagi na minimalistyczny materiał badawczy nie można zatem generalizować wniosków na badanej grupie, ale warto zaprezentować, jakie informacje uzyskano od tych pokrzywdzonych, którzy do badania przystąpili.

Spośród dziewięciu otrzymanych wypełnionych kwestionariuszy ustalono, że w badaniu wzięło udział 6 kobiet i 3 mężczyzn. Wiek badanych osób zawierał się w przedziale od 22 r.ż. do 51 lat i więcej, przy czym najwięcej osób było w wieku powyżej 51 r.ż. (5 osób), następnie w wieku między 22–30 lat (3 osoby) i jedna osoba w przedziale 41–50 lat. Wśród badanych osób pokrzywdzonych przestępstwem, 6 osób wskazało jako miejsca zamieszkania – wieś, a 3 osoby – miasto. Na pytanie, kim jest osoba pokrzywdzona przestępstwem dla osoby skazanej i osadzonej w zakładzie karnym/areszcie śledczym, uczestniczącej w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego, 5 osób wskazało, że jest członkiem rodziny, 3 osoby, że partnerem/partnerką życiową, a 1 osoba odpowiedziała, że była dla skazanego osobą obcą. Do mediacji „po wyroku” dochodziło w przeważającej większości z inicjatywy skazanych (n=8), a w jednym przypadku z inicjatywy osoby pokrzywdzonej. Żaden z badanych nie zaznaczył innych opcji, gdyż poza wskazaniem na osobę skazanego lub pokrzywdzonego jako inicjatorów mediacji, można było też wybrać: kuratora sądowego, wychowawcę/funkcjonariusza Służby Więziennej, dyrektora zakładu karnego/aresztu śledczego, sędziego penitencjarnego lub inną osobę.

III.4.3. Doświadczenia osób pokrzywdzonych przestępstwem dotyczące mediacji przed przystąpieniem do projektu

Zdecydowana większość badanych (n=8) nie była informowana o możliwości uczestniczenia w mediacji karnej na etapie postępowania przygotowawczego bądź na etapie postępowania sądowego, a więc jeszcze przed skazaniem i osadzeniem sprawcy przestępstwa w zakładzie karnym/areszcie śledczym. Informację o takiej możliwości uzyskała tylko jedna z badanych osób. Spośród ośmiu badanych, którzy nie skorzystali z możliwości wcześniejszego udziału w mediacji, dwie osoby uzasadniły swoją odpowiedź w następujący sposób: „brak wiedzy”, „trudno powiedzieć”.

III.4.4. Wątpliwości i obawy osób pokrzywdzonych, związane z ich przystąpieniem do mediacji po wyroku

Pokrzywdzeni biorący udział w badaniu podzielili się swoimi wątpliwościami i obawami, jakie pojawiały się u nich przed przystąpieniem do mediacji po wyroku. Na pytanie: W jakim stopniu odczuwał/a Pan/i wątpliwości, obawy przed przystąpieniem do mediacji „po wyroku” w ramach realizowanego projektu pilotażowego? Respondenci mieli do wyboru następujące odpowiedzi:

- nie odczuwałem/am;
- odczuwałem/am w niewielkim stopniu;
- odczuwałem/am w stopniu umiarkowanym;
- odczuwałem/am w dużym stopniu;
- odczuwałem/am w bardzo dużym stopniu.

Na dziewięć udzielonych odpowiedzi, cztery osoby stwierdziły, że przed przystąpieniem do mediacji po wyroku odczuwały umiarkowane wątpliwości i obawy, dla dwóch osób były to obawy odczuwalne w stopniu niewielkim, a kolejne dwie osoby stwierdziły, że nie odczuwały żadnych obaw. Jedna osoba miała bardzo duże wątpliwości przed przystąpieniem do mediacji po wyroku.

Respondenci, mieli też możliwość wskazania powodów swoich obaw. Dwie osoby przed przystąpieniem do mediacji po wyroku, jako powód swojej obawy podały sam kontakt z osobą skazaną, wielokrotnie karaną. Jedna osoba zastanawiała się nad sensem przystąpienia do mediacji i zastanawiała się, czy dać sprawcy kolejną szansę. Inna osoba miała wątpliwości, czy druga strona poważnie podejdzie do mediacji. Jeden z respondentów uzasadnił swoje obawy stwierdzeniem „aby nie było rzucania słów na wiatr ze strony skazanego”.

Dalsze wyniki badań odzwierciedlały wypowiedzi respondentów na temat ich doświadczeń po przystąpieniu do mediacji z osobą skazaną. Jedna trzecia badanych (n=3) stwierdziła, że po przystąpieniu do mediacji z osobą skazaną, ich wcześniejsze obawy i wątpliwości okazały się niezasadne. Dla tylu samych badanych okazały się zasadne, przy czym jedna osoba uzasadniła to takim samym stwierdzeniem, jakiego użyła, wskazując powód obaw przed przystąpieniem do mediacji, tzn. „aby nie było rzucania słów na wiatr ze strony skazanego”. Pozostali (n=3) nie udzielili na to pytanie odpowiedzi.

III.4.5. Zakres mediacji, forma i efekt spotkań mediacyjnych z perspektywy osób pokrzywdzonych

Większość badanych uczestniczyła w mediacji, której przedmiotem było dokonanie kradzieży (n=5). W trzech sprawach mediacja dotyczyła znęcania się, a w jednym przypadku zarówno gróźb karalnych, jak i znęcania się.

Badani wskazali na formę przebiegu postępowania mediacyjnego. Pokrzywdzeni woleli uczestniczyć w mediacji w taki sposób, by nie mieć bezpośredniego kontaktu z osobą skazaną. W większości przypadków mediacja prowadzona była w formie elektronicznej (n=4), w trzech przypadkach pokrzywdzeni brali udział w mediacji prowadzonej w sposób pośredni, tzn. że mediator spotykał się raz z jedną stroną, a raz z drugą stroną i w ten sposób przekazywał im informacje, propozycje i argumenty drugiej strony w zakresie zawarcia ugody i proponowanej treści tej ugody. W dwóch przypadkach mediacja prowadzona była w formie bezpośredniej, to znaczy, że w obecności mediatora dochodziło jednocześnie do wspólnego spotkania osoby pokrzywdzonej z osobą skazaną.

W 100% przypadków wynik mediacji był pozytywny. Dla każdej osoby pokrzywdzonej biorącej udział w badaniu (n=9) postępowanie mediacyjne zakończyło się zawarciem ugody. Choć osiągnięty poziom efektywności mediacji napawa optymizmem, to należy wziąć pod uwagę, że obrazuje jedynie orientacyjny, przybliżony obraz badanego obszaru.

III.4.6. Korzyści płynące z udziału osób pokrzywdzonych w mediacji po wyroku

W celu poznania opinii pokrzywdzonych na temat korzyści z ich uczestnictwa w mediacjach w ramach realizowanego pilotażu, kwestionariusz zawierał sześć kluczowych pytań. Cztery z nich miały charakter pytań zamkniętych, jedno – pytania otwartego.

Pokrzywdzeni uczestniczący w badaniu, w zdecydowanej większości (n=8) nie mieli trudności w określeniu korzyści płynących z udziału w mediacji. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie. Pokrzywdzeni, którzy dostrzegli korzyści płynące z udziału w mediacji, zwrócili uwagę na następujące aspekty:

- „rozmowa bezpośrednia, ustalenie zasad i dalszych relacji”;
- „ustalenie zasad funkcjonowania”;
- „usłyszenie przeproszenia”;
- „zwrot środków finansowych”;
- „mam nadzieję odzyskać środki finansowe, które utraciłam”;
- „człowiek zobowiązał się do czegoś dobrego i będzie do tego dążył”;
- „podpisanie warunków”.

Jedna z badanych osób stwierdziła, że dostrzega „korzyści dla sprawy”.

Ponadto, osoby pokrzywdzone po zakończeniu postępowania mediacyjnego, w którym uczestniczyły, miały możliwość dokonania oceny wybranych korzyści odnoszących się do następujących aspektów: kształtowania pożądanych postaw społecznych, zrozumienia przez skazanego konsekwencji swojego zachowania, wzrostu poziomu wiedzy na temat sprawiedliwości naprawczej oraz zaufania do mediacji.

Większość pokrzywdzonych biorących udział w badaniu (n=8) stwierdziła, że dzięki udziałowi w mediacji dostrzegła realne szanse na kształtowanie pożądanych postaw społecznych, a nawet na przywrócenie równowagi w środowisku sprawy i osoby pokrzywdzonej lub osób pokrzywdzonych. Jedna osoba miała trudności z określeniem, czy dostrzega ten aspekt.

Większość pokrzywdzonych uczestniczących w mediacji (n=4) uznała, że jej udział w programie pilotażowym, a w szczególności w mediacji przyczynił się do umiarkowanego wzrostu poziomu świadomości w zakresie zrozumienia przez skazanego konsekwencji swojego zachowania oraz zrozumienia krzywd, jakie wyrządził osobie pokrzywdzonej. Prawie jedna trzecia oceniła ten wzrost w bardzo dużym stopniu lub w raczej dużym stopniu. Dwie osoby były zdania, że wzrost tej świadomości był w stopniu niewielkim.

Badani oceniali też poziom wzrostu swojej wiedzy na temat form sprawiedliwości naprawczej, w tym mediacji. Dla 1/3 badanych był to wzrost w bardzo

dużym stopniu. Po tyle samo pokrzywdzonych oceniło wzrost swojej wiedzy o mediacji na raczej dużym poziomie ($n=3$), jak i w stopniu umiarkowanym ($n=3$).

Po zakończeniu udziału w mediacjach, realizowanych w ramach projektu, większość badanych dostrzegła u siebie znaczny wzrost zaufania do mediacji. Prawie 2/3 respondentów uznało, że ich zaufanie do mediacji wzrosło w raczej dużym stopniu ($n=5$), a według 1/3 – w bardzo dużym stopniu ($n=3$). Dla jednej osoby ten wzrost był na poziomie umiarkowanym.

III.4.7. Stosunek pokrzywdzonych do mediacji po wyroku

Pokrzywdzeni uczestniczący w mediacji zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie „Czy skorzystałby/aby Pan/i ponownie z mediacji?”. Na to pytanie uzyskano 100% twierdzących odpowiedzi, co oznacza, że każda z badanych osób chciałaby ponownie skorzystać z mediacji.

Pokrzywdzeni, którzy ponownie chcieliby skorzystać z mediacji, uzasadniali swoje stanowisko następującymi argumentami:

- „bo przynosi pozytywne efekty”;
- „możliwość wypowiedzenia swojego stanowiska”;
- „możliwość wpływania na relacje w przyszłości”;
- „można podjąć decyzje w swojej sprawie”;
- „bo zobowiązuje”;
- „dobry sposób na rozmowę ze sprawcą przez trzecią osobę”.

Nikt z badanych nie dostrzegł negatywnych aspektów z udziału w mediacji, natomiast każdy respondent poleciłby innym osobom pokrzywdzonym przestępstwem, aby zdecydowały się na udział w mediacji z osobą skazaną. Nie wszyscy pokrzywdzeni zdecydowali się na uzasadnienie, dlaczego poleciłby innym pokrzywdzonym wzięcie udziału w mediacji z osobą skazaną. W dwóch przypadkach pokrzywdzeni użyli sformułowania „bo są efekty”. W innym przypadku poleciłby skorzystać z mediacji w celu poprawy relacji oraz odzyskania środków finansowych.

Na pytanie: Co było dla Pani/Pana ważne podczas mediacji?, badani mogli wybrać kilka odpowiedzi z następujących kategorii:

- atmosfera podczas spotkań;
- brak formalności;
- kompetencje i doświadczenie mediatora;
- spotkanie ze sprawcą przestępstwa;
- możliwość wypowiedzenia się;
- możliwość podjęcia decyzji;
- możliwość uzyskania zadośćuczynienia (moralnego, finansowego);
- możliwość wysłuchania osoby skazanej o motywach jej działania;
- możliwość uzyskania przeprosin od skazanego;
- skrucha skazanego;
- inne powody (należało podać, co innego było ważne dla osoby pokrzywdzonej).

Jak wskazuje analiza zebranych danych, najważniejsza dla pokrzywdzonych była możliwość wypowiedzenia się w trakcie mediacji. Ośmiu badanych było zdania, że dla nich bardzo ważne były kompetencje i doświadczenie mediatora. Niemal równie ważne dla pokrzywdzonych były: atmosfera panująca podczas spotkań (n=7), możliwość wypowiedzenia się (n=7) oraz możliwość uzyskania przeprosin od skazanego (n=6). Na dalszy plan, wysuwały się argumenty przemawiające za możliwością wysłuchania osoby skazanej o motywach jej działania (n=5) oraz brak formalności (n=5). Nieco mniej osób doceniło: spotkanie ze sprawcą przestępstwa (n=4), okazanie skruchy przez skazanego (n=4) oraz możliwość uzyskania zadośćuczynienia (moralnego, finansowego) (n=4). Natomiast dla jednej osoby badanej ważne były inne okoliczności – zgoda na alimenty i realizacja zobowiązań.

Żadna z badanych osób nie potwierdziła jednoznacznie, że sąd jest lepszy od mediacji. Większość badanych zgadzała się ze stwierdzeniem, że „mediacja jest nieco lepsza od sądu” (n=3). Za stwierdzeniem, że „mediacja jest lepsza od sądu” opowiedziały się dwie osoby (n=2) i tyleż samo osób uważało, że mediacja jest tak samo dobra jak sąd. Dwie osoby nie udzieliły jakiegokolwiek odpowiedzi w tym zakresie.

Spośród pokrzywdzonych osób uczestniczących w mediacjach, dwie trzecie badanych (n=6) zgadzała się w umiarkowanym stopniu ze stwierdzeniem, że mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa. Dwie osoby zgadzały się z powyższym stwierdzeniem w bardzo dużym stopniu, a jedna osoba – w niewielkim stopniu.

Trzy czwarte respondentów popierało pogląd, że mediacja sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem (z czego niemal dwie trzecie badanych zgadzało się z tym poglądem w raczej dużym stopniu, a niemal jedna trzecia – w stopniu bardzo dużym). Pozostali respondenci umiarkowanie zgadzali się ze stwierdzeniem, że mediacja sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem.

III.4.8. Podsumowanie

Pokrzywdzony może zostać włączony do postępowania mediacyjnego w czasie, gdy sprawca ponosi już konsekwencje za popełnione przestępstwo i odbywa karę pozbawienia wolności. Wymagana jest jednak jego dobrowolna zgoda na przystąpienie do mediacji oraz sama świadomość istnienia tej metody.

Wyniki otrzymane w badaniu nie są reprezentatywne, co znacznie utrudniało ich analizę. Analiza wyników badań opierała się bowiem na danych pozyskanych od dziewięciu osób pokrzywdzonych uczestniczących w mediacji, prowadzonej w ramach realizowanego projektu pilotażowego. Należy podkreślić, że na podstawie prezentowanych wyników uzyskano jedynie orientacyjny pogląd na temat podejścia pokrzywdzonych do zastosowania mediacji po wyroku jako jednej z form sprawiedliwości naprawczej. Trudno zatem formułować rzetelne wnioski o populacji osób pokrzywdzonych uczestniczących w mediacjach

z udziałem sprawców przestępstw odbywających karę izolacyjną. Choć nie są to badania reprezentatywne, to mimo wszystko powinny stanowić ważny czynnik motywacyjny do dalszych, szerszych i rzetelniejszych badań nad udziałem pokrzywdzonych w mediacjach prowadzonych w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej, gdzie jest miejsce na dialog osoby pokrzywdzonej ze sprawcą przestępstwa.

W badaniu wzięło udział 6 kobiet i 3 mężczyzn. Wiek badanych osób zawierał się w przedziale od 22 r.ż. do 51 lat i więcej, przy czym najwięcej osób było w wieku powyżej 51. roku życia. Dwie trzecie badanych mieszkało na wsi. W zdecydowanej większości badanych, osoba pokrzywdzona była dla osoby skazanej członkiem rodziny lub osobą bliską. W jednym przypadku osoba pokrzywdzona była dla skazanego osobą obcą. Do mediacji po wyroku, w której uczestniczyli badani, dochodziło głównie z inicjatywy skazanych, a tylko w jednym przypadku z inicjatywy osoby pokrzywdzonej.

Zebrany materiał empiryczny umożliwił udzielenie odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe.

Jakie były doświadczenia osób pokrzywdzonych przestępstwem dotyczące mediacji „po wyroku” przed przystąpieniem do programu pilotażowego?

W przeprowadzonych badaniach zdecydowana większość respondentów stwierdziła, że na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego nie uzyskała informacji o możliwości udziału w mediacji karnej. W ich ocenie, w przeszłości nie korzystali też z mediacji głównie z powodu braku wiedzy w tym zakresie. Powyższe doświadczenia osób pokrzywdzonych przestępstwem mogą stanowić rekomendacje kierowane do organów procesowych w postępowaniu karnym oraz sądu, aby strony były wyczerpująco poinformowane o swoich prawach, istocie postępowania mediacyjnego i możliwych konsekwencjach swojej decyzji.

Jakie wątpliwości i obawy związane z przystąpieniem do mediacji „po wyroku” w ramach realizowanego projektu pilotażowego odczuwali badani pokrzywdzeni?

Większość pokrzywdzonych oświadczyła, że przed przystąpieniem do mediacji po wyroku miała określone obawy i wątpliwości, przy czym dla jednych poziom odczuwanych obaw był umiarkowany, dla dwóch innych – niewielki, a jedna osoba deklarowała, że jej wątpliwości przed mediacją ze skazanym były bardzo duże. Dwie osoby stwierdziły, że nie odczuwały żadnych obaw ani wątpliwości przed przystąpieniem do mediacji po wyroku. Obawy pokrzywdzonych dotyczyły głównie: kontaktu z osobą skazaną, wielokrotnie karaną; sensu przystąpienia do mediacji z osobą skazaną; podejścia do mediacji przez drugą stronę, czy też wątpliwości, co do dawania sprawcy kolejnej szansy na poprawę. Dla jednej trzeciej

badanych wcześniejsze obawy dotyczące mediacji z osobą skazaną okazały się niezasadne. Tyle samo było zdania, że ich obawy są zasadne, ale tylko jedna osoba zastanawiała się (podobnie jak przed przystąpieniem do mediacji), czy ze strony skazanego nie będzie rzucania słów na wiatr. Pozostali pokrzywdzeni nie udzielili odpowiedzi na to pytanie.

W jakiej formie przebiegały mediacje, czy zakończyły się zawarciem ugody mediacyjnej?

W większości przypadków mediacje prowadzone były w formie pośredniej oraz w formie elektronicznej, a rzadziej w formie bezpośredniej. Pokrzywdzeni uczestniczyli w mediacjach, które dotyczyły głównie spraw o dokonanie kradzieży (n=5), następnie znęcania się, a w jednym przypadku zarówno grózb karalnych, jak i znęcania się. Wszystkie mediacje, w których uczestniczyli badani, zakończyły się pozytywnie, a efektem dialogu między osobą pokrzywdzoną a skazaną było zawarcie ugody mediacyjnej.

Czy dzięki udziałowi w projekcie pilotażowym, a w szczególności udziałowi w mediacji, pokrzywdzeni dostrzegli realne szanse na kształtowanie pożądaných postaw społecznych, a nawet na przywrócenie równowagi w środowisku sprawcy i osoby pokrzywdzonej lub osób pokrzywdzonych?

Zdaniem większości badanych (n=8) dzięki udziałowi w programie pilotażowym możliwe było dostrzeżenie realnych szans na kształtowanie pożądaných postaw społecznych, w tym na przywrócenie równowagi w środowisku sprawcy i osoby pokrzywdzonej lub osób pokrzywdzonych. Jedna osoba zadeklarowała, że miała trudności z zajęciem stanowiska w powyższej kwestii.

Na ile, dzięki udziałowi w mediacji w ramach realizowanego projektu pilotażowego, wzrosła świadomość pokrzywdzonych w zakresie zrozumienia przez skazanego konsekwencji zachowania oraz zrozumienia przez niego krzywd, jakie wyrządził osobie pokrzywdzonej?

W opinii pokrzywdzonych, ich udział w programie pilotażowych mediacji po wyroku przyczynił się do tego, że świadomość w zakresie zrozumienia przez skazanego konsekwencji swojego zachowania oraz zrozumienia krzywd, jakie wyrządził osobie pokrzywdzonej, wzrosła w stopniu umiarkowanym. Wzrost świadomości do bardzo dużego lub raczej dużego stopnia oceniła prawie jedna trzecia badanych. W uznaniu dwóch osób, owa świadomość wzrosła w niewielkim stopniu.

Ponadto respondenci zadeklarowali, że dzięki udziałowi w mediacji nastąpił znaczny wzrost ich wiedzy na temat tej alternatywnej metody rozwiązywania sporów, przy czym jedna trzecia badanych oceniła, że wzrost wiedzy o mediacji nastąpił u nich w bardzo dużym stopniu. Według kolejnej grupy

badanych (1/3) wzrost wiedzy nastąpił – w ich ocenie – w raczej dużym stopniu, i dla pozostałych – w stopniu umiarkowanym.

Jaki jest stosunek pokrzywdzonych – uczestników pilotażu do mediacji?

Pokrzywdzeni ocenili pozytywnie stosunek do pilotażowych mediacji. Każda z badanych osób chciałaby ponownie skorzystać z mediacji, co uzasadniano takimi argumentami jak: możliwość wypowiedzenia swojego stanowiska; możliwość wpływania na relacje w przyszłości; podejmowanie decyzji w swojej sprawie; efektywność mediacji; dobry sposób na rozmowę ze sprawcą przez osobę trzecią – mediatora; „mediacja zobowiązuje”.

Wszyscy badani poleciłiby innym osobom możliwość skorzystania z mediacji, ale nie wszyscy zdecydowali się uzasadnić swoje stanowisko w tej kwestii. Ci, którzy chcieli wzmocnić swój przekaz, użyli następujących sformułowań: „bo są efekty”, „w celu poprawy relacji oraz odzyskania środków finansowych”.

Jakie są korzyści z uczestnictwa w mediacjach prowadzonych w ramach pilotażu w opinii badanych osób?

Według opinii pokrzywdzonych w mediacji kluczowe dla pokrzywdzonych było zaspokojenie najpierw ich własnych potrzeb – począwszy od zapewnienia im bezpiecznych warunków do prowadzenia rozmów w obecności kompetentnego i doświadczonego mediatora, przez atmosferę zrozumienia sprzyjającą tym rozmowom i okazywaniu uczuć, aż po możliwość wypowiedzenia się, uzyskania przeprosin od sprawcy. W dalszej kolejności pokrzywdzeni uważali, że ważna była dla nich możliwość wysłuchania skazanego o motywach jego działania i brak zbędnych formalności. Mniej ważne było samo spotkanie ze sprawcą przestępstwa (n=4), okazanie skruchy przez skazanego (n=4) oraz możliwość uzyskania zadośćuczynienia (moralnego, finansowego) (n=4). Dla jednej osoby w czasie mediacji ważne były inne okoliczności – zgoda na alimenty i realizacja zobowiązań.

Analizując dane, można uznać, że pokrzywdzeni uczestniczący w badaniu w zdecydowanej większości (n=8) nie mieli trudności w określeniu korzyści płynących z udziału w mediacji. Wymieniali takie korzyści jak: bezpośrednia rozmowa, ustalenie zasad i dalszych relacji, ustalenie zasad funkcjonowania (w domyśle po wyjściu z zakładu karnego), usłyszenie przeproszenia, nadzieja na odzyskanie utraconych środków finansowych, zwrot środków finansowych, podpisanie warunków ugody. Jedna osoba uznała za korzyść, że „człowiek zobowiązał się do czegoś dobrego i będzie do tego dążył”. Jedna z badanych osób stwierdziła, że dostrzega „korzyści dla sprawcy”.

Zebrane dane dają podstawy do następujących stwierdzeń: mediacja jest nieco lepsza od sądu (n=3) lub lepsza od sądu (n=2), względnie tak samo

dobra jak sąd (n=2). Dwie osoby nie udzieliły jakiejkolwiek odpowiedzi w tym zakresie.

Dwie trzecie badanych (n=6) deklarowało umiarkowane poparcie dla twierdzenia, że mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa. Dwie osoby zgadzały się z powyższym stwierdzeniem w bardzo dużym stopniu, a jedna osoba – w niewielkim stopniu.

Trzy czwarte respondentów popierało pogląd, że mediacja sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych przestępstwem (z czego niemal 2/3 badanych zgadzało się z tym poglądem w raczej dużym stopniu, a niemal 1/3 – w stopniu bardzo dużym).

III.5. Opinie prokuratorów o stosowaniu mediacji po wyroku

Grzegorz Skrobotowicz

Analizując problematykę podmiotów uprawnionych do kierowania spraw na drogę postępowania mediacyjnego, należy wskazać na organ, który od samego początku wprowadzenia instytucji mediacji do polskiego wymiaru sprawiedliwości miał stosować tę polubowną procedurę²⁸. Zgodnie z art. 30 Konstytucji RP²⁹, znajdującym się w rozdziale II zatytułowanym „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”, „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Organem, któremu powierzony został ten obowiązek, jest prokuratura.

Prokurator, będący strażnikiem praworządności, określany jest także mianem funkcjonariusza porządku prawnego, którego zadania określone zostały w Kodeksie postępowania funkcjonariuszy porządku prawnego³⁰. Warte przybliżenia są zapisy z pkt 1 oraz pkt 2 powyżej wymienionego kodeksu. Pierwszy przepis stanowi, że funkcjonariusz porządku prawnego zobowiązany jest wykonywać wszystkie obowiązki, które uregulowane zostały w ustawach, w szczególności ochronić wszystkich ludzi przed przestępstwami oraz służyć społeczeństwu. Zapis z punktu 2 stwierdza, że funkcjonariusze porządku prawnego „w toku wykonywania swych obowiązków szanują i chronią godność wszystkich ludzi oraz przestrzegają ich praw i dbają o nie”. Przytoczone regulacje prawne stanowią podstawę do odwoływania się przez prokuratorów do mediacji. Bezsporne jest, że służenie oraz ochrona społeczeństwa przed czynami karalnymi mogą być realizowane poprzez kierowanie stron do mediacji.

Prokurator na etapie postępowania przygotowawczego powinien przedstawić ofierze oraz domniemanemu sprawcy przestępstwa rolę i zadania mediacji, zarówno w aspekcie psychicznym, tj. pojednania się stron, przeproszenia i uzyskania wybaczenia, jak i rzeczywistym, np.: dotyczącym naprawienia wyrządzonej szkody³¹. Naczelnym zadaniem prokuratora, jako przyszłego oskarżyciela publicznego, jest zapoznanie stron z ewentualnymi konsekwencjami zawartej, podczas postępowania mediacyjnego, ugody³².

²⁸ Zob. T. Cielecki, *Postawy policjantów, prokuratorów, sędziów i mediatorów wobec mediacji w polskim prawie karnym, na przykładzie okręgu opolskiego. Wyniki badań empirycznych*, w: *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*, red. St. L. Stadniczeńko, Opole 2006, s. 170–187.

²⁹ Z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

³⁰ Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 34/169 z dnia 17 grudnia 1979 r.

³¹ L. Mazowiecka, *Prawa człowieka i praworządność: mediacja a prokurator*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 160.

³² A. Murzynowski, *Kontynuacja refleksji na temat instytucji mediacji w procesie karnym*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009, s. 167.

III.5.1. Postawy metodologii badania

Celem badania było zweryfikowanie, na podstawie otrzymanych odpowiedzi od prokuratorów, tezy brzmiącej: „Stosowanie mediacji na etapie wykonywania kar izolacyjnych, po pierwsze, jest możliwe zarówno pod względem prawnym, jak i faktycznym (jednostki penitencjarne są w stanie zapewnić wszystkie wymogi niezbędne do przeprowadzenia dyskursu mediacyjnego), a po drugie stanowi skuteczny element procesu reintegracji (resocjalizacji) skazanego ze społeczeństwem, a także służy ofierze przestępstwa”.

W celu potwierdzenia powyższej tezy opracowany został kwestionariusz badawczy zawierający pytania oraz możliwe do zaznaczenia warianty odpowiedzi dostosowane terminologicznie do badanego etapu postępowania karnego.

Pytania stawiane w ramach badania dotyczyły prowadzenia mediacji na wszystkich etapach procesu sądowego:

- Jakie argumenty przemawiają za kierowaniem stron do mediacji na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego (w podziale na wykonywanie kar izolacyjnych i nieizolacyjnych)?
- Jakie są argumenty przemawiają przeciwko kierowaniu stron do mediacji na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego (w podziale na wykonywanie kar izolacyjnych i nieizolacyjnych)?
- Jakie przestępstwa należy kierować do mediacji karnej na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego?
- Jakie działania należy podjąć w celu upowszechnienia mediacji karnej na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego/wykonawczego?
- Ugody mediacyjne zawarte na jakim etapie należy brać pod uwagę procedowania w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary?
- W jakim stopniu mediacja może stanowić skuteczny element procesu reintegracji skazanego ze społeczeństwem?
- W jakim stopniu rodzaj/typ zakładu karnego, w którym skazany odbywa karę izolacyjną, ma znaczenie dla skierowania stron do mediacji na etapie wykonawczym?
- W jakim stopniu system, w którym skazany odbywa karę izolacyjną, ma znaczenie dla skierowania stron do mediacji na etapie wykonawczym?
- W jakim stopniu, w Pana/Pani ocenie, zakłady karne są gotowe do prowadzenia na ich terenie mediacji w formie bezpośredniej (szczególnie zakłady karne typu zamkniętego)?
- W jakim stopniu utworzenie osobnych pomieszczeń dedykowanych spotkaniom mediacyjnym oraz dodanie do Kodeksu karnego wykonawczego osoby mediatora jako podmiotu uprawnionego do wstępu na teren jednostki penitencjarnej usprawniłoby proces sięgania po mediację na etapie wykonawczym?

- Ilu osadzonych odbywających kary pozbawienia wolności, posiada wiedzę o mediacji i możliwości skorzystania z niej na etapie wykonawczym?
- Jaką wiedzę o mediacji karnej posiadają skazani?
- Czy skazani odbywający kary pozbawienia wolności czują się gotowi do udziału w mediacji na etapie wykonywania kary?
- W jaki sposób powinna być przekazywana informacja o mediacji na terenie jednostki penitencjarnej?

III.5.2. Osoby uczestniczące w badaniu

Ankiety badawcze zostały skierowane do powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratur z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie oraz do Prokuratury Krajowej. Największy odzew był widoczny w prokuraturach rejonowych (17 z 29 przesłanych ankiet, co stanowi 59% wszystkich wypełnionych ankiet).

Z otrzymanych danych statystycznych wynika, że ok. 59% badanych stanowiły kobiety, natomiast 41% ankietowanych to mężczyźni. Proporcje były zbliżone. Łącznie wypełnionych zostało 29 ankiet badawczych.

Prawie połowę badanych (48%) stanowiły osoby w wieku pomiędzy 35. a 45. r.ż. Drugą pod względem liczebnościową była grupa osób w wieku powyżej 45. r.ż., a przed 55. rokiem ok. 35%. Pozostałe osoby były albo poniżej 35. r.ż., albo powyżej 55. roku, ale przed 60. rokiem. Należy zatem stwierdzić, że są to osoby, które charakteryzują się doświadczeniem życiowym.

Analizując dane z perspektywy stażu zawodowego, należy zauważyć, że praktycznie po równo rozkłada się podział pomiędzy osobami mającymi między 5 a 15 lat stażu (38%), a powyżej 15 lat i jednocześnie poniżej 25 lat (34%). Pozostałe osoby legitymują się stażem powyżej 25 lat (14%) lub też odmówiły podania stażu (14%).

W celu określenia doświadczenia prokuratorskiego na konkretnym szczeblu powszechnej jednostki organizacyjnej prokuratury podział osób rozłożył się po równo w zakresie stażu do 5 lat, powyżej 11 lat, ale poniżej 16 lat oraz powyżej 16 lat (w każdej grupie 27,5%). Jedyna grupa odstająca to prokuratorzy o doświadczeniu pomiędzy 5 a 10 lat stanowiła (17%).

III.5.3. Postępowanie przygotowawcze i sądowe

Zadaniem tej części kwestionariusza było pozyskanie odpowiedzi na pytania dotyczące argumentów przemawiających zarówno „za”, jak i „przeciwko” skierowaniu stron konfliktu na mediacji i to zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego. Celem pytań była próba wychwycenia różnic w postrzeganiu uzasadnienia bądź jego braku do sięgania po to narzędzie ADR w tych różnych stadiach procesu karnego. Nadto zapytano o przestępstwa, które w ocenie prokuratorów należy kierować do mediacji. I tutaj również poddano

weryfikacji ewentualne różnice pomiędzy postępowaniem przygotowawczym a postępowaniem sądowym.

Wśród argumentów przemawiających za skierowaniem stron do mediacji na etapie postępowania przygotowawczego najczęściej wskazywano³³:

- „dojście do porozumienia skonfliktowanych stron, np. co do obowiązku naprawienia szkody”;
- „możliwość szybkiego skończenia sprawy”;
- „odciążenie prokuratury i sądu”;
- „brak kosztów postępowania sądowego”;
- „nie dostrzegam”.

Należy stwierdzić, że prokuratorzy dostrzegają dwie podstawowe grupy argumentów przemawiających za skierowaniem do mediacji na tym etapie, a mianowicie pojednanie się pokrzywdzonego z podejrzanym oraz odciążenie wymiaru sprawiedliwości i przyspieszenie toczącego się postępowania. Osobną grupę stanowiły także osoby, które zadeklarowały, że nie dostrzegają żadnych argumentów świadczących o zasadności odwołania się do mediacji.

W grupie argumentów przemawiających przeciwko kierowaniu stron do dyskursu mediacyjnego badani wymienili:

- „wydłużenie postępowania karnego”;
- „sprawca, chcąc zakończyć postępowanie, może zobowiązać się do «wszystkiego»”;
- „brak przepisów określających wprost, jaki wpływ na tok postępowania ma wynik mediacji, np. w przypadku pozytywnym – odrębna podstawa umorzenia”.

Odpowiedzi³⁴ prokuratorów na to pytanie prowadzą do wniosków, że mediacja w tym stadium procesu będzie prowadziła do obstrukcji procesowej, a podejrzani pod pozorem pojednania się z ofiarą będą próbować „wynegocjować” dla siebie najkorzystniejsze rozwiązanie, nawet kosztem pokrzywdzonego/pokrzywdzonej.

Kolejne pytanie było mocno zakotwiczone w założeniach projektu i dotyczyło zaproponowania działań, których celem byłoby upowszechnienie mediacji karnej na tym etapie procesu karnego. Z otrzymanych odpowiedzi można wywieść kilka spostrzeżeń. Po pierwsze, pojawiały się propozycje zorganizowania „kampanii społecznych”, „szerszego edukowania społeczeństwa” w mediach, w tym na „portalach społecznościowych” oraz „w budynkach Policji, prokuratur, sądów (...)”. Te działania o charakterze globalnym miałyby być skierowane do nieograniczonej liczby osób. Osobną grupę zgłoszonych pomysłów stanowiły działania skierowane bezpośrednio do stron konfliktu. Prokuratorzy wskazywali

³³ Pełne zestawienie odpowiedzi przedstawione zostało w załączniku do niniejszego raportu.

³⁴ Pełne zestawienie odpowiedzi przedstawione zostało w załączniku do niniejszego raportu.

na „okazanie pozytywów, jakie daje pojednanie stron” oraz „każdorazowe informowanie stron o możliwości skorzystania z mediacji”.

Po drugie, ankietowani wyraźnie wskazywali na potrzebę „szkolenia prokuratorów” oraz „przekazanie prokuratorom, funkcjonariuszom Policji przez ekspertów z tej dziedziny merytorycznych informacji o pozytywach wynikających z tej formy postępowania”. Te przykładowe odpowiedzi wskazują na zapotrzebowanie, zgłaszane przez samych badanych, na wskazanie im pozytywów z przeprowadzenia mediacji, a tym samym zachęcenie organu postępowania przygotowawczego do korzystania z alternatywnych form rozwiązywania sporów.

Po trzecie, ankietowani zauważają potrzebę wprowadzenia osobnej przesłanki do umorzenia postępowania przygotowawczego z uwagi na przeprowadzenie skutecznej mediacji. „Z uwagi na brak samodzielnej przesłanki umorzenia postępowania przygotowawczego w przypadku zawarcia ugody upowszechnienie mediacji na tym etapie procesu nie ma większego sensu, gdyż i tak w każdym przypadku zakończy się aktem oskarżenia. Zawarcie ugody na etapie postępowania przygotowawczego nic nie zmienia”. Ten postulat jest niezmiernie istotny z punktu widzenia prokuratorów, ponieważ może realnie wpłynąć na ich codzienną pracę, zatem powinien zostać szczególnie uwidoczniiony i przekazany Ministerstwu Sprawiedliwości, jako postulat do zmian legislacyjnych.

Po czwarte, część ankietowanych nie wpisała żadnych propozycji, co może świadczyć o braku pomysłu na rozwój i promocję mediacji. Od razu pojawia się kolejne pytanie o powód takiego podejścia. Niestety na tak postawione pytanie nie można udzielić jednoznacznej odpowiedzi na podstawie przeprowadzonej ankiety badawczej, jednak pojawiające się odpowiedzi np. „nie jest celowym upowszechnianie mediacji” pokazują, że ta instytucja ADR nie cieszy się popularnością wśród ankietowanych. Z drugiej strony, jak była już o tym mowa powyżej, prokuratorzy sami sygnalizują potrzebę promowania mediacji w ich środowisku. Prokuratorzy wskazali także, że mediacja „może być bardziej dostępna, szybka i oparta na mediatorach zaangażowanych w tzw. polubowne zakończenie sporu, więcej «serca», a mniej «urzędniczenia»”.

Ostatnie pytanie z zakresu postępowania przygotowawczego dotyczyło przestępstw, które należy kierować do mediacji. Możliwe było zaznaczenie kilku odpowiedzi, dlatego ich liczba przekroczyła liczbę przesłanych ankiet. Liczba głosów³⁵ rozłożyła się w następujący sposób – przestępstwa przeciwko:

- mieniu (19% odpowiedzi);
- czci i nietykalność cielesnej (18% odpowiedzi);
- życiu i zdrowiu (18% odpowiedzi);
- bezpieczeństwu w komunikacji (17% odpowiedzi);
- rodzinie i opiece (12% odpowiedzi);

³⁵ Łącznie oddano 101 odpowiedzi, co oznacza, że średnio każdy ankietowany zaznaczył ponad 3 odpowiedzi.

- wolności (9% odpowiedzi);
- wolności sumienia i wyznania (7% odpowiedzi);
- bezpieczeństwu publicznemu (2% odpowiedzi);
- wolności seksualnej i obyczajowości (2% odpowiedzi).

W opinii ankietowanych przestępstwa, które możliwe są do „wycenienia” lub zdefiniowania sposobu przywrócenia stanu sprzed popełnionego czynu zabronionego winny być kierowane na drogę polubowną.

Analogiczny zestaw pytań został zadany w zakresie postępowań znajdujących się już na etapie sądowym. Stosując analogiczną metodę opisową, należy zauważyć, że wśród argumentów przemawiających za skierowaniem stron do mediacji na etapie postępowania sądowego najczęściej wskazywano na³⁶:

- „dojście do porozumienia skonfliktowanych stron np. co do obowiązku naprawienia szkody”;
- „ograniczenie postępowania sądowego w przypadku zawarcia ugody pomiędzy stronami”;
- „ograniczenie kosztów sądowych w przypadku pozytywnie przeprowadzonej mediacji”;
- „skrócenie czasu rozstrzygnięcia sprawy”.

Argumenty wskazywane przez badanych są zbieżne z tymi zaznaczanymi w przypadku postępowania przygotowawczego. Różnice koncentrują się na etapie, na którym znajduje się sprawa karna i dotyczą korzyści płynących dla sądu, który jest gospodarzem tego fragmentu procesu sprawiedliwościowego.

W grupie argumentów przemawiających przeciwko kierowaniu stron do dyskursu mediacyjnego badani wymienili:

- „wydłużenie postępowania”;
- „możliwość uzyskania niższego wymiaru kary w przypadku przekonania pokrzywdzonego za pomocą środków pieniężnych”;
- „brak wystarczających instrumentów prawnych po skutecznym zakończeniu mediacji”.

Analizując udzielone odpowiedzi dotyczące argumentów przemawiających przeciwko kierowaniu stron do mediacji na etapie postępowania sądowego, po pierwsze, zauważalna jest zdecydowanie mniejsza liczba odpowiedzi, co może być związane z pozycją, w której znajduje się oskarżyciel publiczny (prokurator), w tym fragmencie procesu lub z faktycznym brakiem takowych przeciwwskazań.

Kolejne pytanie dotyczyło zaproponowania działań promujących mediację w tej fazie procesu karnego. Oprócz odpowiedzi, które pojawiły się w przypadku postępowania przygotowawczego, w tym m.in. potrzeby szerszego propagowania mediacji, badani wymienili:

- „zmiana przepisów umożliwiających złagodzenie kary”;
- „zapoznanie sędziów orzekających w sprawach karnych z tematyką mediacji przez kompetentnych ekspertów”;

³⁶ Pełne zestawienie odpowiedzi przedstawione zostało w załączniku do niniejszego raportu.

- „zmiana przepisów procedury karnej dającej możliwość umorzenia postępowania po skutecznym przeprowadzeniu mediacji”.

Zaproponowane działania, analogicznie jak w przypadku postępowania przygotowawczego, koncentrują się na promowaniu „królowej ADR” wśród sędziów, szczególnie orzekających w sprawach karnych oraz wśród społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem uczestników konfliktu. Niektórzy ankietowani przyznali, że „nie mam zdania” lub „nie znajdują” takich pomysłów.

Ostatnie pytanie w tej części dotyczyło przestępstw, które należy kierować do mediacji. Zasadniczo, odpowiedzi były zbieżne z tymi udzielonymi na etapie postępowania przygotowawczego. Liczba głosów³⁷ rozłożyła się w następujący sposób – przestępstwa przeciwko:

- mieniu (19% odpowiedzi – analogiczny % jak w postępowaniu przygotowawczym);
- czci i nietykalności cielesnej (18% odpowiedzi – analogiczny % jak w postępowaniu przygotowawczym);
- życiu i zdrowiu (16% odpowiedzi vs. 18% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym);
- bezpieczeństwu w komunikacji (18% odpowiedzi – analogiczny % jak w postępowaniu przygotowawczym);
- rodzinie i opiece (10% odpowiedzi vs. 12% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym);
- wolności (9% odpowiedzi – analogiczny % jak w postępowaniu przygotowawczym);
- wolności sumienia i wyznania (8% odpowiedzi vs. 7% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym);
- bezpieczeństwu publicznemu (2% odpowiedzi – analogiczny % jak w postępowaniu przygotowawczym);
- wolności seksualnej i obyczajowości (0% odpowiedzi vs. 2% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym).

W oparciu o udzielone odpowiedzi należy stwierdzić, że badani nie identyfikują innego wartościowo potencjału przestępstw do ich kierowania do mediacji na etapie postępowania sądowego. Różnica w procentach wynosi +/- 2%.

III.5.4. Postępowanie wykonawcze

Trzecia część ankiety stanowi kontynuację wątku badawczego i koncentruje się na roli oraz znaczeniu i działaniach, które powinny zostać podjęte, żeby rozwijać mediację karną na etapie wykonywania orzeczonych kar i środków penalnych. Tematyka ta zasługuje na szczególną analizę, ponieważ stanowi lukę empiryczną w aktualnym piśmiennictwie.

³⁷ Łącznie oddano 96 odpowiedzi, co oznacza, że średnio każdy ankietowany zaznaczył ponad 3 odpowiedzi.

Analogicznie, jak to miało miejsce w przypadku poprzednich dwóch etapów procesu karnego, w pierwszej kolejności zadane zostały ankietowanym pytania dotyczące wskazania zarówno argumentów przemawiających „za”, jak i „przeciw” skierowaniu stron do mediacji. Zasadność tego pytania jest podyktowana momentem, w którym znajdują się strony konfliktu. W przeciwieństwie do poprzednich fragmentów procesu wymierzania sprawiedliwości, na etapie wykonawczym nie mamy już do czynienia z domniemaniem niewinności, a zatem i samo podejście do konsensualnego rozwiązania konfliktu może być zupełnie inne niż przed wydaniem wyroku skazującego.

Pierwsze pytanie dotyczyło argumentów przemawiających „za” odwołaniem się do mediacji w przypadku, w którym sprawcę skazano na karę inną niż izolacyjną (karę grzywny, karę ograniczenia wolności). Udzielone odpowiedzi były zasadniczo inne niż te wskazane we wcześniejszej części ankiety, co jest zrozumiałe, i dodatkowo było ich zdecydowanie mniej, co może być związane z rolą, jaką pełnią prokuratorzy na tym etapie procesu, szczególnie jeżeli chodzi o wykonywanie kar wolnościowych. Wśród odpowiedzi należy wymienić:

- „ochrona osób pokrzywdzonych i ich sytuacji prawnej, pomoc w egzekwowaniu orzeczonych kar, środków karnych”;
- „zmniejszenie powrotności do przestępstwa”/„element resocjalizacyjny”;
- „pojednanie się stron”.

Zdecydowana większość odpowiedzi zmierzała w kierunku „nie dostrzegam”. Tym samym prokuratorzy w przypadku kar nieizolacyjnych nie przypisują mediacji na tym etapie procesu karnego większego znaczenia.

W przypadku argumentów „przeciw” prowadzeniu mediacji na etapie wykonywania kar nieizolacyjnych wskazywano m.in. następujące powody:

- „dodatkowe koszty, które poniesie państwo”;
- „zbyt odległy czas od momentu popełnienia przestępstwa”;
- „brak uregulowań określających wpływ postępowania mediacyjnego na postępowanie wykonawcze”;
- „obawa przed kontaktem z osobą sprawcy”;
- „nie uważam za uzasadnione podejmowanie mediacji na tym etapie”.

Po analizie wszystkich odpowiedzi należy stwierdzić, że po pierwsze, badani wskazują więcej powodów odmawiających zasadności mediacji niż w przypadku słuszności sięgania po mediację, a po drugie, należy wyróżnić trzy podstawowe grupy przeciwwskazań: dodatkowe obciążenia Skarbu Państwa, upływ czasu od popełnionego czynu zabronionego oraz braki legislacyjne przekładające się realny wpływ na sposób odbywania orzeczonej kary.

Kolejne dwa pytania brzmiały podobnie do powyższych, a jedyną różnicą był fakt, że dotyczyły etapu wykonywania orzeczonej kary izolacyjnej. Wśród twierdzeń opowiadających się za mediacją wskazano:

- „prewencja wobec sprawcy jako element resocjalizacyjny”;
- „pojednanie się stron”;

- „aspekt finansowy, jeżeli wiązałyby się to z wcześniejszym opuszczeniem jednostki penitencjarnej”.

Pozostałe odpowiedzi koncentrowały się na braku uzasadnienia w podjęciu się mediacji we wskazanej sytuacji. Nadto, żaden z ankietowanych nie wiązał mediacji na tym etapie z instytucją warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary izolacyjnej, co z punktu widzenia osadzonego wydaje się być potencjalnym argumentem mediacyjnym.

W grupie argumentów przemawiających przeciwko skierowaniu stron konfliktu na drogę polubowną, ankietowani podawali m.in.:

- „utrudnienie dla pokrzywdzonego, który na postępowanie mediacyjne musiałby udać się do zakładu karnego, w którym przebywa skazany”;
- „konieczność ponoszenia dodatkowych nakładów na przygotowanie zakładów karnych do prowadzenia mediacji”;
- „bezcelowość kierowania jak orzeczono karę bezwzględnego pozbawienia wolności”.

Prokuratorzy w swoich odpowiedziach zwracają uwagę na pojawiające się argumenty, takie jak: dodatkowe koszty dla jednostek penitencjarnych (Skarbu Państwa), konieczność wykonania orzeczonej kary (a nie jej modyfikowanie z uwagi na potencjalne wyniki mediacji), a także brak uzasadnienia do mediacji w tym stadium procesu karnego. Na podkreślenie zasługuje argumentacja dotycząca potencjalnie niekorzystnego i stresującego oddziaływania zakładu karnego na pokrzywdzonego/pokrzywdzoną czynem zabronionym. Dla ofiary przestępstwa, która nigdy wcześniej nie miała do czynienia z instytucją totalną, jaką jest jednostka penitencjarna, udział w mediacji prowadzonej w zakładzie karnym może być negatywnym doznaniem. W takim przypadku uzasadnione byłoby prowadzenie mediacji w sposób pośredni/wahadłowy lub przy wykorzystaniu środków komunikowania się na odległość (np.: komunikatorów Skype/MS TEAMS/ZOOM).

W ramach kolejnego pytania skierowano zapytanie o przestępstwa, które legły u podstaw skazania, a powinny podlegać procesowi mediacji. W tym przypadku odpowiedzi wyglądały już częściowo odmiennie niż w przypadku postępowania przygotowawczego oraz sądowego.

Liczba głosów³⁸ rozłożyła się w następujący sposób – przestępstwa przeciwko:

- mieniu (25% odpowiedzi vs. 19 % w postępowaniu przygotowawczym i sądowym);
- czci i nietykalności cielesnej (15% odpowiedzi vs. 18% w postępowaniu przygotowawczym i sądowym);
- życiu i zdrowiu (10% odpowiedzi vs. 18% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym i 16% w postępowaniu sądowym);

³⁸ Łącznie oddano 60 odpowiedzi, co oznacza, że średnio każdy ankietowany zaznaczył praktycznie po 2 odpowiedzi.

- bezpieczeństwu w komunikacji (13% odpowiedzi vs. 18% w postępowaniu przygotowawczym i sądowym);
- rodzinie i opiece (10% odpowiedzi vs. 12% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym i 10% w postępowaniu sądowym);
- wolności (3% odpowiedzi vs. 9% w postępowaniu przygotowawczym i sądowym);
- wolności sumienia i wyznania (8% odpowiedzi vs. 7% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym i 8% w postępowaniu sądowym);
- bezpieczeństwu publicznemu (5% odpowiedzi vs. 2% w postępowaniu przygotowawczym i sądowym);
- wolności seksualnej i obyczajowości (1,5% odpowiedzi vs 2% odpowiedzi w postępowaniu przygotowawczym i 0% w postępowaniu sądowym).

Dodatkowo w 8% odpowiedzi wskazano, że do mediacji na tym etapie nie powinno kierować się żadnymi osobami dotkniętymi jakimkolwiek przestępstwem. Takie stanowisko, negatywne dla rozwoju mediacji, koresponduje z odpowiedziami udzielonymi w poprzedniej części ankiety.

Kolejny blok pytań, z uwagi na swój charakter *stricte* wykonawczy, nie miał swojego pierwowzoru na etapie postępowania przygotowawczego oraz sądowego, stąd brak możliwości porównania odpowiedzi.

Na łamach przeprowadzonej ankiety postawiono przed ankietowanymi pytanie: „W przypadku procedowania w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary, sąd brałby wyniki mediacji, która odbyła się na etapie postępowania przygotowawczego/sądowego czy też/i wyniki mediacji prowadzonej na etapie wykonawczym?”. Ponad 66,5% respondentów wskazało, że sąd brałby obligatoryjnie oba wyniki mediacji, 21% zaznaczyło, że sąd jedynie wyniki mediacji z etapu wykonawczego, a ostatnie 12,5% wskazało, że sąd brałby jedynie wyniki mediacji z postępowania przygotowawczego/sądowego. Powyższe wyniki prowadzą do wniosku, że w ponad 87,5% udzielonych odpowiedzi sąd brałby wynik mediacji z etapu postępowania wykonawczego (albo tylko je, albo w połączeniu z rezultatem mediacji przed wyrokiem). Tym samym należy zaznaczyć, że z perspektywy prokuratorów mediacja w trakcie wykonywania kary miałaby istotne znaczenie dla decydowania o zastosowaniu środka probacyjnego.

III.5.5. Mediacja jako skuteczny element procesu reintegracji społecznej skazanych

Kolejne pytania (od nr 15 do nr 21) dawały respondentom możliwość wybrania jednego z pięciu wariantów odpowiedzi. W pytaniu nr 15 zapytano ankietowanych „w jakim stopniu mediacja może stanowić skuteczny element procesu reintegracji skazanego ze społeczeństwem”. Aż co trzeci z respondentów (34%) wskazał, że jedynie w niektórych przypadkach może być elementem resocjalizacji. 28% badanych stwierdziło, że trudno jednoznacznie powiedzieć, natomiast dla 17% uczestników dla większości przypadków będzie elementem resocjalizacji.

Co ważne, co piąty z ankietowanych stwierdził, że mediacja na etapie postępowania wykonawczego w ogóle nie stanowi elementu procesu reintegracji.

Uwzględniając znaczenie rodzaju zakładu karnego, ankietowani stwierdzili, że:

- ma niewielkie znaczenie (szczególnie jeżeli chodzi o osadzonych w zakładzie dla młodocianych lub odbywających karę po raz pierwszy) – 32%;
- w ogóle nie ma znaczenia – 29%;
- czasami ma znaczenie – 18%;
- często ma znaczenie – 14%;
- zawsze rodzaj zakładu karnego będzie miał znaczenie – 7%.

Ponad 60% respondentów uznało, że rodzaj zakładu karnego nie ma znaczenia dla skierowania stron do mediacji na etapie postępowania wykonawczego. Tym samym, rodzaj jednostki penitencjarnej nie stanowi przeszkody do kierowania stron na polubowną ścieżkę.

Analogicznie postawiono pytanie dotyczące typu zakładu karnego i jego wpływu na udział w mediacji. Głosy rozłożyły się w następujący sposób:

- ma niewielkie znaczenie (szczególnie jeżeli chodzi o osadzonych w zakładzie karnym typu zamkniętego) – 37%;
- w ogóle nie ma znaczenia – 33%;
- czasami ma znaczenie – 15%;
- często ma znaczenie (szczególnie jeżeli chodzi o osadzonych w zakładzie karnym typu zamkniętego) – 7,5%;
- zawsze typ zakładu karnego będzie miał znaczenie w kierowaniu stron do mediacji – 7,5%.

70% badanych nie widzi negatywnych korelacji pomiędzy typem zakładu karnego a kierowaniem stron do konsensualnego rozwiązania konfliktu.

Dopełnieniem powyższych pytań, uzasadnione było zweryfikowanie kwestii znaczenia systemu wykonywania kary pozbawienia wolności dla ADR. Otrzymano następujące odpowiedzi:

- w ogóle nie ma znaczenia – 29%;
- ma niewielkie znaczenie (szczególnie jeżeli chodzi o odbywających karę w systemie terapeutycznym) – 25%;
- trudno powiedzieć – 21%;
- często ma znaczenie (szczególnie jeżeli chodzi o odbywających karę w systemie terapeutycznym) – 14%;
- zawsze system wykonywania kary będzie miał znaczenie w kierowaniu stron do mediacji – 11%.

Również i w przypadku odpowiedzi na to pytanie, ankietowani zasadniczo (54%) nie identyfikowali negatywnego wpływu systemu, w którym odbywa skazany karę pozbawienia wolności na odwołanie się do mediacji. Jedynie co dziesiąty badany wskazał, że system wykonywania kary będzie miał znaczenie w kierowaniu stron do mediacji.

III.5.6. Przygotowanie jednostek penitencjarnych do prowadzenia mediacji karnych

Następne dwa pytania dotyczyły kwestii technicznych oraz przygotowania jednostek penitencjarnych do prowadzenia mediacji w warunkach izolacji penitencjarnej. Otrzymane odpowiedzi rozłożyły się w następujący sposób:

- aż 64% nie ma zdania co do gotowości zakładów karnych i aresztów śledczych;
- 18% uważa, że jednostki penitencjarne nie są w ogóle gotowe do prowadzenia mediacji bezpośrednio;
- 7% wskazało, że tylko niektóre jednostki są gotowe i tyle samo też osób zaznaczyło odpowiedź, że zasadniczo wszystkie jednostki są przygotowane.

W przypadku powyższego pytania widać, że prokuratorzy nie mają wiedzy o trwającym pilotażu i zmian, jakie on ze sobą niesie. Potwierdza to konieczność propagowania wśród tej grupy zawodowej informacji o gotowości jednostek penitencjarnych do prowadzenia spotkań mediacyjnych na ich terenie.

Ostatnie pytanie z części trzeciej analizowanej ankiety dotyczyło poznania odpowiedzi na pytanie poświęcone utworzeniu dedykowanych pomieszczeń do przeprowadzania spotkań mediacyjnych oraz dodania do Kodeksu karnego wykonawczego osoby mediatora jako podmiotu uprawnionego do wstępu na teren jednostki penitencjarnej. Także i w tym przypadku badani nie potrafili opowiedzieć się za którąś z opcji, wybrali bowiem aż w 50% odpowiedź – „trudno powiedzieć”. Ważne, że 39% ankietowanych stwierdziło, że takie działania może pomóc, ale nie jest elementem niezbędnym do kierowania spraw do mediacji, co oznacza, że prokuratorzy nie wiążą tych propozycji z kierowaniem stron do mediacji. 11% respondentów stwierdziło, że wskazane działania w ogóle nie pomogą w kierowaniu spraw do mediacji.

III.5.7. Opinie prokuratorów w przedmiocie wiedzy skazanych o mediacji na etapie postępowania wykonawczego oraz o pozyskanie informacji w przedmiocie upowszechnienia mediacji

Pięć ostatnich pytań badawczych nakierowanych było na poznanie opinii prokuratorów w przedmiocie wiedzy skazanych o mediacji na etapie postępowania wykonawczego oraz o pozyskanie informacji w przedmiocie upowszechnienia mediacji.

Pytanie nr 21 koncentrowało się na posiadanym przez prokuratorów doświadczeniu co do wiedzy osadzonych o możliwości skorzystania z mediacji w trakcie odbywania orzeczonej już kary. Na podstawie pozyskanych informacji należy stwierdzić, że:

- 57% respondentów uważa, iż maksymalnie 25% osadzonych posiada wiedzę na temat mediacji;
- 29% opowiedziało się za brakiem jakiegokolwiek wiedzy przez więźniów;

- 7% ankietowanych twierdzi, że maksymalnie 25% osadzonych posiada wiedzę na temat mediacji, tyle samo procent uważa, że wszyscy więźniowie posiadli odpowiednią wiedzę.

W ocenie badanych wiedza osadzonych o mediacji na etapie wykonawczym jest znikoma lub też praktycznie jej nie ma (łącznie 86% ankietowanych).

W ramach pytania nr 22 prokuratorzy zostali zapytani o poziom wiedzy posiadany przez skazanych na karę pozbawienia wolności o istnieniu mediacji. 96% ankietowanych wskazało na odpowiedź, że skazani posiadają elementarną wiedzę tzn. że mediacja istnieje na tym etapie. Tylko jedna osoba wskazała, że więźniowie posiadają podstawową wiedzę, tzn. wiedzą, w jaki sposób z niej skorzystać. Odpowiedź uzyskana na to pytanie pokrywa się ze wskazaniami z poprzedniego pytania.

W kolejnym pytaniu respondenci zostali poproszeni o wskazanie odpowiedzi na pytanie dotyczące gotowości osadzonych do udziału w dyskursie mediacyjnym. Według respondentów:

- aż 41% w ogóle nie czuje się gotowymi do poddania się mediacji karnej;
- 37% badanych uważa, że maksymalnie 20% osadzonych czuje się gotowych;
- 15 ankietowanych wskazało, że maksymalnie 50% osadzonych czuje się gotowych;
- tylko 7% zaznaczyło odpowiedź, że zasadniczo wszyscy czują się gotowi.

Przesłane odpowiedzi pozostają w zgodności z odpowiedziami udzielonymi na poprzednie pytania. Prokuratorzy uważają, że wiedza oraz gotowość osadzonych do udziału w mediacji na etapie wykonawczym jest na bardzo niskim poziomie. *De lege lata* uzasadnia to tezę o potrzebie propagowania wiedzy o tym instrumencie ADR, zarówno wśród więźniów, jak i prokuratorów.

W przedostatnim pytaniu badani zostali poproszeni o zaznaczenie kanałów komunikacyjnych, z których należy skorzystać, aby docierać do jak najszerszej grupy osadzonych. Otrzymane odpowiedzi rozłożyły się w następujący sposób:

- przez funkcjonariusz SW – 18%;
- na tablicy informacyjnej – 18%;
- za pomocą ulotek – 18%;
- przez radiowęzeł – 12,5%;
- od kuratora sądowego – 11%;
- od obrońcy/pełnomocnika – 11%;
- od mediatora – 8%;
- w inny sposób – 3%.

Respondenci, jako tożsamy pod względem efektywnościowym, uznali trzy sposoby informowania: przez funkcjonariusza SW, na tablicy informacyjnej oraz za pomocą ulotek. Widać zatem, że działania wewnątrz jednostki penitencjarnej stanowią w ocenie ankietowanych najlepszy kierunek. Pozostałe sposoby należałoby traktować jako formę wspomagającą.

Ostatnie pytanie z ankiety dotyczyło wskazania propozycji działań, których celem byłoby upowszechnienie mediacji karnej na etapie wykonawczym. Wśród udzielonych odpowiedzi należy w pierwszej kolejności wymienić:

- „umożliwienie pokrzywdzonym wglądu w odbywanie kary przez skazanego i inicjowanie mediacji”;
- „szeroka kampania informacyjna zwłaszcza wśród skazanych, w której to wskazane byłyby, w sposób zrozumiały, korzyści, jakie płyną z mediacji”;
- „merytoryczne przygotowanie osób sprawujących pieczę nad skazanymi do prowadzenia rozmów o korzyściach wynikających ze skierowania sprawy do mediacji”;
- „sugerowanie takiego rozwiązania przez profesjonalnych reprezentantów stron procesowych”.

Na podstawie udzielonych odpowiedzi należy stwierdzić, że respondenci największą szansę w promowaniu mediacji upatrują, analogicznie jak w przypadku odpowiedzi dotyczących postępowania przygotowawczego i sądowego, w kampanii informacyjnej/społecznej, która powinna mieć różne formy i różnych adresatów, w tym profesjonalnych pełnomocników. Wśród odpowiedzi znalazły się i takie, które nie stanowiły odpowiedzi na zawarte pytanie, ale prezentowały pogląd ankietowanych. Przykładem takiego stanowiska jest m.in. następująca wypowiedź: „nie bardzo widzę takie działania, bowiem należy wziąć pod uwagę to, że w naszym systemie karnym mediacja na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego jest praktycznie „martwa”. Wydaje się, że właśnie na tych dwóch etapach mediacja powinna być wykorzystywana, a nie na etapie wykonywania kary, ponieważ to zbyt późny etap na mediacje. W polskim procesie karnym postępowania przygotowawcze i sądowe trwają tak długo niestety, że jest tam wystarczający czas na podjęcie działań mediacyjnych”. Odpowiedzi w takim kierunku wskazują na niezbędną potrzebę przeprowadzenia szkolenia dedykowanego prokuratorom, na co także wyraźnie zwracają uwagę sami zainteresowani.

III.5.8. Podsumowanie

Przeprowadzone badania ankietowe prowadzą do kilku interesujących wniosków. Skupię się na trzech głównych. Po pierwsze, wiedza o mediacji karnej, na dowolnym etapie procesu sądowego, powinna zostać przynajmniej przypomniana przez ekspertów zajmujących się tą tematyką, ponieważ wśród przesłanych odpowiedzi zdarzały się takie, które nie odpowiadały stanowi prawnemu. Dodatkowo sami ankietowani wskazali na potrzebę przekazania im tej wiedzy. Po drugie, mediacja w sprawach karnych, bez względu na fazę procesu, dedykowana jest do określonych przestępstw, a w przypadku innych prokuratorzy nie dostrzegają jej potencjału albo możliwości wykorzystania. Po trzecie, najważniejsze, respondenci nie są przekonani, co do odwoływania się do mediacji karnej, jako ważnej instytucji w procesie sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Te swoisty „brak

wiary” w efektywność tego narzędzia ADR, może wynikać z różnych powodów, które też zostały szerzej opisane przy omawianiu poszczególnych pytań. Szczególnie było to widoczne w przypadku wymieniania przez badanych argumentów przemawiających przeciwko kierowaniu spraw do mediacji. Oczywiście jest, że w zależności od etapu, na którym znajduje się sprawa, podawane argumenty były różne, ale często łączył je element braku przekonania o potrzebie „oddania sporu w inne ręce”.

Dla pełnego obrazu mediacji karnej brakuje odpowiedzi ze strony sędziów penitencjarnych oraz profesjonalnych pełnomocników: adwokatów oraz radców prawnych. Odpowiedzi udzielone przez ww. podmioty mogłyby rzucić inne spojrzenie na badany temat, a na pewno stanowić dopełnienie badań.

III. 6. Opinie koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat programu pilotażowego i mediacji po wyroku

*Anna Gmurowska,
Agnieszka Lewicka-Zelent*

W każdym nowo wprowadzanym programie ważne znaczenie odgrywa sposób jego organizacji i przebiegu. Dotyczy to zatem także programów mediacyjnych. Nie można co prawda porównać realizowanego pilotażu do innego, z uwagi na to, że do tej pory w Polsce nie prowadzono ewaluacji podobnego przedsięwzięcia. Niemniej jednak w programach mediacji szkolnej autorstwa A. Lewickiej-Zelent nad jego przebiegiem czuwa mediator wyjściowy (mediator dorosły, najczęściej nauczyciel lub pedagog szkolny). To on odpowiada za upowszechnianie idei naprawczej w danej szkole, organizuje spotkania mediacyjne i szkolenia dla mediatorów. Jest bardzo ważną osobą w całym procesie wdrażania mediacji do szkoły³⁹. Jego odpowiednikiem w pilotażowym programie są koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji.

W ramach programu pilotażowego funkcję koordynatorów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji pełniło dwóch funkcjonariuszy SW. Jeden odpowiadał za przebieg pilotażu w zakładach karnych i aresztach śledczych położonych na terenie właściwości Sądu Okręgowego w Zamościu, a drugi – w jednostkach penitencjarnych na terenie właściwości Sądu Okręgowego w Lublinie.

Koordynatorom powierzono liczne zadania. Jedno z najważniejszych działań polegało na nawiązywaniu i wzmacnianiu współpracy między dyrektorami jednostek penitencjarnych objętych pilotażem a innymi podmiotami, zaangażowanymi w przebieg postępowania karnego, tj. z Sądami, Policją, Prokuraturą, kuratorami sądowymi, mediatorami, w zakresie organizacji spotkań mediacyjnych oraz dyżurów mediatorów na terenie jednostek penitencjarnych. Koordynatorzy współpracowali także z obrońcami i pełnomocnikami m.in. w zakresie prowadzenia szkoleń/spotkań informacyjnych w celu popularyzacji wśród nich idei mediacji oraz udzielania informacji o prowadzonym pilotażu.

Koordynatorzy w zakresie swoich obowiązków przeprowadzili spotkania we wszystkich jednostkach w celu: przedstawienia założeń pilotażu, poznania kadry wychowawców, przeanalizowania dotychczas podejmowanych działań w zakresie mediacji i sprawiedliwości naprawczej, wymiany doświadczeń, zbudowania sieci „wychowawców i pedagogów wspierających koordynatora” oraz organizowania spotkań/narad instruktażowych dla pracowników SW. Kolejne ich zadanie polegało na prowadzeniu działań informacyjnych i promocyjnych dotyczących

³⁹ Zob. A. Lewicka-Zelent, *Analiza zasobów osobistych uczestników szkolnego warsztatu mediacyjnego*, Opole 2014, s. 47; A. Lewicka-Zelent, *Klimat szkół gimnazjalnych. Diagnoza weryfikacyjna programu „Mediacja w szkole”*, Opole 2014, s. 76.

idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji po wyroku oraz programu pilotażowego. Koordynatorzy w ramach projektu zobligowani byli do prowadzenia i koordynowania działań wychowawczo-resocjalizacyjnych z osadzonymi (m.in. prelekcje z osadzonymi na temat mediacji) oraz działań organizacyjnych związanych z funkcjonowaniem tzw. pokoju mediacyjnego oraz organizowaniem dyżurów mediacyjnych⁴⁰.

Sz szczególnie ważne wydają się te zadania, które mają na celu promowanie idei sprawiedliwości naprawczej oraz mediacji nie tylko wśród osadzonych, ale także funkcjonariuszy SW. To właśnie oni mają codzienny kontakt z osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności i mogą skutecznie motywować do udziału w mediacji po wyroku oraz udzielać wyczerpujących informacji na jej temat⁴¹.

Dodatkowo w każdym zakładzie karnym i areszcie śledczym z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie wyznaczony funkcjonariusz SW pełnił funkcję opiekuna ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji. Osoba taka była swoistym łącznikiem między koordynatorami ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji a funkcjonariuszami SW z konkretnej jednostki penitencjarnej. Scalala wszelkie działania mediacyjne, przez co miała szeroką wiedzę na temat mediacji po wyroku oraz przebiegu pilotażu w miejscu swojego zatrudnienia.

Funkcja koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji jest niezwykle ważna z perspektywy skuteczności realizowanego projektu. To właśnie od ich zaangażowania w dużej mierze zależy sprawny przebieg działań prowadzonych na poszczególnych etapach programu. Ze względu na wszechstronność wykonywanych przez nich zadań dotyczących wdrażania mediacji po wyroku w warunkach izolacji penitencjarnej, postanowiono poznać ich opinie na ten temat.

III.6.1. Podstawy metodologii badania

Celem badania było poznanie opinii koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat mediacji po wyroku i realizowanego programu pilotażowego w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie.

⁴⁰ Przygotowano na podstawie zakresu obowiązków koordynatora ds. sprawiedliwości naprawczej oraz mediacji, opracowanego na potrzeby realizowanego projektu.

⁴¹ Więcej: A. Lewicka-Zelent, E. Trojanowska, *Możliwości i utrudnienia w realizacji programów mediacyjnych w resocjalizacji zakładowej na przykładzie programu „Mediacja szansą dla samego siebie i innych”*, w: *Resocjalizacja, readaptacja i reintegracja społeczna – problemy, programy i perspektywy rozwoju komunikacji*, red. I. Mudrecka, Warszawa 2017, s. 241–252; A. Lewicka-Zelent, E. Trojanowska, (2018a), *Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych*, „*Probacja III*”, 2018, s. 5–27; A. Lewicka-Zelent, E. Trojanowska, (2018b), *Potrzeba wykorzystywania przez pracowników penitencjarnych mediacji w rozwiązywaniu konfliktów z udziałem osadzonych*, „*Przegląd Więziennictwa Polskiego*”, Warszawa 2018, s. 95–108.

Zasadnicze pytanie badawcze brzmiało: Jakie opinie na temat mediacji po wyroku i realizowanego programu pilotażowego wyrażają koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

W celu udzielenia odpowiedzi na problem badawczy sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Jakie działania prowadzili w ramach projektu badani koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?
2. Jakie oczekiwania oraz obawy dotyczące wdrażania mediacji do jednostek penitencjarnych mieli badani koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?
3. Jak koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji postrzegali współpracę podejmowaną z różnymi podmiotami w ramach projektu?
4. Jakie korzyści z realizowanego programu pilotażowego dostrzegali badani koordynatorzy i opiekunowie?
5. Jakie wystąpiły trudności w realizacji programu pilotażowego w opinii badanych osób?
6. Jak funkcjonowali podczas projektu jego uczestnicy – osadzeni – w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?
7. Jakie opinie na temat wdrażanego programu pilotażowego mieli badani koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. Zastosowano „Kwestionariusz wywiadu i ankiety – cz. D. doświadczenia funkcjonariuszy koordynatorów ds. mediacji wytypowanych w jednostkach penitencjarnych działających na terenie OISW w Lublinie z udziału w projekcie pilotażowym”, przygotowany przez zespół badawczy w składzie: dr hab. Agnieszka Lewicka-Zelent, dr Grzegorz Skrobotowicz, mgr Aleksandra Rusin-Batko, mgr Anna Gmurowska oraz mgr Agnieszka Markocka.

III.6.2. Charakterystyka koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji biorących udział w badaniu

W badaniu wzięło udział 10 funkcjonariuszy SW, którzy w czasie trwania projektu pełnili funkcję koordynatorów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji (2 osoby) lub opiekunów (8 osób). Połowę badanych stanowiły kobiety. Siedem z dziesięciu osób miało od 31 do 40 lat, dwie osoby – od 41 do 50 lat, a jeden badany miał powyżej 51 lat. Staż pracy w Służbie Więziennej połowy z nich zawierał się w przedziale 5–10 lat, a pozostałych w przedziale 10–15 lat. Siedem osób było absolwentami studiów podyplomowych skierowanych do funkcjonariuszy SW, które były realizowane na KUL. Jeden badany uczestniczył w studiach podyplomowych w SWWS w ramach realizowanego projektu pilotażowego, skierowanych do funkcjonariuszy SW i kuratorów sądowych. Dwie osoby nie doszkały się nigdy w kierunku rozwijania kompetencji mediacyjnych.

III.6.3. Działania prowadzone w ramach projektu przez koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

W pierwszej kolejności badani zostali poproszeni o określenie zakresu działań prowadzonych lub koordynowanych w ramach projektu.

Dziewięciu badanych stwierdziło, że prowadziło działania informacyjne i promocyjne w zakresie sprawiedliwości naprawczej, a w szczególności mediacji. Jedna osoba nie zaznaczyła przy tym pytaniu żadnej odpowiedzi. Niektórzy z nich bardziej szczegółowo opisali wykonywane zadania. Po trzy osoby wskazały na: organizację spotkań informacyjnych, przekazywanie ogłoszeń m.in. przez radiowęzeł oraz prowadzenie pogadarek z osadzonymi. Dwóch badanych wymieniło przekazywanie komunikatów oraz rozprowadzanie ulotek. Pozostałe osoby wskazały na: realizację programu readaptacji społecznej z treściami dotyczącymi mediacji po wyroku, przygotowanie prezentacji do telewizji wewnątrzzakładowej, rozwieszanie plakatów w oddziałach mieszkalnych oraz na terenie całego zakładu karnego, organizację spotkań informacyjnych z wychowawcami i funkcjonariuszami SW, indywidualne udzielanie informacji skazanym o mediacji, motywowanie ich do udziału w projekcie oraz zamieszczanie informacji o projekcie na stronie OISW w Lublinie.

Cztery osoby prowadziły i/lub koordynowały działania wychowawczo-resocjalizacyjne z osadzonymi związane z mediacją. Po dwie osoby wskazały na takie formy jak: prelekcje dla osadzonych oraz spotkania informacyjne, a jedna – na koordynację spotkań i prelekcji.

Zapytano badanych także o oczekiwane oraz rzeczywiste wsparcie udzielane im podczas projektu. Cztery osoby udzieliły następujących odpowiedzi: „otrzymałem duże wsparcie podczas projektu”, „otrzymuję pełne wsparcie”, „w związku z moim zakresem obowiązków dot. mediacji nie mam uwag” oraz „nie mam żadnych uwag w tym zakresie”.

Jedna osoba czuła, że nie otrzymała wystarczającego wsparcia przy realizacji zadań projektowych, a pozostali funkcjonariusze SW nie wypowiedzieli się na ten temat.

III.6.4. Oczekiwania oraz obawy koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji dotyczące wdrażania mediacji do jednostek penitencjarnych

Badani zostali poproszeni o określenie swoich obaw związanych z wdrażaniem mediacji po wyroku, co jest bardzo ważne na etapie kontynuowania programu. Jako osoby pozostające w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi mają największy wpływ na kształtowanie ich pozytywnych postaw wobec idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji po wyroku. Ich lęki i wątpliwości nie sprzyjają upowszechnianiu ich zasad w jednostkach penitencjarnych. Koordynatorzy i opiekunowie wskazali na:

- „wykorzystywanie przez osadzonych mediacji jako środka do wymuszeń na administracji i sądach korzystnych decyzji”;

- brak wiary we wprowadzenie koniecznych zmian legislacyjnych „zwycięży lenistwo i wygodnictwo. Projekt nie przełoży się na legislację”, „brak przepisów regulujących przepływ informacji nt. osadzonych biorących udział w mediacji pomiędzy SW a mediatorami”;
- konieczność „nadzoru nad ustalonymi w ugodzie warunkami”;
- duże obciążenie funkcjonariuszy SW zadaniami związanymi ze wdrażaniem mediacji po wyroku „pomimo i tak już ogromu obowiązków nałożonych na funkcjonariuszy SW mediacja w jednostkach penitencjarnych spowoduje dodatkowe obowiązki, na które brakuje czasu”, „nadmierne, dodatkowe obciążenie dla funkcjonariuszy SW, gdy nie pójdą za tym dodatkowe etaty”.

Dwie osoby stwierdziły, że nie obawiały się niczego, a pozostałe nie udzieliły odpowiedzi na to pytanie.

Kolejna kwestia dotyczyła oczekiwań badanych w związku z prowadzeniem mediacji w zakładach karnych. Koordynatorzy i opiekunowie wskazali na następujące oczekiwania: „unormowanie ze strony prawnej, upowszechnienie na wszystkie jednostki penitencjarne”, „przyznanie dodatkowych etatów dla funkcjonariuszy SW zajmujących się realizacją zadań projektowych” oraz „polepszenie współpracy i przepływu informacji pomiędzy mediatorami a SW”.

Trzy osoby stwierdziły, że nie mają szczególnych oczekiwań w tym zakresie. Jedna osoba dodała: „wierzę, że uda się wprowadzić mediację do zakładów karnych w całej Polsce”. Dwie osoby nie udzieliły odpowiedzi.

Jednym z ważnych elementów wdrażania programu do zakładów karnych i aresztów śledczych jest rekrutacja osadzonych do mediacji, gdyż to od nich i osób pokrzywdzonych zależy efekt końcowy – podpisanie ugody lub nie.

Trzech badanych uznało, że niektórzy osadzeni powinni stanowić „grupę preferowaną” do udziału w mediacji na etapie wykonywania kary. Wskazali oni na: „młodocianych oraz odbywających karę po raz pierwszy”, „osadzonych z tzw. grupy osób za przestępstwa z użyciem przemocy” oraz „osadzonych, którzy podczas odbywania kary poddają się resocjalizacji” i „tych, którzy nie mają instrumentalnego podejścia do udziału w mediacji”.

Badani określili także kryteria, które powinny decydować o zakwalifikowaniu ich do tej grupy, tj. „rodzaj przestępstwa i karalność”, „głównie rodzaj popełnionego przestępstwa, jednakże również możliwość mediacji dla całej rzeszy osadzonych” oraz „rodzaj i okoliczności/motywy popełnionego przestępstwa, sposób funkcjonowania w trakcie odbywania kary, poddawanie się oddziaływaniom resocjalizacyjnym i widoczna zmiana jego dotychczasowych postaw (nieprzystosowawczych, społecznych)”.

Jedna osoba stwierdziła, że ważny jest przedmiot sprawy, w zakresie którego ma być prowadzona mediacja, a nie „preferowana grupa” osadzonych.

III.6.5. Współpraca koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji podejmowana z różnymi podmiotami w ramach projektu

Kolejnym obszarem, w którym ankietowani mieli możliwość przedstawienia swojego zdania, była współpraca z różnymi podmiotami. Konieczne bowiem wydaje się nawiązanie i podtrzymywanie ścisłej współpracy z sądami, organizacjami pozarządowymi, pomocą społeczną, uczelniami i innymi instytucjami w celu udzielenia wszechstronnego wsparcia osobom, które decydują się na przystąpienie do mediacji po wyroku.

Wszyscy badani stwierdzili, że w ramach wykonywanych zadań współpracowali z mediatorami w zakresie organizacji spotkań mediacyjnych oraz dyżurów mediacyjnych na terenie jednostek penitencjarnych. Ośmiu z dziesięciu respondentów stwierdziło, że współpraca z mediatorami biorącymi udział w projekcie przebiegała bardzo dobrze. Jedna osoba oceniła tę współpracę dobrze, a inna – przeciętnie.

Tabela 13. Ocena współpracy z podmiotami zewnętrznymi dokonana przez osoby badane

Podmiot	Współpraca raczej dobrze się układała	Współpraca bardzo dobrze się układała	Brak dobrej współpracy
	N	N	N
Kuratorzy sądowi	–	–	6
Funkcjonariusze SW	2	7	–
Sędziowie Koordynatorzy ds. Mediacji działający w Sądzie Okręgowym	–	–	6
Sędziowie penitencjarni	–	–	6
Członkowie zespołu badawczego	–	1	5
Policja	–	–	6
MOPS, GOPS	–	–	6
Kierownik projektu	–	4	4
Koordynator ds. administracyjnych projektu	1	3	2

Siedmiu badanych stwierdziło, że z funkcjonariuszami SW współpraca układała się bardzo dobrze. Cztery osoby również jako bardzo dobrą określiły współpracę z kierownikiem projektu, a trzy – z koordynatorem ds.

administracyjnych projektu. Dwóch opiekunów uznało, że współpraca z funkcjonariuszami SW raczej dobrze się układała. Jeden respondent w taki sam sposób określił współpracę z koordynatorem ds. administracyjnych projektu. Najwięcej, bo po sześć osób uznało, że nie było dobrej współpracy w ramach projektu z: kuratorami sądowymi, sędzią – koordynatorem ds. mediacji działającym w Sądzie Okręgowym, sędzią penitencjarnym, Policją oraz MOPS. Połowa badanych stwierdziła, że zabrakło także współpracy z członkami zespołu badawczego. Czterech opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji wskazało na brak współpracy z kierownikiem projektu, a jeden – z koordynatorem ds. administracyjnych projektu.

Tylko jeden badany wniósł uwagi własne dotyczące projektu: „W mojej ocenie powinno być więcej wspólnych spotkań różnych podmiotów, których działania są istotne z punktu widzenia efektywności projektu z kierownikiem projektu”.

Dwie osoby stwierdziły, że spotkały się z negatywnymi reakcjami różnych podmiotów na wykonywane zadania w ramach pilotażu. Udzieliły one następujących odpowiedzi: „środowiska sędziowskie, adwokackie, wymiar sprawiedliwości” i „nieprzychylna reakcja mediatorów na konieczność rejestrowania przez SW godzin pracy mediatorów w ramach ich dyżurów w jednostkach penitencjarnych”.

III.6.6. Korzyści z udziału w projekcie dostrzegane przez badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

Badani mieli możliwość wskazania korzyści, które uzyskali osadzeni z udziału w projekcie. Jest to celowy zabieg służący ustaleniu perspektywy skazanych i funkcjonariuszy SW na ten temat. Koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji uznali, że były to:

- „wiedza dotycząca mediacji”, „osadzeni uzyskali bardzo istotną oraz przydatną wiedzę na temat mediacji, co z pewnością pomoże im w przyszłości”, „dostęp do informacji nt. mediacji” „wiedza na czym polega mediacja, że istnieje możliwość mediacji na każdym etapie (przed i po wyroku)” (n=4);
- „możliwość przeproszenia, pogodzenia się z osobą pokrzywdzoną w przestępstwie”, „możliwość poprawy relacji z ofiarami przestępstwa oraz zadośćuczynienia wyrządzonej krzywdy” (n=2);
- „kształtowanie poczucia odpowiedzialności osadzonych za swoje życie, ulga”;
- „poczucie ulgi i satysfakcji ze strony pokrzywdzonych”;
- „wypracowanie wspólnie z poszkodowanym własnego, z dwóch stron zaakceptowanego, zgodnego z prawem porozumienia”;
- „dostęp do mediatora”.

Następnie koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji wyrazili swoje poglądy na temat pozytywnej funkcji mediacji po wyroku w procesie zmniejszania powrotności do przestępstwa.

Tabela 14. Mediacja jako metoda zmniejszania powrotności do przestępstwa w opinii badanych koordynatorów i opiekunów

w żadnym stopniu		w niewielkim stopniu		w stopniu umiarkowanym		w raczej dużym stopniu		w bardzo dużym stopniu	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
–	–	2	20,00	6	60,00	2	20,00	–	–

Według sześciu ankietowanych w stopniu umiarkowanym mediacja rozumiana jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa. Dwie osoby stwierdziły, że ten stopień jest raczej duży, a kolejne dwie – niewielki.

Tabela 15. Mediacja jako metoda na poprawę sytuacji osób pokrzywdzonych w opinii badanych koordynatorów i opiekunów

w żadnym stopniu		w niewielkim stopniu		w stopniu umiarkowanym		w raczej dużym stopniu		w bardzo dużym stopniu	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
–	–	2	20,00	6	60,00	1	10,00	1	10,00

Sześć osób uznało, że mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych w stopniu umiarkowanym. Dwie osoby były przekonane, że nie jest to dobry sposób wspierania osób skrzywdzonych w wyniku przestępstwa, ale dwie kolejne – były przeciwnego zdania.

III.6.7. Trudności w realizacji programu pilotażowego w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

Ważnym elementem ewaluacji projektu jest analiza trudności, które pojawiły się podczas jego realizacji. Dlatego poproszono koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji o wypowiedzenie się w tej kwestii.

Dwóch funkcjonariuszy SW stwierdziło, że miało problem z rozpoczęciem realizacji projektu. Zgodnie jednak uznali, że szybko sobie z nimi poradzili. Jedna sprawa dotyczyła „chwilowego braku mediatora”, a druga została opisana następująco: „początkowo brak wiedzy o projekcie i idei mediacji z uwagi na przejście roli – w pewnym sensie – koordynatora różnych działań w ramach projektu – z uwagi na zmianę stanowiska pracy”. Jeden z opiekunów opisał sposób rozwiązania trudności („rozmowy z kierownikiem projektu oraz z wyznaczonymi koordynatorami ds. mediacji i sprawiedliwości naprawczej”).

Większość badanych stwierdziła, że nie napotkała na żadne trudności podczas pełnienia funkcji opiekuna lub koordynatora w projekcie. Jedna osoba wskazała na brak chętnych do projektu. Kolejna podkreśliła, że „były niezwłocznie wyjaśniane”. Następny badany stwierdził: „Nie spotkałem się z trudnościami. Wiadomo jest, że pilotaż jest rzeczą nieznaną i zdarza się nie tyle problem co dylemat, jednakże wszystkie sprawy i wątpliwości były niezwłocznie wyjaśniane”.

Problemów z realizowaniem dyżurów mediacyjnych w jednostkach nie zgłosiło siedem osób. Dwóch badanych stwierdziło, że trudno powiedzieć. Tylko jedna osoba wskazała na wystąpienie takich problemów. Uznała, że zostały one usunięte przez funkcjonariusza SW oraz dyrektora jednostki penitencjarnej.

Podobnie jak w pytaniu o problemy zgłaszane przez osadzonych, większość badanych stwierdziła, że skazani nie zgłaszali zastrzeżeń dotyczących przebiegu dyżurów, prowadzonych mediacji czy też pracy mediatorów podczas projektu. Jedna osoba stwierdziła, że osadzeni „zgłaszali szerszy zakres spraw, w których mogliby podjąć mediację”.

Większość ankietowanych nie wymieniła żadnych barier prawnych, organizacyjnych czy psychologicznych, na które napotkała podczas koordynowania projektu. Trzy osoby wskazały na następujące realne trudności: „trudności lokalizacyjne pokoju mediatora”, „wdrożony pilotaż to coś nowego dla nas – funkcjonariuszy SW, początkowa niewiedza budziła wiele wątpliwości, obecnie wszystko przebiega sprawnie” i „początkowo brak wystarczającej wiedzy nt. projektu i zawartych w nim wskaźników”. W obszarze barier prawnych/proceduralnych – „brak przepisów wykonawczych dotyczących prowadzenia mediacji na etapie postępowania wykonawczego”, „procedury co do umiejscowienia mediatora w kodeksie i jego uprawnień (podobnie jak to zrobiono z kuratorami)” oraz „brak przepisów regulujących mediacje po wyroku zarówno dla kadry penitencjarnej, jak i innych podmiotów”. W zakresie barier psychologicznych ankietowani wskazali na: „początkowo brak zaufania, co do efektywności podejmowanych działań”, „bariery związane z osobistymi nastawieniami i oczekiwaniami” oraz „frustracja wynikająca z pojawiających się trudności”.

Cztery osoby stwierdziły, że pokrzywdzeni – członkowie rodzin w ogóle nie zgłaszali wątpliwości czy obaw przed przystąpieniem do mediacji po wyroku w ramach realizowanego projektu pilotażowego. Dwóch badanych uznało, że pokrzywdzeni zgłaszali, że odczuwali te obawy w stopniu umiarkowanym. Jeden z uczestników spotkania mediacyjnego czuł silny lęk, a drugi z nich – słaby.

Jeden opiekun ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji poinformował, że osoba pokrzywdzona czuła niepewność w związku z brakiem wiary w odpowiedzialną realizację zobowiązań, które podjął podczas spotkania mediacyjnego, po opuszczeniu zakładu karnego.

III.6.8. Funkcjonowanie uczestników projektu – osób osadzonych w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

Koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji w poszczególnych jednostkach penitencjarnych mieli możliwość przedstawienia swoich wniosków na temat funkcjonowania osób osadzonych biorących udział w projekcie.

Cztery osoby wskazały na pozytywne zachowania osadzonych, z którymi spotkały się podczas koordynowania projektu:

- „wzrost zainteresowania i zaufania w miarę czasu realizacji projektu”;
- „osadzeni pozytywnie zachowywali się podczas spotkań z mediatorem”;
- „zgłaszanie problemów, zaangażowanie w proces resocjalizacji, wzrost poczucia odpowiedzialności osadzonych i ich sprawczości co do dalszego własnego losu”;
- „chęć podjęcia przez skazanego działań umożliwiających przejęcie odpowiedzialności za skutki popełnionego przestępstwa”.

Jedna osoba stwierdziła: „osobiście nie miałam kontaktu z osadzonymi w związku z realizacją niniejszego projektu”.

Większość funkcjonariuszy SW w roli koordynatora lub opiekuna nie wypowiedziała się na temat negatywnego sposobu funkcjonowania osadzonych w czasie trwania projektu. Jedna osoba wskazała na „poddawanie w wątpliwość istoty sprawiedliwości naprawczej. Dla wielu osób możliwość podejmowania oddziaływań w stosunku do skazanych kończy się na wydaniu wyroku i jego egzekwowaniu”.

Według połowy badanych osadzonych, którzy uczestniczyli w dyżurach mediacyjnych, w ramach projektu, posiadali podstawowe informacje, tzn. wiedzieli, w jaki sposób skorzystać z mediacji. Cztery osoby uznały, że skazani posiadali elementarną wiedzę, tzn. że mediacja istnieje na etapie postępowania karnego wykonawczego. Jeden badany nie udzielił odpowiedzi na to pytanie.

Połowa badanych stwierdziła, że skazani w ogóle nie zgłaszali, że odczuwają obawy przed przystąpieniem do mediacji po wyroku. Trzech osadzonych odczuwało umiarkowanie nasilony lęk. Jeden ankietowany nie udzielił odpowiedzi na to pytanie.

Zgłaszane obawy i wątpliwości dotyczyły:

- „reakcji drugiej strony na propozycję podjęcia mediacji” (n=2),
- „uzyskania wymiernych efektów podejmowanych oddziaływań” oraz
- „wrażania zgody przez osobę poszkodowaną”.

Jedna osoba stwierdziła, że nie ma dostępu do takich danych, a kolejna, że nie zgłaszano jej takich obaw czy wątpliwości.

Tabela 16. Stopień zainteresowania mediacją przez osadzonych w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

nie byli zainteresowani		w niewielkim stopniu		w stopniu umiarkowanym		w raczej dużym stopniu		w bardzo dużym stopniu	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
–	–	1	10,00	4	40,00	4	40,00	–	–

Po 4 osoby uznały, że stopień zainteresowania osadzonych mediacją można określić jako umiarkowany oraz duży. Jeden funkcjonariusz SW był przekonany, że skazani w niewielkim stopniu interesowali się udziałem w spotkaniach mediacyjnych.

W opinii badanych osób głównymi przyczynami uczestnictwa osadzonych w postępowaniu mediacyjnym były: „chęć poprawy opinii oraz naprawienie szkody”, „chęć naprawienia szkody” (n=2), „chęć poprawy relacji z bliskimi”, „pogodzenie się rodziną i poprawa relacji z bliskimi” (n=2), „początkowo ciekawość, chęć regulacji różnych spraw już podczas pobytu w więzieniu”, „uwzględnienie zawartej ugody przez sąd” oraz „osadzeni liczyli na zmniejszenie wyroku bądź udzielenie im warunkowego zwolnienia”. Jeden badany stwierdził: „Nie mam wiedzy na ten temat”.

Następnie badani zostali poproszeni o podanie przykładów pozytywnych zachowań osób osadzonych podczas dyżurów mediacyjnych. Wskazali na: „wzrost zainteresowania”, „zachowanie osadzonych podczas dyżurów mediatorów było należne”, „wdzięczność za stworzenie szansy na przyszłość, przywrócenie wiary w siebie”, a także „wdzięczność za możliwość stworzenia warunków do bezpośrednich rozmów między stronami konfliktu. Duże zaangażowanie i chęć naprawy szkody”.

Jedna osoba uznała, że nie może odpowiedzieć na to pytanie, ponieważ nie miała kontaktu z osadzonymi, którzy uczestniczyli w dyżurach mediacyjnych. Jeden z opiekunów opisał negatywne zachowania osadzonych, z którymi się spotkał, mianowicie „lekceważenie – *to tylko kolejny program, nic z tego nie będzie... nie warto... po co?*”. Pozostali badani nie zaobserwowali takich zachowań.

III.6.9. Opinie koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat wdrażanego programu pilotażowego

Koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji podzielili się swoimi opiniami na temat wdrażanego programu pilotażowego. Według siedmiu badanych najczęściej ich rola sprowadzała się do inicjowania spotkań mediacyjnych z udziałem osób pokrzywdzonych oraz motywowania osadzonych do aktywnego dialogu z nimi.

Badani ocenili, w jakim stopniu dyżury mediacyjne przyczyniły się do wzrostu zainteresowania udziałem osadzonych w mediacji.

Tabela 17. Udział osadzonych w dyżurach mediacyjnych a zwiększenie ich zainteresowania udziałem w spotkaniach mediacyjnych w opinii badanych osób

nie byli zainteresowani		w niewielkim stopniu		w stopniu umiarkowanym		w raczej dużym stopniu		w bardzo dużym stopniu	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
–	–	1	10,00	4	40,00	3	30,00	2	20,00

W opinii czterech funkcjonariuszy SW umiarkowanie zwiększyło się zainteresowanie osadzonych udziałem w mediacji po wyroku, po skorzystaniu przez nich z informacji przekazanych przez pośredników podczas dyżurów mediacyjnych. Trzy osoby uznały, że występuje ścisła zależność między udziałem osób pozbawionych wolności w dyżurach i spotkaniach mediacyjnych, dwie osoby uznały tę korelację jako bardzo silną, a jedna jako słabą.

Osiem osób stwierdziło, że utworzenie w ramach realizowanego projektu pokoi mediacyjnych w jednostkach penitencjarnych oraz ich wyposażenie, sfinansowane ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości, jest potrzebne i zasadne dla propagowania idei mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej. Według dwóch osób trudno to ocenić.

Badani koordynatorzy ds. mediacji oraz opiekunowie mieli możliwość przedstawienia własnych propozycji zmian dotyczących dyżurów mediacyjnych lub prowadzenia mediacji w ramach realizowanego projektu. Jeden badany uznał, że „obecnie dyżury funkcjonują poprawnie”. Również jedna osoba napisała, że nie ma propozycji zmian. Z kolei dwie osoby swoje propozycje opisały następująco: „brak wyznaczonych norm i ilości prowadzonych w jednostce mediacji” oraz „Ilość skutecznych mediacji zależy od kategorii jednostki penitencjarnej (jej przeznaczenia) tj. osadzonych, którzy rokują na chęć uczestniczenia w mediacji i dotrzymania warunków ugody. Limity dla jednostek nie mogą być takie same”. Pozostali funkcjonariusze SW nie udzielili odpowiedzi na pytanie o zmiany, które należy wprowadzić w realizowanym projekcie.

Badani koordynatorzy i opiekunowie wskazali na następujące pozytywne aspekty programu:

- „zwiększenie wiedzy osadzonych na temat mediacji” (2 osoby);
- „mediacja po wyroku daje szansę na skuteczne rozwiązywanie problemów stron związanych z przestępstwem, pomaga osadzonemu na powrót do społeczeństwa, rodziny”;

- „nadanie realnych wymiarów proponowanym oddziaływaniom *coś konkretnego*”;
- „szansa na zmniejszenie powrotności skazanych do przestępstwa oraz poprawa sytuacji osób pokrzywdzonych”;
- „możliwość wdrożenia kolejnych oddziaływań penitencjarnych poprzez udział w mediacji”;
- „możliwość naprawienia szkody, przeproszenia ofiary przestępstwa, zmiana postaw sprawcy przestępstwa, zapobieganie powrotowi do przestępstwa, lepsza integracja ze społeczeństwem po wyjściu na wolność”.

Funkcjonariusze SW w ostatnim pytaniu badani zostali poproszeni o dokończenie czterech zdań, wskazując miejsce: osadzonych, SW, koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji oraz mediatorów. Ankietowani napisali, że osadzeni w programie: „pozyskali wiedzę na temat mediacji” (3 osoby), „mają poczucie odpowiedzialności”, „uczestniczyli”, „uczestniczyli niechętnie”, „mają szansę na naprawienie wyrządzonej krzywdy”.

Służba Więzienna w programie: „zdobyła doświadczenie”, „zyskuje kolejny element oddziaływań”, „zorganizowała wszystko”, „wciąż niedowierza, że można”, „popularyzuje mediację”, „uczyła się mediacji” i „ma dodatkowy środek oddziaływania na skazanych w procesie resocjalizacji”.

Koordynatorzy i opiekunowie w programie stwierdzili: „zdobyłem wiedzę i nowe umiejętności”, „mam dużo obowiązków”, „dałam z siebie wszystko”, „robię swoje”, „jestem pomocnikiem”, „lubię wyzwania” oraz „zdobyłam wiedzę nt. mediacji i projektu”.

Mediatorzy w programie: „poznali środowisko osadzonych”, „wykonują kawał dobrej roboty”, „byli najważniejsi”, „wykazują się zaangażowaniem, kreatywnością, dostosowaniem do realiów więziennych”, „są osobami zarządzającymi konfliktem”, „otrzymują wynagrodzenie” i „są sfrustrowani pojawiającymi się trudnościami i faktem rozliczania ich z realizacji zadań projektowych”.

III.6.10. Podsumowanie

Badanie zostało przeprowadzone z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego. Zastosowano kwestionariusz ankiety i wywiadu, który został opracowany w zespole badawczym powołanym w ramach projektu.

W badaniu uczestniczyło dwóch koordynatorów i ośmiu opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji. Połowę z nich stanowiły kobiety. Wiek większości badanych zawierał się w przedziale 31–40 lat. Staż pracy połowy badanych wynosił od 10 do 15 lat. Większość badanych była absolwentami studiów podyplomowych skierowanych do funkcjonariuszy SW realizowanych przez KUL. Należy zatem uznać, że funkcjonariusze SW w nowo wyznaczonej im funkcji byli doświadczonymi specjalistami z co najmniej podstawowymi kompetencjami mediacyjnymi.

Celem badania było poznanie opinii koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji na temat mediacji po wyroku i realizowanego

programu pilotażowego w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie.

Zebrany materiał empiryczny umożliwił udzielenie odpowiedzi na pytania szczegółowe.

Jakie działania prowadzili w ramach projektu badani koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Prawie wszyscy badani prowadzili działania informacyjne i promocyjne w zakresie sprawiedliwości naprawczej, a w szczególności mediacji. Przeważnie były to spotkania informacyjne, ogłoszenia przekazywane m.in. przez radiowęzeł oraz pogadanki z osadzonymi na temat sprawiedliwości naprawczej i mediacji po wyroku.

Jakie oczekiwania oraz obawy dotyczące wdrażania mediacji do jednostek penitencjarnych mieli badani koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Koordynatorzy i opiekunowie wśród obaw dotyczących wdrażania mediacji do jednostek penitencjarnych wskazali: instrumentalizm działania skazanych (przystępowanie do mediacji w celu zaspokajania swoich egoistycznych potrzeb, np. warunkowe zwolnienie), brak uregulowań prawnych, na podstawie których prowadzona byłaby mediacja po wyroku oraz dotyczących współpracy SW z mediatorami, brak jednoznacznych zapisów prawnych dotyczących nadzoru nad warunkami ugód, dodatkowe obciążenie funkcjonariuszy SW obowiązkami związanymi z mediacją (np. brak etatów przeznaczonych na pełnienie funkcji koordynatora i opiekuna). Z obaw tych bezpośrednio wynikały oczekiwania osób badanych. Potrzebowały one konkretnych, jednoznacznych przepisów prawnych dotyczących mediacji po wyroku, wyspecjalizowania niektórych funkcjonariuszy SW, którzy będą zajmowali się wyłącznie mediacją w jednostkach penitencjarnych oraz uregulowania współpracy między SW a mediatorami.

Jak koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji postrzegali współpracę podejmowaną z różnymi podmiotami w ramach projektu?

Wszyscy badani stwierdzili, że w ramach wykonywanych zadań współpracowali z mediatorami w zakresie organizacji spotkań mediacyjnych oraz dyżurów mediacyjnych na terenie jednostek penitencjarnych. Większość respondentów uznała, że współpraca z tymi osobami przebiegała bardzo dobrze. Prawie 3/4 badanych określiło współpracę z funkcjonariuszami SW jako bardzo dobrą. Najwięcej osób uznało za niewystraszającą współpracę z: kuratorami sądowymi, Sędziami Koordynatorami ds. Mediacji działającym w Sądach Okręgowych, sędziami penitencjarnymi, Policją oraz

pracownikami MOPS. Połowa badanych potrzebowała także podjęcia bliższej współpracy z członkami zespołu badawczego.

Jakie korzyści z realizowanego programu pilotażowego dostrzegali badani koordynatorzy i opiekunowie?

Za najważniejsze korzyści realizowanego programu osoby badane uznały uzyskanie: wiedzy przez osadzonych na temat mediacji oraz propozycji konstruktywnych sposobów rozwiązania konfliktów, możliwość poprawy relacji społecznych i własnego samopoczucia, a także zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym.

Większość badanych uważała, że mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej sprzyja zmniejszeniu powrotności skazanych do przestępstwa oraz poprawie sytuacji osób pokrzywdzonych co najmniej w stopniu umiarkowanym.

Jakie wystąpiły trudności w realizacji programu pilotażowego w opinii badanych?

Zdecydowana większość osób badanych nie zgłaszała trudności czy problemów z rozpoczęciem realizacji projektu, z jego koordynowaniem czy z realizowaniem dyżurów mediacyjnych. Większość respondentów nie podała także żadnych barier prawnych, organizacyjnych czy psychologicznych, które wystąpiły podczas realizacji projektu. Dodatkowo niektórzy twierdzili, że skazani nie zgłaszali żadnych uwag dotyczących przebiegu dyżurów, prowadzonych mediacji czy też pracy mediatorów podczas projektu.

W opinii osób badanych osoby pokrzywdzone bardzo różnie reagowały na udział w mediacji ze sprawcami. Niektóre z nich obawiały się spotkania, a inne nie. Niemniej jednak tylko jedna osoba zaobserwowała silny lęk u osoby pokrzywdzonej. Inny pokrzywdzony uczestnik mediacji miał wątpliwość, na ile zobowiązania podjęte przez sprawcę czynu zostaną utrzymane po opuszczeniu przez niego zakładu karnego.

Jak funkcjonowali podczas projektu jego uczestnicy – osadzeni – w opinii badanych koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Osoby badane zaobserwowały u skazanych wzrost zainteresowania mediacją i motywacji do aktywnego udziału w spotkaniach z mediatorami. W ich opinii osadzeni próbowali przejąć odpowiedzialność za skutki popełnionego przestępstwa.

Większość ankietowanych nie wskazała negatywnych zachowań osadzonych podczas projektu. W ocenie badanych osadzeni, którzy uczestniczyli w dyżurach mediacyjnych mieli elementarną lub podstawową wiedzę na temat mediacji.

Połowa koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji stwierdziła, że osadzeni nie zgłaszali swoich obaw związanych

z udziałem w mediacji. Pojedyncze obawy skazanych dotyczyły przede wszystkim osoby pokrzywdzonej – jej reakcji oraz wyrażenia zgody na udział w spotkaniu mediacyjnym.

Również połowa badanych twierdziła, że osadzeni są zainteresowani mediacją co najmniej w stopniu umiarkowanym, a głównym motywem uczestniczenia w niej była chęć poprawy relacji z bliskimi lub pokrzywdzonymi.

Podczas dyżurów mediacyjnych osadzeni wykazywali duże zainteresowanie i chęć naprawienia wyrządzonej szkody oraz wdzięczność za możliwość uzyskania pozytywnej zmiany w swoim życiu. Jeden uczestnik dyżuru wykazywał lekceważący stosunek do idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji.

Jakie opinie na temat wdrażanego programu pilotażowego mieli badani koordynatorzy i opiekunowie ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji?

Większość badanych uznała, że udział osadzonych w dyżurach mediacyjnych przyczyniał się co najmniej w stopniu umiarkowanym do zwiększenia ich zainteresowania mediacjami i inicjowania przez nich mediacji z osobami pokrzywdzonymi.

Ośmiu z dziesięciu funkcjonariuszy SW stwierdziło, że utworzenie w ramach realizowanego projektu pokoi mediacyjnych w jednostkach penitencjarnych oraz ich wyposażenie jest ważne i zasadne w procesie upowszechniania idei mediacji rozumianej jako forma sprawiedliwości naprawczej.

Badani koordynatorzy i opiekunowie dostrzegali pozytywne aspekty realizowanego programu. Zwrócili uwagę na: zwiększenie wiedzy osadzonych na temat mediacji, umożliwianie skazanym rozwiązania konfliktów w sposób konstruktywny oraz readaptację społeczną, rozwijanie u osadzonych konkretnych umiejętności społecznych, poprawę relacji społecznych oraz możliwość zmniejszenia powrotności skazanych do przestępstwa. Według funkcjonariuszy SW program mediacyjny stanowi istotny wstępny etap do pracy ze skazanymi w wymiarze resocjalizacyjnym.

Według osób badanych osadzeni w programie przede wszystkim zdobyli wiedzę o mediacji i mieli szansę na udział w niej. Służba Więzienna miała okazję do zdobycia nowych doświadczeń i kompetencji, które może wykorzystywać w codziennej pracy ze skazanymi. Wykonała bardzo dużo zadań związanych z realizacją programu, co niestety utrudniało wypełnianie zadań regulaminowych. Miała pewne wątpliwości związane z wdrażaniem mediacji po wyroku. Pośrednicy uczestniczący w spotkaniach mediacyjnych mieli możliwość poznania warunków izolacyjnych i pracy w nich. Wywiązywali się ze swoich zadań stosownie do realiów więziennych.

Rozdział IV

Standaryzacja prowadzenia mediacji w jednostkach penitencjarnych

*Aleksandra Rusin-Batko,
Karolina Włodarczyk,
Agnieszka Markocka*

IV.1. Standardy jako kryteria ustalane w celu osiągnięcia pożądaných celów

Idea sprawiedliwości naprawczej, realizowana w jednostkach penitencjarnych, wymaga określenia zasad, które ustandaryzują proces mediacji z udziałem osadzonego, umożliwiając efektywne wykorzystanie obowiązujących regulacji. Nie można tracić z pola widzenia, że zakłady karne, areszty śledcze realizują wiele zadań, związanych m.in. z zapewnieniem prawidłowego przebiegu procesów sądowych, izolacją oraz resocjalizacją osób pozbawionych wolności. Udział w mediacji sprzyja osiągnięciu celów procesów sądowych, a także resocjalizacji, może przy tym ułatwić skazanemu powrót do społeczności, której zasady, swoim przestępnym zachowaniem, naruszył. Pomimo przebywania w odosobnieniu, osadzony w dalszym ciągu stanowi część społeczeństwa: jest członkiem rodziny, może być wierzycielem lub dłużnikiem, odziedziczyć spadek. Ponadto funkcjonuje w nowej grupie, w której także może dojść do konfliktu czy sporu. Dlatego ważne jest, aby zwiększać zainteresowanie korzystaniem z mediacji osadzonych, którzy po wyroku mają szanse na naprawienie szkody i krzywdy czy uregulowanie bieżących spraw. Osadzony powinien mieć dostęp do mediacji niezależnie od tego, czy bierze w niej udział na podstawie skierowania organu czy też umowy, w ramach tzw. mediacji pozasądowej. Kluczowe jest, żeby proces mediacji współgrał z innymi obszarami działalności ww. jednostek. Wypracowanie standardów ma ułatwić korzystanie z narzędzi w sposób, który nie będzie zakłócał funkcjonowania miejsca izolacji. Należy podkreślić, że przed okresem realizacji *Projektu* nie było wypracowanych standardów prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej. Przebieg procesu mediacyjnego

uzależniony był od praktyki przyjętej w danej jednostce, te zaś różniły się między sobą, co nie sprzyjało jego rozwojowi.

Ustalenie standardów, które, mamy nadzieję, wejdą do kanonu zasad postępowania w jednostkach penitencjarnych, ułatwi korzystanie z mediacji, doprowadzi do upowszechnienia idei sprawiedliwości naprawczej oraz zachęci osadzonych do szerszego jej wykorzystania.

Na potrzebę rozwijania oraz standaryzowania mediacji w sprawach karnych, która jest elastyczna oraz wszechstronna, nie tylko rozwiązuje problemy, ale także umożliwia współuczestniczenie w procesie sprawy, jaki i ofierze, zwrócono uwagę w Rekomendacji nr R (99) 19 Komitetu Ministrów (Rady Europy) 15 września 1999 roku o mediacji w sprawach karnych, w której wskazano na potrzebę świadczenia usługi według określonych standardów, przez wyszkolonych mediatorów, działających zgodnie z zasadami etyki¹.

Potrzeba ta koresponduje z zaleceniami sprawiedliwości naprawczej, określonymi w Europejskich Regułach Więziennych oraz w Załączniku do Rekomendacji CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów (Rady Europy)² dla państw członkowskich. Zgodnie bowiem z Zaleceniem nr 36³ oraz 37⁴, usługi w ramach *restorative justice* powinny być prowadzone w myśl standardów uznanych przez właściwe organy i nadzorowane. Organy międzynarodowe także widzą potrzebę tworzenia standardów oraz postępowania zgodnie z nimi, w tym w obszarze sprawiedliwości naprawczej.

O potrzebie ustalenia standardów w prowadzeniu mediacji w warunkach izolacji więziennej świadczy również dotychczasowy kierunek rozwoju mediacji w Polsce. Do momentu podjęcia prac nad włączeniem do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji⁵ (ZSK) kwalifikacji w zakresie mediacji⁶ normy prowadzenia działań w obszarze alternatywnych metod rozwiązywania sporów opracowane były w standardach etycznych, przygotowywanych przez ekspertów

¹ Dz. Urz. UE, Polskie wydanie specjalne: rozdział 19, t. 4, s. 72.

² Rekomendacja Nr CM/Rec(2018)8 komitetu Ministrów (Rady Europy) dla państw członkowskich dotyczących sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta w dniu 03.10.2018 r. podczas 1326 posiedzenia).

³ Zalecenie nr 36, Załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8, przekład dr Anna Matczak, s. 8.

⁴ Zalecenie nr 37, Załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8, przekład dr Anna Matczak, s. 9.

⁵ Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji z dnia 22 grudnia 2015 r. (tj. Dz. U. 2020, poz. 226) w art. 1 pkt 3 określa standardy opisywania kwalifikacji, natomiast w art. 2 pkt 2 określa Zintegrowany System Kwalifikacji – jako wyodrębnioną część Krajowego Systemu Kwalifikacji, w której obowiązują określone w ustawie standardy opisywania kwalifikacji oraz przypisywania poziomu Polskiej Ramy Kwalifikacji do kwalifikacji, zasady włączania kwalifikacji do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji i ich ewidencjonowania w Zintegrowanym Rejestrze Kwalifikacji, a także zasady i standardy certyfikowania kwalifikacji oraz zapewniania jakości nadawania kwalifikacji.

⁶ Prace to rozpoczęto w 2018 roku, a szczegółowo będzie o nich mowa w części 5.3.

i autorytety w tej dziedzinie⁷, stanowiąc narzędzie do zdobywania wiedzy przez kandydatów do wykonywania tych działań. Prym w tej dziedzinie wiodły organizacje, skupiające mediatorów, które zajmują się także kształceniem przyszłych ekspertów. Wśród najbardziej znanych należy wymienić m.in. Polskie Centrum Mediacji⁸, Stowarzyszenie Mediatorów Rodziny⁹ czy Centrum Mediacji Konfederacji Lewiatan¹⁰. Autorzy tych dokumentów podkreślają działanie w celu profesjonalizacji mediatora, potrzebę zapewnienia wysokiej jakości usług, a tym samym dbałość o jej jakość, rozwój, skuteczność i powszechność. Chociaż tworzone oddolnie zbiory, w postaci standardów, regulaminów czy też zasad nie zostały formalnie antycypowane do porządku prawnego, to jednak stanowią źródło wiedzy o zasadach prowadzenia mediacji w dziedzinach, których dotyczą. Należy podkreślić, że dokumenty o największym wykorzystaniu w praktyce zostały opracowane przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów¹¹, której członkowie opiniowali także *Standardy prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej*, opracowane w ramach „*Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*”¹².

IV.2. Działalność Społecznej Rady do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, w tym w zakresie standardów

Powołanie na mocy Zarządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 sierpnia 2005 roku¹³ zespołu doradczego Ministra Sprawiedliwości składającego się z 20 osób – przedstawicieli środowisk mediacyjnych, autorytetów, praktyków oraz teoretyków mediacji¹⁴ w urzędzie centralnym, to niewątpliwie podniesienie rangi instytucji i wskazanie, że stanowi ona ważny element polityki rządu. Ukonstytuowanie w jej strukturach Komisji ds. Standardów Prowadzenia Mediacji i Kodeksu Etycznego pokazuje, jak ważnym zagadnieniem dla osób zajmujących się mediacją stanowiła potrzeba ustalenia wspólnych zasad,

⁷ A. Cybulko, *Mediacja cywilna i rola mediatora w ujęciu psychologii społecznej*, Warszawa 2018, s. 32.

⁸ <https://mediator.org.pl/baza-wiedzy/standardy-mediacji/> [dostęp: 12.10. 2022 r.].

⁹ <https://smr.org.pl/standardy/o-standardach/> [dostęp: 12.10. 2022 r.].

¹⁰ <https://lewiatan.org/centrum-mediacji-lewiatan/> [dostęp: 12.10.2022 r.].

¹¹ Por. W. Sejbuk, *Zasady Mediacji, w: Mediacja w praktyce mediatora i pełnomocnika*, red. C. Rogula, A. Zemke-Górecka, Warszawa 2021, s. 78.

¹² Szerzej o procesie powstania dokumentu w części 5.4. Standardy Prowadzenia Mediacji w warunkach Izolacji Więziennej.

¹³ Zarządzenie z dnia 1 sierpnia 2005 roku, Dziennik Urzędowy z 2005 roku Nr 5 poz. 19.

¹⁴ <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/czlonkowie-rady4> – wykaz członków Rady I Kadencji, [dostęp: 13.10.2022 r.].

co zmaterializowało się w uchwale Rady z 26 czerwca 2006 roku¹⁵. Przyjęte przez Radę I kadencji Standardy Prowadzenia Mediacji i Postępowania Mediatora rozpoczynają się preambułą, w której ustalono m.in. definicję mediacji¹⁶, charakter dokumentu¹⁷ oraz jego funkcje¹⁸. Uchwała zawiera dziesięć standardów, podzielonych na punkty i odnosi się do obowiązków mediatora, bez względu na kategorię spraw, w której świadczy on swoje usługi. Mediator powinien zatem stać na straży dobrowolności mediacji oraz zawierania porozumienia, poufności mediacji, zachować neutralność wobec przedmiotu sporu oraz bezstronność wobec uczestników sporu, dbać o wysoki poziom swoich kwalifikacji zawodowych, współpracować z innymi specjalistami dla dobra postępowania mediacyjnego, przerwać mediację lub ją zakończyć w sytuacji i w sposób określony w standardach, zapewnić stronom odpowiednie miejsce do prowadzenia mediacji, a także rzetelnie informować o swoich usługach¹⁹.

Kolejną ważną uchwałą Rady, która nie straciła aktualności, jest Kodeks Etyczny Mediatorów Polskich, przyjęty w dniu 19 maja 2008 roku²⁰. Tu także w preambule wyjaśniono cel uchwały, jej związek ze Standardami Prowadzenia Mediacji i Postępowania Mediatora, którego jest rozwinięciem i uzupełnieniem, a także zachęcano praktyków do wykorzystywania jej treści w działalności mediacyjnej. Kodeks Etyczny Mediatorów Polskich składa się z dwunastu zasad, których przestrzeganie gwarantuje zdaniem autorów „promowanie najwyższych standardów etycznych wśród mediatorów polskich”.

Zarządzeniem z dnia 3 kwietnia 2009 roku²¹ została powołana Rada ds. ADR II kadencji, która zajmowała się m.in. przygotowaniem materiałów

¹⁵ <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/spoleczna-rada-ds-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow/dokumenty-deklaracje/> [dostęp: 13.10.2022 r.].

¹⁶ „Przez mediację rozumie się dobrowolny i poufny proces, w którym fachowo przygotowana, niezależna i bezstronna osoba, za zgodą stron, pomaga im poradzić sobie z konfliktem. Mediacja pozwala jej uczestnikom określić kwestie sporne, zmniejszyć bariery komunikacyjne, opracować propozycje rozwiązań i, jeśli taka jest wola stron, zawrzeć wzajemnie satysfakcjonujące porozumienie”.

¹⁷ „Standardy mają charakter wytycznych i wskazówek dla mediatorów, nie są zaś źródłem prawa i nie mogą być podstawą do wysuwania roszczeń prawnych”.

¹⁸ a) służą jako pomoc w prowadzeniu praktyki mediacyjnej;
b) zapewniają większe bezpieczeństwo stronom mediacji oraz samym mediatorom;
c) zwiększają zaufanie społeczne do mediacji jako środka rozwiązywania konfliktów;
d) pomagają kandydatom na mediatorów przy podejmowaniu decyzji o podjęciu się tej funkcji.

¹⁹ Szerzej na ten temat: A. Zienkiewicz, *Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Społeczną Radę ADR przy Ministrze Sprawiedliwości*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 18, s. 185–200.

²⁰ <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/spoleczna-rada-ds-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow/dokumenty-deklaracje/> [dostęp: 13.10.2022 r.].

²¹ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 kwietnia 2009 roku Nr 24/09/PR.

promocyjnych oraz informacyjnych, opiniowaniem aktów prawnych dot. mediacji, współpracą z sędziami w zakresie promowania alternatywnych metod rozwiązywania sporów²².

Spółeczna Rada ds. ADR III kadencji została powołana decyzją Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 marca 2005 roku i w czasie swej działalności zajmowała się m.in. szkoleniami dla sędziów, kryteriami wyboru mediatora przez sędziów, podnoszeniem kwalifikacji przez mediatorów w sprawach karnych²³.

Obecnie funkcjonująca Rada do spraw ADR IV kadencji działa na podstawie zarządzenia z 18 czerwca 2019 roku i zajmowała się m.in. konsultacjami w Projekcie realizowanym w Ministerstwie Sprawiedliwości pn. „Upowszechnienie alternatywnych metod rozwiązywania sporów poprzez podniesienie kompetencji mediatorów, utworzenie Krajowego Rejestru Mediatorów (KRM)²⁴ oraz działania informacyjne”²⁵. Członkowie Rady opiniowali także działania prowadzone w ramach Pilotażu, a ich głosy stanowiły istotny wkład w opracowany dokument²⁶.

Jak wskazano wyżej, potrzeba ustalenia standardów prowadzenia mediacji pojawiła się właściwie od momentu upowszechnienia ADR w Polsce. Większość z nich odnosi się do dziedzin, w których istnieje spór, część ma jednak charakter uniwersalny i może być przyjęta przez uczestników mediacji bez względu na rodzaj sprawy, w których prowadzona jest mediacja, miejsca i sposobu mediacji, jak i podstawy prowadzenia mediacji, tzn. czy toczy się ona na skutek skierowania sądu (prokuratora, innego organu), czy też jest to mediacja pozasądowa. Należy podkreślić, że taki charakter mają wspomniane uchwały Rady ds. ADR I kadencji, tj. Standardy Prowadzenia Mediacji i Postępowania Mediatora oraz Kodeks Etyczny Mediatorów Polskich. Zbiór zasad tam wskazanych powinien mieć zatem zastosowanie również w postępowaniu mediacyjnym, prowadzonym w warunkach izolacji więziennej. Ważne jest, aby mediator, który uczestniczy w takiej mediacji, pamiętał o tych wytycznych, dlatego autorzy niniejszego rozdziału uznali za zasadne przywołanie ich w tym miejscu. Stanowią one także istotny element kształcenia mediatorów, znajdując swoje miejsce

²² Sprawozdanie z działalności Rady: <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/spoleczna-rada-ds-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow/o-radzie/> [dostęp: 13.10.2022 r.].

²³ Działalność Rady ds. ADR III kadencji: <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/spoleczna-rada-ds-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow/o-radzie/> [dostęp: 13.10.2022 r.].

²⁴ Strona projektu <https://krm.gov.pl/> [dostęp 13.10.2022 r.].

²⁵ Szerzej o projekcie M. Smalcerz, „Projekt Upowszechnienie alternatywnych metod rozwiązywania sporów poprzez podniesienie kompetencji mediatorów, utworzenie Krajowego Rejestru Mediatorów (KRM) oraz działania informacyjne” jako szansa na rozwój mediacji w Polsce, w: *Mediacja: w kierunku ugody*, red. M. Romanowski, Warszawa 2021, s. 23–32.

²⁶ Sprawozdanie roczne 2020–2021, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/dokumenty> [dostęp: 13.10.2022 r.].

także w standardach prowadzenia mediacji włączonych do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji.

IV.3. Zintegrowany System Kwalifikacji jako milowy krok w kierunku standaryzacji mediacji

Zintegrowany System Kwalifikacji (ZSK) jest wyodrębnioną częścią Krajowego Systemu Kwalifikacji, w której obowiązują określone w ustawie z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji (Dz.U. z 2020 r. poz. 226) standardy opisywania kwalifikacji oraz przypisywania poziomu Polskiej Ramy Kwalifikacji do kwalifikacji, zasady włączenia kwalifikacji do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji i ich ewidencjonowania w Zintegrowanym Rejestrze Kwalifikacji, a także zasady i standardy certyfikowania kwalifikacji oraz zapewniania jakości nadawania kwalifikacji²⁷.

Kwalifikacje włączone do ZSK wpisane są do Zintegrowanego Rejestru Kwalifikacji (ZRK), który jest rejestrem publicznym prowadzonym w systemie teleinformatycznym. W rejestrze znajdują się wszystkie informacje związane z włączoną kwalifikacją, możemy się dowiedzieć m.in.: jakie wymagania należy spełnić, aby uzyskać kwalifikację, jaka jest charakterystyka kwalifikacji oraz wykaz instytucji certyfikujących. W rejestrze zamieszczane są kwalifikacje pełne i częściowe. Kwalifikacje pełne nadawane są wyłącznie w systemie oświaty oraz w szkolnictwie wyższym po ukończeniu określonego etapu kształcenia (np. szkoły podstawowej, studiów I stopnia). Kwalifikacje częściowe mogą być nadawane nie tylko w oświacie i szkolnictwie wyższym, lecz także przez instytucje, organizacje i stowarzyszenia o różnym charakterze. Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji jest prowadzony przez Instytut Badań Edukacyjnych²⁸.

Każdej z kwalifikacji włączonej do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji przypisywana jest Polska Rama Kwalifikacji. Należy podkreślić, że Polska Rama Kwalifikacji tak jak Europejska Rama Kwalifikacji składa się z ośmiu poziomów, które wskazują, w jaki sposób powinny być opisywane kwalifikacje. Każdy z poziomów określa charakterystyczne wymagania, umiejętności i kompetencje społeczne, które muszą być spełnione przez osoby legitymujące się kwalifikacjami danego poziomu.

Osoba która chce potwierdzić swoją wiedzę i umiejętności w danej kwalifikacji, zobowiązana jest do walidacji. Pojęcie walidacji zostało wytłumaczone w ustawie o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji. Walidacja to sprawdzenie, czy osoba ubiegająca się o nadanie określonej kwalifikacji, niezależnie od

²⁷ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym..., art. 2 pkt 25.

²⁸ Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji w zarysie, Instytut Badań Edukacyjnych, <https://kwalifikacje.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/PDF/Zintegrowany-Rejestr-Kwalifikacji-w-zarysie-1.pdf> [dostęp: 13.10.2022 r.].

sposobu uczenia się tej osoby, osiągnęła wyodrębnioną część lub całość efektów uczenia się wymaganych dla tej kwalifikacji²⁹.

Obecnie do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji włączono cztery kwalifikacje rynkowe z mediacji. Pierwsza kwalifikacja *Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych* została włączona do ZSK w dniu 10 grudnia 2018 roku³⁰. Kwalifikacji przypisano 5. poziom Polskiej Ramy Kwalifikacji.

Osoba posiadająca kwalifikację *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych* jest gotowa do samodzielnego planowania i przeprowadzania pełnego procesu mediacji w sprawach cywilnych zarówno w postępowaniach sądowych, jak i pozasądowych. Dokonuje analizy konfliktu, rozpoznaje przedmiot sporu oraz stanowiska i oczekiwania stron. Na podstawie analizy ocenia, czy nie ma przeciwwskazań do zastosowania mediacji. Jest przygotowana do motywowania i wspierania stron w poszukiwaniu rozwiązań sprzyjających rozwiązywaniu konfliktów. Stosując techniki zarządzania emocjami oraz techniki mediacyjne, prowadzi strony do uzyskania porozumienia. Sporządza dokumenty niezbędne w procesie mediacji (umowę o przeprowadzenie mediacji, protokół z posiedzenia mediacyjnego). Wspiera strony w procesie kształtowania finalnej ugody mediacyjnej. Potrafi dostrzec elementy umożliwiające wykonanie porozumienia. Posługuje się podstawową siatką pojęciową z zakresu prawa cywilnego (m.in. stosunek prawny, rzecz, zobowiązanie, dział spadku), umożliwiającą zrozumienie problemu zgłaszanego przez strony mediacji. Aktualizuje swoją wiedzę z zakresu mediacji oraz zastosowania podstaw prawnych związanych z procedurą mediacji (w tym w szczególności w kontekście regulacji postępowania mediacyjnego w Kodeksie postępowania cywilnego). W zakresie wiedzy specjalistycznej, przekraczającej własne umiejętności jako mediatora, potrafi wskazać ekspertów zewnętrznych, np. prawników, doradców podatkowych, do podjęcia współpracy. Jest przygotowana do reagowania oraz rozwiązywania problemów, często w zmiennych i nieprzewidywalnych warunkach. Osoba posiadająca kwalifikację rozumie zakres odpowiedzialności wynikający z wykonywania działań zawodowych³¹.

Walidacja kwalifikacji *Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych* odbywa się w dwóch etapach, tj. egzamin teoretyczny (test wiedzy) i egzamin praktyczny. Osoba walidowana w trakcie egzaminu nie

²⁹ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym..., art. 2 pkt 22.

³⁰ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 2018 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2018, poz. 1198).

³¹ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 2018 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2018, poz. 1198), Załącznik Informacje o włączonej kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych”.

może korzystać z innych aplikacji niż system do przeprowadzenia egzaminu. W trakcie egzaminu praktycznego osoba walidowana może zostać poproszona m.in.: o przedstawienie symulacji mediacji, analizę dowodów.

Drugą kwalifikacją rynkową włączoną do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji jest kwalifikacja *Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych*³². Osoba chcąc przystąpić do walidacji w tej kwalifikacji musi spełnić szczególne wymagania, tj. posiadać kwalifikację pełną na poziomie 6 Polskiej Ramy Kwalifikacji (studia wyższe: licencjat, inżynier), potwierdzoną kwalifikację rynkową *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych* oraz udokumentowane przeprowadzenie co najmniej 5 mediacji w sprawach cywilnych (sądowych lub pozasądowych) w okresie ostatnich 5 lat przed przystąpieniem do walidacji. Podkreślenia wymaga, że jedynym warunkiem, jaki musi spełnić osoba przystępująca do walidacji z kwalifikacji *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych*, jest posiadanie kwalifikacji pełnej na poziomie 4 Polskiej Ramy Kwalifikacji (świadeństwo dojrzałości, dyplom zawodowy).

Walidacja kwalifikacji *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych* odbywa się w ten sam sposób jak walidacja kwalifikacji *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych*.

Osoba posiadająca kwalifikację *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych* jest gotowa do samodzielnego planowania i przeprowadzania mediacji w sprawach gospodarczych zarówno ze skierowania sądu, jak i pozasądowych. Dokonuje analizy konfliktu, rozpoznaje przedmiot sporu oraz stanowiska i oczekiwania stron. Na podstawie analizy ocenia, czy nie ma przeciwwskazań do zastosowania mediacji. Jest przygotowana do motywowania i wspierania stron w poszukiwaniu rozwiązań sprzyjających rozwiązywaniu konfliktów. Stosując techniki zarządzania emocjami oraz techniki mediacyjne i negocjacyjne, prowadzi strony do uzyskania porozumienia końcowego. Sporządza dokumenty niezbędne w procesie mediacji (umowę o przeprowadzenie mediacji, protokół z posiedzenia mediacyjnego). Wspiera proces kształtowania przez strony finalnej ugody mediacyjnej. Aktualizuje swoją wiedzę z zakresu mediacji oraz zastosowania podstaw prawnych związanych z procedurą mediacji (w tym w szczególności w kontekście regulacji postępowania mediacyjnego w Kodeksie postępowania cywilnego). Dostrzega merytoryczne podstawy sporu. Potrafi zweryfikować zdolność podmiotów do uczestniczenia w postępowaniu mediacyjnym o charakterze gospodarczym oraz określić konsekwencje wynikające z zawarcia ugody mediacyjnej. Posługuje się językiem prawniczym w podstawowym zakresie, w szczególności w zakresie redakcji jednoznacznego i niesprzecznego tekstu ugody, w takim zakresie, aby móc określić, czy zawierana

³² Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 grudnia 2018 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2018, poz. 1201).

przez strony ugoda jest zgodna z prawem i zasadami współżycia społecznego, czy jest zrozumiała i czy nie służy obejściu prawa, a w konsekwencji tego, czy jest możliwa do zatwierdzenia przez sąd. Jest przygotowana do reagowania oraz rozwiązywania problemów, często w zmiennych i nieprzewidywalnych warunkach. Osoba posiadająca kwalifikację ma świadomość odpowiedzialności wynikającej z prowadzenia mediacji³³.

Trzecią kwalifikacją rynkową włączoną do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji jest kwalifikacja *Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych*³⁴. Kwalifikacja została włączona do ZSK 23 czerwca 2020 r.

Osoba chcąc przystąpić do walidacji w tej kwalifikacji musi posiadać kwalifikację pełną na poziomie 6 PRK (studia wyższe: licencjat, inżynier), przedstawić 4 protokoły oraz 4 studia przypadku z przeprowadzonych mediacji rodzinnych, w tym przynajmniej 2 studia ze spisaną ugodą mediacyjną i przynajmniej 2, w ramach których odbyły się minimum 3 spotkania wspólne stron z przeprowadzonych przez siebie mediacji rodzinnych z ostatnich 3 lat przed przystąpieniem do walidacji. Dodatkowym wymogiem jest przedstawienie sprawozdania z samorozwoju w roku poprzedzającym przystąpienie do walidacji. Wymagania stawiane przed kandydatem do walidacji jednoznacznie wskazują, że walidacja jest przeznaczona dla doświadczonych mediatorów posiadających wiedzę teoretyczną i przynajmniej 3-letnie doświadczenie w prowadzeniu mediacji.

Osoba posiadająca kwalifikację *Prowadzenie mediacji sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych* jest gotowa do samodzielnego prowadzenia procesu mediacji rodzinnych. W swojej pracy współpracuje z sądem oraz innymi specjalistami, np. adwokatem, psychologiem. Działania podejmowane przez osobę posiadającą kwalifikację wspierają uzgadnianie ugody mediacyjnej w sytuacjach konfliktów rodzinnych, w tym dotyczących dzieci. Ponadto osoba posiadająca tę kwalifikację styka się w swojej pracy ze złożonymi i trudnymi do przewidzenia problemami dotyczącymi całego systemu rodzinnego. Wykonując swoje zadania, bierze pod uwagę wielość możliwych uwarunkowań zaistniałego problemu rodzinnego i konsekwencji związanych z uzgodnionymi rozwiązaniami. Wykorzystuje wiedzę z zakresu psychologii konfliktu, rodziny i dziecka. Posługując się tą wiedzą, włącza perspektywę dzieci do procesu mediacji. Pracuje zgodnie z metodyką prowadzenia mediacji i zasadami etyki zawodowej mediatora. Stosuje zaawansowane techniki komunikacyjne,

³³ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 grudnia 2018 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2018, poz. 1201), Załącznik Informacje o włączonej kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych”.

³⁴ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2020 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2020, poz. 556).

w tym szereg technik budowania zrozumienia. Samodzielnie planuje i realizuje ścieżkę swojego rozwoju zawodowego. Jest świadoma konieczności uczestnictwa w procesie superwizji w celu zachowania najwyższych standardów pracy z klientami. Wykonywanie zadań zawodowych z zakresu tej kwalifikacji wiąże się z wysokim poziomem odpowiedzialności społecznej³⁵.

Czwartą kwalifikacją rynkową włączoną do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji jest kwalifikacja Prowadzenie mediacji w sądowych karnych i o wykroczenia. Kwalifikacja została włączona do ZSK 1 września 2022 r. – w trakcie trwania „Pilotażu programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”.

Osoba przystępująca do walidacji musi posiadać kwalifikację pełną na poziomie 6 PRK (studia wyższe: licencjat, inżynier), zaświadczenie potwierdzające uczestnictwo w roli obserwatora, mediatora lub komediatora w min. 4 spotkaniach mediacyjnych. Podobnie jak w kwalifikacji z zakresu mediacji rodzinnej, osoba przystępująca do walidacji musi posiadać doświadczenie w prowadzeniu mediacji. Biorąc pod uwagę liczbę spraw karnych kierowanych do postępowania mediacyjnego, co przekłada się na doświadczenie mediatorów w tej kategorii spraw, przed przystąpieniem do walidacji osoba musi uczestniczyć w min. 4 spotkaniach mediacyjnych.

Osoba posiadająca kwalifikację *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia* jest gotowa do samodzielnego planowania i prowadzenia mediacji karnych i o wykroczenia, zarówno w postępowaniach pozasądowych, sądowych, jak i z osobami skazanymi i po odbyciu kary. Na podstawie analizy sprawy ocenia, czy nie ma przeciwwskazań do zastosowania mediacji. Działania podejmowane przez tę osobę skierowane są na pomoc stronom w sformułowaniu treści ugody między pokrzywdzonym a sprawcą przestępstwa lub wykroczenia. Wykorzystuje ona wiedzę z zakresu prowadzenia postępowania mediacyjnego, ze szczególnym uwzględnieniem prawnych uwarunkowań mediacji w sprawach karnych i w sprawach o wykroczenia. W swojej pracy współpracuje z organem prowadzącym sprawę. W prowadzonej mediacji stosuje wiedzę z zakresu problematyki agresji i przemocy oraz ich psychologicznych uwarunkowań. Pracuje zgodnie z metodyką prowadzenia mediacji i zasadami etyki zawodowej mediatora, stosuje narzędzia i techniki komunikacyjne, uwzględniając poczucie bezpieczeństwa i równowagi stron. Stosuje techniki zarządzania emocjami. Posługuje się podstawową siatką pojęciową z zakresu prawa karnego. Stale aktualizuje swoją wiedzę dotyczącą mediacji oraz zastosowania podstaw prawnych związanych z procedurą mediacji. Przygotowując i prowadząc spotkanie mediacyjne, bierze pod uwagę specyfikę konkretnej sprawy i wielość możliwych

³⁵ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2020 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2020, poz. 556). Załącznik Informacje o włączonej kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych”.

uwarunkowań zaistniałego problemu. Doskonali swoje kompetencje zawodowe w odniesieniu do już zdobytych doświadczeń zawodowych potwierdzonych dowodami oraz w oparciu o samoocenę. Osoba posiadająca kwalifikację jest świadoma wysokiej odpowiedzialności społecznej wynikającej z prowadzenia mediacji³⁶.

Tabela 18. Kwalifikacje włączone do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji

Nazwa kwalifikacji	Data włączenia do ZSK	Poziom Polskiej Ramy Kwalifikacji	Instytucja Certyfikująca
Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych	10.12. 2018 r.	5 PRK	1. Fundacja VCC 2. Centralny Instytut Analiz Polityczno-Prawnych 3. Polskie Centrum Mediacji 4. Konfederacja Lewiatan 5. Regionalna Izba Gospodarcza Pomorza 6. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie 7. SWPS Uniwersytet Humanistyczno-społeczny z siedzibą w Warszawie
Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych	10.12.2022 r.	6 PRK	1. Fundacja VCC 2. Polskie Centrum Mediacji 3. SWPS Uniwersytet Humanistyczno-społeczny z siedzibą w Warszawie 4. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach rodzinnych	23.06.2022 r.	6 PRK	1. Stowarzyszenie Mediatorów Rodzinnych 2. Polskie Centrum Mediacji 3. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia	1.09.2022 r.	6 PRK	1. Łódzka Izba Przemysłowo-Handlowa

Źródło: Opracowanie własne

³⁶ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 września 2022 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji D, Załącznik Informacje o włączonej kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia”.

Każda kwalifikacja przed włączeniem do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji przechodzi długą drogę. Na przykładzie kwalifikacji *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia* pokażemy, że efekty uczenia czy kryteria weryfikacji ich osiągnięcia nie są przypadkowe.

W dniu 16 grudnia 2020 r. do Ministerstwa Sprawiedliwości skierowany został wniosek o włączenie kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji sądowych w sprawach karnych i sprawach o wykroczenia* do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, złożony przez Łódzką Izbę Przemysłowo-Handlową za pośrednictwem Instytutu Badań Edukacyjnych, odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku pod kątem formalnym, który zakwalifikował go do dalszego rozpatrzenia przez ministra właściwego – ministra sprawiedliwości. Wydział do spraw Mediacji, po dokonaniu analizy przesłanego wniosku, wystąpił do Ministra Sprawiedliwości o wyrażenie zgody na przeprowadzenie konsultacji z zainteresowanymi środowiskami. W okresie od 26 stycznia 2021 r. do 12 lutego 2021 r. przeprowadzono konsultacje społeczne. Bezpośrednia prośba o sporządzenie opinii w ramach konsultacji społecznych została wysłana do 45 podmiotów zajmujących się mediacjami. Wśród tych podmiotów znalazło się Centrum Mediacyjne przy Naczelnej Radzie Adwokackiej, Centrum Mediacji przy Krajowej Izbie Radców Prawnych, Krajowa Rada Kuratorów, 16 Centrów Arbitrażu i Mediacji, Wydziały Prawa oraz Społeczna Rada ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości. Informacja o prowadzonych konsultacjach społecznych została umieszczona na stronie Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji³⁷. W ramach prowadzonych konsultacji społecznych do Ministerstwa Sprawiedliwości wpłynęło 21 opinii w tym 18 zawierających głos aprobujący oraz 3 z głosem niejednoznaczny. Nie wpłynęła żadna opinia zawierająca głos negujący wniosek. Wskazywało to na dużą potrzebę środowiska na wprowadzenie kwalifikacji *Prowadzenie mediacji sądowych w sprawach karnych i sprawach o wykroczenia*.

Po zakończonych konsultacjach społecznych minister sprawiedliwości zgodnie z art. 19 ust. 2 ustawy o ZSK wystąpił o opinię do specjalistów, którzy:

- 1) posiadają doświadczenie praktyczne w dziedzinie, której dotyczy dana kwalifikacja rynkowa;
- 2) reprezentują poszczególne grupy interesariuszy, których dana kwalifikacja rynkowa dotyczy;
- 3) posiadają kompetencje pozwalające na ocenę poszczególnych efektów uczenia się w danej kwalifikacji rynkowej, której dotyczy wniosek³⁸.

Powołano trzech specjalistów (stanowiska zajmowane na dzień 22.02.2021 r.):

1. sędzieja Aleksandra Rusin-Batko – Zastępca Dyrektora Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w Ministerstwie Sprawiedliwości;

³⁷ <https://kwalifikacje.gov.pl/ogloszenia/konsultacje-wnioskow?view=tabs&layout=accordion>.

³⁸ Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym..., art. 19 ust. 2.

2. adw. dr Agnieszka Zemke-Górecka – Dziekan Okręgowej Rady Adwokackiej w Białymstoku, Prezes Centrum Mediacyjnego przy Naczelnej Radzie Adwokackiej, członek Rady ADR,
3. chor. Anna Gmurowska – Starszy instruktor w Instytucie Nauk Prawnych Wyższej Szkoły Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie.

Ekspertcy indywidualnie przestawili swoje uwagi do kwalifikacji *Prowadzenie mediacji sądowych w sprawach karnych i sprawach o wykroczenia*. Zbiorcze zestawienie uwag w dniu 19 kwietnia 2021 r. zostało przesłane do wnioskodawcy – Łódzkiej Izby Przemysłowo-Handlowej, w celu odniesienia się do uwag, zaproponowania innych zapisów itp. W dniu 17 czerwca 2021 roku zakończono prace nad ostateczną wersją kwalifikacji. W pracach brali udział powołani specjaliści, Łódzka Izba Przemysłowo-Handlowa oraz pracownicy Wydziału ds. Mediacji Ministerstwa Sprawiedliwości.

W dniu 22 czerwca 2021 r. Minister Sprawiedliwości Prokurator Generalny Zbigniew Ziobro dokonał pozytywnej oceny wniosku o włączenie kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia* do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji.

Tym samym, zgodnie z treścią art. 21 ust. 2 ustawy o ZSK, kolejny etap procedowania wniosku obejmował powołanie przez Ministra Sprawiedliwości zespołu ekspertów celem porównania wymaganych efektów uczenia dla przedmiotowej kwalifikacji z charakterystykami poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji pierwszego i drugiego stopnia. W tym celu w dniu 27 lipca 2021 roku Minister Sprawiedliwości wydał zarządzenie w sprawie powołania zespołu ekspertów do porównania wymaganych efektów uczenia dla kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia* z charakterystykami poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji pierwszego i drugiego stopnia³⁹.

Ekspertcy w dniach 21.09.2021 r., 23.09.2021 r. oraz 25.11.2021 r. odbyli spotkania robocze w celu wypracowania rekomendacji zespołu ekspertów dla Ministra Sprawiedliwości dotycząca przypisania Polskiej Ramy Kwalifikacji do kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia*.

W dniu 6 grudnia 2021 r. Ministerstwo Sprawiedliwości przekazało do Rady Interesariuszy Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji rekomendacje Zespołu Ekspertów w sprawie przypisania poziomu Polskiej Ramy Kwalifikacji do kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia*.

W dniu 21 lipca 2022 r. do Ministerstwa Sprawiedliwości wpłynęła uchwała Rady Interesariuszy Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, w której pozytywnie zaopiniowano rekomendację zespołu ekspertów w sprawie przypisania poziomu

³⁹ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 lipca 2021 r. w sprawie powołania zespołu ekspertów do porównania wymaganych efektów uczenia dla kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia” z charakterystykami poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji pierwszego i drugiego stopnia (Dz.U.MS. 2021 poz. 178).

6 Polskiej Ramy Kwalifikacji do kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia*.

W związku z otrzymaniem przedmiotowej uchwały Wydział ds. Mediacji skierował do Departamentu Legislacyjnego Prawa Karnego projekt obwieszczenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia* do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji wraz z załącznikiem do obwieszczenia celem przedłożenia projektu do podpisu Ministra Sprawiedliwości i ogłoszenia obwieszczenia w Monitorze Polskim Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej.

Przedmiotowa kwalifikacja została włączona do Zintegrowanego systemu Kwalifikacji w dniu 1 września 2022 r.⁴⁰

Po ogłoszeniu ww. obwieszczenia Minister Sprawiedliwości jest zobowiązany do zamieszczenia na portalu Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji informację o możliwości składania wniosków o nadanie uprawnień do certyfikowania danej kwalifikacji rynkowej. W chwili obecnej uprawnienia Instytucji Certyfikującej w ramach kwalifikacji rynkowej *Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia* posiada Łódzka Izba Przemysłowo-Handlowa. W przypadku pozostałych kwalifikacji instytucjami certyfikującymi są podmioty wymienione w tabeli nr 18.

Kwalifikacje włączone do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji przyczyniają się do podniesienia kompetencji mediatorów, wpływają pozytywnie na jakość oraz skuteczność prowadzonych mediacji, a tym samym mogą zwiększyć liczbę spraw kierowanych do mediacji.

IV.4. Standardy prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej

W projekcie pn. „*Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*” założono do realizacji 6 zadań. Wśród nich były *Badania, analizy, diagnoza i ich upowszechnianie – raport zbiorczy* (zadanie nr 6). Cel projektu został zrealizowany m.in. przez podejmowanie, organizowanie oraz zlecanie badań naukowych, a także prac rozwojowych związanych z tematyką mediacji i ideą sprawiedliwości naprawczej, a jednym z jego produktów – wypracowanie standardów prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej.

Do opracowania dokumentu, zostało wybranych dwóch specjalistów: Aleksandra Rusin-Batko (Sędzia, Dyrektor Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w Ministerstwie Sprawiedliwości nadzorująca m.in. działalność Wydziału do spraw Mediacji w Ministerstwie Sprawiedliwości, ekspert ZSK pracujący przy włączaniu kwalifikacji „*Prowadzenie mediacji w sprawach*

⁴⁰ Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 września 2022 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „*Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia*” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2022, poz. 851).

karnych i o wykroczenia”) i Agnieszka Markocka (Naczelnik w Wydziale ds. Mediacji Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w Ministerstwie Sprawiedliwości, mediator z wieloletnim doświadczeniem, wpisany na listę stałych mediatorów przy Sądzie Okręgowym w Opolu). Pracę specjalistów wspierała Karolina Włodarczyk (Główny Specjalista w Wydziale ds. Mediacji Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w Ministerstwie Sprawiedliwości, referendarz sądowy, radca prawny, ekonomistka, pracująca przy włączaniu kwalifikacji do ZSK w Ministerstwie Sprawiedliwości). Zespół ten, tworząc standardy, analizował istniejące zbiory, zwracając uwagę na potrzebę dostosowania ich do wyzwań wynikających z przebywania co najmniej jednego uczestnika mediacji, w warunkach izolacji więziennej. Standardy te mają charakter uniwersalny, powinny ułatwić prowadzenie mediacji w jednostkach penitencjarnych, niezależnie od charakteru sporu. Ideą opracowanego zbioru było, aby usprawniały one proces mediacji, w sposób niezakłócający funkcjonowania zakładu karnego. Tworzenie standardów poprzedzone było analizą aktów, regulujących funkcjonowanie jednostek penitencjarnych⁴¹. Znaczenie w tym zakresie miała współpraca z funkcjonariuszami SW, zaangażowanymi w realizację projektu, którzy wskazywali na wyzwania, z jakimi muszą się zmierzyć przy organizowaniu postępowania mediacyjnego.

Przy tworzeniu standardów ważne były także dokumenty wytworzone w trakcie realizacji projektu, a zwłaszcza *Regulamin organizacji i prowadzenia mediacji pozasądowych na etapie postępowania wykonawczego, w ramach realizowanego projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*, sfinansowanego ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości⁴², za opracowanie których odpowiedzialni byli specjaliści powołani do wdrożenia projektu.

Treść przygotowanego dokumentu, została skonsultowana i zaopiniowana przez specjalistów zaangażowanych do współpracy przy realizacji projektu: dr hab. Agnieszka Lewicką-Zelent (prof. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej), dr Grzegorza Skrobotowicza (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) oraz Annę Gmurowską (Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie, Kierownik projektu pilotażowego), a także przez członków Społecznej Rady ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości IV Kadencji.

⁴¹ W szczególności na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania oraz Regulaminu organizacyjno-porządkowego obowiązującego w danej jednostce penitencjarnej.

⁴² Dokument dostępny jest na stronie: <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/dokumenty-do-pobrania/>

Efektom podjętych analiz, spotkań grupy roboczej, pozyskanych opinii i spostrzeżeń oraz wyników konsultacji jest dokument pn. *Standardy prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej, opracowany w ramach realizacji projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*.

Głównym celem dokumentu jest przedstawienie wypracowanych wskazówek, zaleceń i rekomendacji pomocnych w prowadzeniu mediacji, w tym mediacji w sprawach karnych w warunkach izolacji więziennej dla wszystkich zakładów karnych oraz aresztów śledczych na terytorium kraju. Mamy nadzieję, że przygotowane standardy przyczynią się do prowadzenia mediacji – na jak najwyższym poziomie, w jednolity oraz uporządkowany sposób – realizowanych w trudnych warunkach, jakimi bez wątpienia jest izolacja więzienna. Postulowane ustandaryzowanie postępowania mediacyjnego w powyższym zakresie winno wywierać pozytywny wpływ nie tylko w płaszczyźnie sposobu postrzegania alternatywnych metod rozwiązywania sporów, w tym głównie mediacji, ale i mediatorów, jako osób, które usprawniają komunikację pomiędzy stronami, wspierając uczestników mediacji w wypracowaniu zadowolającego obie strony rozstrzygnięcia.

Zgodnie z preambułą dokumentu, nawiązującą do preambuły dokumentów uchwalonych przez Radę ds. ADR I kadencji, o których mowa wyżej, standardy mają charakter wytycznych i wskazówek dla mediatorów, nie stanowią zaś źródła powszechnie obowiązującego prawa i nie mogą być podstawą do wysuwania roszczeń. Ponadto, określają wytyczne i wskazówki dla mediatorów dotyczące organizacji mediacji na etapie postępowania wykonawczego pomiędzy stronami konfliktu, w których co najmniej jedną ze stron jest osoba osadzona w jednostce penitencjarnej.

Ważne jest, aby pamiętać, że powyższe wytyczne nie mogą zmieniać istniejących regulacji, z uwagi na co starano się opracować w taki sposób, aby ich zastosowanie nie budziło wątpliwości w zakresie zgodności z obowiązującymi przepisami, zarówno tymi powszechnymi, jak i wewnętrznymi. Zauważono przy tym pewne obszary, które przy niewielkich zmianach, mogłyby usprawnić proces. Zostaną one omówione w rozdziale dotyczącym wniosków i rekomendacji.

Mając na uwadze okoliczność braku istnienia definicji legalnej mediacji w polskim ustawodawstwie, w tym mediacji prowadzonej w warunkach izolacji więziennej, w opracowanym dokumencie podjęto próbę deskryptywnego wyjaśnienia przedmiotowego pojęcia, wskazując, iż mediacja prowadzona w warunkach izolacji więziennej to dobrowolna i poufna metoda rozwiązywania sporów, w której strony sporu z pomocą bezstronnego mediatora dochodzą do porozumienia, przy czym, co najmniej jedną ze stron sporu jest osoba osadzona w jednostce penitencjarnej.

Członkowie Zespołu Badawczego, odpowiedzialni za opracowanie Standardów, wyodrębnili następujący katalog reguł, których adresatami są główne mediatorzy:

- Standard I – Mediator zmierza do zapewnienia stronom odpowiednich warunków do przeprowadzenia mediacji;
- Standard II – Mediator przeprowadza mediację zgodnie z najwyższymi standardami;
- Standard III – Wszczęcie mediacji;
- Standard IV – Przebieg postępowania mediacyjnego w warunkach izolacji więziennej;
- Standard V – Doręczenia;
- Standard VI – Zakończenie postępowania mediacyjnego prowadzonego w warunkach izolacji więziennej.

Standard I statuuje zasadę, iż to na mediatorze spoczywa obowiązek zagwarantowania stronom odpowiednich warunków do odbycia mediacji. Wyzwanie w przedmiotowym obszarze polega na tym, że w odróżnieniu do mediacji prowadzonej w innych warunkach niż izolacja więzienna, mediator nie ma możliwości samodzielnego zorganizowania spotkań mediacyjnych. Standard ten zobowiązuje mediatora, by spotkania mediacyjne (jeżeli mediacja miałaby odbywać się na terenie jednostki penitencjarnej) były organizowane we współpracy i uzgodnieniu z dyrektorem tej jednostki i na podstawie odrębnych przepisów, w szczególności na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania oraz Regulaminu organizacyjno-porządkowego obowiązującego w danej jednostce penitencjarnej. Ponadto, ze względu na szczególną strukturę podmiotową mediacji postpenitencjarnej, mediator obowiązany jest dokonać także diagnozy sporu pod względem mediowalności danej sprawy (tj. możliwości rozwiązania sporu w drodze mediacji). W Standardzie tym przewidziano także możliwość przeprowadzenia mediacji pośredniej, czy też mediacji elektronicznej (e-mediacji). Dotychczas brak było uregulowań w zakresie możliwości prowadzenia postępowań mediacyjnych w warunkach izolacji więziennej.

Standard II przyjmuje zasadę, że mediator przeprowadza mediację zgodnie z najwyższymi standardami, co oznacza, iż winien respektować treść *Standardów prowadzenia mediacji i postępowania mediatora* uchwalonych w dniu 26 czerwca 2006 r. przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości, jak i zasad określonych w *Kodeksie Etycznym Mediatorów Polskich* uchwalonym w maju 2008 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości. Ponadto, mediator obowiązany jest

prowadzić mediację z najwyższą starannością, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa oraz ww. standardami i zasadami etyki zawodowej mediatora oraz kierować się zasadami neutralności, bezstronności i poufności. Podkreślenia wymaga, iż mimo braku obowiązku stosowania się do wytycznych ww. aktów, są one respektowane w rzeczywistości społeczno-prawnej oraz szeroko wykorzystywane w praktyce mediacyjnej, a zatem celowym było przetransponowanie tego rodzaju dobrych praktyk do treści Standardów, wprowadzając równolegle obowiązek ich przestrzegania.

W Standardzie III unormowano sposób wszczęcia mediacji, dookreślając istniejące możliwości zgłoszenia wniosku o wszczęcie postępowania mediacyjnego. W Standardzie tym wprost wskazano katalog podmiotów, do których osoba zainteresowana udziałem w mediacji może zgłosić wniosek, tj. do: dyrektora jednostki penitencjarnej, w której przebywa osadzony, mediatora, sędziego penitencjarnego, sądowego kuratora zawodowego oraz sądu, przed którym toczy się sprawa z udziałem osadzonego. Jest to wytyczna bezpośrednio adresowana do osób zainteresowanych wzięciem udziału w postępowaniu mediacyjnym. Standard ten odznacza się prekursorskim charakterem, albowiem w żadnym z obecnie obowiązujących przepisów nie doprecyzowano tak szczegółowego katalogu podmiotów, do których można złożyć wniosek w ww. sprawie.

Standard IV zawiera głównie reguły dotyczące przebiegu postępowania mediacyjnego w warunkach izolacji więziennej, w tym możliwość przeprowadzenia mediacji za pośrednictwem środków komunikacji na odległość. W Standardzie tym sprecyzowano wymogi odnośnie do przeprowadzenia m.in. mediacji bezpośredniej, którą przeprowadza się na terenie jednostki, w której przebywa osadzony, warunkując jego organizację i przeprowadzenie od zgody dyrektora tej jednostki wydanej na podstawie odrębnych przepisów, w szczególności na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy oraz przy uwzględnieniu Regulaminu organizacyjno-porządkowego obowiązującego w danej jednostce. Ponadto, na mediatora, który przeprowadza mediację w warunkach izolacji więziennej (zarówno podczas przyjęcia danej sprawy, jak i jej zakończenia), nałożono dodatkowy obowiązek polegający na poinformowaniu w formie pisemnej funkcjonariusza wyznaczonego do kontaktu w danej jednostce penitencjarnej o konieczności wprowadzenia „kryterium 100” skazanemu wymienionemu z imienia, nazwiska wraz z podaniem imienia ojca.

W Standardzie V sprecyzowano sposób dokonywania doręczeń. Wskazano, iż pisma w postępowaniu mediacyjnym należy doręczać na adres strony i adres pełnomocnika strony wskazane we wniosku o wszczęcie mediacji, zaś osadzonemu przebywającemu w jednostce penitencjarnej, za pośrednictwem administracji tej jednostki. Ponadto, strona i jej pełnomocnik mają obowiązek każdorazowego poinformowania mediatora o zmianach w adresie. Na gruncie tego Standardu konieczne stało się doprecyzowanie sposobu doręczania korespondencji w odniesieniu do możliwości przeprowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej.

Standard VI określa obligatoryjne i fakultatywne przyczyny zakończenia postępowania mediacyjnego. Jako obligatoryjne przesłanki wskazano: zawarcie lub odmowę zawarcia ugody przez strony; ponowne, nieusprawiedliwione niestawienie danej strony na ustalony termin posiedzenia mediacyjnego; pisemną rezygnację z prowadzenia mediacji zgłoszoną przez którąkolwiek ze stron postępowania mediacyjnego; pisemne oświadczenie mediatora o bezcelowości lub niemożności prowadzenia mediacji. Natomiast do fakultatywnych przesłanek zaliczono sytuacje, gdy mediator winien zakończyć postępowanie mediacyjne, jeszcze przed zawarciem porozumienia w sytuacjach, gdy uzna, iż: przestał być bezstronny lub neutralny w sprawie; strona trwale nie może uczestniczyć w postępowaniu mediacyjnym; strona nie chce uczestniczyć w postępowaniu mediacyjnym; strona uczestniczy w postępowaniu mediacyjnym w celu osiągnięcia nieuczciwych korzyści; osiągnięcie porozumienia w sprawie nie jest możliwe; strona chce zawrzeć porozumienie, którego skutków nie jest świadoma bądź zmierza do obejścia prawa. W Standardzie tym przewidziano także sytuację, w której w ugodzie mediacyjnej zawarto deklarację podjęcia się przez skazanego udziału w terapii. Wówczas mediator jest zobowiązany do przygotowania wyciągu z ugody ze wskazaniem konkretnego punktu i opisu terapii oraz daty jej rozpoczęcia i przekazania takiego wyciągu do administracji jednostki penitencjarnej. O potrzebie przygotowania wyciągu mediator informuje strony mediacji. Natomiast podpisując ugodę, strony wyrażają zgodę na wystąpienie do sądu właściwego w sprawie z wnioskiem o jej zatwierdzenie lub uwzględnienie przy wydaniu rozstrzygnięcia. O powyższym mediator ma obowiązek poinformowania stron, w szczególności informując o treści art. 162 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, tj. o obligatoryjnym charakterze uwzględnienia przez sąd penitencjarny ugody zawartej w wyniku mediacji w rozstrzygnięciu w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia, co nie jest równoznaczne z automatycznym wydaniem pozytywnego postanowienia w tym przedmiocie przez sąd penitencjarny. Ponadto mediator informuje strony o treści art. 22, art. 19 § 1 i § 3 oraz art. 163 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny wykonawczy.

Pożądanym jest, aby wypracowany dokument znalazł szerokie zastosowanie w praktyce mediacyjnej i stanowił wytyczne mające na celu utrzymanie należytych oraz wymaganych standardów prowadzenia mediacji, głównie w warunkach izolacji więziennej. Ponadto, dokument winien służyć rozpowszechnianiu nowatorskich rozwiązań i wdrażaniu dobrych praktyk w zakresie mediacji i idei sprawiedliwości naprawczej w środowisku osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce. Dodatkowym efektem oddziaływania proponowanych standardów będzie także wsparcie funkcjonowania systemu więziennictwa, mierzonego zmniejszeniem zjawiska powrotności do przestępstwa.

Poniżej zamieszczono pełną treść dokumentu:

STANDARDY PROWADZENIA MEDIACJI W WARUNKACH IZOLACJI WIEZIENNEJ

opracowane w ramach realizacji projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie

Niniejszy dokument określa wytyczne i wskazówki dla mediatorów dotyczące organizacji mediacji na etapie postępowania wykonawczego pomiędzy stronami konfliktu, w których co najmniej jedną ze stron jest osoba osadzona w jednostce penitencjarnej.

Mediacja prowadzona w warunkach izolacji więziennej to dobrowolna i poufna metoda rozwiązywania sporów, w której strony sporu z pomocą bezstronnego mediatora dochodzą do porozumienia, przy czym co najmniej jedną ze stron sporu jest osoba osadzona w jednostce penitencjarnej.

TStandardy mają charakter wytycznych i wskazówek dla mediatorów, nie są źródłem prawa i nie mogą być podstawą do wysuwania roszczeń.

Standard I

Mediator zmierza do zapewnienia stronom odpowiednich warunków do przeprowadzenia mediacji

- A. Mediator, do którego osoba zainteresowana udziałem w mediacji zwróciła się o pomoc w rozwiązaniu sporu niezwłocznie dokonuje diagnozy sporu pod względem mediowalności danej sprawy.
- B. Organizuje spotkania mediacyjne, uwzględniając m.in takie kwestie jak:
 - 1) zaplanowanie terminu, miejsca i możliwych sposobów przebiegu spotkań mediacyjnych, z zastrzeżeniem, że jeżeli mediacja miałaby odbywać się na terenie jednostki penitencjarnej, to w uzgodnieniu z dyrektorem tej jednostki i na podstawie odrębnych przepisów, w szczególności na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania oraz Regulaminu organizacyjno-porządkowego obowiązującego w danej jednostce penitencjarnej;
 - 2) niezwłoczne nawiązanie kontaktu ze stronami konfliktu, w celu ustalenia terminu, sposobu spotkania i miejsca spotkania z każdym z nich.
- C. Przeprowadza ze stronami konfliktu lub sporu, w dogodnym dla nich miejscu i czasie, indywidualne lub wspólne spotkania wstępne, podczas których wyjaśnia im cele i zasady postępowania mediacyjnego, informuje o przysługujących uprawnieniach, a także poucza ich o możliwości cofnięcia zgody na uczestniczenie w mediacji aż do jej zakończenia oraz odbiera od stron zgodę na uczestniczenie w postępowaniu mediacyjnym.

- D. Jeżeli nie jest możliwe bezpośrednie wspólne spotkanie stron konfliktu lub sporu (mediacje bezpośrednie), mediator może przeprowadzić postępowanie mediacyjne w sposób pośredni, przekazując każdemu z nich informacje, propozycje i stanowisko dotyczące zawarcia ugody i jej treści zajmowane przez drugiego uczestnika (mediacje pośrednie/wahadłowe). Pomiędzy stronami konfliktu lub sporu możliwa jest też mediacja elektroniczna (e-mediacja) polegająca na tym, że mediator prowadzi posiedzenie mediacyjne przy użyciu środków porozumiewania się na odległość, tj. za pośrednictwem komunikatora internetowego, telekonferencji, wideokonferencji (o ile w warunkach izolacji więziennej spełnione są warunki techniczne do prowadzenia mediacji elektronicznej, a uczestnicy mediacji i mediator dysponują sprzętem oraz łączem internetowym i umiejętnościami niezbędnymi do uczestnictwa w mediacji prowadzonej z wykorzystaniem elektronicznych środków łączności).
- E. Pomaga w sformułowaniu treści ugody między stronami, informując ich w szczególności o treści: art. 22, art. 19 § 1 i § 3, art. 162 § 1 i art. 163 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.
- F. Niezwłocznie po przeprowadzeniu postępowania mediacyjnego, sporządza pisemne sprawozdanie z mediacji.

Standard II

Mediator przeprowadza mediację zgodnie z najwyższymi standardami

- A. Mediator prowadzi mediację z najwyższą starannością, zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa oraz standardami i zasadami etyki zawodowej mediatora.
- B. Mediator prowadzi mediację z zachowaniem Standardów prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalonych w dniu 26 czerwca 2006 r. przez Społeczną Radę do spraw Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości.
- C. Mediator prowadzi mediację przestrzegając zasad określonych w Kodeksie Etycznym Mediatorów Polskich uchwalonym w maju 2008 r. przez Społeczną Radę ds. Alternatywnych Metod Rozwiązywania Konfliktów i Sporów przy Ministrze Sprawiedliwości.
- D. Mediator prowadząc mediację kieruje się zasadami neutralności, bezstronności i poufności.
- E. Przed rozpoczęciem pierwszego spotkania mediacyjnego, mediator zakłada akta dla każdej mediacji oraz składa do nich pisemne oświadczenie, że zobowiązuje się zachować poufność przebiegu mediacji oraz oświadczenie o swojej bezstronności i neutralności, w którym wskazuje wszelkie okoliczności mogące wywołać uzasadnione wątpliwości co do jego bezstronności i neutralności w danej sprawie.
- F. Mediator nie rozstrzyga sporu pomiędzy stronami postępowania mediacyjnego i nie udziela stronom porad prawnych.
- G. W trakcie mediacji, mediator może sporządzać notatki jedynie na własny użytek. Z chwilą zakończenia mediacji mediator zobowiązany jest zniszczyć sporządzone notatki.
- H. Mediator może odmówić prowadzenia mediacji jedynie z ważnych powodów. Ważnymi powodami, są w szczególności istnienie lub też pojawienie się okoliczności mogących mieć wpływ na neutralność albo bezstronność mediatora w danej sprawie.

Standard III

Wszczęcie mediacji

Mediacja może być wszczęta na wniosek osoby zainteresowanej udziałem w mediacji, zgłoszony do:

- 1) dyrektora jednostki penitencjarnej, w której przebywa osadzony;
- 2) mediatora;

- 3) sędziego penitencjarnego;
- 4) sądowego kuratora zawodowego;
- 5) sądu, przed którym toczy się sprawa z udziałem osadzonego;

O wniosku o wszczęcie mediacji z udziałem osadzonego podmioty, wymienione w pkt 2–5 niezwłocznie zawiadamiają dyrektora jednostki penitencjarnej, w której przebywa osadzony.

Standard IV

Przebieg postępowania mediacyjnego w warunkach izolacji więziennej

- A. Postępowanie mediacyjne może być prowadzone na spotkaniu wspólnym z udziałem wszystkich stron (mediacje bezpośrednie tj. na terenie jednostki penitencjarnej, w której przebywa oskarżony. W takim przypadku wymagana jest zgoda dyrektora tej jednostki wydana na podstawie odrębnych przepisów, w szczególności na podstawie ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy oraz przy uwzględnieniu Regulaminu organizacyjno-porządkowego obowiązującego w danej jednostce) lub na spotkaniach odrębnych z każdą ze stron oddzielnie (mediacje pośrednie/wahadłowe).
- B. Mediator w celu prowadzenia spotkań mediacyjnych może wykorzystywać środki komunikacji na odległość (e-mediacja), a w szczególności telefon, komunikatory internetowe, telekonferencję, wideokonferencję (o ile w warunkach izolacji więziennej spełnione są warunki techniczne do prowadzenia mediacji elektronicznej, a uczestnicy mediacji i mediator dysponują sprzętem oraz łączem internetowym i umiejętnościami niezbędnymi do uczestnictwa w mediacji prowadzonej z wykorzystaniem elektronicznych środków łączności).
- C. Mediator obowiązany jest do zachowania symetrii w indywidualnych kontaktach ze stronami, a w szczególności dbać równą liczbę kontaktów ze stronami i na bieżąco informować je o przebiegu mediacji;
- D. Jeżeli co najmniej jedna ze stron postępowania mediacyjnego przejściowo nie może uczestniczyć w postępowaniu mediacyjnym, w szczególności gdy ze względu na stan zdrowia nie jest zdolna do uczestniczenia w mediacji, mediator obowiązany jest zawiesić prowadzenie postępowania mediacyjnego. Okresu zawieszenia mediacji nie wlicza się do okresu jej prowadzenia.
- E. W przypadku, o którym mowa w pkt D, mediator podejmuje postępowanie mediacyjne do dalszego prowadzenia jedynie pod warunkiem stwierdzenia, że ustały przeszkody, będące podstawą jego zawieszenia, jeżeli strony nadal podtrzymują zgodę na uczestniczenie w mediacji.
- F. Mediator niezwłocznie po dokonaniu diagnozy sporu i podjęciu decyzji o przyjęciu danej sprawy do mediacji informuje w formie pisemnej funkcjonariusza wyznaczonego do kontaktu w danej jednostce penitencjarnej o konieczności wprowadzenia „kryterium 100” skazanemu wymienionemu z imienia, nazwiska wraz z podaniem imienia ojca.
- G. Po zakończonej mediacji, mediator niezwłocznie informuje w formie pisemnej funkcjonariusza wyznaczonego do kontaktu w danej jednostce penitencjarnej o konieczności wycofania „kryterium 100” skazanemu wymienionemu z imienia, nazwiska wraz z podaniem imienia ojca.

Standard V

Doręczenia

- A. Pisma w postępowaniu mediacyjnym doręcza się na adres strony i adres pełnomocnika strony wskazane we wniosku o wszczęcie mediacji, natomiast osadzonemu przebywającemu w jednostce penitencjarnej, za pośrednictwem administracji tej jednostki.

- B. Strona i jej pełnomocnik mają obowiązek poinformowania mediatora o zmianach adresu.

Standard VI

Zakończenie postępowania mediacyjnego prowadzonego w warunkach izolacji więziennej

- A. Postępowanie mediacyjne kończy:
- 1) zawarcie lub odmowa zawarcia ugody przez strony;
 - 2) ponowne, nieusprawiedliwione niestawiennictwo danej strony na ustalony termin posiedzenia mediacyjnego;
 - 3) pisemna rezygnacja z prowadzenia mediacji zgłoszona przez którąkolwiek ze stron postępowania mediacyjnego;
 - 4) pisemne oświadczenie mediatora o bezcelowości lub niemożności prowadzenia mediacji.
- B. Mediator powinien zakończyć postępowanie mediacyjne przed zawarciem porozumienia, jeżeli uzna, że:
- 1) przestał być bezstronny lub neutralny w sprawie;
 - 2) strona trwale nie może uczestniczyć w postępowaniu mediacyjnym;
 - 3) strona nie chce uczestniczyć w postępowaniu mediacyjnym;
 - 4) strona uczestniczy w postępowaniu mediacyjnym w celu osiągnięcia nieuczciwych korzyści;
 - 5) osiągnięcie porozumienia w sprawie nie jest możliwe;
 - 6) strona chce zawrzeć porozumienie, którego skutków nie jest świadoma bądź zmierza do obejścia prawa
- C. Niezależnie od sposobu zakończenia postępowania mediacyjnego, niezwłocznie po jego zakończeniu mediator sporządza sprawozdanie z przebiegu mediacji.
- D. Sprawozdanie mediatora z mediacji powinno zawierać:
- 1) imię i nazwisko oraz adres mediatora prowadzącego mediację;
 - 2) określenie stron uczestniczących w mediacji (imię, nazwisko, nr PESEL);
 - 3) określenie czasu przeprowadzenia mediacji z uwzględnieniem ilości spotkań mediacyjnych i sposobu prowadzenia mediacji (mediacje bezpośrednie, mediacje pośrednie, mediacje elektroniczne);
 - 4) informację o wynikach postępowania mediacyjnego (ze wskazaniem, czy ugoda została zawarta, czy nie), przy czym, jeżeli mediacja zakończyła się ugodą, ugoda ta stanowi załącznik do sprawozdania;
 - 5) podpis mediatora.
- E. Egzemplarz sprawozdania z mediacji wydaje się każdej ze stron postępowania mediacyjnego.
- F. Mediator pozostawia jeden egzemplarz sprawozdania w prowadzonych aktach mediacji.
- G. Jeżeli w ugodzie mediacyjnej zawarto deklarację podjęcia się przez skazanego udziału w terapii to mediator jest zobowiązany do przygotowania wyciągu z ugody ze wskazaniem konkretnego punktu i opisu terapii oraz daty jej rozpoczęcia i przekazania takiego wyciągu do administracji jednostki penitencjarnej. O potrzebie przygotowania wyciągu mediator informuje strony mediacji.
- H. Strony podpisują ugodę. Brak podpisu strony pod treścią ugody potwierdza mediator czyniąc adnotację, w miejscu przeznaczonym na podpis strony, o przyczynie braku podpisu strony opatrując adnotację swoim podpisem. O przyczynie braku podpisu strony pod treścią ugody i uczynionej adnotacji mediator zamieszcza także wzmiankę w treści protokołu.

- I. Uгода zawarta w drodze mediacji może być zatwierdzona przez sąd właściwy w sprawie, lub uwzględniona przez sąd właściwy do rozstrzygnięcia, o czym mediator poucza strony.
- J. Przez podpisanie ugody strony wyrażają zgodę na wystąpienie do sądu właściwego w sprawie z wnioskiem o jej zatwierdzenie lub uwzględnienie przy wydaniu rozstrzygnięcia, o czym mediator informuje strony, w szczególności informując o treści art. 162 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, tj. o obligatoryjnym charakterze uwzględnienia przez sąd penitencjarny ugody zawartej w wyniku mediacji w rozstrzygnięciu w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia, co nie jest równoznaczne z automatycznym wydaniem pozytywnego postanowienia w tym przedmiocie przez sąd penitencjarny. Ponadto, mediator informuje strony o treści art. 22, art. 19 § 1 i § 3 oraz art. 163 § 2 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy.

Rozdział V

Implikacje praktyczne, zalecenia i rekomendacje dla rozwoju mediacji po wyroku

V.1. Zalecenia i rekomendacje dla praktyki mediacji po wyroku

*Anna Gmurowska,
Agnieszka Lewicka-Zelent,
Grzegorz Skrobotowicz*

V.1.1. Uzyskane wyniki badań pozwalają na sformułowanie pewnych zaleceń praktycznych, które zaproponowano po analizie danych uzyskanych od poszczególnych grup osób badanych.

Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii osób pokrzywdzonych uczestniczących w mediacji po wyroku

W celu rozwoju i upowszechniania mediacji po wyroku prowadzonej w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej, co ma znaczenie dla osoby pokrzywdzonej przestępstwem, warto byłoby uwzględnić następujące zalecenia praktyczne:

1. Umożliwić osobom pokrzywdzonym przestępstwem udział w mediacji ze sprawcą przestępstwa, na etapie postępowania wykonawczego, także, gdy skazany odbywa karę w warunkach izolacji więziennej, uwzględniając prowadzenie mediacji w formie preferowanej przez osobę pokrzywdzoną (mediacje pośrednie, mediacje z wykorzystaniem elektronicznych środków łączności, mediacje bezpośrednie).
2. Stworzyć bezpieczne warunki i atmosferę sprzyjającą prowadzeniu rozmów między osobą pokrzywdzoną przestępstwem a odbywającą karę pozbawienia wolności w obecności kompetentnego, doświadczonego mediatora. Wskazane byłoby, aby mediator znał specyfikę prowadzenia mediacji z osobą pokrzywdzoną przestępstwem oraz znał specyfikę pracy z osobami skazanymi i zasadami poruszania się po jednostce penitencjarnej.
3. Propagować mediacje z udziałem osób skazanych i pokrzywdzonych, z uwagi na liczne korzyści dla obu stron.

4. Zaimplementować rozwiązania i efekty programu pilotażowego mediacji po wyroku do wszystkich jednostkach penitencjarnych w Polsce z uwagi na dostrzeganie przez pokrzywdzonych licznych walorów mediacji prowadzonych w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej, a także włączenie mediacji „po wyroku” do systemu wsparcia na rzecz osób pokrzywdzonych przestępstwem.
5. Przeprowadzić pogłębione badania naukowe nad podejściem pokrzywdzonych do zastosowania mediacji po wyroku jako jednej z form sprawiedliwości naprawczej, z uwzględnieniem czynników sukcesu oraz ewentualnych zagrożeń mediacji „po wyroku”.

V.1.2. Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii skazanych uczestniczących w mediacji po wyroku

1. Zapewnienie powszechnego dostępu do informacji na temat mediacji dla oskarżonych i podejrzanych na etapie przygotowawczym i sądowym np. poprzez upowszechnienie pokoi mediacyjnych we wszystkich sądach w Polsce. Mediatorzy pełniący dyżury mieliby okazję do przekazywania wiedzy o mediacji karnej, ale także wyjaśniania wątpliwości, obniżania poziomu lęku u osób zainteresowanych udziałem w mediacji.
2. Propagowanie mediacji bezpośrednich z udziałem osób skazanych i pokrzywdzonych ze względu na liczne jej walory psychologiczne (np. rozwijanie empatii) i społeczne (np. rozwijanie umiejętności komunikacji werbalnej i niewerbalnej).
3. Dbłość o zapewnienie pozytywnej atmosfery podczas spotkań mediacyjnych oraz wysokiego poziomu kompetencji mediatorów pośredniczących w spotkaniach osób skazanych z osobami pokrzywdzonymi. W tym celu warto rozważyć rekrutację mediatorów do prowadzenia mediacji po wyroku, z uwzględnieniem ich kompetencji mediacyjnych oraz poziomu wiedzy z zakresu kryminologii i wiktymologii.
4. Dokonanie wstępnej selekcji spraw do mediacji po wyroku w jednostce penitencjarnej, która odbywałaby się w zespole (wychowawca, psycholog, opiekun ds. mediacji, mediator).
5. Dostosowanie jednostek penitencjarnych do prowadzenia e-mediacji, szczególnie dzięki zapewnieniu odpowiednich warunków lokalowych i sprzętu z dostępem do wysokiej jakości połączenia internetowego.
6. Organizowanie w jednostkach penitencjarnych spotkań dla osób osadzonych z uczestnikami mediacji w celu ich motywowania do udziału w spotkaniach mediacyjnych (w kontakcie bezpośrednim oraz online w przypadku dużych odległości).
7. Kontynuowanie programu pilotażowego, po wprowadzeniu modyfikacji, we wszystkich jednostkach penitencjarnych w Polsce z uwagi na dostrzeganie przez osadzonych jego licznych walorów resocjalizacyjnych i readaptacyjnych

oraz budowanie systemu wsparcia osób pokrzywdzonych w kontekście przygotowania ich do mediacji po wyroku.

8. Przeprowadzenie badań naukowych zmierzających do wskazania predyktorów sukcesu mediacji po wyroku oraz ustalenia jej efektów i skuteczności, w tym określenia ryzyka wtórnej wiktyimizacji osób pokrzywdzonych, członków rodziny skazanych (sprawy z art. 207 k.k.).
9. Zaplanowanie i przeprowadzenie odrębnego programu readaptacji społecznej dotyczącego mediacji rodzinnej z udziałem osób pozbawionych wolności.

V.1.3. Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii mediatorów uczestniczących w mediacji po wyroku

1. Widoczna jest potrzeba prowadzenia działań promujących ideę sprawiedliwości naprawczej, w tym mediacji, na etapie wykonywania orzeczonych kar izolacyjnych. Działania takie, niezależnie od Służby Więziennej, powinny być wykonywane przez mediatorów, jako niezależnych ekspertów np. w formie dyżurów mediacyjnych.
2. Należy obligatoryjnie wprowadzić przepisy wykonawcze umożliwiające prowadzenie mediacji karnej na etapie wykonawczym.
3. Widoczna jest potrzeba nawiązania współpracy pomiędzy organami postępowania wykonawczego (m.in. sędziami penitencjarnymi, zawodowymi kuratorami sądowymi oraz dyrektorami zakładów karnych i aresztów śledczych), a mediatorami, ponieważ tylko poznanie się tych podmiotów daje szanse na rozwój mediacji „po wyroku”.
4. Z uwagi na nowatorski charakter projektu uzasadnione jest opracowanie materiałów dydaktycznych dla mediatorów prowadzących mediację na etapie wykonawczym.
5. W przypadku pełnego wprowadzenia do krajowego porządku prawnego mediacji karnej na etapie wykonawczym niezbędne jest przygotowanie minimalistycznej/niezbędnej zakresowo dokumentacji, bowiem w przypadku mediacji pośredniej nadmiar dokumentów stanowi utrudnienie w sprawnym przeprowadzeniu tego postępowania.
6. Mając na uwadze miejsce prowadzenia mediacji (jednostki penitencjarne), należy promować e-mediację jako skuteczną alternatywę dla mediacji bezpośredniej.
7. Tzw. pokój mediacyjny powinien znajdować się w każdym zakładzie karnym oraz areszcie śledczym.

V.1.4. Zalecenia praktyczne proponowane na podstawie opinii koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji

1. Kontynuowanie przez Służbę Więzienną działań promujących ideę sprawiedliwości naprawczej oraz mediacji, w tym mediacji po wyroku w zakładach karnych i aresztach śledczych.

2. Uregulowanie na poziomie legislacyjnym procedury prowadzenia mediacji na etapie wykonywania kary, w tym kary pozbawienia wolności (w tym określenie sposobu prowadzenia dyżurów mediacyjnych w zakładach karnych i aresztach śledczych).
3. Przeszkolenie funkcjonariuszy SW w każdej jednostce penitencjarnej, którzy będą specjalizować się w działaniach związanych z realizacją programu mediacji po wyroku.
4. Przeszkolenie w każdej jednostce penitencjarnej min. dwóch osób, które będą pełniły funkcję opiekunów działań związanych z prowadzeniem programu mediacji po wyroku. Ich zakres obowiązków powinien w głównej mierze dotyczyć promocji idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji po wyroku, koordynowania organizacji dyżurów mediatorów, spotkań informacyjnych dla osadzonych oraz procesu przygotowania osadzonych do mediacji.
5. Uregulowanie współpracy między Służbą Więzienną a mediatorami np. opracowanie szczegółowych regulaminów prowadzenia mediacji w zakładach karnych i aresztach śledczych oraz procedury współpracy mediatorów z jednostkami penitencjarnymi dotyczącej m.in. tego, kto może być mediatorem, sposobu rekrutacji mediatorów itd.
6. Odpowiednie przygotowanie osadzonych do uczestniczenia w mediacji, aby m.in. zapobiegać instrumentalnemu podejściu do niej. Przykładem takich działań są programy resocjalizacyjne, których celem jest zwiększenie gotowości do zadośćuczynienia osób odbywających karę pozbawienia wolności, realizowane od 2015 roku w jednostkach penitencjarnych na terenie Okręgowego Inspektoratu w Lublinie przez Agnieszkę Lewicką-Zelent oraz Ewę Trojanowską (2017, 2019).
7. Przygotowywanie osób pokrzywdzonych do udziału w mediacjach na etapie postępowania wykonawczego. Jednym z ważnych celów tych działań powinno być zmniejszenie poziomu ich lęku przed udziałem w mediacji ze sprawcą przestępstwa. Takie zadania mogliby podejmować kuratorzy sądowi, pracownicy socjalni oraz osoby pracujące w punktach nieodpłatnej pomocy prawnej, po odpowiednim przeszkoleniu.
8. Kontynuowanie pilotażowego programu dotyczącego wdrażania mediacji do jednostek penitencjarnych we wszystkich zakładach karnych i aresztach śledczych w Polsce z uwagi na szereg zalet wynikających z jego realizacji, tj. działania prowadzone w ramach programu wpisują się nie tylko w ideę resocjalizacji czy readaptacji społecznej, ale także mogą przyczynić się do zmniejszenia zjawiska recydywy w przyszłości.
9. Przygotowanie w każdej jednostce penitencjarnej w Polsce pokoiów mediacyjnych i umożliwienie prowadzenia spotkań informacyjnych prowadzonych przez mediatora w ramach dyżuru mediatora.

V.2. Szanse i wyzwania dla mediacji w warunkach izolacji na podstawie informacji pozyskanych od funkcjonariuszy Służby Więziennej, mediatorów i kuratorów zawodowych

Aleksandra Rusin-Batko,
Karolina Włodarczyk,
Agnieszka Markocka

W trakcie realizacji projektu pn. *Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie* poproszono osoby bezpośrednio zaangażowane w jego realizację o opisanie dotychczasowych doświadczeń w zakresie mediacji w warunkach izolacji. Zbieranie opinii odbywało się w IV kwartale 2021 roku, tj. w połowie realizacji pilotażu.

Funkcjonariusze Służby Więziennej, mediatorzy oraz kuratorzy sądowi mieli możliwość wypowiedzenia się w pięciu tematach.

1. Mocnych stron w projekcie.
2. Słabych stron w projekcie.
3. Szans prowadzenia projektu i jego dalszej kontynuacji.
4. Zagrożeń związanych z realizacją projektu i jego dalszą kontynuacją.
5. Innych uwag do projektu lub Regulaminu mediacji/Wniosków/Luk w obowiązujących przepisach itp.

W badaniu wzięło udział łącznie 16 osób, w tym: 2 kuratorów zawodowych, 2 mediatorów, 12 funkcjonariuszy Służby Więziennej. Ankietowani sami wskazywali odpowiedzi do poszczególnych zagadnień, nie mieli przygotowanych propozycji do wyboru.

Funkcjonariusze Służby Więziennej (ZK Zamościa, AŚ Krasnystaw, ZK Chełm, AŚ Lublin OISW Lublin, ZK Hrubieszów, ZK Opole Lubelskie) najliczniej odpowiedzieli na przesłane ankiety, wykazując zaangażowanie w rozwój postępowania mediacyjnego w jednostkach penitencjarnych oraz troskę o efektywne jego wykorzystanie. Jako mocne strony projektu wskazywali:

- kształtowanie poczucia odpowiedzialności i krytycyzmu osadzonych względem popełnionych przestępstw;
 - możliwość wykorzystania mediacji w oddziaływaniach resocjalizacyjnych;
 - wykształcona/profesjonalna kadra realizująca zadania związane z projektem;
 - bezpłatne dyżury mediacyjne dla osadzonych;
 - możliwość skorzystania z bezpłatnych mediacji;
 - przygotowanie pokoi mediacji – doposażenie;
 - podjęcie przez osadzonych aktywności w kierunku naprawienia szkód popełnionych przestępstwem;
 - podniesienie kompetencji przez funkcjonariuszy SW w zakresie mediacji.
- Do zagrożeń dla projektu funkcjonariusze Służby Więziennej zaliczyli m.in.:

- brak możliwości objęcia edukacją w zakresie mediacji osób tymczasowo aresztowanych.
- brak przepisów odnośnie osoby mediatora w zakresie przebywania na terenie jednostki;
- brak stanowisk koordynatorów ds. sprawiedliwości naprawczej we wszystkich jednostkach biorących udział w pilotażu;
- limity w zakresie liczby prowadzonych mediacji w danej jednostce;
- brak uregulowań prawnych i jasnych wytycznych w regulaminie dla koordynatorów.

Zdaniem ankietowanych duża ilość przeprowadzonych postępowań mediacyjnych i podjętych działań edukacyjnych na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie wpływa na zwiększenie zainteresowania pozostałych osadzonych, czyli tych, którzy nie brali bezpośrednio udziału w spotkaniach mediacyjnych, tematyką mediacji. Wiedzę na temat mediacji pozyskiwali od współosadzonych, którzy aktywnie korzystali z dostępnych na terenie jednostki form edukacji w ramach projektu. W ich opinii wyeliminowanie, przynajmniej częściowe zagrożeń, zwłaszcza utworzenie stanowiska koordynatora w większej liczbie placówek, zdecydowanie zwiększy powodzenie popularyzacją idei sprawiedliwości naprawczej, zachęci osadzonych do pogłębiania wiedzy oraz udziału w postępowaniu mediacyjnym.

Kuratorzy zawodowi do mocnych stron projektu zaliczyli upowszechnienie wiedzy o alternatywnych metodach rozwiązywania sporów przez działania informacyjne wśród osadzonych, rozwój idei sprawiedliwości naprawczej w jednostkach penitencjarnych oraz na terenie kraju, a także wzmocnienie procesu resocjalizacji osadzonych. Do słabych stron pilotażu wskazują niskie zaangażowanie sądów w wykorzystanie mediacji w postępowaniu wykonawczym oraz brak działań promujących umocowanie mediacji po wyroku w kodeksie karnym wykonawczym.

Zdaniem badanych kuratorów projekt może odegrać istotną rolę w upowszechnianiu wiedzy o ADR nie tylko w środowisku współosadzonych, ale w całym społeczeństwie. Podkreślali oni także znaczenie realizacji idei sprawiedliwości naprawczej w procesie resocjalizacji, który ułatwiłby im funkcjonowanie po opuszczeniu zakładu karnego oraz powstrzymał, przynajmniej częściowo, przed powrotem do jednostki.

Mediatorzy wykonywali szereg działań w projekcie: prowadzili m.in. dyżury mediacyjne z osadzonymi, prowadzili postępowania mediacyjne, a zatem mieli wiedzę na temat obaw, oczekiwań i odbioru projektu wśród osadzonych.

Jako mocne strony projektu wskazali m.in. na dobrą współpracę z kierownictwem jednostek penitencjarnych i koordynatorami ds. mediacji wszystkich OISW w Lublinie i podległych zakładów karnych, stworzenie dobrych warunków do realizacji dyżurów i prowadzenia postępowań mediacyjnych (wyposażenie w sprzęt biurowy i komputerowy). Dostrzegli więcej zagrożeń dla osiągnięcia celów pilotażu, wśród których wymienili:

- brak jasno określonych przepisów regulujących zasady i procedury prowadzenia mediacji na etapie postępowań karnych wykonawczych;
- nadmiernie zbiurokratyzowany sposób prowadzenia dokumentów w postępowaniu mediacyjnym, w tym obowiązek zapoznawania uczestników z obszernym regulaminem programu pilotażowego, powtarzające się przepisy RODO przy każdym wytworzonym dokumencie w ramach postępowania mediacyjnego;
- ograniczenie korzystania z programu pilotażowego przez tymczasowo aresztowanych;
- utrudniona weryfikacja danych osobowych osób pokrzywdzonych w sytuacji prowadzenia mediacji metodą pośrednią, korespondencyjnie;
- brak procedury składania ugód do teczki osobopoznawczej osadzonych w zakładach karnych.

Obok opinii zebranych w omówionych wyżej ankietach, w trakcie realizacji projektu, zwłaszcza w trakcie spotkań roboczych, pojawiały się głosy, wskazujące na potrzebę prowadzenia działań edukacyjnych, które poprawią wiedzę oraz kompetencje osób niezbędnych do realizacji działań w zakresie sprawiedliwości naprawczej oraz prowadzenia mediacji w jednostkach penitencjarnych. Odpowiedzią na zgłaszane potrzeby szkoleniowe mediatorów są szkolenia, webinaria, spotkania z ekspertami w ramach realizowanego przez Ministerstwo Sprawiedliwości projektu pn. *Upowszechnienie alternatywnych metod rozwiązywania sporów poprzez podniesienie kompetencji mediatorów, utworzenie Krajowego Rejestru Mediatorów (KRM) oraz działania informacyjne*. Działania te skierowane są zarówno do mediatorów już funkcjonujących na rynku oraz w obszarze wymiaru sprawiedliwości, jak i kandydatów na mediatorów. Projekt ten realizowany jest w partnerstwie z czterema podmiotami prowadzącymi Centra Arbitrażu i Mediacji, które skupiają wokół siebie aktywnych mediatorów. Jest współfinansowany z środków europejskich, a jego głównym celem jest profesjonalizacja zawodu mediatora poprzez utworzenie Krajowego Rejestru Mediatorów (KRM) oraz przeprowadzenie cyklu szkoleń mediacyjnych w ramach Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, a także podniesienie wiedzy o e-mediacji oraz możliwości jej wykorzystania¹. Część mediatorów realizujących działania w pilotażu współpracowała z Centrum Arbitrażu i Mediacji w Lublinie, jednym z partnerów w projekcie².

Analiza odpowiedzi udzielanych przez ankietowanych prowadzi do wniosku, że projekt, podejmowane w nim działania oraz sposób ich realizacji co do zasady oceniany jest pozytywnie. Sprzyja współpracy międzyinstytucjonalnej, wzmacnia proces resocjalizacji osadzonych, pogłębia wiedzę na temat sprawiedliwości

¹ <https://krm.gov.pl/o-projekcie> [dostęp: 13.10.2022 r.].

² Partnerzy w projekcie: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (CAM Lublin), Konfederacja Lewiatan (CAM Koordynator), Regionalna Izba Gospodarcza Pomorza (CAM Pomorski) oraz Centralny Instytut Analiz Polityczno-Prawnych (CAM Olsztyn, CAM Bydgoszcz).

naprawczej oraz promuje alternatywne metody rozwiązywania sporów. Nie pojawił się żaden głos, który kwestionowałby zasadność lub celowość realizowania tego typu działań na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie. Zagrożeń dla osiągnięcia celów pilotażu badani upatrywali głównie w przeszkodach systemowych i proceduralnych, potrzebie zwiększenia liczby osób zaangażowanych w realizację zdań.

Wyniki badań przeprowadzonych wśród wskazanej wyżej grupy osób zaangażowanych w realizację projektu zostały poddane analizie i m.in. na ich podstawie opracowano dokument *Standardy prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej*³. Wnioski z nich płynące, doprowadziły także do podjęcia dalszych działań, które mają na celu wyeliminowanie luk wskazywanych w kwestionariuszach, m.in. do utworzenia grupy roboczej, która rozpoczęła swoją pracę już po zakończeniu realizacji projektu, o czym szerzej w dalszej części rozdziału.

³ Szerzej o dokumencie w Rozdziale 4.

V.3. Ku rozwojowi mediacji – kilka uwag po podsumowaniu projektu i perspektywa nowych rozwiązań

Aleksandra Rusin-Batko,
Karolina Włodarczyk,
Agnieszka Markocka

Okres realizacji projektu pn. *Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie* był czasem współpracy i wymiany doświadczeń przedstawicieli środowisk funkcjonariuszy Służby Więziennej, pracowników jednostek penitencjarnych, kuratorów zawodowych, mediatorów, sędziów, przedstawicieli świata nauki, pracowników Ministerstwa Sprawiedliwości. Po raz pierwszy prowadzono działania w obszarze sprawiedliwości naprawczej, angażując osoby zajmujące się mediacją w tak różnych jej aspektach. Spotkania robocze, spotkania Zespołu Projektowego także z udziałem kierownictwa MS, analiza dokumentów, istniejących praktyk oraz rozwiązań, a przede wszystkim zgłaszane trudności w realizacji konkretnych działań, doprowadziły do opracowania rekomendacji, mogących przysłużyć się w dalszym promowaniu innowacyjnych, użytecznych rozwiązań oraz dobrych praktyk w zakresie wdrożenia oraz rozwoju sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych i w odniesieniu do alternatywnych metod rozwiązywania sporów, w środowisku osadzonych w zakładach karnych na terytorium Polski. Na podstawie zgłaszanych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej, w tym koordynatorów do spraw mediacji i sprawiedliwości naprawczej, sformułowano propozycje zmian i rozwiązań, które miałyby usprawnić proces mediacji w warunkach izolacji więziennej. Zostały one zebrane, a następnie skonsultowane z członkami Zespołu Projektowego, ekspertami, mediatorami. O zidentyfikowanych możliwościach usprawnienia działań w trakcie trwania projektu, jak i po zakończeniu działań.

Na podstawie ww. analiz i prac rekomenduje się następujące zmiany i rozwojowe rozwiązania:

- 1/ stworzenie w jednostkach penitencjarnych warunków do utworzenia tzw. pokoi dialogu (w miarę możliwości wygospodarowanie, adaptację pomieszczeń), służących do przeprowadzenia przez mediatorów spotkań konsultacyjno-informacyjnych na temat mediacji lub/i mediacji z udziałem osadzonych bądź umożliwiających kontakt skazanych z mediatorem i pokrzywdzonym (na przykładzie pilotażowych rozwiązań w lubelskich jednostkach penitencjarnych lub przyjaznych niebieskich pokoi w sądach);
- 2/ opracowanie wzoru zarządzenia/wytycznych Dyrektora Zakładu Karnego/Aresztu Śledczego o realizacji dyżurów mediacyjnych i mediacji w warunkach izolacji więziennej. Ponadto, w Porządku Wewnętrznym

- Zakładu Karnego/Aresztu Śledczego, w którym powinien zostać uwzględniony sposób organizacji dyżuru mediatora;
- 3/ umieszczenie zasad i warunków współpracy mediatora ze Służbą Więzienną w „Regulaminie prowadzenia mediacji” lub innym obowiązującym wewnątrz Zakładów Karnych i Aresztów Śledczych dokumencie dotyczącym zasad prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej. Dokument ten powinien odnosić się m.in. do:
 - wymogu przeszkolenia mediatorów przez Służbę Więzienną w zakresie zagrożeń związanych z wykonywaniem obowiązków zawodowych w bezpośrednim kontakcie z osobami pozbawionymi wolności, BHP, przepisów przeciwpożarowych;
 - obowiązków związanych z prowadzoną profilaktyką suicydalną w Zakładach Karnych/Aresztach Śledczych;
 - zakresu i zasad przepływu informacji pomiędzy mediatorem a Służbą Więzienną;
 - prowadzenia dokumentacji na potrzeby Służby Więziennej, m.in. rejestru realizowanych spotkań i mediacji na terenie jednostki penitencjarnej, informacji o rozpoczęciu i zakończeniu postępowania mediacyjnego, wniosku (prośby) do dyrektora jednostki o przeprowadzenie mediacji;
 - przedstawiania dyrektorowi jednostki miesięcznego sprawozdania z prowadzonej działalności (rejestru prowadzonych spotkań mediacyjnych oraz wszczętych i zakończonych postępowań);
 - obowiązku informowania administracji Służby Więziennej o próbach nielegalnych kontaktów przez uczestników mediacji;
 - 4/ opracowanie wzoru druku dotyczącego wniosku/prośby mediatora do dyrektora jednostki o przeprowadzenie mediacji bezpośredniej z udziałem skazanego, który podlegałby zaopiniowaniu przez dział ewidencji (w zakresie informacji na temat orzeczonych zakazów zbliżania się lub kontaktowania z osobą/osobami wskazanymi we wniosku) oraz dział ochrony (określenie zaleceń/warunków przeprowadzenia mediacji w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa);
 - 5/ opracowanie „przewodników” dotyczących realizacji dyżurów mediacyjnych i mediacji po wyroku w warunkach izolacji więziennej dla wychowawców i psychologów pełniących służbę w Zakładzie Karnym/Areszcie Śledczym, osób pozbawionych wolności oraz osób pokrzywdzonych przestępstwem;
 - 6/ wprowadzenie zmiany w Zarządzeniu nr 19/16 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych polegającej na przyznaniu prawa pierwszeństwa w przyjmowaniu osadzonych kierowanych do

terapii w wyniku ugody mediacyjnej, wyłącznie w warunkach OT (tj. tak, jak w przypadku art. 62 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny) oraz wypracowania sposobu zgłaszania się skazanych na dyżur mediatora.

Przedstawione powyżej rekomendacje stanowią odpowiedź na potrzeby środowiska mediatorów, osób pokrzywdzonych, osób osadzonych i funkcjonariuszy Służby Więziennej, zidentyfikowane w trakcie programu pilotażowego. Ich wprowadzenie przyczyni się do ujednolicenia i usystematyzowania organizacji postępowań mediacyjnych na terenie zakładów karnych i aresztów śledczych na terytorium Polski.

Ponadto, w związku z zaangażowaniem w realizację projektu także i kuratorów sądowych, pożądaną jest przedstawienie zaleceń dotyczących sposobu wprowadzenia sprawiedliwości naprawczej i mediacji do stadium postępowania wykonawczego z udziałem kurateli sądowej. Nie ulega wątpliwości, iż wiedza zdobyta przez kuratorów sądowych podczas studiów podyplomowych (odbytych w ramach prowadzonego projektu) powinna zostać efektywnie wykorzystana w trakcie codziennej pracy z osadzonymi, pokrzywdzonymi, jak i z osobami opuszczającymi zakłady karne. Z uwagi na powyższe, w celu zwiększenia efektywności udziału kuratorów w działaniach ukierunkowanych na promowanie mediacji i idei sprawiedliwości naprawczej postuluje się:

- 1/ zwiększenie wykorzystania mediacji po wyroku jako narzędzia w realizacji programu, o którym mowa w art. 164 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy;
- 2/ sporządzania wywiadu w zakresie wypełnienia warunków ugody – w przypadku osoby, która zawarła ugodę na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności (i dołączyła ją do akt);
- 3/ kontaktowania się ze stowarzyszeniami świadczącymi pomoc osobom pokrzywdzonym celem udzielenia wsparcia pokrzywdzonym i członkom ich rodzin (dot. osób, które będą brały udział w mediacji po wyroku);
- 4/ udzielania skazanym rzetelnej informacji na temat mediacji i idei sprawiedliwości naprawczej, by wzbudzić w nich chęć do uczestnictwa w procesie mediacji oraz naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem w myśl ducha sprawiedliwości naprawczej;
- 5/ podejmowania prób rozpoznania gotowości i woli stron do skorzystania z mediacji jako formy sprawiedliwości naprawczej;
- 6/ angażowania się w egzekwowanie uzgodnień mediacyjnych, w przypadku gdy uzgodnienia te zostały zapisane w postanowieniu o warunkowym zwolnieniu;
- 7/ promowania w swoim środowisku rozwiązywania konfliktów z zastosowaniem mediacji.

Aby osiągnąć powyższe cele, niezbędne będzie:

- 1/ zwiększenie zaangażowania kuratorów sądowych w realizację dodatkowych zadań;

- 2/ organizowanie szkoleń dotyczących stosowania wartości sprawiedliwości naprawczej w pracy kuratora, w tym stałego podnoszenia kompetencji w zakresie pracy z ofiarami i sprawcami przestępstw. Kuratorzy muszą być dobrze przygotowani i przeszkoleni, aby podejmowane przez nich działania przynosiły mierzalne efekty.
- 3/ rozważenie powołania zespołu roboczego do spraw sprawiedliwości naprawczej. W skład zespołu wchodziłyby osoby: zainteresowane wdrażaniem tej metody do wymiaru sprawiedliwości, posiadający pasję i doświadczenie w podejmowaniu pilotażowych rozwiązań, dokonujący analizy potencjału zasobów oraz pilnujący tego wdrożenia;
- 4/ utworzenie w strukturach służby kuratorskiej funkcji lub etatowego stanowiska koordynatora ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji, podobnie jak pilotażowo takich koordynatorów powołała Służba Więzienna w okręgu lubelskim;
- 5/ opracowanie strategii rozwoju kurateli sądowej w Polsce, zawierającej programowanie strategiczne w omawianym zakresie tematycznym.

Jednocześnie, postuluje się, aby kwartalne i roczne sprawozdania statyczne sporządzane przez Centralny Zarząd Służby Więziennej, uzupełnić dane, które uwzględniałyby informacje dotyczące liczby przeprowadzonych mediacji z udziałem osadzonych (np. w formie nowej tabeli ze wskazaniem takich informacji jak: liczba przeprowadzonych mediacji z udziałem osadzonych zakończonych zawarciem ugody mediacyjnej i niezakończonych zawarciem ugody mediacyjnej, w tym: z udziałem tymczasowo aresztowanych, skazanych z podziałem na grupy i podgrupy klasyfikacyjne; ewentualnie z pozyskaniem informacji, kto o takie mediacji wnioskował) oraz danych, które uwzględniałyby pozyskanie informacji i odpowiedzi na pytanie – czy w przypadku warunkowego przedterminowego zwolnienia sąd penitencjarny uwzględnił ugodę zawartą w wyniku mediacji, o której mowa w art. 162 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (np. poprzez uzupełnienie lub zmodyfikowania tab. nr 25 przedmiotowego sprawozdania, zatytułowanej *Warunkowo przedterminowo zwolnieni przez sąd*, co umożliwiłoby pozyskiwanie informacji w tym zakresie).

Podkreślenia wymaga, iż po zakończeniu działań na terenie OISW w Lublinie, podjęto dalsze działania zmierzające do propagowania idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji karnej w środowisku osadzonych.

Uwzględniając możliwość zintensyfikowania oddziaływań readaptacyjnych prowadzonych wobec osób pozbawionych wolności, jak też poszukując skutecznych form pracy resocjalizacyjnej, Centralny Zarząd Służby Więziennej, przy współpracy ze specjalistami z Wydziału ds. Mediacji Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w Ministerstwie Sprawiedliwości, podjął dalsze czynności zmierzające do wdrożenia idei sprawiedliwości naprawczej i mediacji do praktyki penitencjarnej.

W tym celu powołano Zespół roboczy, którego zadaniem będzie wypracowanie przykładowego programu resocjalizacji w zakresie sprawiedliwości

naprawczej – programu przygotowującego do udziału w mediacji (w tym zasad kwalifikacji osadzonych do tego programu), realizowanego przez: organizację pozarządową (na podstawie porozumienia o współpracy z Dyrektorem ZK/AŚ zawartego na podstawie art. 38 ustawy z dnia 6 czerwca 1997r. – Kodeks karny wykonawczy) lub przeszkolonych w tym zakresie funkcjonariuszy Służby Więziennej (wychowawców bądź psychologów działu penitencjarnego).

Program będzie składał się z kilku etapów:

- 1/ przeszkolenie funkcjonariuszy z zakresu mediacji i idei sprawiedliwości naprawczej (do prawidłowej realizacji programu niezbędna jest kadra posiadająca wiedzę i umiejętności mediacyjne);
- 2/ przeprowadzenie zajęć z osadzonymi związanymi z ww. tematyką;
- 3/ kwalifikacja osadzonych pod kątem możliwości wzięcia przez nich udziału w mediacji;
- 4/ przeprowadzenie mediacji.

Celem pracy grupy będzie wdrożenie programu we wszystkich Okręgowych Inspektoratach Służby Więziennej.

Zakończenie

Agnieszka Lewicka-Zelent

W tradycji wszystkich kultur sąd jest instytucją, która ostatecznie przesądza o tym, kto dopuścił się przestępstwa, kto jest sprawcą, a kto osobą pokrzywdzoną. Wydawałoby się zatem, że nie ma więc żadnego problemu. Sąd rozstrzyga konflikt prawny, a strony uznają jego skuteczne zakończenie. Niestety w praktyce często osoby uczestniczące w postępowaniach sądowych nie są zadowolone z działania wymiaru sprawiedliwości⁴. W. Zalewski uważa, że wymiar sprawiedliwości nie stanowi sprzymierzeńca osób pokrzywdzonych w kontekście niwelowania ich cierpienia w sensie psychologicznym. Sprowadza się do reagowania państwa na przestępstwo. Równowaga w społeczeństwie możliwa jest tylko dzięki zachowaniu pozytywnych relacji międzyludzkich i kształtowaniu prospołecznych postaw poprzez kontrolę. Siła i presja zamiast skrucy w sprawie wywołuje opór i agresję. Z tych psychologicznych powodów oraz z braku zaufania do wymiaru sprawiedliwości w sądzie możliwa jest tylko koncentracja na interesach stron, a nie na ich prawach i potrzebach. Nie sprzyja to ani zminimalizowaniu poczucia winy u sprawców, ani odzyskaniu pełnej sprawności społecznej przez osoby pokrzywdzone⁵.

Lewicka-Zelent⁶ zwraca uwagę na to, że o sprawiedliwości można mówić w kategorii obiektywności i subiektywności. Wymiar sprawiedliwości oceniany powinien być przez pryzmat obiektywnych wskaźników (dostępności, niezawisłości, czasu trwania postępowania sądowego itd.). Niemniej jednak interesanci oceniają go przez pryzmat osobistych doświadczeń, które nabierają subiektywnego charakteru. Zarówno sprawcy, jak i osoby pokrzywdzone często nie są zadowolone z wyroku, uznając go za niesprawiedliwy. Dlatego wydaje się, że to one powinny same decydować o tym, jakie działania muszą podjąć w celu zakończenia sprawy, zatrzymania eskalacji konfliktu między nimi. Jest

⁴ B. Kociołowicz-Wiśniewska, B. Pilitowski, *Ocena polskiego sądownictwa w świetle badań. Bilans efektów reform wymiaru sprawiedliwości w latach 2017–2019*, Toruń 2019; CBOS, *Społeczne oceny wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2022, nr 95.

⁵ W. Zalewski, *Początek ewolucji...*, s. 170–171, 179, 321 i n.

⁶ A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób...*, s. 33.

to możliwe dzięki ich udziałowi w mediacji po wyroku. A. Baładynowicz⁷ w takiej konwencji proponuje zrezygnowanie z odwetu w sposobie myślenia o karze. Według autora ważne jest w niej wyrażenie dezaprobaty społecznej wobec przestępstwa, co stanowi ważny czynnik kształtowania pozytywnych postaw społecznych. „Stosowanie kar w celu potępienia i oskarżenia nie jest sprawą racjonalnej polityki karnej, a dotyczy oceny charakteru społeczeństwa i sposobu definiowania przez nie oczekiwanych zachowań i wyznaczania granic dla zachowań nieakceptowanych”. Kara powinna motywować wewnętrznie sprawców do zainicjowania zmiany swoich postaw i przejęcia odpowiedzialności za swoje zachowanie⁸. Niestety kara wymierzana przez sąd jest środkiem przymusu, który zapewnia realizację naprawienia krzywdy/szkody przez sprawcę⁹. Zatem dobrze byłoby ją zastąpić „samoukaraniem” w postaci zobowiązania do określonego działania restytucyjnego. Możliwe jest to dzięki mediacji, którą E. Marynowicz-Hetka¹⁰ definiuje jako „zespół elementów orientujących działanie, zawierających specyficzny wymiar aksjologiczny”. Proponuje ujmować ją w paradygmacie interakcyjnym, w którym eksponuje proces wpływania ludzi na siebie wzajemnie. Zobowiązania stron mają charakter społeczny. Strony stają się bardziej odporne na zagrożenia, rozwijają swoją umiejętność podejmowania decyzji oraz kształtowania odpowiedniej hierarchii wartości. Podczas mediacji dochodzi do swoistego zespolenia stron w procesie osiągnięcia założonych celów. Spotkanie mediacyjne staje się wspólnym doświadczeniem wzmacniającym ich tożsamość i budującym ich zasoby.

Specyficznym rodzajem mediacji jest ta, w której uczestniczy sprawca i osoba pokrzywdzona. W Polsce uznawana bywa za nieodkrytą jeszcze przestrzeń eksploracji. W związku z jej prowadzeniem pojawia się wiele pytań, często pozostających nadal bez odpowiedzi. Jedno z nich dotyczy zainteresowania nią samych stron. O. Sitarz, A. Jaworska-Wieloch, D. Lorek, A. Sołtysiak-Blachnik i P. Zawiejski¹¹ na podstawie prowadzonych badań twierdzą, że niektóre osoby pokrzywdzone są gotowe do przystąpienia do mediacji. Ponad

⁷ A. Baładynowicz, *System probacji rewolucyjną zmianą polityki karno-penitencjarnej*, w: *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty – praktyki – studia. Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, red. Z. Jasiński, D. Widelak, t. 2, Opole 2009, s. 45–46.

⁸ J. Śliwowski, *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie – rozważania penitencjarne i peneologiczne*, Warszawa 1981, s. 216; K. Linowski, *Warunkowe zwolnienie w teorii i praktyce penitencjarnej*, Ostrowiec Świętokrzyski 2005, s. 93.

⁹ W. Zalewski, *Początek ewolucji...*, s. 134.

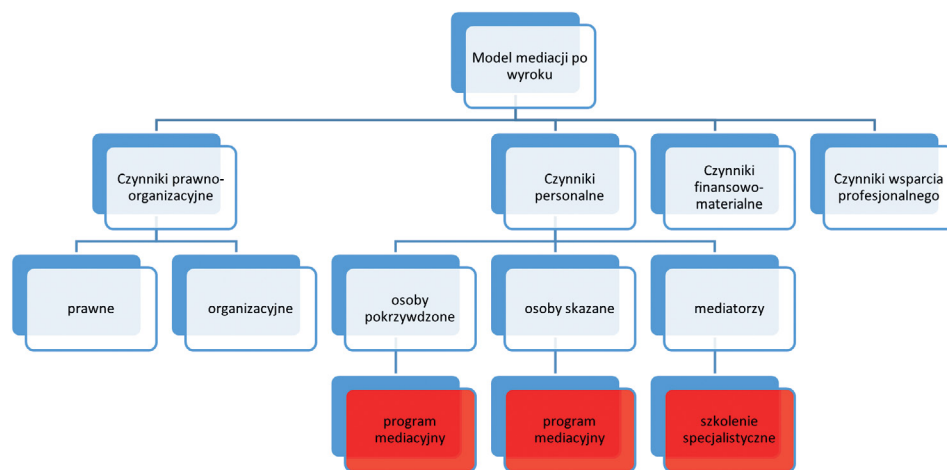
¹⁰ E. Marynowicz-Hetka, *Podejścia mediacyjne w działaniu społecznym – ramy paradygmatu zintegrowanego relacyjnie*, w: *Mediacja i pedagogika jako próba zaistnienia wspólnoty. Przyczynek do profesjonalności i etyczności działania w świetle teorii i doświadczenia*, red. Z. Domżał, L. Witkowski, Łódź 2011, s. 8–9, 12.

¹¹ O. Sitarz, A. Jaworska-Wieloch, D. Lorek, A. Sołtysiak-Blachnik, P. Zawiejski, *Mediacja karne w opiniach stron postępowania oraz sędziów i prokuratorów – wyniki badań ankietowych*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 82 i n.

połowa z 700 osób deklarowała chęć przystąpienia do dialogu ze sprawcą. Niestety niespełna 10% z nich pytano o chęć udziału w niej, a tylko 7% – przystąpiło do mediacji w postępowaniu przygotowawczym. Z 765-osobowej grupy sprawców 8% uczestniczyło w spotkaniu mediacyjnym z osobą pokrzywdzoną. Ponad połowa z nich była przekonana, że osoba, której prawa i dobra naruszyli, chciałaby/rozważałaby udział w mediacji. Poza tym niespełna 1% ankietowanych (społeczeństwa) uważa, że nie ma sensu prowadzenie mediacji w prawie karnym. Uzyskane wyniki świadczą o niewykorzystanym potencjale podmiotowym w procesie restytucji.

W naszym kraju mediacja po wyroku znajduje się na początkowym etapie rozwoju. Niemniej jednak w innych krajach została ona chociażby w minimalnym stopniu zaimplementowana do systemu penitencjarnego¹². Zrealizowany projekt niewątpliwie stanowi innowacyjne przedsięwzięcie w stosunku do innych programów mediacyjnych prowadzonych w Polsce (np. mediacji rodzinnych, mediacji rówieśniczych).

Na zakończenie warto wskazać ważne składowe modelu mediacji po wyroku.

Schemat. Elementy składowe modelu mediacji po wyroku

¹² J. Coylewright, *New Strategies for Prisoner Rehabilitation in the American Criminal Justice System: Prisoner Facilitated Mediation*, „Journal of Health Care Law and Policy” 2004, 2, s. 395–422; M. Dhama, G. Mantle, D. Fox, *Restorative Justice in Prisons*, „Contemporary Justice Review” 2009, 4, s. 433–448; T. Barr, *Putting Victims in Prison*, „Restorative Justice: an International Journal” 2013, 3, s. 389–413; G. Johnstone, *Restorative Justice in Prisons: Methods, Approaches and Effectiveness*, Strasbourg 2014, <https://rm.coe.int/16806f9905> [dostęp: 10.11.2022 r.]; L. Millana, J.C. Fernández-Rodríguez, F.M. Muñoz, *Conflict Resolution in Prisons. Education, Restorative Justice and Prisoner Facilitated Mediation*, https://www.researchgate.net/publication/340927225_Conflict_Resolution_in_Prisons_Education_Restorative_Justice_and_Prisoner_Facilitated_Mediation [dostęp: 10.11.2022 r.].

W implementowanym modelu mediacji po wyroku wyróżniono cztery zasadnicze grupy czynników. W czynnikach prawnych najważniejsze jest wskazanie potrzeby zmian legislacyjnych w kodeksie postępowania wykonawczego oraz ich wprowadzenie. W projekcie zaproponowano pewne modyfikacje w aktualnie obowiązujących przepisach prawnych, aczkolwiek wymagają one dostosowania do stale zmieniających się potrzeb stron mediacji po wyroku. Uszczegółowienia wymagają także regulaminy wewnętrzne prowadzenia mediacji po wyroku w zakładach karnych.

W projekcie organizacją mediacji po wyroku zajmowała się przede wszystkim Służba Więzienna, na której spoczywał obowiązek zarządzania nim na terenie jednostek penitencjarnych. Niewątpliwie bezcenna okazała się funkcja koordynatorów i opiekunów ds. sprawiedliwości naprawczej i mediacji. Niemniej jednak więcej uwagi warto poświęcić na doprecyzowanie w przyszłości ich zadań na tle realizowanych obecnie działań wynikających z zatrudnienia na danym stanowisku służbowym. Niezbędne jest stałe wsparcie funkcjonariuszy w tychże nowych funkcjach, zarówno merytoryczne (np. szkolenia, warsztaty), jak i psychologiczne (np. mentoring).

We wszystkich podejmowanych aktywnościach i oddziaływaniach zawsze najważniejsi są ludzie. Dlatego czynniki personalne znajdują się w centrum modelu. Z zasady w paradygmacie sprawiedliwości naprawczej i mediacji przyjmuje się, że o efektach spotkań mediacyjnych decydują osoby pokrzywdzone i sprawcy przestępstw – strony spotkań mediacyjnych. Nie bez znaczenia są jednak kompetentni mediatorzy, którzy organizują dyżury i spotkania mediacyjne, zarządzają nimi i ukierunkowują ich przebieg. Uznając zatem, że o końcowym rezultacie dialogu między stronami przesądzają w przeważającej mierze ludzie, to niezbędna jest dbałość o odpowiednie przygotowanie ich do mediacji po wyroku. Z uwagi na to, że proponowany model miał charakter informacyjno-promujący, można jedynie w ograniczonym zakresie wskazać jego ograniczenia i zasoby. W celu uzyskania jeszcze lepszych efektów w postaci podjęcia zobowiązań przez sprawców na podstawie wewnętrznego przekonania o ich słuszności i świadomego przejęcia odpowiedzialności za swoje zachowanie, należy przeprowadzić rekomendowany program mediacyjny o psychoedukacyjnym charakterze zarówno ze skazanymi, jak i osobami pokrzywdzonymi. Program taki powinien poprzedzić kampanię informacyjną na temat mediacji po wyroku. Natomiast mediatorzy powinni podlegać procesowi rekrutacji, w której istotne znaczenie odgrywają zarówno ich merytoryczne i metodyczne przygotowanie do prowadzenia mediacji, jak i kompetencje psychospołeczne, w tym mediacyjne, oraz wiedza i umiejętności z zakresu kryminologii, wiktymologii, psychologii sądowej i penitencjarnej, resocjalizacji i prawa karnego wykonawczego.

Kolejnym istotnym czynnikiem związanym ze skutecznością implementowanego modelu jest uzyskanie wsparcia specjalistycznego przez SW w procesie realizacji programów mediacyjnych i wszelkich zadań z nim związanych. Oznacza to, że model musi być ujmowany w sposób systemowy, w który

zaangażowanych jest wielu specjalistów. Ich dobór zależy od potrzeb konkretnej jednostki penitencjarnej, niemniej jednak w ich gronie nie może zabraknąć: przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości, Centralnego Zarządu Służby Więziennej, kuratorów sądowych, sędziów, pracowników socjalnych, przedstawicieli organizacji pozarządowych i uczelni wyższych czy prawników.

Ostatnimi nie mniej ważnymi czynnikami są środki finansowe i materialne, bez których niemożliwa jest pełna realizacja zadań przewidzianych we wdrażaniu mediacji po wyroku w jednostkach penitencjarnych. Najwięcej pieniędzy wymaga wyposażenie pokoi mediacyjnych oraz organizacja szkoleń, warsztatów dla osób skazanych, pokrzywdzonych oraz funkcjonariuszy SW oraz pracy mediatorów.

Zaprezentowany model mediacji po wyroku jest jednowymiarowy, co oznacza, że wszelkie działania koncentrują się na osobach skazanych. W przyszłości warto go rozbudować o wskazane na schemacie elementy oznaczone kolorem czerwonym. Wówczas model będzie dwuwymiarowy, z równolegle prowadzonymi aktywnościami angażującymi, poza osobami pozbawionymi wolności, osoby pokrzywdzone. Będzie wymagał on implementacji i ewaluacji w celu weryfikacji założenia, zgodnie z którym możliwe jest osiągnięcie satysfakcjonującego porozumienia przez obie strony uczestniczące w spotkaniach mediacyjnych, stanowiącego pierwszy krok ku rozpoczęciu nowego, lepszego rozdziału w ich życiu.

Bibliografia

- Aersten I., *Victim-offender mediation with serious offence*, w: *Crime policy in Europe, Good practices and promising examples*, red. F. Dunkel, H. von Hofer, Strasbourg 2004.
- Balandynowicz A., *System probacji rewolucyjną zmianą polityki karno-penitencjarnej*, w: *Polska resocjalizacja i więziennictwo. Konteksty – praktyki – studia. Studia i rozprawy z pedagogiki resocjalizacyjnej*, red. Z. Jasiński, D. Widelak, t. 2, Opole 2009.
- Barr T., *Putting Victims in Prison*, „Restorative Justice: an International Journal” 2013.
- Bartkowicz Z., *Skuteczność resocjalizacji – w kręgu drażliwych pytań*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXV, z. 2, 2016.
- Bergseth K. J., Bouffard A., *Examining the Effectiveness of a Restorative Justice Program for Various Types of Juvenile Offenders*, „International Journal of the Offender Therapy and Comparative Criminology” XX (X)/2012.
- Bielecki M., *Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty*, Lublin 2018.
- Bieńkowska E., *Postępowanie mediacyjne restytucyjnego jako sposób rozwiązywania konfliktu między ofiarą i sprawcą przestępstwa*, w: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą. Materiały konferencji międzynarodowej (Warszawa, 26–27 styczeń 1995)*, Warszawa 1995.
- Bocheński M., *W kierunku sprawiedliwości naprawczej*, *Palestra* 3–4/2012.
- Boguszewski R., *Spółczesność obywatelskie w teorii i praktyce*, red. naukowa R. Boguszewski, Warszawa 2018.
- Cielecki T., *Postawy policjantów, prokuratorów, sędziów i mediatorów wobec mediacji w polskim prawie karnym, na przykładzie okręgu opolskiego. Wyniki badań empirycznych*, w: *Prawno-psychologiczne uwarunkowania mediacji i negocjacji*, red. St.L. Stadniczenko, Opole 2006.
- Cielecki T., *Problemy z mediacją karną (bezdroża mediacji I)*, w: *Mediacja dla każdego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2010.
- Cieply F., *Konstytucyjne aspekty prawnokarnej ochrony godności ofiar i sprawców przestępstw*, „Acta Iuris Stetinensis” 4/2017 (20), Szczecin 2017.
- Cieply F., Słowik P., *Więzienie to nie uzdrowisko*, 2009 <https://archiwum.rp.pl/artykul/884069-Wiezienie-to-nie-uzdrowisko.html>.
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
- Consedine J., *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie Ładu społecznego*, Warszawa 2004.
- Consedine J., *Wyrównywanie szkód spowodowanych przestępstwem. Sprawiedliwość naprawcza i probacja*, „Mediator” nr 27, Warszawa 2003.
- Coylewright J., *New Strategies for Prisoner Rehabilitation in the American Criminal Justice System: Prisoner Facilitated Mediation*, „Journal of Health Care Law and Policy” 2004.

- Cybulko A., *Mediacja cywilna i rola mediatora w ujęciu psychologii społecznej*, Warszawa 2018.
- Czarnecka-Działuk B., *Profilaktyczne aspekty sprawiedliwości naprawczej – prezentacja wyników badań nieletnich uczestników mediacji*, w: *Rozwiązywanie sytuacji konfliktowych w wymiarze jednostkowym i społecznym* (red. nauk. M. Plucińska), Poznań 2014.
- Czarnecka-Działuk B., Wójcik D., *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, Warszawa 1999.
- Dhami M., Mantle G., Fox D., *Restorative Justice in Prisons*, „Contemporary Justice Review” 2009.
- Dzierżyńska A., Łagodziński M., *Mediacja po wyroku*, 2006, nr 37 (2/2006).
- Falandysz L., *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktymologii*, Warszawa 1980.
- Fiszka do Ministra Sprawiedliwości o powierzenie realizacji zadań w ramach środków Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości na realizację projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”), (nieopublikowany maszynopis Fiszki projektu), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2020.
- Forsythe L., *An Analysis of Juvenile Apprehension Characteristics and Reapprehension Rates*, za: E.G.M. Weiterkamp, *Research on Victim Offender Mediation. Finding and Needs for the Future*, w: *Victim-Offender mediation in Europe. Making restorative justice work*, Leuven 2000.
- Frączak P., Rogaczewska M. i Wygnański K., *Głos w dyskusji na temat wizji rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, 2005.
- Gmurowska A., Zestawienie dyżurów zrealizowanych przez mediatorów w okresie realizacji projektu (nieopublikowany maszynopis sprawozdania z dnia 04.07.2022 r. wg stanu na 30 czerwca 2022 r.), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022.
- Gmurowska A., *Badanie poziomu satysfakcji osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie z udziału w dyżurze mediatora oraz poziomu ich poczucia gotowości do udziału w mediacji. Badania przeprowadzone wśród osadzonych w jednostkach penitencjarnych z terenu Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie w ramach projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie*, w: *Raport końcowy*, Warszawa 2022.
- Gmurowska A., *Rozpoznanie przydatności wiedzy, umiejętności oraz kompetencji zdobytych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej oraz zawodowych kuratorów sądowych będących absolwentami I edycji studiów podyplomowych na kierunku mediacja i sprawiedliwość naprawcza w roku akademickim 2020/2021, prowadzonych przez Szkołę Wyższą Wymiaru Sprawiedliwości w ramach realizowanego projektu pilotażowego, w ich pracy zawodowej oraz rozpoznanie wśród tych absolwentów, w jakim stopniu, po udziale w dedykowanych im studiach, zmienił się ich stosunek do mediacji i sprawiedliwości naprawczej, zwłaszcza w kontekście możliwości prowadzenia mediacji „po wyroku”*, w: *Raport cząstkowy. Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy wg stanu na 30 czerwca 2021 r.* (nieopublikowany maszynopis Raportu cząstkowego), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021.

- Gmurowska A., *Sprawiedliwość naprawcza – program pilotażowy w okręgu lubelskim na tle zaleceń zawartych w Europejskich Regulach Więziennych oraz Rekomendacji Nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotyczącej sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych*, w: *Mediacja w kierunku ugody*, red. nauk. M. Romanowski, Warszawa 2021.
- Grudziecka M., Książek J., *Narodziny idei wprowadzenia mediacji w Polsce*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009.
- Grudzińska E., Lewicka-Zelent A., *Uwarunkowania poczucia własnej godności osób pozbawionych wolności*, Warszawa 2020.
- Herman L., Strang H., *Restorative justice. The evidence*, Londyn 2007.
- Jaworska D., Niełacznna M., Klaus W., *Sprawiedliwość naprawcza a mediacja – konkurentki czy sojuszniczki*, „Mediator” nr 31, Warszawa 2004.
- Kmiciek R., *Ustawowa definicja pokrzywdzonego (uwagi na tle art. 40 k.p.k.)*, „Annales UMCS, Sectio G, Ius”, Vol. XXIV, Lublin 1977.
- Kociołowicz-Wisniewska B., Pilitowski B., *Ocena polskiego sądownictwa w świetle badań. Bilans efektów reform wymiaru sprawiedliwości w latach 2017–2019*, Toruń 2019; CBOS, *Spolecznie oceny wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2022.
- Lewicka-Zelent A., *Mediacje z udziałem osób pozbawionych wolności. Badania przeprowadzone wśród funkcjonariuszy SW i zawodowych kuratorów sądowych w ramach projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*, w: Raport cząstkowy. Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy wg stanu na 30 czerwca 2021 r. (nieopublikowany maszynopis Raportu cząstkowego), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021.
- Lewicka-Zelent A., *„Opinie członków rodzin osób osadzonych na temat mediacji oraz ich oczekiwania zadośćuczynienia”. Badania przeprowadzone wśród osób pokrzywdzonych przez członków rodzin*, w: Raport cząstkowy. Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy wg stanu na 30 czerwca 2021 r. (nieopublikowany maszynopis Raportu cząstkowego), Szkoła Wyższa Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2021.
- Lewicka-Zelent A., *Analiza zasobów osobistych uczestników szkolnego warsztatu mediacyjnego*, Opole 2014.
- Lewicka-Zelent A., *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Lublin 2017.
- Lewicka-Zelent A., *Klimat szkół gimnazjalnych. Diagnoza weryfikacyjna programu „Mediacja w szkole”*, Opole 2014.
- Lewicka-Zelent A., *Sprawiedliwość naprawcza w poglądach osób pozbawionych wolności*, Chowanna 2015.
- Lewicka-Zelent, A., Trojanowska, E., *Możliwości i utrudnienia w realizacji programów mediacyjnych w resocjalizacji zakładowej na przykładzie programu „Mediacja szansą dla samego siebie i innych”*, w: *Resocjalizacja, readaptacja i reintegracja społeczna – problemy, programy i perspektywy rozwoju komunikacji*, red. I. Mudrecka, Warszawa 2017.
- Lewicka-Zelent, A., Trojanowska, E., *Możliwości prowadzenia mediacji z udziałem osadzonych w opinii wychowawców penitencjarnych*, „Probacja”, III, 2018.

- Lewicka-Zelent A., Trojanowska E., *Potrzeba wykorzystywania przez pracowników penitencjarnych mediacji w rozwiązywaniu konfliktów z udziałem osadzonych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018.
- Lewicka-Zelent A., Trojanowska E., *Rozwijanie empatii u osób skazanych za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, w: *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty – Zagrożenia – Perspektywy*, red. J.
- Linowski K., *Warunkowe zwolnienie w teorii i praktyce penitencjarnej*, Ostrowiec Świętokrzyski 2005.
- Michalski A., Lewandowski, M. Wolińska, *Bezpieczeństwo społeczne. Konteksty – Zagrożenia – Perspektywy*, Pułtusk 2019.
- Maciejewska M., *Nils Christie – ojciec norweskiej kryminologii. Koncepcje sprawiedliwości naprawczej i społecznego rozwiązywania konfliktów*, „Dialogi Polityczne/Political Dialogues. Journal of Political Theory”, nr 25, Toruń 2018.
- Marynowicz-Hetka E., *Podejścia mediacyjne w działaniu społecznym – ramy paradygmatu zintegrowanego relacyjnie*, w: *Mediacja i pedagogika jako próba zaistnienia wspólnoty. Przyczynek do profesjonalności i etyczności działania w świetle teorii i doświadczenia*, red. Z. Domżał, L. Witkowski, Łódź 2011.
- Matczak A., *Czym jest miasto sprawiedliwości naprawczej?*, „Archiwum Kryminologii” (XLIII/2), 2021.
- Mazowiecka L., *Prawa człowieka i praworządność: mediacja a prokurator*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009.
- Meeier B.D., *Sprawiedliwość naprawcza – zarys koncepcji*, w: *Mediacja. Nieletni przestępcy i ich ofiary*, red. B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik, Warszawa 1999.
- Migdał J., *Resocjalizacja skazanych – utopia czy wyzwanie. Perspektywy wykonania kary pozbawienia wolności*, 2010.
- Murzynowski A., *Kontynuacja refleksji na temat instytucji mediacji w procesie karnym*, w: *Mediacja*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2009.
- Muszyńska A., *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem*, Warszawa 2010.
- Niewiadomska I., *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*, Lublin 2007.
- O sprawiedliwości naprawczej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Etnograficzne” 2021.
- Opora R., *Refleksje na temat współczesnej resocjalizacji w kontekście jej efektywności*, „Resocjalizacja Polska”, 1, 2010.
- P. Szczepaniak P., *Wybrane problemy wprowadzenia mediacji po wyroku*, „Mediator”, 14 (2), 2000.
- Płatek M., *Teoria sprawiedliwości naprawczej*, w: *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, red. M. Płatek, M. Fajst, Warszawa 2005.
- Radziszewska J., „Akademicki kaprys” czy „budowanie zrozumienia”? *Refleksje z badań antropologicznych*, Kraków 2021.
- Raport cząstkowy. *Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy (wg stanu na 30 czerwca 2021 r.)*, (nieopublikowany maszynopis raportu autorstwa A. Lewickiej-Zelent, G. Skrobotowicza i A. Gmurowskiej), Warszawa 2021.
- Raport końcowy. *Podsumowanie projektu pn. „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie” oraz wyniki badań i rekomendacje w zakresie standaryzacji prowadzenia*

- mediacji w warunkach izolacji więziennej (nieopublikowany maszynopis raportu autorstwa A. Lewickiej-Zelent, G. Skrobotowicza i A. Gmurowskiej), Warszawa 2022.
- Restorative Justice and Crime Prevention. Presenting a theoretical exploration, an empirical analysis and the policy perspective*, 2010.
- Rękas A. (red.), *Czy tylko sąd rozstrzygnie w sporze? Mediacja i sądownictwo polubowne*, „Informator o alternatywnych sposobach rozwiązywania sporów”, Warszawa 2010.
- Rybak-Starczak A., *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym*, „Palestra” 49/7–8 (559–560), Warszawa 2004.
- Schütz H., *Die Rückfallhäufigkeit nach einem Außergerichtlichen Tausgleich bei Erwachsenen*, „Österreichische Richterzeitung” 1999, H. 7–8, s. 161–166.
- Sejbuk W., *Zasady Mediacji*, w: *Mediacja w praktyce mediatora i pełnomocnika*, red. C. Rogula, A. Zemke-Górecka, Warszawa 2021.
- Siedlecka-Andrychowicz A., *Mediacja w sprawach karnych*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2009.
- Silecka-Marek E., *Instytucja mediacji w polskim prawie karnym*, „Resocjalizacja Polska” 2020.
- Sitarz O., *O mediacji w ogólności*, w: *Metodyka pracy mediatora w sprawach karnych*, red. O. Sitarz, Warszawa 2015.
- Sitarz O., Jaworska-Wieloch A., Lorek D., Sołtysiak-Blachnik A., Zawiejski P., *Mediacja karne w opiniach stron postępowania oraz sędziów i prokuratorów – wyniki badań ankietowych*, w: *Mediacja karna jako instytucja ważna dla pokrzywdzonego*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013.
- Skazania prawomocne z oskarżenia publicznego – dorośli – w latach 2002–2018” – <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> oraz „Statystyka roczna” – <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 15.07.2021 r.).
- Skrobotowicz G., *Obecny stan sięgania po ideę sprawiedliwości naprawczej na etapie wykonywania kar izolacyjnych (raport cząstkowy). Badania przeprowadzone na określonej grupie prawników (adwokaci, radcy prawni, sędziowie penitencjarni, prokuratorzy) w ramach projektu „Pilotaż programu wdrażającego ideę sprawiedliwości naprawczej na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Lublinie”*, w: *Raport cząstkowy. Rozwój i upowszechnienie badań na temat mediacji w warunkach izolacji więziennej. Standaryzacja prowadzenia mediacji w warunkach izolacji więziennej – raport cząstkowy wg stanu na 30 czerwca 2021 r. (nieopublikowany maszynopis Raportu cząstkowego)*, Warszawa 2021.
- Smalcerz M., *„Projekt Upowszechnienie alternatywnych metod rozwiązywania sporów poprzez podniesienie kompetencji mediatorów, utworzenie Krajowego Rejestru Mediatorów (KRM) oraz działania informacyjne” jako szansa na rozwój mediacji w Polsce w Mediacja: w kierunku ugody*, red. M. Romanowski, Warszawa 2021.
- Sprawozdanie roczne 2020–2021*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/dokumenty> [dostęp 13.10.2022 r.].
- Standardy mediacji rówieśniczej i szkolnej w szkołach i innych placówkach oświatowych*, Rzecznik Praw Dziecka, Warszawa, listopad 2017. Zob. <http://brpd.gov.pl> [dostęp: 28.09.2022 r.].
- Staszewska A., *Sprawiedliwość naprawcza*, 2003, nr 2, <http://www.pismo.niebieskalinia.pl/index.php?id=12>.
- Śliwowski J., *Kara pozbawienia wolności we współczesnym świecie – rozważania penitencjarne i peneologiczne*, Warszawa 1981.
- Tabernacka M., *Negocjacje i mediacje w sferze publicznej*, Warszawa 2018.

- Waluk J., *Mediacja jako forma sprawiedliwości naprawczej – korzyści dla stron. Sprawiedliwość naprawcza a mediacja*, Warszawa 2004.
- Wantula H., *W drodze do pozasądowego rozwiązywania konfliktów. Dane, uwagi, propozycje*, w: *Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą. Materiały konferencji międzynarodowej (Warszawa, 26–27 stycznia 1995)*, Warszawa 1995.
- Wright M., *Naprawa krzywd w społeczeństwie czy sprawiedliwość przyszłości?*, *Med.* 2005, nr 35 (4/2005).
- Wright M., *Przywracając szacunek sprawiedliwości*, Warszawa 2005.
- Zalewski W., *Mediacja jako instytucja sprawiedliwości naprawczej*, w: *Mediacja karna jako forma sprawiedliwości naprawczej*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2011.
- Zalewski W., *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006.
- Zienkiewicz A., *Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora uchwalone przez Społeczną Radę ADR przy Ministrze Sprawiedliwości*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2012, nr 18.
- Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji w zarysie*, Instytut Badań Edukacyjnych, <https://kwalifikacje.edu.pl/wp-content/uploads/publikacje/PDF/Zintegrowany-Rejestr-Kwalifikacji-w-zarysie-1.pdf> / (dostęp:13.10.2022 r.).

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tj. Dz. U. z 2021 r., poz. 53 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 1375).
- Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji z dnia 22 grudnia 2015 r. (tj. Dz. U. 2020, poz. 226).
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. z 2016 r. poz. 2231).
- Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. z 2016 r. poz. 2290).
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 września 2022 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sprawach karnych i o wykroczenia” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2022, poz. 851).
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 grudnia 2018 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach gospodarczych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2018, poz. 1201).
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 grudnia 2018 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych w sprawach cywilnych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2018, poz. 1198).
- Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2020 r. w sprawie włączenia kwalifikacji rynkowej „Prowadzenie mediacji w sądowych i pozasądowych

- w sprawach rodzinnych” do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (M.P.2020, poz. 556).
- DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 315/57).
- Rekomendacja nr CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 3 października 2018 r. na 1326. posiedzeniu Przedstawicieli Ministrów) i załącznik do Rekomendacji CM/Rec(2018)8 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich dotycząca sprawiedliwości naprawczej w sprawach karnych.
- Rekomendacja nr R (2003) 21 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 24 września 2003 r. dotycząca partnerstwa w prewencji kryminalnej. W przedmiotowej rekomendacji zdefiniowano m.in. pojęcie „prewencji kryminalnej” oraz wskazano na potrzebę wykorzystywania, obok tradycyjnego modelu podejścia do przestępstwa i sprawy, instytucji prewencji z udziałem społeczeństwa oraz władz lokalnych.
- Rekomendacja nr R (87) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 17 września 1987 r. w sprawie zapobiegania przestępczości. Zob. także Rekomendacja nr R (2000) 20 w sprawie roli wczesnych działań psychologiczno-społecznych w zapobieganiu przestępczości.
- Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych (przyjęta przez Komitet Ministrów 15 września 1999 r. na 679 posiedzeniu przedstawicieli Ministrów).
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 34/169 z dnia 17 grudnia 1979 r.

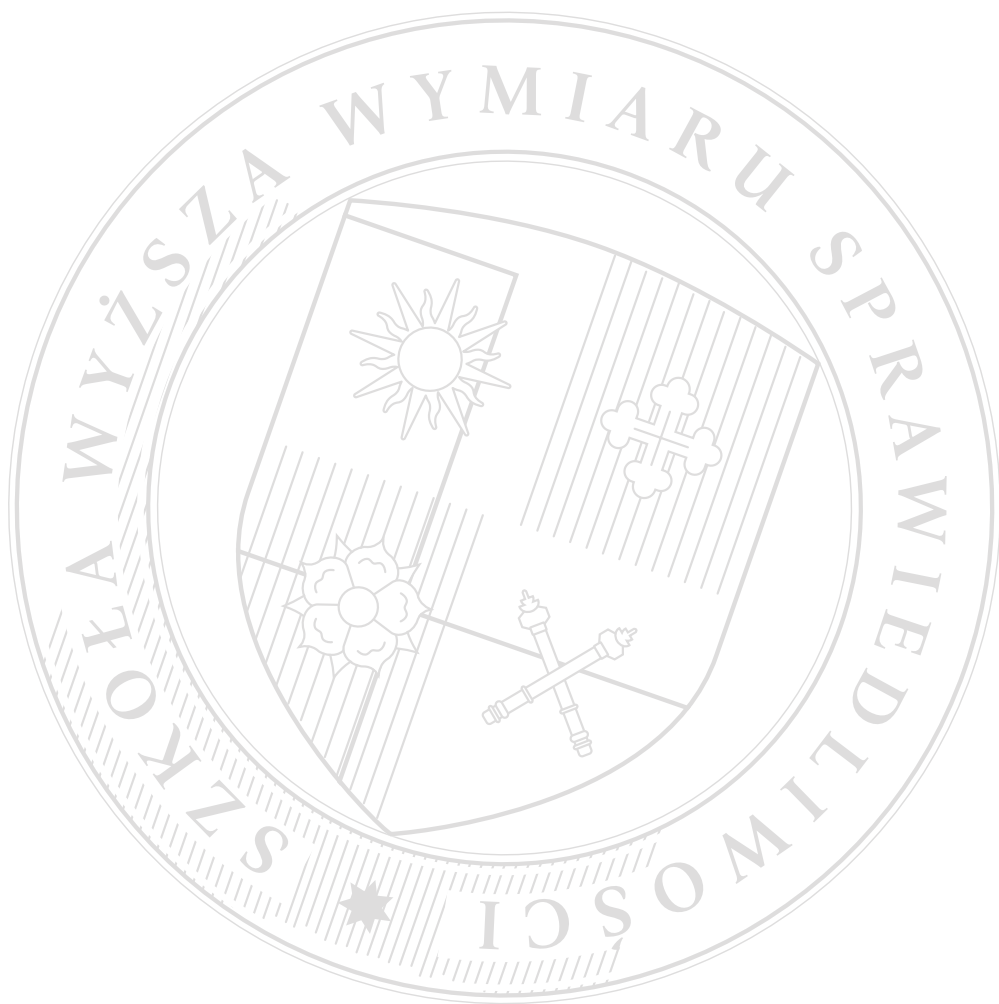
Orzecznictwo sądowe

- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 17 lutego 2010 r., III KK 292/09, OSN w SK 2010 nr 1, poz. 352.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 23 lipca 2008 r., V KK 377/07, R-OSN KW 2008, poz. 1525.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z 25 marca 2010 r., IV KK 316/09, Biul. PK 2010, Nr 3, poz. 15.

Źródła internetowe (netografia)

- <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Chowanna/Chowanna-r2015-t2/Chowanna-r2015-t2-s293-313/Chowanna-r2015-t2-s293-313.pdf> [dostęp: 28.08.2022 r.].
- [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Palestra/Palestra-r2004-t49-n7_8\(559_560\)/Palestra-r2004-t49-n7_8\(559_560\)-s73-85/Palestra-r2004-t49-n7_8\(559_560\)-s73-85.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Palestra/Palestra-r2004-t49-n7_8(559_560)/Palestra-r2004-t49-n7_8(559_560)-s73-85/Palestra-r2004-t49-n7_8(559_560)-s73-85.pdf) [dostęp: 28.05.2022 r.].
- <https://krm.gov.pl/> [dostęp 13.10.2022 r.].
- <https://krm.gov.pl/o-projekcje> [dostęp: 13.10.2022 r.].
- <https://kwalifikacje.gov.pl/ogloszenia/konsultacje-wnioskow?view=tabs&layout=accordion>
- <https://lewiatan.org/centrum-mediacji-lewiatan/> [dostęp: 12.10.2022 r.].
- <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/> [dostęp: 28.09.2022 r.].

- <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/dokumenty-do-pobrania/>
https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Rekomendacja-Nr-CM_Rec_2018_8_Komitetu-Ministrow-RE-dot.-sprawiedliwosci-naprawczej-w-sprawach-karnych.pdf [dostęp: 7.09.2022 r].
- <https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Regulamin-mediacji-pozasadowych-na-etapie-postepowania-wykonawczego-Pilotaz.pdf> [dostęp: 10.09.2022 r].
- <https://mediator.org.pl/baza-wiedzy/standardy-mediacji/> [dostęp: na 12.10. 2022 r].
- https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2021/07/2005_Piotr-Fraczak-Maria-Rogaczewska-Kuba-Wygnanski.-Glos-w-dyskusji-na-temat-wizji-rozwoju-spoleczenstwa-obywatelskiego-w-Polsce-Copy.pdf [dostęp: 26.09.2022 r].
- <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/3-4-2012/artukul/w-kierunku-sprawiedliwosci-naprawczej> [dostęp: 17.09.2022].
- https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/12713/6/Martyna%20Pluci%C5%84ska%20%28red.%29_Rozwiazywanie%20sytuacji%20konfliktowych_2014_WNS%20UAM.pdf [dostęp: 01.10.2022 r.].
- <https://rm.coe.int/16806f9905> [dostęp: 10.11.2022 r.].
- <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/facylitator;10384.html> [dostęp: 7.09.2022 r.].
- <https://smr.org.pl/standardy/o-standardach/> [dostęp 12.10.2022 r.].
- <https://sw.gov.pl/strona/opis-oddzial-zewnetrzny-w-zamosciu> [dostęp: 26.09.2022 r.].
- <https://sw.gov.pl/strona/opis-okregowy-inspektorat-sluzby-wieziennej-w-lublinie> [dostęp: 26.09.2022 r.].
- <https://sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-bialej-podlaskiej> [dostęp: 26.09.2022 r.].
- <https://swws.edu.pl/>
- <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/spoleczna-rada-ds-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow/dokumenty-deklaracje/> [dostęp: 13.10.2022 r.].
- <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje/spoleczna-rada-ds-alternatywnych-metod-rozwiazywania-konfliktow-i-sporow/o-radzie/> [dostęp: 13.10.2022 r.].
- <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-12/polish-coe-rec-2018.pdf> [dostęp: 15.08.2022 r.].
- <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/czlonkowie-rady4> – wykaz członków Rady I Kadencji, [dostęp: 13.10.2022 r.].
- https://www.kul.pl/na-kul-powolano-lubelskie-porozumienie-na-rzecz-mediacji_art_99487.html [dostęp: 28.09.2022 r.].
- https://www.researchgate.net/publication/340927225_Conflict_Resolution_in_Prisons_Education_Restorative_Justice_and_Prisoner_Facilitated_Mediation [dostęp: 10.11.2022 r.].
- <https://www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl/pl/o-funduszu/> [dostęp: 15.09.2022 r.]. https://mediacjaisprawiedliwoscnaprawcza.pl/wp-content/uploads/2020/12/Rekomendacja-Nr-CM_Rec_2018_8_Komitetu-Ministrow-RE-dot.-sprawiedliwosci-naprawczej-w-sprawach-karnych.pdf <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=DE> [dostęp: 7.09.2022 r.].

Szkoła Wyższa
Wymiaru Sprawiedliwości

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.funduszsprawiedliwosci.gov.pl

SFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW FUNDUSZU SPRAWIEDLIWOŚCI,
KTÓREGO DYSPONENTEM JEST MINISTER SPRAWIEDLIWOŚCI

9